

Frans Kafka

QƏSR

BİRİNCİ FƏSİL

K. gəlib çatanda axşamdan xeyli keçmişdi. Kənd qar içində itib batmışdı. Dumanı, qaranlığa bürünmüş qəsrədən əsər-əlamət görünmürdü, o böyüklükdə qaladan heç işartı da gəlmirdi. K. kəndin girəcəyindəki taxta körpünün üstündə dayanıb qarşısındakı aldadıcı boşluğa baxırdı.

Sonra yola düzəlib daldalanacaq axtarmağa getdi; meyhanada hələ yatmamışdılar, doğrudur, meyxanaçının kirayə verməyə otağı yoxuydu, ancaq vaxtsız qonağın gəlişindən çaş-baş qalıb özünü itirdiyindən K.-nin elə yemək otağında, saman kisəsinin üstündə gecələməsinə icazə verdi. K. da bu təklifə razılaşdı. Beş-altı kəndli oturub pivə içirdi, lakin o, heç kəslə söhbətə girişmək istəmədi, özü saman kisəsinə damdan endirib sobanın yanında yerə uzandı. Yeri istiydi, kəndlilər də dinib-danışmırdılar, yorğun gözləriylə onlar; azacıq süzəndən sonra K. yuxuya getdi.

Amma bir azdan onu oyatdılar. Şəhərsayağı geyinmiş, üz-gözündən artistə oxşayan qıymagöz, qalınqaş cavan bir oğlan yanındakı meyxanaçıyla başının üstündə dayanmışdı. Kəndlilər də burdaydılar, onları yaxından görmək, yaxşı eşitmək üçün bir-ikisi hətta kürsüsünü də bu tərəfə çevirmişdi. Cavan oğlan K.-ni yuxudan elədiyinə görə çox nəzakətlə üzr istədi, özünü qalabaşının oğlu kimi təqdim edib sözə başladı:

– Bu kənd qəsrə baxır, burada yaşayan, ya da gecələyən adam elə bil həm də qəsrə yaşayır, qəsrə gecələyir. Bunun üçün də qrafın icazəsi olmalıdır. Sizinsə belə icazəniz yoxdur, olsa da, göstərməmisiniz.

K. yerində dirsəklənmiş, əlini saçına çəkmişdi, İndi də altdan-yuxarı onlara baxırdı:

– Azıb hansı kəndə düşmüşəm? Burda qəsr də var?

– Əlbəttə, var, – cavan oğlan ağır-ağır dilləndi, K.-nin bu sözlərinə ordan-burdan başını bulayanlar da tapıldı, – qraf cənabları Vestvestin qəsridir.

– Deməli, gecələməyə icazə almaq lazımdır? – K. elə soruşdu ki, elə bil bir az qabaq eşitdiklərinin yuxu olmadığına inanmaq istəyirdi.

– İcazə olmalıdır, – əl-qolunu ölçən oğlanın meyxanaçı ilə kəndlilərə verdiyi sualda dərin bir kinayə gizlənmişdi. – Ya bəlkə, heç olmamalıdır, hə?

– Onda gedib icazəmi gətirərəm, – K. əsnəyib yorğanı üstündən götürdü, sanki doğrudan da ayağa durmaq istəyirdi.

– Hə... kimdən gətirəcəksiniz? – Cavan oğlan soruşdu.

– Qraf cənablarından, başqa yolum yoxdur, – K. cavab verdi.

– İndi, gecənin bu vaxtında qraf cənablarından icazə alacaqsınız? – Cavan oğlan səsinə qaldıraraq bir addım da geri çəkildi.

– Baş tutan iş deyil? – K. halını pozmadan soruşdu. – Bəs onda məni niyə oyatdınız?

Cavan oğlan axır ki, hövsələdən çıxıb bağırırdı:

– Sərgərdanların peşəsi budur! Xahiş edirəm, qraf üsul-idarəsinə hörmətlə yanaşasınız! Ona görə oyatdım ki, sizə xəbər verəm, qraflığı tərk edəsiniz!

– Məzhəkəni qurtarın, – K. lap astadan dillənib təzədən yerinə uzandı, yorğam üstünə çəkdi. – Cavan oğlan, çox baş aparırsınız, sizin bu hərəkətlərinizə sabah baxarım. Meyxanaçı ilə cənablar da Allah şahididir, işdir, şahidə ehtiyacım olsa. Məlumunuz olsun ki, mən qrafın gətirdiyi yerölçənəm. Lazımı şey-şüyləri köməkçilərim sabah arabayla gətirəcək. Qarlı havada gəzmək şəkərimi boğa bilmədim, amma heyif ki, bir-iki dəfə yolu azıb mənzil başına gecikdim. Özüm sizsiz də bilirdim ki, qəsrə gediş-gəlişimi xəbər verməliyəm, ancaq gec oldu. Ona görə də bir gecəliyinə bu yatağa razılıq verdim, onu da ki, yumşaq desək, sizin mərifətsizliyiniz haram elədi. İzahat bu qədər. Gecəniz xeyrə qalsın, cənablar.

K. üzünü sobaya çevirdi. Arxadan kimsə çəkinə-çəkinə soruşdu:

– Yerölçən?

Sonra araya sakitlik çökdü. Lakin cavan oğlan tələsik özünü ətə alıb guya K.-nin həm yuxusuna mane olmamaq üçün boğuş bir səslə, həm də ona eşitdirmək üçün xeyli ucadan meyxanaçıya dedi:

– Zəng edib soruşacam.

“Necə, bu kənd meyxanasında telefon da var? Pis yerləşməyiblər.” Təfərrüatına varanda heyrlənsə də, belə şeyi əslində K. da gözləyirdi. Məlum oldu ki, telefon düz başının üstündəymiş, yuxulu olduğundan fikir verməyibmiş. Bu cavan oğlan zəng edəsi olsaydı, istəsə də, istəməsə də K.-nin yuxusuna haram qatmalıydı, təkcə əlac ona qalırdı ki, mane olsun. Ancaq sonra fikrindən daşındı. Əslində özünü yuxuluğa vurmağın da mənası yoxuydu, ona görə də arxası üstə çevrildi. Gördü ki, kəndlilər çəkinə-çəkinə nəyisə müzakirə edirlər, yerölçənin gəlişi heç də xırda məsələ deyildi. Mətbəxin qapısı açıq qalmışdı, meyxanaçının arvadı bütün gövdəsi ilə qapını tutub dayanmışdı. Əri ayaqlarının ucuna yaxınlaşıb nəsə dedi. Sonra telefon danışığı başladı. Qalabaşı yatmışdı, amma köməkçisi, daha doğrusu, köməkçilərindən biri, Frits cənabları yerindəydi. Özünü Şvartser kimi təqdim edən bu cavan oğlan xırdaca arxa çantasını başının altına, düyünlü çəliyini əlçatara qoyub saman kisəsinin üstündə arxayınca yatmış otuz-otuz beş yaşlı, nimdaş geyimli K.-ni necə tapdığını danışdı. Təbii ki, kişi ona şübhəli görünüb, meyxanaçı öz vəzifəsinə açıq-aşkar laqeyd yanaşdığından bu işin içində yetməyi Şvartser öz öhdəsinə götürüb. Yuxudan oyadıldığını, dindirisi, qraflığın qanuni sərəncam və tələblərini K. həddən artıq qaşqabaqlı qarşılayıb, axırda da məlum olub ki, buna müəyyən mənada haqqı varmış, çünki dediyinə görə, guya qrafın çağırtdırdığı yerölçəndir. Təbii ki, bu deyilənləri yoxlayıb axırına çıxmağı Şvartser ən azı özünün formal vəzifə borcu bilib Frits cənablarından xahiş edir ki, baş idarədən öyrənsin, görsün belə bir adamm gəlişini, doğrudan da gözləyirlərmə və bu barədə ona məlumat versin.

Araya yenə sakitlik çökdü, Frits orda öyrənir, burda isə onun cavabını gözləyirdilər. K. qətiyyəli halını pozmamışdı, heç üzünü də bu yana çevirməmişdi, narahatlıq-zad keçirmirdi, eləcə gözünü döyüb qabağa baxırdı. Şvartserin hirsli ehtiyatkarlığın bir-birinə çulğalaşdığı bu danışığı K.-də qəsrdəki xırda

adamların diplomatik bacarığı barədə müəyyən bir təsəvvür oyatdı. Görünür, onlardan heç canfəşanlıq da əskik deyilmiş...

Deyəsən, baş idarədə də gecə növbəsi çəkirlərmiş, lap tez cavab verdilər, çox çəkmədi, Fritsin zəngi eşidildi. Xəbər həddən artıq qısa oldu, çünki Şvartser o saat hirslənib dəstəyi asdı. – Dedim axı! – Səsini qaldırdı. – Yerölçən zad deyil, avaranın, yalançının, sərgərdanın biridir, hələ bəlkə də bir az o yana...

K. bir anlığa düşündü ki, indi hamı, Şvartser də, kəndlilər də, meyxanaçı da, onun arvadı da K.-nin üstünə düşəcək. Heç olmasa ilk hücumdan qorunmaq üçün başını yorğanın altına çəkdi. Telefon bir də dilləndi, K.-ya elə gəldi ki, bu dəfə lap ucadan səsləndi. Asta-asta başını təzədən çölə çıxartdı. Söhbətin yenə K.-dan gedəcəyi inandırıcı olmasa da, hamı donub qalmışdı. Şvartser telefona doğru yeridi. Uzun-uzadı söhbətdən sonra lap astadan dilləndi:

– Deməli, səhvdir? Heç yaxşı olmadı. İdarə başçısının özü zəng vurub? Qəribədir, çox qəribədir. İndi bəs mən yerölçən cənablarına nə deyim?

K.-nin da qulağı onlardaydı. Deməli, qəsrdən onun yerölçən olduğunu təsdiqləyiblər. Bir tərəfdən bu, xeyrinə deyildi, məlum olurdu ki, qəsrdə onun barəsində hər şeyi bilirlər, qüvvələr münasibətini ölçüb-biçiblər, indi də mübarizəni təbəssümlə qarşılayırlar. Digər tərəfdən də xeyrinəydi, çünki fikrincə, ona o qədər də məhəl qoymayacaqdılar, burda ümid etdiyindən də sərbəst gəzib-dolanacaqdı, yerölçənliyini bu cür arxayın, inamlı qarşılamaları ilə onu daimi qorxu altında saxlaya biləcəklərini güman edirdilərsə, yanılırdılar; bundan azca üşərgələndi, ancaq bu, tezəcə də keçib getdi.

Çəkinə-çəkinə ona doğru yaxınlaşan Şvartseri K. əli ilə rədd elədi; meyxanaçının otağına keçmək təklifini də yaxın qoymadı, yalnız onun gətirdiyi içkini alıb sahibənin verdiyi ləyəni, sabunla dəsmalı götürdü, heç camaatın otağı boşaltmasını da tələb edəsi olmadı, çünki özləri üzrlərini o yana çevirib çölə təpirlidilər ki, K. sabah onları tanıya bilməsin. İşığı söndürdülər, axır ki, dincələ bildi. Dərin yuxuya gedib səhərəcən yatdı, yalnız bir-iki dəfə ora-bura qaçısan siçovullar ona mane oldu.

Səhər yeməyindən sonra – meyxanaçının dediyinə görə, K.-ya edilən bütün xidmətlərin hamısı kimi, bu səhər yeməyinin xərcini də qəsr ödəyəcəkdi – o, kəndə gəzməyə çıxdı. Dünənki hərəkətləri, lazımı məsələlər barədə indiyə qədər xəyalən dindirdiyi meyxanaçı lal bir üzrxahlıqla ətrafında fır-fır fırlandığından K.-nin ona yazığı gəlib kişini yanında oturtdu. Xeyli söhbət etdilər.

– Qrafla tanışlığım yoxdur, – K. dilləndi, – deyilənə görə, yaxşı işə yaxşı pul verən adamdır, doğrudurmu? Mənim kimisi elini-obasını atıb çöllərə düşürsə, gərək qayıdanda evə əliboş dönməsin.

– Qoy cənab bu barədə narahat olmasın, mən hələ az qazancıdan şikayətlənən görməmişəm.

– Hmm, axı mən elə qorxaqlardan deyiləm, lap qrafa da öz fikrimi qıpqırmızı deyərəm, ancaq ağalarla işi dinc yolla həll eləsən yaxşıdır. Meyxanaçı üzbəüz, pəncərənin qırağında oturmuşdu, yerini rahatlamağa ürək eləmirdi, bütün söhbət boyu qorxu dolu iri, qonur gözlərini K.-dan çəkə bilmirdi. Əvvəlcə K.-ya sığınana oxşıyırdı, indi isə elə bil bir ayağını qaçağrı qoymuşdu. Qraf barədə sorğu-suala tutulacağından qorxurdu? “Cənab” hesab elədiyi K.-nin etibarsızlığındanmı çəkinirdi? Bu yazığın canını qovğadan qurtarmalıydı. Saatına baxıb dedi:

– Hə, tezliklə köməkçilərım gələcək, onlan burda yerləşdirə biləcəksənmi?

– Əlbəttə, cənab, amma onlar səninlə qəsrdə qalmayacaqlarmı?

Bu yolla həm qonaqlardan, həm də bir bəhanəylə qəsra göndərmək istədiyi K.-dan asanlıqla qurtarmaq istəmirdimi?

– Hələ dəqiq deyil, – K. cavab verdi, – gərək əvvəlcə öyrənəm görəm, işimin adı nə olacaq. Burada, aşağıda işləyəsi olsam, onda elə burada da qalmağımız məsləhətdir. Həm də qorxuram ki, qəsrdəki həyat ürəyimə yatmasın. Mən həmişə sərbəst olmaq istəyirəm.

– Sən qəsri tanımırsan, – meyxanaçı astadan dilləndi.

– Əlbəttə, tanımıram, vaxtından əvvəl hökm vermək olmaz. Qəsir barədə hələlik bildiyim odur ki, peşəkar yerölçəni necə axtarır tapmağı yaxşı bilirlər. Bəlkə ayrı üstünlükləri də var.

K. bunları deyib ayağa qalxdı ki, narahatlığından dodaqlarını çeynəyən meyxanaçının canını sıxıntıdan qurtarsın. Bu kişinin inamını qazanmaq o qədər də asan deyilmiş.

Çölə çıxmaq istəyəndə K.-nın gözüne qara çərçivəyə salınmış tutqun bir şəkil sataşdı. Bunu hələ yataqda ikən gözləri almışdı, lakin uzaqdan onun xırdalıqlarına vara bilməmiş, elə bilmişdi ki, şəkli çərçivədən çıxarılacaq, gözüne dəyən də yalnız onun arxa taxtasıdır. Ancaq indi məlum olurdu ki, şəkildir, əlli-əlli beş yaşlarında bir kişinin yarımgövdə şəklidir. Başını sinəsinə endirdiyindən gözlərini seçmək olmurdu, düşünlənmiş enli alnı, iri, əyri bumu da aşağı enmişdi. Başını aşağı əydiyindən çənəsi sinəsinə sıxılıb saqqalı döşünə dağılmışdı. Sol əli daraq kimi sıx saçlarına girmişdi, lakin başını dartıb qaldırası halı yoxuydu.

– Kimdir? Qrafdır? – K. şəklin qarşısında ayaq saxlayıb meyxanaçıya baxmadan soruşdu.

– Xeyr, — meyxanaçı cavab verdi, — qalabaşısıdır.

– Nə gözəl qalabaşınız var, söz ola bilməz, heyif ki, belə kişidən o cür qanacaqsız oğul törəyib.

– Yox, – deyib meyxanaçı K.-nı azca özünə tərəf çəkdi və qulağına pıçıldadı. – Şvartser dünən şişirdirdi, onun atası qalabaşının köməkçilərindəndir, özü də lap kiçiklərindən.

Həmin anda meyxanaçı K.-ya uşaq təsiri bağışladı.

– Əclaf! – deyib bərkdən güldü, lakin meyxanaçı bu gülüşə qoşulmadı, sözünə davam etdi:

– Onun atası da böyük adamdır.

– Yeri yeri! Sənin gözündə hamı böyükdür. Bəlkə mən də?

– Sən? — çəkinə-çəkinə desə də, ciddi dedi. Səni böyük saymıram.

– Pis müşahidən yoxdur. Düzünü desək, mən, doğrudan da, özümü böyük sayıram. Bəlkə elə ona görə də böyüklərə hörmətim səninkindən az deyil, ancaq mən sənə kimi düzünü deməyi, başçılara itaətimi etiraf etməyi bacarmıram.

Ona təsəlli verib özünə tərəf çəkmək üçün K. əlini yüngülcə kişinin üzünə toxundurdu. Meyxanaçı da azca gülümsədi. Pambıq kimi yumşaq, tüksüz sifətindən cavanca oğlana oxşayırdı. Köklüyündən dirsəkləri ömründə bədənində dəyməyən, balaca nəfəsliyin arxasındakı mətbəxdə əlləşən gəm kimi bu

enli, yaşlı qadına hardan ürcah olmuşdu? Bundan sonra K. çox da dərinə gedib onun yenicə yaranmış təbəssümünü hürkətmək istəmədi. İşarə verib meyxanaçıya qapını açdırdı, özünü gözəl bir qış səhərinin qoynuna atdı.

Budur, dörd yana səpələnib minbir mənzərə yaratmış nazik qar örtüyünün yuxarıdakı qəsrdə daha da qabarıqlaşdırdığı cizgiləri açıq havada Öz gözləriylə gördü. Deyəsən, kəndə baxanda yuxarıdakı dağa daha az qar düşmüşdü. K. indi qarın içi ilə dünənkindən də çətin yeriyirdi. Qar burda daxmaların pəncərələrinə qədər qalxıb alçaq damların belindən ağır bir yük kimi basırdı, lakin yuxarıdakı dağın döşündə nə vardısı, hamısı azad bir quş tək yüngülcə göylərə baş çəkirdi.

Uzaqdan baxanda qəsr K.-nin təsəvvürlərinə uyğun gəlirdi. Bu, nə qədim cəngavərlik qəsri, nə də yeni, cah-calallı tikiliydi, çoxusu bir-birinin qoynuna qısılmış evlərdən, az qismi isə ikimərtəbəli binalardan ibarət ətrafa yayılmış bir qalaydı. Qəsriyini bilən olmasaydı, elə hesab edərdi ki, balaca bir şəhərcikdir. K.-nin gözüne təkə bir qüllə sataşdı, yaşayış binasının kimi idi, kilsənin kimi idi, bilmək olmurdu. Başında sağsağanlar dolaşırdı.

Gözlərini qəsrdən çəkmədən K. yoluna davam etdi, daha onu heç nə maraqlandırmırdı. Ancaq yaxınlaşdıqca ümidləri boşa çıxırdı. Bu ki bir topa kənd evindən ibarət miskin bir şəhərcikmiş, fərqi bircə ondaydı ki, burdakı evlər daşdan tikilmişdi. Lakin divarların suvağı çoxdan tökülmüş, daşlar da elə bil quzulamışdı. K.-nm doğulduğu balaca şəhərcik bir an gözləri önünə gəldi, heç de bu adlı-sanlı qəsrdən geri qalmırdı. Söhbət buraya baxmaqdan gedirdisə, K. o uzunluqda yolu gəldiyinə peşmançılıq keçirər, çoxdan olmadığı doğma yurduna getməyi bundan üstün tutardı. O, xəyalında doğma şəhərindəki kilsə qülləsini burdakı qüllə ilə müqayisə etdi. Vətəndəki qırmızı kirəmitli, sallaq damlı qüllə qürurla, vüqarla dümdüz baş alıb göylərə ucalan, bir topa alçaq evlə müqayisədə xidmət edən, yeknəsək, darıxdırıcı iş günlərindən sonra isə mərasim meydanına çevrilən adicə bir binaydı – bundan başqa nə tikə bilir ki?! Burda gözə çarpan bu yeganə qüllə isə indi məlum olduğu kimi, ya yaşayış evinin, ya da daş sarayın yeganə qülləsiydi, bir hissəsi incə sarmaşığıla örtülmüşdü. Burdakı sınıq-salxaq diş-diş divarları göylərə ucalan eyvanla tamamlanmış, indi günəşdə bərk vuran xırda pəncərələri – onda da nəşə bir mənasızlıq vardı, – hürkək uşağın əlindən çıxmış şəkildəki kimi səliqəsiz, biçimsiz, yalınqat, dəyirmi tikiliydi. Sanki evin ən ucqar otaqlarından birinə çəkilmiş nisgilli, guşənişin sakinlərindən kimsə damı deşib yuxarı çıxmışdı ki, özünü xalqa göstərsin.

K. yenə sakitcə dayanmışdı, elə bil sakit dayananda hökm çıxarmaq gücü xeyli artırdı. Ancaq bu sakitliyi də pozdular. Yanında ayaq saxladığı kənd kilsəsinin arxasında — əslində bu, camaatın hamısını tutsun deyə genişləndirilmiş anbarsayağı bir kapellaydı – məktəb vardı. Müvəqqətiliklə qədimliyi qəribə şəkildə özündə birləşdirən alçaq, uzunsov bina hal-hazırda qarlı çölə çevrilmiş dəmir çəpərli bağın arxasında yerləşirdi. Uşaqlar müəllimləri ilə bayıra çıxdı. Hər tərəfdən müəllimlərini sıx-sıx dövrəyə almışdılar, hamısının gözü ona dikilmişdi, danışığa ara vermək istəmirdilər, K. onların iti danışığını qəti başa düşmürdü. Çiyinləri batıq, alçaqboy, məzəli görünsə də, özünü şax tutub yeriyən cavan müəllimin gözü K.-ni xeyli uzaqdan almışdı, hər halda bu dəstədə K. yeganə boylu-buxunlu adam idi. Bu hökmlü balaca kişini qonaq kimi birinci K. salamlayası oldu: – Gün aydm, cənab müəllim.

Müəllimin əlini əlinə vurmağı ilə uşaqların səsinə kəsməyi bir oldu, bu qəfil sakitlik onun deyəcəyi sözlərə bir növ hazırlıq idi və deyəsən, özünün də xoşuna gəlmişdi.

– Qəsre baxırsız? – Müəllim K.-nin gözləmədiyi yumşaq bir avazla soruşdu, ancaq elə soruşdu ki, sanki bu işi mənasız bir şey sayırdı.

– Bəli, – K. cavab verdi, – bu yerlərə nabalədəm, dünən axşam gəlmişəm.

– Qəsr xoşunuza gəlmir? – Müəllim tələsik soruşdu.

– Necə? – K. özünü itirib suala sualla cavab verdi, sonra səsinə endirib davam etdi. – Soruşursuz ki, xoşuma gəlir? Hardan bilimiz ki, xoşuma gəlmir?

– Qonaqlardan heç kəsin xoşuna gəlmir, – müəllim cavabında dilləndi. Burda kiməsə toxunan bir söz deməmək üçün K. söhbətin səmtini dəyişdi:

– Yəqin ki, qrafı tanıyırsız?

– Xeyr, – deyib müəllim üzünü çevirmək istədi. K. isə əl çəkməyib birdə soruşdu:

– Necə? Tanımırırsız?

– Hardan tanımalıyam? – Müəllim astadan dillənib fransızca ucadan əlavə etdi. – Bu günahsız körpələrə yazığınız gəlsin.

K. bu fürsətdən istifadə edib bir də soruşdu:

– Cənab müəllim, haçansa sizə baş çəkə bilərəmmi? Burda çox qalası olacağam, elə indidən özümü tənha hiss edirəm. Nə kəndlidən kəndliyəm, nə qalalıdan qalalı.

– Kəndli ilə qalalı arasında o qədər də böyük fərq yoxdur.

Ola bilər, ancaq bununla mənim nəyim dəyişir ki?! Haçansa sizə gələ bilərəmmi?

– Şvanenqassədə qəssabın evində yaşayıram. – Müəllimin bu cavabı dəvətdən çox ünvan verməyə oxşayırdı, bununla belə K. yenə dilləndi:

– Oldu, gələrəm.

Müəllim başı ilə razılıq etdi, haylı-küylü uşaqlara qoşulub getdi. Tezliklə hamısı sərt enişli döngədə yox oldular.

K.-nin əhvalı pozulmuş, söhbət onu tutmuşdu. Bura gələndən birinci dəfəydi ki, əməlli-başlı yorğunluq hiss edirdi. Onu yoran gəldiyi yolun uzunluğu deyildi, ömrünü, gününü piyada gəzməkdə, dincini aləla yolların bağrım sökməkdə keçirməmişdimi! Budur, indi sonsuz gərginliyin nəticəsi vaxtından əvvəl özünü göstərirdi. Yeni tanış tapmaq yolunda durub-dincəlmirdi, amma hər yeni tanışlıq da yorğunluq üstünə yorğunluq gətirirdi. İndiki halında heç olmasa gəzə-gəzə qəsrin qapısına qədər getmək istəməsi tamam yersiz idi.

Ona görə də yerindən tərpənmədi, yol isə qurtarmaq bilmirdi. Əslində kəndin baş yolu sayılan bu küçə qəsrə getmirdi, bir az ona yaxınlaşırdı, sonra isə sanki bilə-bilə yana burulur, qəsrədən aralanmasa da, hər halda ona yaxınlaşmırdı da. K. səhərdən gözləyirdi ki, yol indicə qəsrə burulacaq, elə bu niyyətlə də yoluna davam edirdi. Açıq-aşkar yorulduğuna görə, küçədən qırağa çıxmağa çəkinir, ucu-bucağı görünməyən kəndin uzunluğuna heyrlənirdi: hər yerdə də eyni balaca daxmalar, buz bağlamış pəncərələr, qar, kimsəsizlik... Axır ki, bu tilsimli küçədən qopa bildi, dar bir dalan onu qoynuna aldı, qar getdikcə qalınlaşdı, dizəcən batan ayaqlarını yerdən üzmək çətinləşdi, onu təbasdı, qəflətən dayandı və daha yeriyə bilmədi.

Eybi yox, yalqızlığa düşməmişdi ki. Sağ, solu kəndli daxmalarıydı. Qarı yumrulayıb pəncərələrdən birinə atdı. O saatca qapı açıldı – bu kənddə indiyə qədər üzünə açılan birinci qapı, – başını yana əymiş dəri gödəkcəli, zəif cüssəli, mehriban, yaşlı bir kəndçi göründü.

– İcazə olarmı, bir az sizdə dincimi alam, yaman yorulmuşam,

– K. soruşdu. Qocanın dediklərindən heç nə eşitmədi, ona doğru uzanan taxtadan yapışdı, kişi çəkib onu qardan çıxartdı, bir-iki addım atıb özünü otağa saldı.

Gəyənlik içində iri bir otaq. Bayırdan gələnin gözü əvvəlcə heç nəyi almadı, səndələyib paltar təknəsinə dəydi, qadın onu tutub saxladı, Hansı küncdənsə uşaqların hayı-harayı eşidildi. Başqa bir səmtdən burula-burula qalxan tüstü-duman alaqlı otağı zülmətə döndərdi. K. elə bil buludların arasında qaldı.

– Keflidir ki! – Kimsə dilləndi.

– Kimsiz, nəçisiz? – Başqası hökmlü bir səslə soruşub, deyəsən, üzünü qocaya tutdu. – Niyə onu içəri gətirdin? Hər yoldan ötəni evə buraxarlar?

– Mən qraflığın yerölçəniyəm, – K. dillənib hələ də gözüne görünməyən adamların qarşısında özünə haqq qazandırmağa çalışdı.

– Ax, yerölçəndir – qadın səsi eşidildi və araya tam sakitlik çökdü.

– Məni tanıyırsız? – K. soruşdu.

– Əlbəttə, — həmin səs qısaca cavab verdi.

K.-nı tanımaları hələ nəşə demək deyildi.

Axır ki, tüstü-duman ayazıdı, K. asta-asta yan-yörəsini seçə bildi. Deyəsən, adi yüyət günlərindən biri idi. Qapının ağzında paltar yuyurdular. Tüstü-dumansa başqa tərəfdən, o üzdəki ləyəndən gəlirdi. – K. indiyə qədər bu böyüklükdə ləyən görməmişdi, təqribən iki çarpayı enindəydi, buğlanan suda iki kişi çimirdi. Ən heyvətli, niyə heyvətli olduğu bilinməsə də, sağ künc idi. Otağın arxa divarındakı yeganə böyük bacadan – çox güman ki, heyətdən solğun qar işığı süzülür, küncdəki hündür kürsüdə yorğun-arğın sərlənmiş qadının paltarına ipək parıltısı verirdi. Qadın körpə bir uşağı sinəsinə sıxmışdı, yörəsində bir neçə uşaq oynayırdı, o dəqiqə bilinirdi ki, kəndli uşaqlarıdır, ancaq deyəsən, özünükülər deyildi. Təbii ki, xəstəlik, yorğunluq kəndliləri də nəcibləşdirir.

– Əyləşin! – Kişilərdən biri dilləndi. Fısıltılı, ağzıaçıq, topasaqqal bir kişiydi, baxanda adamı gülmək tuturdu, əlini ləyəndən çölə çıxarıb sandığı göstərdi və bu zaman qaynar suyu K.-nin üz-gözünə sıçratdı. K.-ni içəri buraxan qoca xeyli vaxtdı ki, sandığın üstündə oturub mürgü döyürdü. K. ona yer göstərdikləri üçün təşəkkür etdi. Daha ona məhəl qoyan olmadı, Paltar təknəsinin yanındakı sarışın, gənc, dolu qadın yuya-yuya zümzümə edirdi, çimən kişilər gərnəşib o biri üzə çevrildilər, uşaqlar onlara sarı gəlmək istədi, lakin şappıltı ilə üstlərinə sıçrayan, bir hissəsi də K.-ya çilənən sudan qorxub geri çəkildilər. Kürsüdəki qadınsa cansız adamlar kimi uzanıb heç döşündəki uşağa da baxmırdı, eləcə gözlərini tavana dikmişdi.

Çox güman ki, K. bu qadına, duruşunu dəyişməyən bu gözəl, nisgilli görkəmə baxa-baxa yuxuya getmişdi, çünki ucadan eşitdiyi səsə ayılındı ki, başını yanındakı qocanın çiyinə söykəyib.

Kişilər çimib qurtarmış, indi də sarışın qadının bayaqdan göz olduğu uşaqları qucaqlarına alıb gerli-geyincəkli K.-nin qarşısında dayanmışdılar. Məlum oldu ki, çığrağan topasaqqal bu iki kişinin arasında sözü keçməyənlərdəndir. Topasaqqaldan boyca kiçik olan o biri kosa tayı isə ləng düşünən, enlikürək, enlisifət, sakit bir adamıydı, başını da sinəsinə əymişdi.

– Cənab yerölçən, – deyə o müraciət etdi. – Siz burda qala bilərsiniz. Bu cür nəzakətsizliyə görə üzr istəyirəm.

– Qalmaq fikrim yoxuydu, – K. cavab verdi, – istəyirdim, azca dincimi alım. Xeyli dincəldim, İndi isə gedirəm.

– Yəqin ki, qonaq sevmədiyimizə təəccüblənirsiniz, – kişi dilləndi, – bizdə qonaqpərvərlik adət deyil, qonaq-zad istəmirik.

Yuxudan sonra xeyli ayıldığından, qabaqkına nisbətən hər şeyi yaxşı qavradığından K. bu sözlərin səmimiyyətinə sevindi. Hərəkətlərində bir sərbəstlik yarandı, çəliyini gah bura, gah ora dirəyib kürsüdə oturmuş qadına yaxınlaşdı. Yeri gəlmişkən, bədənə otaqdakıların hamısından iriydi.

– Bəs nə, – K. dedi, – qonaq nəyinizə lazımdır. Amma hərdən peyda olur, məsələn, mənim kimi, yerölçəndən-zaddan.

– Bilmirəm, – kişi ağır-ağır cavab verdi, – Sizi çağırıb gətiriblərsə, deməli, lazımsınız, bu, tək-tük olan şeydir, ancaq biz, bizim kimi xırda adamlar adi qaydayla oturub-dururuq, bunu bizə irad tutmaq olmaz.

– Yox, yox, – K. cavab verdi, – mən yalnız sizə minnətdarlığımı bildirirəm, Sizə və burdakıların hamısına. – Və heç kəsin gözləmədiyi bir cəldliklə çevrilib qadının qarşısında dayandı. Qadın yorğun, mavi gözlərini ona dikdi, burdan baxanda o üzünü görünən ipək baş yaylığı alına düşmüşdü, döşündəki uşaq yatırdı.

– Sən kimsən? – K. soruşdu.

– Qəsrin qızlarından biri, – qız sözləri elə-belə ortaya atdı, bilinmədi, bu nifrət K.-yə aiddi, yoxsa, öz cavabınamı.

Bunların hamısı bir anın içində oldu, kişilərin biri sağını, biri də solunu kəsdi, sanki ayrı cür dil tapa bilmirdilər, kirmişcə qolundan tutub var gücləri ilə onu qapıya sürüdü. Bu vaxt yaşlı kişi nəyəsə sevinib əlini-əlinə vurdu. Paltaryuyan qadın da hay-küyləri göyə qalxan uşaqlara qoşulub güldü,

K.-ni küçənin ortasına atıb astanadan ona göz qoyurdular. Yenə qar yağdı, ancaq deyəsən, hava bir az açılmışdı. Topasaqqal özünü saxlaya bilməyib qışqırdı:

– Fikriniz haradır? Bu yol qəsre gedir, bu isə kəndə.

K. ona cavab vermədi, üzünü o birisinə, qətiyyətinə baxmayaraq, xeyli mülayim görünən kişiye tutub dedi:

– Siz kim oldunuz? Burda dincimi aldığıma görə kimə minnətdar olmalıyam?

– Dabbağ Lazemanam, – ona cavab verdilər, – ancaq minnətdarlıq-zad lazım deyil.

– Yaxşı, bəlkə, yenə üz-üzə gəldik.

– İnanmıram, – kişi dedi.

Elə həmin an topasaqqal əlini yuxan qaldırıb çıxırdı:

– Gün aydın, Artur, gün aydın, Yeremias!

K. çevrilib baxdı, deməli, bu kənddə küçəyə adam da çıxarmış! Qəsır səmtədən bir-birindən seçilməyən ortaboşlu iki cavan adam gəlirdi, bu cəydaş oğlanların ikisi də tarım çəkilmış paltar geymişdi, üzədən də bir-birlərinə yaman oxşayırdılar. Sifətlərinin rəngi tünd qonura çalırdı, sivrı saqqallan məzəli qaralığı ilə seçilirdi. Belə qarlı küçədə adamı heyretə gətirən bir sürətlə yeriyirdilər, ayaqlarını çox yüngül, həmahəng atırdılar.

– Hara belə? – Topasaqqal qışqırdı. Onlarla ya biz bu cür, qışqıra-qışqıra danışmaq olardı, çünki ayaq saxlamadan, yeyin-yeyin yeriyirdilər.

– İşimiz var! – Gülə-gülə cavab verdilər,

– Harda?

– Meyxanada.

– Mən də ora gedirəm! – K. birdən hamıdan bərk qışqırdı. İstəyirdi ki, onu da götürsünlər. Bu oğlanlarla tanışlıq könlündən olmasa da, hər halda həyan idilər, yaxşıca bələdçiydilər. K.-nın dediyini eşitdilər, ancaq yalnız başlarını bulayıb yollarına davam etdilər.

K. hələ də batıb qarda qalmışdı, ayağını çəkib çıxarmağa, növbəti addımı atıb bir də batmağa qəti həvəsi yox idi. K.-nı, axır ki, çölə atdıqlarından razı qalmış dabbagla yoldaşı bir neçə dəfə geri qanrılıb ona baxdılar, çətinliklə ayaqlarını sürüyüb azca aralanmış qapıdan özlərini içəri saldılar. K. isə qalın qarın ortasında tək-tənha qaldı.

– Bura bilərəkdən yox, təsadüfən düşmüş olsaydım, ümitsizliyə qapılmaq üçün gözəlcə imkandı, – hardansa ağına gəldi.

Bu vaxt sol əldəki daxmanın xırdaca pəncərəsi açıldı. Bağlı olanda tox göy rəngə çalırdı, bəlkə də, qarın əksiydi. Elə xırdaydı, hətta açılanda da çölə baxanın sifətini tam görmək olmurdu, yalnız gözləri, çuxura düşmüş qonur gözləri işıldaıyrdı,

– Hələ yerindən tərpənməyib, — K. titrək qadın səsi eşitdi.

– Yerölçəndir, – kişi səsi dilləndi.

Sonra kişi pəncərəyə gəldi, mülayim, lakin elə bir səslə soruşdu ki, deyərdin küçədə, evin qabağında hər şeyə cavabdeh budur.

– Kimi gözləyirsiniz?

– Kirşə gözləyirəm, bəlkə mənə də götürdü, – K. dedi.

– Burdan kirşə keçmir, – kişi cavab verdi, gedış-gəliş yoxdur.

– Bəs bu, qəsra gedən yol deyil?! – K. etirazını bildirdi.

– Doğrudur, amma gediş-gəliş yoxdur, – kişi aşkar bir qəddarlıqla cavab qaytardı.

Sonra hər ikisi susdu. Lakin kişi deyəsən, nəse fikirləşdi, çünki tüstü çıxan pəncərəni hələ də açıq saxlayırdı.

– Nə axmaq yoldur, – K. kişini söhbətə çəkmək məqsədilə dilləndi.

– Hə, elədir, – o da çox kəsə cavab verdi. – Ancaq azca sonra əlavə etdi. – İstəsəniz, Sizi kirşəylə aparardım.

– Zəhmət olmasa, yaxşılığınızı əsirgəməyin, – K. sevincək cavab verdi, – nə qədər istəyəcəksiniz?

– Heç nə qədər, – kişi dedi. K.-nı təəccüb götürdü. – Siz yerölçənsiniz axı, – kişi Öz fikrini bir az da xırdaladı, – özü də qəsrin adamısınız. Hara getmək istəyirdiz?

– Qəsra, – K. tələsik dilləndi.

– Onda aparmıram, – kişi o saatca cavab verdi.

– Axı mən qəsr adamıyam, – K. kişinin öz sözünü özünə qaytardı.

– Ola bilər, – kişi boyun qaçıran adamlar kimi dilləndi.

– Yaxşı, onda meyxanaya aparın.

– Bax bu başqa məsələ, indicə kirşəni çıxarıram.

Bunların heç biri xüsusi səmimiyyətin təzahürü deyildi, K.-nı bir növ öz evinin həndəvərindən uzaqlaşdırmaq istəyən hiyləgər, qorxaq, quru bir adamın ötəri cəhdidi.

Həyat qapısı açıldı, ələngə ata qoşulmuş, yüngül yüklər üçün nəzərdə tutulan, oturacaqsız, dayaz, balaca kirşə çölə çıxdı, arasında da büzüşük, sısqı, axsaq bir kişi. Yun şalı bərk-bərk başına doladığından ovurdlan batıq, qırmızı, zökəmli sifəti daha da balacalaşmışdı. Kişi açıq-aşkar xəstəydi, təkcə K.-nı burdan uzaqlaşdırmağın xatirinə çölə çıxmışdı. K. buna bənzər bir şey dedi, amma kişi əli ilə rədd elədi. K. bircə onu öyrənə bildi ki, bu adam arabaçı Qerştekerdir, belə yöndəmsiz kirşəni gətirməyinin səbəbi də onun əlaltında olmasıdır, başqasını çıxarmaq xeyli vaxt istəyirdi.

– Əyləş, – deyib kişi qamçı ilə kirşənin arxasını göstərdi.

– Sizin yanınızda oturaram, – K. dilləndi.

– Mən ayaqla gedəcəyəm, – Qerşteker cavab verdi.

– Niyə axı? – K. soruşdu.

– Ayaqla gedəcəyəm, – Qerşteker təkrar elədi, o saatca da kişini öskürək tutdu, yazığı ilə silkələdi ki, var gücünü toplayıb əli ilə kirşənin qırağından yapışdı, K. daha heç nə demədi, kirşənin arxasında oturdu, öskürək asta-asta keçib getdi və onlar yola düzəldilər.

Artıq qərribə bir qaranlığa bürünmüş yuxarıdakı qəsr elə günü bu gün ora çatmaq arzusuyla alışıb-yanan K.-dan yenə də uzaqlaşdı. Qəslə müvəqqəti ayrılığa işarə kimi zəng səsləri eşidildi, heç olmasa bircə anlığa adamın qəlbinə titrədən bu şən səs qanadlanıb ətrafa yayıldı, ancaq onda nəşə bir kədər də vardı, elə bil gizləndə çəkilən hürkək həsrətlərin yerinə yetəcəyindən qorxurdu. Lakin tezliklə bu böyük zəng susdu, onu balaca, zəif, biravazlı zəng əvəz etdi – bəlkə yuxarıdan, bəlkə də elə kəndin özündən. Bəlkə səs onların ağır yerişinə, arabaçının yazıq, miskin görkəminə daha çox yaraşırdı.

– Ey, – K. birdən səsləndi. Artıq kilsəyə çatmışdılar, meyhanaya az qalırdı, daha K.-nın qorxusu yoxuydu, – məni kirşəyə oturdub gəzdirməyinə səhərdən mat qalmışam, məgər buna ixtiyarın var?

Qerşteker heç vecinə də almadı, atın böyrü ilə kirmişcə yoluna davam etdi.

– Hey! – K. səsləyib kirşədəki qardan yumruladı, onu düz Qerştekerin qulağına ilişdirdi.

Kişi ayaq saxlayıb arxaya döndü. K. xeyli əldən düşmüş bu büzüşük bədəni, qırmızı, yorğun, uzunsov sifətindəki biri girdə, digəri sallaq iki müxtəlif yanağı, matlıqdan açıla qalmış ağzı, çoxusu töküldüyündən təklənib uzanmış dişləri lap yaxından görəndə – çünki kişi dayanmış, kirşə isə azca qabağa getmişdi – bayaq hirsindən dediyi sözləri indi ürək yangısı ilə təkrarlayıb soruşdu ki, onu gətirdiyinə görə Qerştekeri incidə bilərlərmə.

– Nə istəyirsən axı? – Heç nə başa düşməyən Qerşteker soruşdu, amma sualına cavab gözləməyib atı muşqurdu və onlar yollarına davam etdilər.

İKİNCİ FƏSİL

Meyhanaya çatanda – K. buranı yolun döngəsindən tanıyırdı –təəccüblü də olsa, tamam qaranlıq çökmüşdü. Yəni bu qədər gəzib-dolaşmış? Öz hesabına görə bir-iki saat olardı-olmazdı, halbuki səhər tezdən çıxıb, heç nahar da yadına düşməyib, beş-on dəqiqə bundan qabaq hər yan gündüz işığına qərq olduğu halda, indi əməlli-başlıca qaranlıq düşüb.

-Gün gödəlib, xeyli gödəlib! – K. öz-özünə deyindi, sürüşüb kirşədən yerə düşdü, meyhanaya tərəf getdi.

Meyxanaçı yuxanda, evin qabağında balaca artırmada dayanıb əlindəki fənəri başının üstünə qaldırmışdı, qımışa-qımışa onun yolunu işıqlandırır. K. arabaçının hərəkətlərini beynində dolandıraraq ayaq saxladı, qaranlıqda hardansa öskürək səsi gəldi, oydu. Eyb etməz, haçansa bir də görüşərlər. Hər iki tərəfdən qapını kəsdirən kişiləri yalnız itaətlə onu salamlayan meyxanaçının yanına qalxanda görə bildi. Fənəri meyxanaçının əlindən alıb onların üzünü işıqlandırır, bir az qabaq rastlaşdığı adamları, Artur, Yeremias dedikləri. Hər ikisi onu hərbi qayda ilə salamladı. Əsgərlik vaxtını – ömrünün ən xoşbəxt çağlarını gözləri önünə gətirib güldü.

-Kimsiz, nəçisiz? – Soruşub bir-bir onları gözdən keçirdi.

-Sizin köməkçiləriniz, – ona cavab verdilər.

-Köməkçilərdir, – meyxanaçı astadan təsdiqlədi.

-Necə? – K. soruşdu. – Gətirdiyim, gözlədiyim etibarlı köməkçilər sizsiniz?

Deyiləni təsdiqlədilər.

-Yaxşı ki, – K. xeyli fasilə verib dilləndi, – yaxşı ki gəldiniz. -Aradan bir az keçəndən sonra yenidən dilləndi, – Onu da deyim ki, çox gecikmisiz, yaman məsuliyyətsiz adamsız.

-Yol uzaq idi, – hansısa dilləndi.

-Uzaqlığına uzaqdır, – K. təsdiqlədi, – ancaq mən sizinlə rastlaşanda qəsrdən gəlirdiniz.

-Hə, – hər ikisi qısaca cavab verdi.

-Aparatlar ham? – K. soruşdu.

-Yoxumuzdur.

-Sizə etibar olunan aparatları deyirəm.

-Yoxumuzdur, – bir də təkrar etdilər.

-Eh, adamsız?! Yerölçmə peşəsindən başınız bir şey çıxar?

-Xeyr.

-Əgər etibarlı köməkçilərsizsə, bir şey bilməlisiz axı, – deyib K. onları qabağına saldı, meyxanaya apardı.

Bir azdan, özü də meyxanada – balaca masa arxasında, ortada K. sağ-solunda isə köməkçiləri – oturub kirmişcə pivə içirdi. Bir masam da kəndlilər tutmuşdu, eynən dünən axşamkı kimi.

-Sizinlə mənimki çətin olacaq, – deyib K. yenə də onların sifətini tutuşdurdu, – sizi bir-birinizdən necə seçəcəm? Yalnız adınız bir-birindən fərqlənir, elə bil bir cüt – sözünə ara verdi, sonra istər-istəməz davam etdi, – elə bil bir cüt ilansınız.

Oğlanlar gülümsədi.

-Başqaları bizi seçə bilir, – deyib özlərinə haqq qazandırdılar.

-İnanıram, – K. dedi, – özüm də bunun şahidi olmuşam, ancaq mən başqasının gözü ilə baxmıram, öz gözlərimlə də sizi ayıra bilmirəm, Ona görə də hər ikinizə bir adam kimi baxacam, hər ikinizi də Artur çağıracam, gərək ki, hansınızmsa adınız Arturdur, eləmi. Səninki, hə? – K. birindən soruşdu.

– Xeyr, – həmin oğlan cavab verdi, – mənim adım Yeremiasdır.

– Fərqi yoxdur, mən ikinizi də Artur çağıracam. Arturu harasa göndərsəm, Artura bir iş tapşırsam, hər ikiniz gedəcəksiniz. Doğrudur, bunun mənə xeyrindən çox ziyanı olacaq, sizi ayrı-ayrı işə buyura bilməyəcəm, ancaq xeyri də az olmayacaq, sizə tapşıracağım hər işə bərabər məsuliyyət daşıyacaqsınız. İş öz aranızda necə bölüşdürəcəyinizin mənə dəxli yoxdur, ancaq gərək hər şeyi bir-birinizin üstünə atmayasınız, siz ikiniz də mənim üçün bir adamsınız.

Oğlanlar götür-qoy edib dedilər:

– Bu heç yaxşı olmadı.

– Olmaz da, bilirəm, ürəyinizdən deyil, amma fikrimi dəyişməyəcəyəm.

Bir kəndlinin masanın dövrəsində vurnuxduğunu K. çoxdandı ki, görmüşdü, kişi axır ki, qəti qərara gələ bildi, köməkçilərdən hansınasa yaxınlaşıb nəsə pıçıldamaq istədi.

– Bağışlayın, – deyib K. əlini masaya çırpdı və ayağa qalxdı, –bunlar mənim köməkçilərimdir, görmürsüz ki, məsələ müzakirə edirik? Heç kəsin bizə mane olmağa haqqı yoxdur.

– Oo, buyurun, buyurun, – deyib kəndli qorxa-qorxa geri, dostlarının yanına çəkildi.

– Bir şeyə xüsusi fikir verməlisiz, – K. təzədən oturub dilləndi. – Mənim icazəm olmadan hər kəslə söhbət etməyə ixtiyarınız yoxdur. Mən burda qəribəm, siz də mənim etibarlı köməkçilərimsiniz, siz də qəribsiz. Ona görə də biz üç qərib həmişə əlbir-dilbir olmalıyıq, əl verin, görüm, Hər şeyə hazır olan oğlanlar əllərini K.-ya uzatdılar. – Lazım deyil, çəkin pəncənizi, amma əmrim qüvvədə qalır. İndi gedirəm yatım, sizə də məsləhət görürəm ki, yatasız. Bu gün bir günümüzü itirdik, sabah iş lap tezdən başlayacaq. Qəsrə getmək üçün xizək tapıb düz saat altıda evin qabağında hazır dayanarsınız.

– Oldu, – birisi dilləndi,

O birisi isə onun sözünü kəsdi:

– Oldu deyirsən, özün də bilirsən ki, baş tutan iş deyil.

– Sakit, – K. dedi, – deyəsən, Özünüzü bir-birinizdən ayırmaq istəyirsiniz.

Bu dəfə də birinci danışan oğlan dilləndi:

– Haqlıdır, mümkün olan iş deyil, yad adam icazəsiz qəsrə gedə bilməz.

– Bəs icazəni hardan almaq olar?

– Bilmirəm, bəlkə, qalabaşından.

– Onda icazəni telefonla alarıq, tez olun, qalabaşına zəng vurun, ikiniz də!

Onlar aparata doğru qaçdılar, – aman Allah, necə də itələşirdilər! Gəndən baxanda gülünc itaətkarlıqları vardı — tezəcə də calaşıb soruşdular ki, K. sabah onlarla qəsrə gələ bilərmə. “Yox!” cavabını, hətta masa arxasındakı K. da eşitdi. Cavab isə daha ətraflıydı: “Nə sabah, nə də başqa vaxt.”

Mən özüm zəng edəcəyəm, – deyib K. ayağa durdu.

Bayaq kəndlilərdən biriylə olan söz-söhbət nəzərə alınmazsa, indiyə qədər K.-ya və köməkçilərinə çox da diqqət yetirmirdilər, lakin onun son kəlmələri ümumi maraq doğurdu. Hamı K. ilə birlikdə ayağa qalxdı, meyxanaçı, onları geri itələməyə çalışsa da, aparatın yanına toplaşib kişini dar bir dövrəyə aldılar. Hamısına belə bir fikir hakim kəsilmişdi ki, K.-ya heç cavab da verməyəcəklər. K. xahiş edib onları sakitləşdirdi, bildirdi ki, heç kəsin fikrinə ehtiyac duymur.

Qulaqcıqdan zümzümə səsi gəlirdi, K. indiyə qədər telefonda belə şey eşitməmişdi. Sanki saysız-hesabsız körpə çığirtısını bir yerə toplayıb çətinliklə, minbir əzabla vahid, zil bir səs yaratmışdılar - ancaq əslində heç çığırtı da deyildi, elə bil haçansa itib-batmış avazlardan yaranmış bir nəğməydi – bəli, həmin səs adamın qulağına dəydikcə sənə elə gəlirdi ki, bu, təkcə eşitmək üçün yox, həm də insanın dərinliklərinə işləmək üçün ixtira edilmişdir. K. zəng çalmadı, eləcə qulaq asdı, sol qolunu telefonaltma söykəyib dinşədi. Nə qədər dinşədiyini özü də bilmədi; meyxanaçı ətəyindən dartana qədər telefondan aralanmadı. Sahibkar dedi ki, K.-mn arxasınca çapar gəlib.

– Çəkil! – özündə olmayan K. birbaşa telefona qışqırdı, çünki ordan da kimsə dilləndi:

– Danışan Osvalddır, bəs Siz kimsiz? – Bağlırdı. Çox ciddi, çox təkəbbürlü bir səslə bağlırdı. K.-ya elə gəldi ki, hətta arada dil xətası da oldu. Lakin o səsə qarışan növbəti ciddilik həmin səhvi düzəltməyə çalışdı. K. adını deməyə çəkindi. Telefonun əlində aciz qalmışdı, xəttin ucundakı ağzına gələnə deyə bilər, dəstəyi qırağa qoyardı, o da xeyrli yollardan birini öz əliylə öz üzünə bağlamış olardı. K-nın tərəddüdü kişini haldan çıxartdı. – Kimdir axı? – Soruşub əlavə etdi. – Ordan tez-tez zəng vurmasalar mənim üçün daha xoş olardı, məgər indicə zəng etməmişdilərmi?

K. bu eyhama məhəl qoymadı, qəlil bir qətiyyətlə dedi:

– Yerölçən cənablarının köməkçisidir.

– Nə köməkçi? Nə cənab? Nə yerölçən?

K.-nın yadına dünənki telefon söhbəti düşdü:

– Fritsdən soruşun, – kəsə cavab verdi. Təəccüblü görünsə də, bu ötkəmliyin xeyri dəydi. Lakin K.-nı öz xeyrindən çox, dövlət işlərinin bir əldə toplanması heyrləndirdi. Cavab belə oldu:

– Bilirəm. Yenə o yerölçən. Hə, hə, nə olsun? Hansı köməkçidir?

– Yozefdir, – K. cavab verdi. Arxasındakı kəndlilərin gurultusu xeyli mane olurdu; öz adını deməməsindən açıq-aşkar narazı qalmışdılar. Lakin K.-nın onlara cavab verəsi halı yox idi, çünki söhbət başım yamanca qatmışdı.

– Yozef? — Soruşdular. — Köməkçilərin adı... — kiçik fasilə. Ancaq bilinirdi ki, kimdənsə köməkçilərin adım öyrənirdilər, — Arturdur, Yeremiasdır.

– Bunlar təzə köməkçilərdir, – K. dedi.

– Yox, köhnələrdir.

– Təzələrdir, köhnə mənəm, bu gün cənab yerölçənin dalınca gəlmişəm.

– Xeyr! – Telefonda bu dəfə daha bərkdən bağlırdılar.

– Onda bəs mən kiməm? – K. halını pozmadan soruşdu.

Azacıq fasilədən sonra həmin səs yenə bayaqkı dil xətasıyla danışdı, ancaq bu, ürəkdən gələn ehtiramlı bir səsə oxşadı:

– Yaxşı, köhnə köməkçi ol. – K. həmin səsin ahənginə heyran qaldığından az qala verilən sualı eşitmədi. – Nə istəyirsən?

K. dəstəyi yerindən assaydı, yaxşı olardı. Bu danışığından artıq heç nə gözləməirdi. Lakin özünü zorlayıb bir də soruşdu:

– Ağam haçan qəsəə gələ bilər?

– Heç vaxt, – qəti cavab verdilər.

– Oldu, – deyib K. dəstəyi asdı.

Arxasındakı kəndlilər ona lap yaxınlaşmışdılar. Yan-yörələrinə baxışan köməkçilər kəndliləri ondan aralamağa çalışırdılar. Deyəsən, bu, adicə məzhəkəydi, söhbətin nəticəsindən razı qalan kəndlilər də asta-asta geri çəkildilər. Bu vaxt dəstə arxadan gələn kişinin iti addım səslərindən iki yerə bölündü, kişi K.-nin qarşısında təzim edib ona bir məktub verdi. K. məktubu əlində tutub ona daha vacib adam kimi görünən bu kişiye baxdı. Onunla köməkçilər arasında çox böyük bir oxşarlıq vardı, o da köməkçilər kimi çaydaq, çevik, cəld idi, onlar kimi qıvraq geyinmişdi, amma onlardan tamamilə seçilirdi. Kaş K.-mn köməkçisi etə bu olaydı Bu kişi ona dabbəğin yanında gördüyü südəmər körpəli qadını xatırlatdı. Kişi təpədən-dırnağa ağ geyinmişdi, güman ki, paltarı ipəkdən deyildi, hamının kimi adicə qış paltarıydı, amma bu paltarda bir ipək zərifliyi, bir ipək əzəməti vardı. Kişinin sifəti aydın, işıqlı, gözləri həddən artıq iriydi. Sirayətli təbəssümü vardı. Əlini üzünə çəkdi, sanki bu təbəssümü hürkətmək istədi, ancaq bacarmadı.

– Kimsən? – K. soruşdu.

– Adım Barnabasdır, çaparam, – kişi dilləndi. Danışarkən dodaqlarının tərpənişindən həm kişi sərtliyi, həm də qadın incəliyi duyulurdu.

– Bura xoşuna gəlir? – deyib K. kəndliləri göstərdi.

Hamısının sifətindən eyni iztirab yağan – kəllə sümükləri sanki üst tərəfdən döyülüb yastılanmış, keçirdikləri iztirab cizgiləri də üzlərinə qonmuşdu – kömbədodaq, ağzıaçıq kəndlilərə olan marağını K. hələ də itirməmişdi. Onlar da K.-yə baxırdı, ya da özlərini elə göstərirdilər ki, guya heç bu tərəfə baxmırlar, çünki hərdən baxışları pərən düşür, K. geri dönəndə isə ətrafdakı əşyalara ilişib qalırdı. K. bu vaxt bir-birini qucaqlayan, baş-başa verib gah mütiliklə, gah da lağla pıçıldaşan köməkçilərini göstərdi. Əlini bu adamlara tərəf elə qulaqladı ki, sanki fəvqəladə vəziyyətdə kiminsə zorla ona qoşduğu əyanlarını təqdim edirdi. Sonra da gözlədi ki, – K.-nin ən çox can atdığı yaxınlıq elə bundaydı – Barnabas həmişə onunla başqalan arasında fərq qoysun. Lakin Barnabas sualı alınadı – açıqca görmək olurdu ki, qəsdən eləmədi, – bunu, yaxşı tərbiyə görmüş nəvə kimi ağasının ona əlüzəri dediyi bir söz tək qəbul edib onu qulaqardına vurdu, elə yalnız sual olduğu üçün də yan-yörəsinə boylandı, əlini yelləyib tanış kəndliləri salamladı, köməkçilərlə bir-iki kəlmə kəsdi, bunların hamısını da onlara qaynayıb qarışmadan çox sərbəst, ən adi bir şey kimi etdi. K. da – sözü yerə düşmüş, lakin bundan pərt olmamışdı – əlindəki məktubun üstünə qayıdıb onu açdı. Məzmunu beləydi: “Möhtərəm cənab! Bildiyiniz kimi, Siz qrafliqda işə götürülmüsünüz. Sizin birbaşa rəisiniz kəndxudadır, işiniz və donluğunuz barədə lazımi məlumatı ondan ala bilərsiniz və ona hesabat verməyə borclusunuz. Buna baxmayaraq, mən də sizi gözədən qoymayacam. Bu məktubu sizə yetirən Barnabas vaxtaşırı arzularınızı öyrənib mənə məlumat verəcək. İmkanım çatdıqca sizə kömək göstərməyə hər an

hazıram. Bircə istəyim var ki, o da işçilərimin məndən razı qalmasıdır.” İmza o qədər də yaxşı oxunmurdu, amma yanında bu sözlər yazılmışdı: 10-cu dəftərxananın sədri.

– Gözlə! – K. müntəzir durmuş Barnabasa deyib meyxanaçını yanına çağırdı ki, ona bir otaq ayırsın, məktubun məzmunu ilə ətraflı tanış olmaq istəyir. Birdən də yadma düşdü ki, hər cür rəğbətə baxmayaraq, Barnabas onun üçün çapardan başqa heç nə deyil və ona pivə sifariş verdi. Barnabasın bu təklifi necə qəbul edəcəyinə də xüsusi diqqət yetirdi. Barnabas pivəni məmnuniyyətlə alıb başına çəkdi. Sonra K. meyxanaçıya qoşulub getdi. Meyxanada K. üçün yalnız balaca bir dam otağı tapa bildilər, hələ bunun özü də xeyli baş ağrısına səbəb oldu, çünki orada indiyə qədər iki qaravaş yatırdı, İndi onları ayrı yerdə yerləşdirmək lazımdı. Əslində heç yerləşdirmədilər, bir növ çölə atdılar, otaqda yır-yığış eləmədilər: vur-tut yatacaqsız bircə çarpayı, bir-iki yastıq-mütəkkə, bir dənə dünəndən bəri çırpılmamış çul. Divarda isə müqəddəslərin şəkl, bir neçə əsgər görkəmi. Otağın havasını da dəyişməmişdilər, yəqin ‘fikirləşirdilər ki, təzə qonaq burda çox qalmayacaq və onu saxlamağa əslində heç çalışmırdılar da, K. isə hər şeydən razı qaldı, çula bürünüb masanın arxasına əyləşdi, şamın işığında məktubu bir də oxumağa başladı. Məktubun hər yeri eyni deyildi, elə yerləri vardı ki, onu azad adam hesab edib iradəsiylə hesablaşdırlar, məsələn, lap elə başlanğıcı, arzularına aid olan hissələri. Elə yerləri də vardı ki, onunla ya aşkar, ya da üstüörtülü şəkildə xırda, dəftərxanadan güclə sezilən bir işçi kimi rəftar edirdilər: rəis çalışacaqdı ki, “onu gözdən qoymasın”, başının ağası kəndxudadır, hətta ona hesabat verməlidir, yeganə həmkarı isə olsa-olsa, kənd polisidir. Şübhəsiz, bəzi yerləri, hətta ziddiyyətliyi, ancaq elə qabarıq verilmişdi ki, qəsdən edildiyinə şübhə yeri qalmırdı. Belə ciddi üsul-ıdarəylə bu məktubun səhlənkərlikdən yazıldığını güman etmək yalnız ağılsızlıqdan otardı. Səhlənkərlik fikrini K. güclə dəf etdi, burda daha çox açıq-aşkar təklif olunmuş seçim imkanını gördü: məktubdan lazımi nəticə çıxarmağı onun öhdəsinə buraxmışdılar, bilmək istəyirdilər ki, qəslə əlüzəri bağlılığı saxlamaq mı, yoxsa bütün iş-gücünü Barnabasın gətirdiyi məlumatlarla quran adicə kənd məmuru kimi qalmaq mı istəyir. K. seçməkdə tərəddüd etmədi, heç indiyə qədər qazandığı təcrübəsi olmasa da, tərəddüd edən deyildi. Yalnız kənd məmuru kimi qəsrdəki ağalardan imkanca gen gəzsə, orda haçansa, nəyəsə nail ola bilərdi, onda da indi ona inamsızlıq göstərən, dostluq etməsələr də, hər halda yurddaşa çevrilmiş bu kənd adamları onun haqqında ağızdolusu danışib-söyləməyə başladılar, haçansa Qərşteker, Lazeman səviyyəsinə gələrdisə – bu da tez olmalıydı, hər şey bundan, bir də yuxarıdakı cənablardan, onların mərhəmətindən asılıydı, – onda nəinki həmişəlik bağlı qatan, hətta gözəgörünməz qapılar da bircə zərblə onun üzünə açılırdı. Doğrudur, təhlükə də qalırdı və sanki tamam qaçılmazdı, bu, məktubda xüsusi vurğuyla, sevinc hissiylə qeyd olunurdu. Bu da işləmək məsələsiydi. Qulluq, rəis, iş, donluq təyini, hesabat, fəhləlik... Məktub bu sözlərlə doluydu, elə şəxsi bir məsələyə toxunanda da işə bu baxımdan yanaşırdılar. K. işçi olmaq istəyirdisə, buyursun, onda gərək ağına-bozuna baxmasın, qoyulmuş qanunları necə var, eləcə də qəbul etsin. K. bilirdi ki, onu bu işə zorla məcbur etmərlər, burasından qorxmurdu, çəkinmirdi, amma qol-qanadını sındıran düşdüyü mühitin güclü sıxıntısı, addım başı rast gəldiyi ümitsizlik, təsirini duya bilmədiyi hər anın zəhmi – bax bunlardan qorxub çəkinirdi, elə bu qorxu ilə də döyüşə atılmalıydı. Məktub da məhz bunu deyirdi: K. döyüşə atılırdısa, gərək qorxmayaydı, ürəkli olaydı. Çox incəliklə başa salırdılar, bunu da yalnız narahat – natəmiz yox, narahat – bir vicdan sezə bilərdi, cəmi üçcə sözlə onun qulluğa götürülməsinə işarə vurulurdu: “Özünüz bildiyiniz kimi.” K. razılığını verdi, həmin andan da, məktubda deyildiyi təki, işə qəbul olunduğunu başa düşdü.

K. divardakı şəkillərdən birini götürüb məktubu onun yerinə asdı. Bu otaqda yaşayacaqdısa, məktub da burdan asılmalıydı.

Sonra aşağı, yemək otağına endi. Barnabas köməkçilərlə masa arxasında əyləşmişdi.

– Ho-ho, hələ burdasan, – K. heç bir ehtiyac olmadan, yalnız Barnabası gördüyünə sevinib dilləndi.

Barnabas dik atıldı. K. içəri girən kimi kəndlilər ayağa qalxıb ona yaxınlaşdılar, K.-nin arxasına düşüb tüyünmək onlarda artıq adət halım almışdı.

– Deyin görüm, axı nə istəyirsiniz? – K. qışqırdı.

Kəndlilər pərt olmadılar, ağır-ağır dönüb öz yerlərinə qayıtdılar. Arada kiminsə qımışa-qımışa dediyi atmacaya başqalarının da dodağı qaçdı.

-Adam gündə təzə bir şey eşitməsə... – deyib kişi dodağını yaladı, sanki bu təzə şey dadlı yemək idi. K. heç kəsin könlünü almaq istəmədi, onu az da olsa saymaları yaxşıydı, amma Barnabasın yanında təzəcə oturmuşdu ki, kəndlilərdən kiminsə nəfəsini boynunun ardında hiss etdi. Dediynə görə, guya duz çanağını götürməyə gəlmişdi. K. hirsindən az qala qıc olub ağaca döndü, kəndli də duz çanağını unudub aralandı. K.-ni hövsələdən çıxarmaq çox asan idi, kəndçiləri üstünə salsan yetərdi, qır-saqqız olub yapışmaları onu insanların adamayovuşmazlığından da bərk cinləndirirdi. Bundan başqa, ortada ayrı birpünhanlıq da vardı: K. onların masasına əyləşsəydi, hamısı durub gedəsiydi. Yalnız Barnabasın burda olması onu dava-qalmaqaldan çəkirdi. Ancaq buna baxmayaraq, yenə də hədəylə kəndlilərə tərəf döndü, onlar da üzlərim K.-ya çevirmişdilər. Kəndlilərin yalnız ona baxmaq məsələsində birləşdiklərini, burda beləcə oturduqlarını gördükcə K.-ya elə gəldi ki, arada nə pislik, nə də yamanlıq var. Bəlkə, doğrudan da ondan nəsə umurdular, amma deyə bilmirdilər, əgər belə deyildisə, onda, bəlkə də, bu, yerli camaata sirayət etmiş bir uşaqlıq xasiyyəti idi. Müştərilərə gətirdiyi bir stəkan pivədən ikiəlli yapışan, sakitcə dayanıb K.-ya baxan, mətbəxin pəncərəsindən çölə əyilib qışqıran arvadının dediklərini qulaqardına vuran meyxanaçının özündə də bir uşaq xasiyyəti yoxdumu?!

Xeyli təskinlik tapıb Barnabasa tərəf döndü, köməkçilərini qovmaq istədi, amma heç bir bəhanə tapmadı. Yazıqlar başlarını aşağı salıb qarşılarındakı pivəyə baxırdılar.

– Məktubu... – K. sözə başladı, – ... oxumuşam, məzmunuyla tanışsınız?

– Yox, – Barnabas cavab verdi. Baxışı dilindən çox söz deyirdi.

Bəlkə K. kəndlilərə pis baxmaqda yanıldığı kimi buna da yaxşı baxmaqda yanılırdı. Məgər kəndçilərin içində olması onlara xoş deyildimi?!

– Məktubda sən də adın çəkilir, hərdən məndən başçımıza, ondan da mənə xəbər aparıb-gətirməlisən, ona görə də fikirləşdim ki, içindəkindən halı olarsan.

– Mənə tapşırılan oydu ki, məktubu sahibinə çatdırım, oxunub qurtarana qədər gözləyim, lazım bilinsə, şifahi, ya da yazılı cavab aparım.

– Yaxşı, – K. dedi – yazıya ehtiyac yoxdur, cənab rəisə çatdır ki... Adı nəydi? İmzasını oxuya bilmədim.

– Klamm, – Barnabas cavab verdi.

– Məni qəbul elədiyinə, eləcə də xüsusi səmimiyyətinə görə -burda nəyə qadir olduğumu hələ göstərməsəm də, belə şeylərə qiymət verməyi bacarıram – təşəkkürümü ona yetir. Mən həmişə onun dediyi ilə oturub-duracam. Daha elə bir arzu-diləyim yoxdur.

Hər şeyə diqqət yetirən Barnabas K.-dan icazə istədi ki, tapşırığı təkrar etsin. K. icazə verdi, Barnabas hamısını sözbəsöz təkrarladı. Sonra sağollaşmaq üçün ayağa qalxdı.

Səhərdən K. onun sir-sifətinə tamaşa edirdi, indi axırncı dəfə diqqət yetirdi. Barnabas da K. boyda olardı, buna baxmayaraq, deyəsən, baxışları K.-nın qarşısında duruş gətirə bilmədi, özü də bu, mütiliyindən oldu, çünki kimdənsə utandığını güman etmək çətindi.

Əlbəttə, adicə elçiydi, gətirdiyi məktubun məzmunundan xəbəri yoxdu, məktubdan heç nə bilməsə də, elə baxışı, gülüşü, yerisi Özü bir xəbər idi. K. Barnabasa əl verdi, baş əyib sağollaşmaq istədiyindən bu, onu tamam çaşdırdı.

Çıxıb gedəndə isə – qapını açmazdan qabaq çiyini xeyli oraya söykəyib heç kəsə yönəlməyən bir baxışla otağı nəzərdən keçirmişdi – K. köməkçilərinə dedi:

– Otaqdan cızmaqaramı gətirim, sabahkı işimizi müzakirə edək.

Köməkçilər də ona qoşulub getmək istədilər.

– Siz qalın! – K. dilləndi.

Onlar qalmaq istəmədilər. K. hirslənib əmrini xeyli ciddiliklə təkrarladı. Barnabas dəhlizdə görünmürdü, məgər indicə çıxıb getməmişdi?! K. onu evin qarşısında da – birəldən qar yağırı – görmədi.

– Barnabas! – deyib çağırırdı.

Cavab gəlmədi. Yoxsa meyhanadaydı? Deyəsən, doğrudan da ordaydı. Bununla belə K. var gücü ilə “Barnabas!” – deyib çağırırdı. Bu ad gecənin qoynunda guruldadı. Lap uzaqlardan zəif bir cavab eşidildi; gör nə qədər aralanıbmış. K. onu geri çağırırdı, həm də Özü ona doğru yeridi. Rastlaşdıqları yerdən daha meyxana görünmürdü.

– Barnabas, – K. dilləndi, səsinin titrəyişini boğa bilmədi, – sənə bir şey demək istəyirdim. Amma gördüm ki, yerim çox pisdir, yöndəmsizdir. Qəsrdən bir umacağım olacaqsə, gərək sənə təsadüfi gəlişinə ümid bəsləyəm. İndi təsadüfən sənə çatmasaydım – lap uçursan ki, mən də elə bildim, hələ evdəsən, – kim bilir, növbəti gəlişini nə qədər gözləyəcəkdim.

– İstəsən, başçıdan xahiş edərsən, mən də qoyduğun vaxtda özümü sənə yanına yetirərəm.

– Heç bu da bəs eləməz. Bəlkə, düz bir il heç nə istəyəsi olmadım, ya da sən gedəndən on beş dəqiqə sonra ortaya çox vacib bir iş çıxdı...

– Necə bilirsiniz, – Barnabas cavab verdi, – başçımıza deyimmi ki, onunla sizin aranızda mən yox, bir başqası əlaqə saxlasın?

– Yox, yox, qətiyyəən yox, bunu elə-belə dedim, yaxşı ki, bu dəfə sənə çatdım.

– Bəlkə, geri, meyhanaya qayıdaq, – Barnabas soruşdu, – təzə tapşırığını orda verəsən? – Artıq meyhanaya doğru ilk addımını atmışdı.

– Lazım deyil, Barnabas, mən özüm bir az sənənlə gedərəm,

– Niyə meyxanaya getmək istəmirsən? – Barnabas soruşdu.

– Orda mənə mane olurlar, – K. dedi, – kəndlilərin hər şeyə baş soxduqlarını özün gördün ki!

– Sənin otağına gedərik

– Mənimki deyil, qaravaşların otağıdır, – K. cavab verdi, – kirli-paslı, qaranlıq. Elə orda qalmamaqdan ötrü səninlə getmək istəyirəm. Amma sən... – tərəddüdünə birdəfəlik son qoymaq üçün əlavə etdi, – gərək mənim də qolumdan yapışasan, çox arxayın, inamlı yeriyirsən.

K. onun qolundan sallaşdı. Hava tamam qaralmışdı. Barnabasın sifəti görünmürdü, özünü güclə seçmək olurdu, K. əlini qabağa uzadıb bir müddət dəvəndi.

Barnabas razılıq verdi, meyxanadan aralandılar. Əlbəttə, K. hiss edirdi ki, bütün ciddi-cəhdlərinə baxmayaraq, Barnabasla ayaqlaşma bilməyəcək, arxayın yerişi ona mane olacaq, onu da bilirdi ki, adi vəziyyətlərdə çox şey bu cür köməkçi amillərin ucbatından alt-üst olur, günorta K.-nin qarda batıb qaldığı və yalnız Barnabasın dartıb çıxara biləcəyi kənar küçələrdə olduğu kimi. Bu cür fikirləri indi o, yaxına buraxmır, təsəllisini də onda tapırdı ki, Barnabas susurdu; kirmiş yerimələri, əslinə qalsa, elə Barnabas üçün də birgəlik məqsədinə çevrilə bilərdi.

Gedirdilər, amma hara getdiklərini K. hələ bilmirdi, heç nə ona tanış gəlmirdi. Hətta kilsəyə çatıb-çatmamaları məlum deyildi. Boş-boşuna getməyi xoşlamadığından öz düşüncələrinə də hakim kəsilə bilmədi. Qarşıdakı hədəfi tuşlayıb getmək əvəzinə, çaşıb qalırdılar. Doğma yurdu gözləri önündən çəkilmir, xəyal onu qanadına alıb aparırdı. Elə ordan baş meydanda bir kilsə vardı, həyətinin bir hissəsində köhnə qəbiristanlıq salınmışdı, o, hündür hasara alınmışdı. Tək-tük oğlan uşağı tapılırdı ki, həmin hasarı aşsın, heç K.-nin özü də bacarmırdı. Uşaqları bura maraq çəkib gətirmirdi, qəbiristanlığın daha elə bir sirri də qalmamışdı. Dəmir barmaqlıqlı balaca qapıdan azmı içəri keçmişdilər. İndi azarları yalnız hündür, hamar hasarı ram etmək idi. Bir gün çeşit vaxtı – kimsəsiz, boş meydan işığa qərq olmuşdu, K. onu bu cür nə əvvəl, nə də sonralar götmüşdü – hasan birinci cəhddən, çox asanlıqla ram edə bildi; həmişə qalxa bilmədiyi, sürüşüb düşdüyü yerdən bu dəfə asanca dırmaşdı, dişlərinin arasında balaca bir bayraq da vardı. Ayağının altından qopan suvaq yerə çatmamış artıq o, divarın başmdaydı. Bayrağı sancdı, külək dartıb parçanı tarım çəkdi, K. aşağı, ətrafına boylandı, çiyni üstə qanrılıb geriye, yerə gömülmüş xaçlara baxdı; indi o hamıdan ucada dayanmışdı. Bu vaxt təsadüfən müəllimləri gəlib çıxdı, K.-ya tərs-tərs baxıb onu aşağı düşürtdü. Yerə tullananda dizini yaraladı, birtəhər gəlib evə çıxdı, amma hər halda istəyinə çatmışdı, divarın üstünə qalxa bilmişdi, bəsiydi. Bu qələbədən doğan hiss o vaxt ona xeyli mənəvi dayaq oldu, buna qətiyyətlə giclik demək olmazdı, çünki indi, aradan bir neçə il keçəndən sonra, qarlı gecədə Barnabasın qoluna girib gedəndə köməyinə gəlirdi.

Demək olar, Barnabasdan sallaşmışdı, o da dartıb aparırdı, aralarından sakitliyi qıra bilməmişdilər. Yola baxanda K. bircə onu bilirdi ki, hələ yan küçələrə burulmayıblar, özünə söz verdi ki, yolun çətinliyinə, geriye dönməyin ağırlığına baxmayaraq, yolundan qalmayacaq. Birtəhər sürünüb axırına çıxmağa, çox güman ki, gücü çatardı. Məgər bu yolun bir sonu olmalıydı, ya yox? Qəsr gündüz ona asan dəf olunan bir qala təsiri bağışlamışdı, indi yəqin ən kəsə yolla gedirdi.

Bu vaxt Barnabas ayaq saxladı. Hardaydılar? Yol qurtarmışdı? Barnabas onunla sağollaşacaqdımı? Yox, baş tutan iş deyildi. Barnabasın qolundan elə bərk yapışdı ki, özünün əti ağrıdı. Yoxsa möcüzəmi

baş verəcəkdi, gəlib sarayamı, onun darvazaları ağzınamı çatmışdılar? Amma K.-nin bildiyinə görə yoxuşu qalxmamışdılar axı. Ya bəlkə, Barnabas onu tədricən qalxan bir yolla aparmışdı?

– Hardayıq? – K. astadan, sanki Barnabasdan çox Özündən soruşdu.

– Evdə, – Barnabas da o cür cavab verdi.

– Evdə?

– Cənab, indi iso diqqətli ol ki, sürüşməyəsən. Yol enişə düşür.

– Enişə?

– Bir-ikicə addım, – Barnabas əlavə edib qapını döydü.

Qapını qız açdı; onlar yarıqaranlıq, iri bir otağın astanasında dayandılar, çünki lap arxadakı sol əldə, masanın başı üstündən balaca bir yağ çırağı öləziyirdi.

– Yanındakı kimdir, Barnabas? – qız soruşdu.

– Yerölçən.

– Yerölçən, – qız üzünü masaya tutub ucadan təkrar etdi. Bundan sonra iki yaşlı adam – bir ər, bir arvad, – bir nəfər də ayrı qız ayağa qalxıb K.-ni salamladılar. Barnabas ev adamlarım bir-bir ona təqdim etdi: atası, anası, bacılan Olqa, Amalya, K. onlara heç düz-əməlli baxa da bilmədi, islanmış üst paltarını alıb sobanın yanına qurumağa qoydular. K. etiraz etmədi.

Deməli, bu evin sevimli adamları onlar yox, təkcə Barnabas oldu. Bəs onda niyə burdaydılar? K. Barnabası qırağa çəkib soruşdu: -Niyə evə gəldin? Yoxsa, qəsrin həndəvərində yaşayırsız?

– Qəsrin həndəvərində? – Barnabas təkrar etdi, elə bil K.-m başa düşmürdü.

– Barnabas, axı sən meyxanadan birbaşa qəsrə getmək istəyirdin.

– Yox, cənab, evə gəlmək istəyirdim; qəsrə sabah tezdən gedəcəm, heç vaxt orda gecələmirəm.

– Belə, – K. dedi, – deməli, qəsrə getmək istəmirdin, bura gəlirdin. – Sifəti ona solğun, özü isə cılız göründü.

– Bəs bunu mənə niyə demədin?

– Sən soruşmadın, mən də demədim, – Barnabas cavab verdi, -axı mənə nəşə tapşırıq vermək istəyirdin, amma nə meyxanada, nə də öz otağında dedin, mən də fikirləşdim ki, burada, ata-anamın yanında heç kəs sənə mane olmaz, istədiyin tapşırığı verə bilərsən. İstəsən, bu saat hamısı otaqdan çıxar. Xoşuna gəlsə, lap bizdə də gecələyə bilərsən. Düz iş görməmişəm?

K. cavab verə bilmədi. Deməli, anlaşılmazlıq olub, çox axmaq, murdar bir anlaşılmazlıq, K. da buna tamam-kamal təslim olub. Barnabasın dar, ipək kimi parıldayan jaketi onu yaman ovsunlayıbmiş, indi onun düymələrini açanda altındakı çirkdən rəngi bozarmış, yamaqlı, eybəcər köynəyi, enli, sümüklü sinəsi qabarıb üzə çıxırdı, Böyür-başındakılar bu mənzərəyə tam uyğun idi, hətta, onu bir az dəqiqləşdirirdi də: ağır-ağır sürünən, – qurumuş qıçlarından çox, dəvdənən əllərinin köməyiylə yeriyən

atası, şişdiyindən güclə bir iki addım ata bilən, əlini qoynunda çarpazlaşmış anası. İkisi də – atası da, anası da – K. içəri girəndən küncdən qalxıb ona doğru yeriyir, lakin hələ də gəlib çata bilmirdilər. Həm bir-birinə, həm də Barnabasa oxşayan, lakin Barnabasa nisbətən xeyli qasqabaqlı görünən gövdəli, sağlam, sarışın qaravaş bacılar qonağın yanında dayanıb ondan salam gözləyirdilər. O isə heç nə deyə bilmirdi. Elə fikirləşmişdi ki, bu kənddə hər kəs onun üçün bir məna kəsb edəcək və yəqin ki, elə doğrudan da beləydi, təkcə bu adamlar onu maraqlandırmırdı. Meyxanaya təkcanına gedib çıxıb bilsəydi, elə İndidən buranı tərk edərdi. Səhər tezdən Barnabasla qəsəə getmək imkanı da onu çəkmirdi. İndi, gecəyarısı, camaatdan xəlvət qəsəə girərdi, amma indiki Barnabasın köməyiylə yox, bayaq gözüne xoş görünən, indiyə qədər rastlaşdığı adamların hamısından ona yaxın olan, tutduğu vəzifəyə görə qəsrlə daha sıx əlaqəsini güman etdiyi Barnabasla, sözündən çıxmıdığı hamı ilə bir masanın arxasında oturduğu belə bir ailənin oğluydu; qəsrdə heç gecələmək imkanı olmayan adamlar qol-qola tutub günün-günorta çağı qəsəə getmək mümkün deyildi, bu, gülünc, ümitsiz bir xülyaydı.

K. pəncərənin qabağında oturdu, qərara almışdı ki, bu ailənin qulluğundan imtina edib gecəni elə burda keçirsin. Onu evindən qovan, ya da ondan çəkinən kəndlilər K.-yə bunlar qədər təhlükəli görünmədi, çünki onlar K.-ni əslində öz ümidinə buraxmış, gücünü toplayıb ayaq üstə durmaqda ona kömək etmişdilər. Amma məzələnmək xatirinə onu qəsəə yox, öz evinə gətirən bu cür yalançı köməkçilər istəsələr də, istəməsələr də onu başdan edir, gücünü əlindən alıb ümidini qırırdılar. Onu ailə üzvlərinin başına yığışdığı masaya dəvət etmələrinə məhəl qoymayıb oturduğu yerdən tərpənmədi.

Bu vaxt bacıların zərifi hesab olunan Olqa ayağa qalxdı, sifətinə qız utancaqlığı verib K.-nin yanına gəldi, masaya buyurmasını xahiş etdi, dedi ki, çörək, salat hazırdır, indi də gedib pivə gətirəcək.

– Hardan? – K. soruşdu.

– Meyxanadan, – qız cavab verdi.

Cavab K.-mn ürəyincə oldu. Qızdan xahiş etdi ki, pivə gətirməsin, lazım deyil, bacarsa onu meyxanaya aparsın, işi tökülüb qalıb. Məlum oldu ki, Olqa meyxanaya getmir, yaxındakını – ağaların qaldığı nəzərdə tutur. Amma K. xahişindən dönmədi, dedi ki, onu da götürsün, fikirləşdi ki, bəlkə, babat bir yer tapa bildi, nə qədər pis olsa da, buranın on yaxşı çarpayısından pis olmazdı. Olqa o saatca cavab vermədi, masa tərəfə boylandı. Qardaşı artıq ayağa qalxmışdı, başı ilə razılığını bildirib dedi:

– Cənabın könlü belə istəyirsə...

Bu razılıqdan sonra K. az qalmışdı ki, razılığını geri götürsün, çünki Barnabas ancaq mənasız şeylərə razılıq verə bilərdi. Lakin K.-nin meyxanaya buraxılması məsələsi müzakirə olunanda və hamı buna şübhə ilə yanaşanda o, xahişinə heç köklü bir səbəb tapmağa da cəhd etmədi, dediyindən dönməyib gedəcəyini bildirdi. Bu ailə onu necə vardı, eləcə də qarşılamalıydı, düzünə baxsan onlardan utanıb-çəkinməyə də əsası yoxuydu. Onu çaşdıran yalnız və yalnız ciddi, əyilməz, yenilməz, bəlkə də, bir az qapalı, lal baxışlı Amalya idi.

Meyxanaya gedən qısa yolda – K. Olqanın qolundan asılmışdı, bayaq qardaşı dartıb apardığı kimi, indi də qız onu çəkib aparırdı, çünki köməksiz keçinə bilmirdi – öyrəndi ki, bu meyxana, əslinə qalsa, yalnız qəsrdəki ağalar üçün nəzərdə tutulub, kənddə işləri olanda bura gəlib yeyib-içir, hətta hərdən gecələyirlər də. Olqa K.-yə ürək qızdırıb lap astadan danışdı. K. da qardaşı ilə getməkdən həzz aldığı

kimi indi də qızla yanaşı getməkdən xoşallanırdı. K. ürəyindən keçən xoş duyğuları qovmaq istəsə də, bacarmadı.

Meyxana çöldən K.-nin yaşadığı meyxanaya çox oxşayırdı. Görünür, bu kənddə zahiri fərqlər azlıq təşkil edirdi, amma hər halda xırda-xuruşlarına rast gəlmək olurdu: burdakı artırmanın məhəccəri vardı, qapının üstündən qəşəng bir fənər bərkidilmişdi. İçəri girəndə başlarının üstündən iri bırıq parça dalğalandı, qraflıq çoxrəngli bayrağıydı. Dəhlizə çatan kimi həmişə burda müəyyən məqsədlə gəzişən meyxanaçı ilə üz-üzə gəldilər. Yanlarından ötüb gedəndə xırda, ya da mürgülü sınaıçı gözlərini K.-ya dikib dedi:

– Cənab yerölçən yalnız piştaxtaya qədər gedə bilər.

K.-ya tələsik havadarlıq edən Olqa əl üstü dilləndi:

– Əlbəttə, o ancaq məni müşayiət edir.

K. isə nankorluq edib Olqadan aralandı və meyxanaçını kənara çəkdi. Olqa səbrini basıb dəhlizin qurtaracağında gözləməyə başladı.

– Burda məmnuniyyətlə gecələyərdim, – K. dedi.

– Əfsuslar olsun ki, mümkün deyil, – meyxanaçı cavab verdi. Görünür, hələ xəbəriniz yoxdur. Bura yalnız qəsrədən olan adamlar üçün nəzərdə tutulub.

– Bu, sərəncam ola bilər, amma mənə, hardasa küncdə-bucaqda bir yer tapılar.

– Sizə canla-başla əl tutardım, – meyxanaçı cavab verdi, – lakin sərəncamın ciddiliyindən çıxış edib deyim ki, siz qərubsiz, belə şeyləri bilməzsiz, qəti baş tutan iş deyil, çünki ağalar həddən artıq dəyməduşər olurlar. Əminəm ki, qərib adamı yola aparmağa qadir deyillər, ən azı hazır deyillər. Əgər mən sizin burda gecələməyinizə razılıq versəm və sizi də təsadüfən – təsadüf də, məşallah, həmişə ağaların tərəfində olur – tapsalar, onda təkcə mən batmıram, həm də sizin işiniz bitmiş olur. Gülməli çıxır, amma belədir, neyləyək?!

Bir əlini divara dirəmiş, birini də belinə qoymuş, ayaqlarını çarpazlayıb azca K.-ya doğru əyilmiş, onunla səmimi, mehriban söhbət edən bu hündür, az qata təpədən-dırnağa düymələnmiş cənab tutqun, təmtəraqlı kəndlisayaq paltarına baxmayaraq, deyəsən, heç bu kəndin adamı deyildi.

– Sizə tamamilə inanıram, — K. dedi, – düzgün ifadə etmədiyimə baxmayın, heç sərəncamın əhəmiyyətini də azaltmaq fikrim yox- dur. Diqqətinizi bircə şeyə yönəltmək istəyirəm. Sarayda yaxşı əlaqələrim var, hələ nə qədər desən də olacaq, heç qoyarıqmı, mənim burda gecələməyimdən sizə xəbərxunsun; məgər bunların hamısı Sizin üçün zəmanət deyilmi?! Mən lap kiçik bir yaxşılığın da altında qalan oğlanlardan deyiləm.

– Bilirəm, – meyxanaçı dillənib bir də təkrar etdi, – Burasını bilirəm.

K. ürəyindəki arzunu daha təsirli ifadə etmək istəyirdi amma sahibkarın cavabı onu tamam çaşdırdı, ona görə də təkcə bunu soruşa bildi:

– İndi qəsrədən burda çoxmu adam qalır?

– O sarıdan bu gün vəziyyət babatdır, – meyxanaçı şirnikdirici cavab verdi. – Bircə nəfər qalır.

K. sırtıqlıq etmək istəmədi, yer ala biləcəyinə, bəlkə də, ümidini itirməmişdi. Ona görə də qalan adamın adını soruşdu.

– Klammdır, – meyxanaçı qəribə şəkildə nimdaşlaşıb köhnəlmiş büzməli, qırçın, incə, şəhərsayağı paltarda süzə-süzə yaxınlaşan arvadına sarı dönüb dilucu cavab verdi. Qadın meyxanaçının dalınca gəlmişdi, Kamm cənabları yenə nəse istəmişdi. Getməzdən qabaq meyxanaçı üzünü bir də K.-ya tutdu, sanki gecələmə məsələsini o yox, K. həll etməliydi. K. isə heç nə deyəmmədi, başının böyüyünün burda olması onu tamam karıxdırmışdı. Niyəliyini tam dərk etməsə də, Kamm qarşısında özünü qəti sərbəst sayı bilmirdi, heç qəsr də onu belə buxovlamırdı. Kammın onu burda görməsi, meyxanaçının dediyi kimi, o qədər dəhşətli olmasa da, hər halda axmaqlıq idi, təqribən kiməsə təşəkkür etmək əvəzinə, yüngüllüyündən onun qəlbinə toxunmaq təki bir şeydi; həm də onu ən çox ağrıdan belə incə məsələdə tabeçiliyin, quru fəhləliyin qorxulu nəticələrinin aşkar görünməsi, onların üzə çıxdığı belə bir məqamda bunun öhdəsindən gələ bilməyəcəyi idi. Beləcə dayanıb dodaqlarını çeynədi və heç nə demədi. Meyxanaçı qapıda gözdən itənə qədər bir dönüb K.-ya baxdı. Olqa gəlib onu qırağa çəkənə kimi K. yerindən tərpənmədi, meyxanaçının arxasınca baxa-baxa qaldı.

– Nə istəyirsən ondan? – Olqa soruşdu.

– İstəyirdim burda gecələyəm. – K. dedi.

– Bəs bizdə qalmayacaqsan!? – Olqa heyrət içində dilləndi.

– Bəs nə, əlbəttə, – deyib K. fikirləşdi ki, qoy necə başa düşür-düşsün.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Bu fətdə – ortasında heç nə olmayan böyük bir otaqda – divara söykənmiş çəlləklərin yanında və üstündə bir neçə kəndli oturmuşdu, bunlar K.-nin düşdüyü meyxanadakı adamlardan xeyli seçilirdilər. Hamısı bir nəfər kimi açıq sarı, qaba toxunuşlu tərtəmiz paltar geymişdi, əyinlərində sırtıqlı pencək, kip şalvar vardı. Boydan balacaydılar, ilk baxışdan bir-birlərinə oxşayırdılar, yastı, sümüklü, ancaq dolu yanaqları vardı. Hamısı sakitcə oturmuşdu, heç kəs yerindən tərpənmirdi, içəri girənləri yalnız baxışlarıyla ağır-ağır, laqeyd-laqeyd ötürürdülər. İçəridə xeyli adam olsa da, qəti səs-küy salmırdılar, ona görə də bu mənzərə K.-ya birtəhər göründü. Bura nədən ötrü gəldiyini oturanlara çatdırmaq üçün Olqanın qoluna girdi. Olqanın tanışlarından biri küncdən qalxıb onlara tərəf gəlmək istədi, lakin K. qızın qolundan dartıb onu başqa səmtə çəkdi. Olqadan başqa, bunu heç kəs sezmədi, qız qımışıb yana baxdı, heç cıqqırım da çıxarmadı. Frida adlı bir qız pivə süzürdü. O qədər də gözə gəlməyən balaca, sarışın bir qızdı, qəmli, qayğılı, ağıllı gözləri, arıq yanaqları vardı, baxışı adamı valeh edirdi. Qız gözücu K.-ya baxanda ona da gəldi ki, bu baxış özünə aid olan məsələlərin hamısını həll etdi, həmin məsələlərdən xəbəri olmasa da, onların varlığını elə bu baxışdan oxudu. K. hələ də Fridaya kənardan baxırdı, qız lap Olqayla danışanda da. Olqa ilə Frida rəfiqəyə oxşamırdılar, bir-birlərini yalnız dilucu dindirirdilər. K, onların dadına çatmaq istədi, ona görə də qəflətən soruşdu;

– Cənab Klammı tanıyırsız? – Olqa başını qaldırıb güldü. – Niyə gülürsən? – K. hirsle soruşdu.

– Hanı gülürəm?! – deyib qız təzədən güldü.

– Olqa lap uşaq kimidir, – deyib K. irəli, yazı masasının üstünə əyildi, Fridanın baxışını bir də tutmaq istədi. Lakin Frida gözünü yerə dikib astadan dilləndi:

– Klamm cənablarını görmək istəyirsiniz? – K. razılığını bildirdi. Qız yanındakı sol qapını göstərdi. – Burda balaca bir gözlük var, ordan baxa bilərsiniz.

– Bəs bu adamlar? – K. soruşdu.

Qız alt dodağını büzüb pilə kimi ağ əlləriylə K.-dan yapışdı tutub onu qapıya dartdı, içəri baxmaq məqsədiylə qoyulmuş bu balaca gözlükdən K. yan otağı başdan-başa gözdən keçirdi.

Cənab Klamm otağın yazı masasının arxasındakı söykənəcəkli, rahat, dəyirmi stulda əyləşmişdi, üzbəüzdə alçaqdan asılmış közərən çıraq birbaşa kişinin üzünə vururdu. Ortabəylü, gonbul, ləngərli bir adam idi. Sifətində qırıq yoxdu, amma sanki yaşının ağırlığı yanaqlarını bir balaca aşağı sallamışdı. Qara bıqlarını eşib uzatmışdı. Çəpəki qoyulmuş pensnesi güzgü kimi bərq vurub gözlərini örtürdü. Cənab Klamm masanın düz arxasında oturmuş olsaydı, K. onu yalnız yandan görə bilərdi, ancaq Klamm büsbütün ona doğru əyildiyindən sifətinin hamısını görə bilirdi. Klamm sol qolu ilə masaya dirsəklənmiş, Vircina sıqarı tutmuş sağ əlini isə dizinin üstünə qoymuşdu. Masada pivə parçı vardı, qıraqları hündür olduğundan K. stolun üstündə yazı-pozu olub-olmadığını görə bilmədi. Amma ona elə gəldi ki, masa boşdur. Buna tam əmin olmaq üçün Fridadan xahiş etdi ki, deşikdən baxıb görsün orda kağız varmı. Frida otaqdan yenidən qayıtdığına görə inamla bildirdi ki, orda heç bir yazı-pozu yoxdur. K. soruşub öyrənmək istədi ki, burda qala bilərmə, yoxsa çıxıb getsinmi. Qız cavabında dedi ki, ürəyi istədiyi qədər baxa bilər. K. indi Frida ilə tək qalmışdı, Olqa köhnə tanışının yanına getmiş, orda çəlləyin üstünə çıxıb oturmuşdu, indi də ayaqlarını yellədirdi.

– Frida, – K. pıçıltıyla sözə başladı, – cənab Klammı yaxından tanıyırsız?!

– Bəs nə! Lap yaxından. – K.-nm yanına söykənib nazlana-nazlana krem rəngli yüngül, kürəyiyarlıq köynəyini düzəltməyə başladı, K. yalnız indi gördü ki, köynək onun bədənində bığılmayıb.

Sonra Frida əlavə edib dedi:

– Olqanın gülüşü yadınızda deyil?

– Hə, arsızın biridir, – K. cavab verdi.

– Görürsüz, – Frida barışdırıcı tərzdə dilləndi, – gülməyə haqqı vardı. Soruşduz ki, Klammı yaxından tanıyırammı, mənə onun... -Bu yerdə o istər-istəməz özünü düzəltdi, dediklərinə qəti yaraşmayan məğrur başını təzədən K.-ya yönəltdi. – Mən onun aşnasıyam.

– Klammin aşnası?! – K. soruşdu, qız başıyla təsdiqlədi. Aralarına ciddilik çökməsin deyərək gülə-gülə əlavə etdi. – Onda sən mənim gözümdə ən hörmətli adamlardan birsən.

– Təkcə Sizin gözünüzdə yox, – Frida gülümsəyə-gülümsəyə, mehribanlıqla cavab verdi.

K. axtarır onun təkəbbürünü sındırmağın yolunu tapdı.

– Qəsrdə olmusuz? – deyərək soruşdu. Lakin bu, qıza təsir eləmədi. Frida cavabında dedi:

– Xeyr, olmamışam. Bəs burda, piştaxtanın arxasında dayanmağım sizə heç nə demir?! – Lovğalıq yerə-göyə sığmırdı, bunu da, deyəsən, K.-ya çatdırmaq istəyirdi.

– Əlbəttə, burda, piştaxtada dayanmaq pis deyil, meyhananın içindən də, yaqın az-maz başınız çıxır.

– Elədir, – qız cavab verdi, – işə də “Körpüyə” meyhanasında tövlə süpürməklə başlamışam.

– Bu incə əllərlə? – K, yarı təsdiq, yarı sual dilləndi, heç özü də bilmədi, qıza yarındımı, yoxsa onun torunamı düşüb. Fridanın doğrudan da, balaca, incə əlləri vardı, bu əllərə zəif də demək olardı, sönük də.

– O vaxt buna fikir verən yox idi, – qız dilləndi, – lap elə indinin özündə də...

K. onu sual dolu baxışlarla süzdü. Qız başını bulayıb daha danışmaq istəmədi.

– Təbii ki, sizin də ürəyinizdə sirriniz var, yaqın onu cəmi yarım saat tanıdığınız, özü barədə nəsa deməyə macal tapmamış bir adama açmaq da istəmirsiniz.

Aydın oldu ki, bu da yerinə düşmədi, o sanki bununla Fridanı gizli bir xülyadan oyatdı. Qız belindəki dəri çantadan bir dənə ağac tıxac çıxarıb gözlüyü qapadı, sonra da halının dəyişməsinə K.-ya bildirməmək üçün özünü yığırdı dedi:

– Söhbət Sizdən gedirsə, haqqınızda hər şeyi bilirəm, yerölçənsiniz, – və birdən: – indi isə gərək işə başlayam, – deyib öz yerinə, piştaxtanın arxasına keçdi, elə bu an içəridəkilərdən tək-tük ayağa qalxıb boş parçalarını doldurtmaq üçün ona yaxınlaşdılar. K. xəlvətə salıb onunla bir də danışmaq istədi, buna görə də təkqıç masalardakı boş parçalardan birini götürüb piştaxtaya doğru getdi.

– Birini də süzün, froylayn Frida, – deyib sözə başladı, – qərribə işdir, tövlə süpürən bir qızın xidmətçi səviyyəsinə qalxmasına fəvqəladə iradə lazımdır, amma belə bir adam üçün bu, son məqsədə çatmaq deməkdirmi? Axmaq sualdır. Mənə gülməyin, froylayn Frida, gözlərinizdən keçmiş mübarizəni yox, gələcək savaşı oxumaq olur. Lakin dünyanın gərdişi böyükdür, məqsəd böyükdür, o da böyüyür, xırda, cılız, döyüşkən bir kişinin köməyinə belə baxmaq – elə Sizin kimi – qəbahət deyil ki! Bəlkə haçansa xəlvətdə, daha bu adamların gözü qabağında yox, bir-birimizlə danışa bildik.

– Nə demək istədiyinizi başa düşmürəm, – qız dilləndi, – bu dəfə səssizlə özündən asılı olmayaraq həyatının uğurları əvəzinə, sonsuz, ümitsizlik nişanələri vardı: – Bəlkə, mənə Klammin əlindən çıxarmaq istəyirsiniz?

– Ürəyimi oxudunuz, – bu boyda inamsızlıqdan üzülmüş K. dedi, – mənim gizli niyyətim də elə buydu, Klammdan əl çəkib mənə yar olun. Daha gedə bilərəm. Olqa! Gedək!

Olqa itaətlə sürüşüb çəlləkdən yerə endi, amma onu əhatə edən dostlarının əlindən tezliklə çıxma bilmədi. Birdən Frida K.-ya qanlı-qanlı baxıb astadan dilləndi:

– Hasan Sizinlə danışa bilərəm?

– Burda gecələmək olar? – K. soruşdu.

– Bəli, — Frida cavab verdi.

– Elə indi qala bilərəm?

– Olqanı götürüb gedin ki, mən də bu adamları qova bilim. Bir azdan yenə gələrsiniz.

– Yaxşı, — deyib K. səbirsizliklə Olqanı gözlədi. Amma kəndlilər onu buraxmaq istəmirdi, təzə bir rəqs tapmışdılar, mərkəzində Olqa dayanmışdı, qol-qola tutub oynayırdılar, hamısı bir ağızdan bağıranda isə kimsə Olqaya yan alıb onun belindən yapışır, qızı fırfıra kimi fırladırdı, yallı da güclənir, çılgın, xırıltılı bağırtilar get-gedə az qala bir nöqtədə birləşirdi. Əvvəlcə gülə-gülə çevrədən çıxmaq istəyən Olqa indi dağınıq saçları atdana-atdana birinin qucağından o birininkinə səndələyirdi.

– Göndərdikləri adama bax! — deyib Frida hirsindən qaytan dodaqlarını çeynədi.

– Kimlərdir? – K. soruşdu.

– Klammin nökeri-naibi. Həmişə bunları dalına salıb gətirir, sir-sifətlərini görməyə gözüm yoxdur. Heç özüm də bilmirəm, bu gün Sizinlə söhbət elədim; düşərsiz söz olubsa məni bağışlayın, hamısının günahı bunlardadır, indiye qədər tanıdıqlarımın içində ən mürdarı, ən iyrənci də bunlardır, üstəlik gərək hələ parçalarına pivə də süzəm. Klamma neçə dəfə yalvarmışam ki, onları gətirməsin; ayrı ağaların nöker-naibinə dözüərəm bədir, heç olmasa, qoy onun mənə yazığı gəlsin, amma istəyir yalvar, istəyir ləli, xeyri yoxdur, gəlişindən bir saat qabaq doluşurlar içəri, mal tövləyə doluşan kimi. Bu saatca tövlələrinə salaram. Siz burda olmasaydınız, bu qapını açardım, Klammin özü onları çölə haylayardı.

– Səs-küylərini eşitmir bəyəm? – K. soruşdu.

– Yox, — Frida cavab verdi. — Yatır.

– Necə! Yatır? Mən içəri baxanda oyaq İdi axı, masanın dalında oturmuşdu.

– O cür oturmaq adətidir, — Frida dedi, — Siz, baxanda da yatırdı. Yoxsa qoyardım içəri baxasınız? O vəziyyətdə də yatır, ağalar yuxudan doymur ki! Başa düşmək olmur, niyə belədir. Bu cür ağır yatmasaydı, nökerlərini çoxdan qovmuşdu. Eyib etməz, indicə özüm hamısını çölə tökərəm.

Əlini atıb küncdən bir qamçı götürdü, yüngül, hürkək bir sıçrayışla, deyərdin quzu sıçrayışıdır, ayağa qalxdı, rəqs edənlərin üstünə atıldı. Əvvəlcə hamı ona doğru çevrildi, elə bildilər, meydana təzə rəqqasə gəlib, əslində bir anlığa elə alında ki, sanki Frida qamçıyı tullamaq istəyir, amma sonra onu göyə qaldırıb qışqırdı:

– Klammin adından: tövləyə! Hamınız tövləyə!

Gördülər ki, məsələ ciddidir, K.-nin anlama bilmədiyi bir qorxuyla dalı-dalı çəkilməyə başladılar, qabaqdakı adamın təkəniylə orda bir qapı açıldı, gecənin ayazı içəri doldu, Frida qarışıq hamı gözəndən itdi, görünür, qız onları həyətdən qovub, doğrudan da tövləyə qatırdı.

Qəflətən ortaya çökmüş sakitlikdə K. dəhlizdəki addım səslərini eşitdi. Birtəhər gözəndən yayınmaq üçün piştaxtanın dalına hoppandı, yeganə gizlənc yeri piştaxtanın altıydı. Piştaxtanın yanında durmağa icazə verirdilər, ancaq burda gecələmək istədiyindən gərək gözə dəyməyəydi. Ona görə də qapı açılan kimi taxtanın altına girdi. Orda ələ keçməyin özü də qorxusuz deyildi, amma hər halda bəhanə gətirərdi ki, gözləri qızmış kəndlilərdən qorxub burda gizlənib. Gələn sahibkar idi.

– Frida! — deyib çağırırdı və bir neçə dəfə otaqda var-gəl etdi.

Xoşbəxtlikdən Frida tezliklə qayıtdı, K.-nin heç addım da tutmadı, kəndlilərdən gileylənib K.-ni axtarmaq ümidilə piştaxtanın arxasına keçdi. Orda K. qızın ayaqlarını sığallayıb təhlükəni sovuşmuş bildi. Frida K. barədə bir söz demədiyinə görə sahibkar özü başladı.

– Yerölçən hanı? – soruşdu. Ümumiyyətlə, qanacaqlı, uzun müddət yuxarı təbəqələrlə nisbətən sərbəst oturub-durduğuna görə xoş davranışlı bir adam idi, amma Fridanı xüsusi hörmətlə dindirirdi, bu da ilk növbədə onda özünü göstərir ki, söhbətlərində özünün sahibkar, qızın isə qulluqçu, həm də ipə-sapa yatmaz qulluqçu olduğunu nəzərdən qaçırmırdı.

– Yerölçəni tamam unutmuşam, – deyib Frida balaca ayağını K.-nin sinəsinə qoydu. – Yəqin çoxdan çıxıb gedib.

– Getdiyini görmədim, – sahibkar dedi, – səhərdən dəhlizdəyəm.

– Burda yoxdur, – Frida sərin dilləndi.

– Bəlkə, hardasa gizlənib, mən ki onu elə gördüm, nə desən, ondan gözləmək otar.

– O boyda ürək eləniyəz, – deyib Frida ayağının ağırlığını bir az da K.-nin sinəsinə basdı. Bu qızın təbiətində bir şənlik, sərbəstlik vardı, K. indiyə qədər bunu hiss etməmişdi və qız gülə-gülə “bəlkə, burda, piştaxtanın altında gizlənib” sözlərini deyəndən sonra aşağı əyləndə, K.-ni öpüb tələsik ayağa qalxanda, qəmli-qəmli əlavə edəndə ki, “yox burda yoxdur”, onun bu xasiyyəti daha da qabarıqlaşdı. Sahibkarın “heç ürəyimdən olmadı, dəqiq biləmmədim, gedib, getməyib. Məsələ təkəcə Klamm cənablarında deyil, başlıcası sərəncamdır. Sərəncam da sizə, froylayn Frida, bir də mənə aiddir. Piştaxta Sizin boynunuza, evi isə özüm axtarıram. Gecəniz xeyrə qalsın! Şirin yuxular arzulayıram!” kəlmələri daha çox təəccüb doğurdu. Kişi otaqdan çıxar-çıxmaz Frida çırağın şüşəsini burub söndürdü, özünü piştaxtanın altına, K.-nin yanına saldı.

– Sevimlim! Şirinim-şəkərim! – pıçıldadı, amma K.-ya toxunmadı, sevgidən məstləşib arxası üstə uzandı, qollarını yana açdı, bu xoşsur anlarda zaman onun üçün sonsuz göründü, dedikləri kiçik zümzümədən daba çox zərincə oxşadı. K. xəyallar içində batıb-qaldığından qız birdən diksinib ayağa qalxdı, körpə bir uşaq kimi kişini dartışdırmağa başladı.

– Gəl, adam burda boğular ki!

Bir-birlərini qucdular, qızın incə bədənini K.-nin qolları arasında od tutub yanırdı. Məstlik içində yumalanmağa başladılar, əbəs de olsa, K. hey çalışırdı ki, bu haldan canını qurtarsın, bir-iki addım

yumalanıb guppultuyla Klammin qapısına dəydlər, döşəməyə tökülmüş zir-zibilin, xırdaca pivə gölməçələrinin içində xeyli uzanıqlı qaldılar. Aradan saatlar keçdi, birgə nəfəs, birgə ürək döyüntüsü ilə dolu saatlar. Elə saatlar ki, K. orda azıb özünü hələ indiyə qədər heç kəsin düşmədiyi bir qərbləkdə, vətən havasından əsər-əlaməti olmayan elə qərbləkdə ki, müəmmalı cazibədarlığının qarşısında insan acizlik çəkir, yoluna davam edir, getdikcə də azıb qalır. Ona görə də Klammin otağından Fridam səsləyən batıq, amiranə qışqırtı K.-ya ən azı qorxulu görünmədi, əksinə, təskinli bir toranlıq təsiri bağışladı.

– Frida, – K. Fridanın qulağına pıçıldayıb sanki bu çağırışı ona ötürdü.

Frida mexaniki doğan bir itaətkarlıqla ayağa qalxmaq istədi, sonra harda olduğunu yadına salıb yayxandı, kirmişcə gülüb dedi:

– Canı çıxs da gedən deyiləm, bir də onun yanına dönən deyiləm.

K. etiraz etmək, onu Klammin yanına göndərmək istədi, hətta qızın köynəyinin cırıqlarını bir yerə yığmağa başladı, amma heç nə deyə bilmədi. Fridanı qolları arasında tutduğuna görə dünyanın ən surlu, həm də on hürkək-surlu adamıydı, çünki ona elə gəlirdi ki, Fridam itirsə, olan-qalanını itirəcək. Sanki Frida da K.-nin razılığından güc aldı, yumruğunu düynləyib qapını döyəcləməyə başladı:

– Yerölçənləyəm! Yerölçənləyəm!

Klamm, axır ki, sakitləşdi. Amma K. ayağa durdu, Fridanın yanında diz çöküb səhərin alatoranlılığında yan-yörəsinə boylandı. Nələr baş verdi? Ümidləri necə oldu? Hər şey faş olandan sonra Fridadan nə uma bilərdi? Ehtiyatla, düşmənin, amacın böyüklüyünü nəzərə ala-ala irəliləmək əvəzinə, bütün gecəni iyindən baş gicəllənən pivə gölməçələrinin içində eşələnmişdi.

– Sən neylədin? – öz-özünə dedi. – İkimiz də batdıq.

– Yox, tək-cə mən batdım, – Frida cavab verdi. – Ancaq əvəzində qazandım. Özünü üz-mə. Hələ bax gör, o ikisi necə gülür?!

– Hansı ikisi? – K. soruşub arxaya qanrıldı.

Köməkçilərinin ikisi də masanın üstündə oturmuşdu, yuxusuzluqdan rəngləri açmışdı, amma şən idilər, bu, vəzifə borcunu sədaqətlə yerinə yetirən adamların şənliyi idi.

– Siz burda neynirsiniz? – K. elə qışqırdı ki, sanki bütün günah onlardaydı. Axşam Fridanın işlətdiyi qamçını axtarmağa başladı.

– Axtarıb sizi tapmalıyıq, ya yox?! – köməkçiləri dilləndi, gecə aşağı, meyhanaya qayıtmadın, biz də səni Barnabasın yanında axtardıq, axırda burda tapdıq. Bütün gecəni burda oturmuşuq. Qulluq bəyəm asan işdir?!

– Siz mənə gündüz lazımsız, gecə yox, rədd olun çıxın çölə!

– İndi gündüzdür də, – deyib yerlərindən tərpənmədilər.

Doğrudan da hava işıqlaşmışdı. Həyət qapısı açıldı, kəndlilər K.-nin tamam unutduğu Olqayla bərabər içəri doluşdu. Paltarı, saç səlqişiz, bərbad olsa da, Olqa axşamkı kimi gümrah idi, qapıya çatar-çatmaz gözlərtiyə K.-ni axtarmağa başladı.

– Niyə mənimlə evə getmədin? – Olqa göz yaşı içində dilləndi. – Elə bu gözəlçəyə görə?! – deyib son cümləni bir neçə dəfə təkrarladı.

Bir anlığa aradan çıxmış Frida bağlama ilə içəri qayıtdı. Olqa qəmli-qəmli qırağa çəkildi.

– Hə, indi gedə bilərik, – Frida dilləndi.

Aydındı ki, “Körpüyə” meyhanasını nəzərdə tuturdu. Fridayla K. arxalarınca da köməkçiləri, dəstə ilə yola düzəldilər. Təbii ki, kəndlilər Fridaya nifrət edirdilər, çünki indiyə qədər onlara gün verməmişdi. Kimsə hətta əlinə bir ağac alıb qızın qabağına tutdu, üstündən hoppanmamış buraxmaq istəmədi, ancaq Fridanın bircə baxışı ilə də kənara çəkildi. Çöldəki təmiz qarın içində K. nəfəsini dərdi. Təmiz havaya çıxmaq elə böyük xoşbəxtlikdi ki, bu dəfə yolun çətinliyini də unutdurdu: K. tək olsaydı, daha yaxşı yeriyərdi. Meyxanaya çatan kimi öz otağına gedib çarpayıya uzandı, Frida onun yanında, döşəmədə özünə yer düzəltdi. Köməkçilər də içəri təpilmişdilər, onları qapıdan çölə çıxardırdın, pəncərədən içəri soxulurdular. Amma bir də çölə çıxarmağa K.-da hey qalmamışdı. Fridaya xoşgəldin demək üçün meyxana sahibəsinin özü şəxsən yuxarı qalxdı. Frida ona “anası” deyə müraciət etdi: öpüşlü, qucaqlaşmalı, anlaşılmaz, səmimi bir görüş oldu. Otaqda sakitlikdən əsər-əlamət qalmamışdı: qaravaşlar ayaqlarındakı kişi çəkmələrini tappıldada-tappıldada tez-tez içəri girir, ya nəsə gətirir, ya da nəsə aparırdılar. Cürbəcür ayın-oyunla təpişdirilib-doldurulmuş çarpayidan nəsə götürmək istəyəndə ağına-bozuna baxmır, dartıb K.-nin altından sivirirdilər. Fridayla öz adamları kimi dolanırdılar. Bu narahatlığa baxmayaraq, K. yataqdan durmadı, gecəni, gündüzü uzanıb qaldı. Frida ona qulluq göstərirdi. Dincəlib gümrahlaşmış K. ertəsi gün səhər tezdən ayağa duranda kəndə gəlişinin artıq dördüncü günü idi.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Frida ilə təkliddə danışmaqdan ötrü ürəyi tökülürdü. Amma qızın da canında az yoxuydu, yeri gəldi-gəlmədi köməkçilərlə zarafat edir, deyib-gülürdü, bu sırtıqların adicə burda olması da onların söhbətinə mane olurdu. Əslinə baxsan, çox da tələbkər deyildilər, küncün birinə çəkilib iki köhnə qadın tumanının üstündə özlərinə yer eləmişdilər. Fridaya dediklərinə görə yerölçən cənablarına mane olmamaq üçün az yer tutmağa çalışır və bununla öyünürdülər, ona görə də çox vaxt pıçıl-daşa-pıçıl-daşa min cür əzilib-büzülürdülər: əl-ayaqlarını qatlayıb bir yerə yığır, iri yumaq kimi görünürdülər. Bununla belə, səhər açılarda məlum olurdu ki, heç nəyi gözdən qaçırmayıblar, K.-dan nəzər çəkməyiblər. Lap körpəcə uşaqlar kimi əllərini durbinləyib ona tamaşa edir, cürbəcür oyunlardan çıxırdılar, bir gözləri K.-da olsa da, bir əlləri saqqallarından üzölmürdü, gecə-gündüz qulluğunda dayanıb qalınlığı, uzunluğu barədə bir-birilə mübahisə edirdilər, bu barədə hətta Fridanın da fikrini soruşurdular.

K. tam laqeydliliklə çarpayısından tez-tez hər üçünün məzhəkəsinə tamaşa edirdi.

Yataqdan durmağa özündə tam güc tapanda isə üçü də ona qulluq göstərmək üçün irəli atıldı. Lakin bu canfəşanlığa müqavimət göstərməyə K.-nin hələlik gücü çatmadı, hiss etdi ki, bununla da asılı vəziyyətə düşdü, belə şeyin ağır nəticələrə gətirib çıxaracağını bilsə də, dərinə getmədi. Masa arxasında oturub Fridanın gətirdiyi tünd qəhvəni içməkdən, qaladığı sobanın yanında qızınmaqdan, köməkçilərin canfəşanlığından, pəndəmliyindən istifadə etməkdən, onları yüyət suyu, sabun, daraq, güzgü dalınca göndərməkdən, ürəyindən keçən bir qədər rom üçün pillələrlə aşağı-yuxarı qovmaqdan yaxşı nə ola bilərdi?

Verdiyi əmrin, göstərilən qulluğun müqabilində K. nəyəsə nail olacağına ümid bəsləmirdi, ona görə də xoş ovqat yaratmaq xatirinə dilləndi:

– İndi isə gedin. İkiniz də. Hələlik heç nə lazım deyil. Froylayn Fridayla söhbətim var, – üzlərində etiraz nişanəsi görmədikdə könüllərini almaq üçün əlavə etdi: – Üçümüz də kəndxudanın yanına gedəsiyik, aşağıda məni gözləyin. Qaribə də olsa, əməl etdilər, amma getməzdən qabaq sözlərini də dedilər;

– Biz burda da gözləyə bilərik.

K. da cavab verdi:

– Bilirəm, ancaq mən belə istəyirəm.

K.-mn acığı tutsa da, ürəyinin dərinliyində xoşlandı, köməkçilər gedən kimi özünü K.-nin üstünə atıb onun qucağında oturmuş Frida bu vaxt dilləndi:

– Köməkçilərdən nə istəyirsən, əzizim? Bizim onlardan gizləncimiz olmamalıdır. Sadıq uşaqlardır.

– Eh, sadıqə bax, işləri-gücləri məni güdməkdir, bundan axmaq, bundan iyrənc şey olar?!

– Deyəsən, səni başa düşürəm, – deyib Frida K.-nin boynuna sarıldı, yenə nəsə demək istədi, amma gerisini gətirə bilmədi, kürsü düz çarpayının yanında olduğundan səndələyib ora yığıldılar. Beləcə uzanıb qaldılar, lakin o gecəki kimi bir-birlərinə sarımanmadılar. Qız da nəsə axtardı, K.-da. Acıqlı-acıqlı, üz-gözlərini əyişdirə-əyişdirə, başları ilə bir-birinin sinəsində eşələnə-eşələnə axtardılar, amma bu dəfə qucaqlaşmadılar da, səyriyən gövdələri də onları məst edə bilmədi, əksinə, axtarış duyğularını itilədi, it acıqlı-acıqlı yeri eşələdiyi təki onlar da bir-birinin bədənini eşələdilər, mağmınlar, əli hər yerdən üzülmüşlər kimi. Son xoşbəxtliyə yetmək üçün hərdən dilləri bir-birinin sifətində gəzdi. Yalnız yorğunluq onları bir-birindən doyuzdurub sakitləşdirə bildi. Axırda qaravaşlar gəlib çıxdı.

– Gör necə uzanıblar, – hansınınsa onlara yazığı gəldi, üstlərinə yaylıq atdı.

Bir azdan K. yaylığın altından çıxıb yan-yörəsinə baxanda, köməkçilər yenə öz küncələrinə qısılmışdılar – bu onu qəti təəccübləndirmədi – barmaqları ilə K.-ni göstərdilər, biri digərini dümsükləyib işarə verirdi ki, özünü düzəltsin. Sonra onu salamladılar. Onlardan başqa meyxana sahibəsi də çarpayının yanını kəsdirib corab toxuyurdu, bu xırda iş onun az qala bütün otağa kölgə salan iri gövdəsinə qəti yaraşmırdı.

– Səhərdən sizi gözləyirəm, – deyib qırıqlı, lakin bütünlükdə hələ hamar görünən, bəlkə də, haçansa gözəl olmuş enli sifətini yuxan qaldırdı. Sözləri yersiz tənə kimi səsləndi. K. onu çağırtırmamışdı,

amma yenə də sözlərini başı ilə təsdiqlədi, qalxıb yerində oturdu. Frida da ayağa durdu, K.-dan aralanıb sahibənin kürsüsünə söykəndi.

– Xanım, – K. fikrini birtəhər cəmləyib dilləndi. – Söz-söhbəti ayrı vaxta saxlaya bilməzdinizmi, heç olmasa, kəndxudanın yanından qayıdana qədər? Onunla vacib söhbətim var.

– Bu ondan da vacibdir, cənab yerölçən, inanın mənə, – sahibə cavab verdi, – orda yəqin ki, işdən danışacaqsınız, amma burda söhbət insandan, Fridadan, istəkli qaravaşımdan gedir.

– Belə de, – K. dözmədi, – onda baş üstə. Ancaq bircə şeyi bilmirəm, niyə qoymurlar ki, bu məsələni özümüz həll edək, ikilikdə.

– Hamısı istəkdəndir. qayğıdandır, – deyib sahibə Fridanın başını özünə tərəf çəkdi, ayaq üstə dayanmış qız oturaqlı qadının çiyninə güclə çatırdı.

– Fridanın sizə olan inamının qarşısında başqa cür edə bilmərəm, – K. dedi. – Onun bu yaxınlarda köməkçilərime sadıq deməyilə hamımız dostlaşmışıq. Onda bircə çıxış yolum var ki, xanım sahibə, Fridayla evlənim, özü də bacardıqca tez. Yazıqlar, çox yazıqlar ki, Fridanın mənə görə itirdiklərini qaytara bilməyəcəm, qəsrdəki mövqeyini də, Klammla dostluğunu da.

Frida başını qaldırdı, gözlərində yaş gilələnmişdi, orda qələbəlikdən əsər-əlamət görünmürdü.

– Niyə məhz mən? Niyə bu elə mənim payıma düşsün?!

– Necə! – K. ilə sahibə eyni vaxtda dilləndilər.

– Yazıq uşaq çaşbaş qalıb, – sahibə dedi, – o boyda xoşbəxtliklə bədbəxtliyin çulğaşdığı uşağı çaşdırıb.

Frida deyilənləri təsdiq edirmiş kimi K.-nın üstünə atıldı, onu dəlicəsinə öpdü, sanki otaqda onlardan başqa heç kəs yoxuydu, sonra ağlaya-ağlaya ona sığınıb qarşısında diz çökdü. K. Fridanın saçını ikiəlli sıgallayıb sahibədən soruşdu:

– Deyəsən, mənə haqq qazandırırırsız, hə?

– Siz əsil kişisiz, – sahibə cavab verdi, göz yaşları onun səsinə də qarışmışdı, bir az ölgün görünürdü, nəfəsini ağır alırdı buna baxmayaraq, özündə güc tapıb əlavə etdi. – İndi isə gərək Fridaya bəzi şeyləri boyun olasız, sizə nə qədər hörmət etsəm də, yenə yadsınız, heç kəs zəmin ola bilməz, ailə vəziyyətinizdən halı deyilik. Deməli, nəşə bir iltizam olmalıdır, bunu özünüz də bilirsiniz, cənab yerölçən, bayaq dediniz ki, Sizə qoşulub gələndən Frida çox şeyləri itirib və hələ də itirəcək,

– Əlbəttə, zəmanət olmalıdır, mütləq, – K. dilləndi, -yaxşı olar ki, bunu notariusda edək, amma görünür, qraf üsul-idarəsi də qarışası olacaq. Əslində toydan qabaq mən də bəzi işləri yoluna qoymalıyam, Gərək Klammla söhbətləşəm.

– Olmaz, – deyib Frida bir az dikəldi, K.-ya qısıldı. – Bu, hardan ağlına gəldi?

– Olmaz, amma olmalıdır, – K. cavab verdi. – İşdir, mən bacarmasam, sən eləyəsən.

– Bacarmaram, K., bacarmaram, Klamm məni ömründə dindirməz. Sən inanırsan ki, məni dindirə!?

– Bəs məni necə?

– Səni də dindirməz, nə səni, nə də mənə, heç biri baş tutan deyil. – Qollarını açıb sahibəyə müraciət etdi. – Xanım sahibə, görürsüz nə tələb edir?!

– Təkrarsız adamsız, cənab yerölçən, – sahibə dilləndi, özünü düzəldib oturandan, qıçlarını bir-birindən aralayıb nazik tumanın altındakı sümüklü dizini qabardandan sonra daha qorxunc görkəm aldı. – Tamam müşkül bir iş tələb edirsiniz.

– Müşkül iş niyə? – K, soruşdu.

– Bu saat başa salaram, – sahibə elə avazla dilləndi ki, sanki bu izahatı sonuncu iltifat yox, verdiyi cəzaydı, – bu saat əməllicə başa sataram. Mənim qəsrlə əlaqəm yoxdur, sadə bir qadınam, burda sonuncu dərəcəli meyxanalardan birinin yiyəsiyəm, sonuncu olmasa da, ona yaxındır. Ola bilsin ki, izahatıma o qədər də əhəmiyyət verməyəsiz, ancaq həyata mən həmişə açıq gözlə baxmışam, çoxlarını dişimə vurmuşam, təsərrüfatın ağırlığını çiyimdə tək daşmışam, çünki kişim yaxşı adam olsa da, yiyə deyil, cavabdehliyin nə olduğunu qavramaqla arası yoxdur. Məsələn, onun başısoyuqluğudur ki, – həmin axşam yorğunluqdan ayaq üstə dura bilmirdim – Siz indi bu kənddəsiniz, davasız-şavasız, rahatca oturmuşunuz çarpayının üstündə.

– Necə ki? – K. xəyaldan ayrılmış adamlar kimi soruşdu, onu hirsdən çox maraq yerindən oynatdı.

– Yalnız onun başısoyuqluğudur ki! – Sahibə başla barmağını silkələyib bir də təkrarladı. Frida onu sakitləşdirməyə çalışdı. Sən nə istəyirsən? – Bütün gövdəsini qanırub dilləndi. – Yerölçən cənablarının özü soruşub, mən də cavab verməliyəm, ya yox?! Yoxsa, bizə aydın məsələləri necə başa düşər, hardan bilər ki, Klamm heç vaxt onunla danışmayacaq, mən gör nə deyirəm, “danışmayacaq”, heç vaxt danışmaz. Qulağınızı açıb eşidin, cənab yerölçən! Klamm cənabları qəsrə oturub-durur, hansı vəzifəni tutmağından asılı olmayaraq bu da çox yüksək rütbə deməkdir. Bəs Siz nəçisiz?! Özümüzü alçaldıb zorla toy razılığını aldığımız adicə bir adam! Nə qəsrədən qəsrlisiz, nə kənddən kəndçi, heç nəsiz, heç nə. Amma təəssüflər ki, hər nəsisə busuz, qəribsiz, gərəksiz bir varlıqsız, hər yerdə kiminsə əl-ayağına dolaşırsız. Sizə görə çoxlarının başı ağrı çəkir, qaravaşlar küçəyə tökülür. Niyyyəti, məqsədi bilinməyən, balaca, istəkli Fridamızı yoldan çıxaran, onu özünə arvad etmək istəyən adicə bir adamsınız. Bunlara görə əslində sizi qınamıram. Hər nəsisə, busuz. Həyatım boyu çox şey görmüşəm, buna da dözərəm, indi isə təsəvvür edin, görün nə istəyirsiniz. Klamm boyda kişi Sizinlə danışsın! Eşidəndə ki, Frida deşikdən baxmağa Sizə icazə verib, ürəyim ağrıdı. Təkcə buna razı olmağı o deməkdir ki, qızı yoldan çıxarmısınız. Deyin görək, Klammın baxışına necə dözdünüz? Cavab verməyə bilərsiniz, görürəm birtəhər dözmüsünüz. Sizin Klammı heç düz-əməlli görməyə imkanınız da yoxdur, yekəxanəliq deyil, heç mənim özümün də imkanım yoxdur. Sözə bax, Klamm sizinlə danışsın! O, kəndin adamlarıyla bir dəfə də olsa kəlmə kəsməyib, bu kəndçilərdən heç kəsi özü dindirməyib. Fridanın ən böyük mükafatı, bəli, bəli, ömrünün axırına qədər bununla fəxr edəcəm, ən böyük mükafatı oydu ki, Klamm, heç olmasa, onun adını dilinə gətirirdi, Frida da ürəyi istəyəndə onu dindirə bilirdi, deşikdən baxmağa icazəsi vardı, əslinə qalsa, o heç Fridayla da danışmırdı. Hərdən adını tutması hələ hər şey demək deyildi, camaat buna mənə verirdi, Klamm sadəcə “Frida” çağırırdı, Kimiydi onun niyyətim bilən? Fridanın qaça-qaça gəlməsi Öz işiydi, qızı sözsüz-söhbətsiz yanına buraxdırması da Klammın iltifatıydı, qəti surətdə demək olmaz ki, onu birbaşa yanına çağırırdı. Elədir, olan oldu, keçən keçdi. Bəlkə, Klamm yenə haçansa “Frida” deyər çağıracaq, olan şeydir, amma Sizinlə hoqqadan çıxan bir qızı heç vaxt onun yanına buraxmazlar. Birçə şeyi, bu cılız qafamla birçə şeyi anlaya bilmirəm ki, Klammın aşnası hesab olunan bir qızı, hərçənd burda az-maz şışirtmə var, necə yoldan çıxara bilirsiniz.

– Doğrudur, ağla batan deyil, – K. dedi, başını aşağı salıb heç nəyə etiraz etməyən Fridanı qucağına aldı, – mənə, bu, onu sübut edir ki, məsələ heç də Siz deyən kimi deyil. Tutaq ki, bir şeydə tam haqlısınız, Klammin yanında mən bir heçəm. Amma indi Klammla söhbət etmək fikrindən daşınmasam, Sizin izahatınızdan sonra bu fikirdən dönməsəm, heç də o demək deyil ki, aramızda qapı olmayanda onun baxışlarına dözə biləcəm. Bəlkə də onu görən kimi otaqdan qaçacam. Amma bu cür qorxu, lap elə əsası olsa da, mənə bu yoldan dönməyə əsas vermir. Təkcə qarşısında duruş gətirə bilsəm, məni dindirməyi o qədər də vacib deyil, sözlərinin ona necə təsir etdiyini bilsəm, bəsimdir, lap təsir etməsə də, lap məni dinləməsə də, yenə uduram, ona görə ki, əzəmətli bir şəxsin qarşısında sərbəst danışa bilmişəm. İnsanları, həyatı yaxşı tanımaq bacarığınızla, siz xanım sahibə, bir də dünənə qədər Klammin aşnası olmuş Frida, bu sözdən qaçmağa əsas görmürəm, Klammla danışmaqdan ötrü gərək mənə imkan yaradasınız. Başqa yolla mümkün olmasa, onda elə mehmanxanada, bəlkə, bu gün hələ getməyib.

– Mümkün deyil, – sahibə dilləndi, – görürəm, belə şeyləri qanmaqla aranız yoxdur. Heç olmasa, deyin görək, Klammla nə barədə danışmaq istəyirsiniz?

– Əlbəttə, Frida barəsində, – K. dedi.

– Frida barəsində? – Heç nə başa düşməyən-sahibə soruşdu, Fridaya tərəf döndü. – Eşidirsən, Frida, Klammla sənə barədə danışmaq istəyir, kimlə, kimlə, Klammla.

– Ax, – xanım sahibə, – K. dilləndi, – Sizin kimi belə ağıllı, belə hörmətli qadını xırdaca bir şey alabağır edir. Frida barəsində onunla danışmaq istəyəndə nə olar, burda qorxulu nə var ki?! Bəyəm aydın deyil?! O yerdə yanılsız ki, guya mən peyda olandan Frida Klammin gözündən düşüb. Belə deməklə Siz Klammi qiymətləndirmirsiniz, özüm də bilirəm, belə işdə Sizə ağıl öyrətmək axmaqlıqdır, amma əlac yoxdur, etməliyəm. Mənim ortaya çıxmağımla Klammin Fridaya münasibətində heç nə dəyişməyib. Ümumiyyətlə, ya münasibətləri olmayıb, bunu da o adamlar deyir ki, aşnalıq adını Fridanın üstündən götürmək istəyir, belə olanda, deməli, o münasibət bu gün də yoxdur, ya da münasibətləri olub, olubsa da, yerində dediyiniz kimi, Klammin gözündə bir heçlik olan mənə görə bu münasibət pozula bilməz, necə olar, amma bir balaca götür-qoy edən kimi hər şey yerini alır. Gəlin bu barədə Fridanın da fikrini dinləyək.

Üzünü K.-nın sinəsinə söykəmiş, baxışları göylərdə süzən Frida dilləndi:

– Məsələ anası dedi ki kimidir: Kamm mənim barəmdə heç eşitmək də istəməz. Ona görə yox ki, əzizim, ortada sən varsan, belə şeylər onu haldan çıxara bilməz. Mənə, orda, piştaxtanın altında bir-birimizi tapmağımızda onun qurmasıydı. Mən o anları qarğımıram, alqışlayıram.

– Əgər belədirsə, – K. ağır-ağır dilləndi. Fridanın sözlərindən şirinlik yağdığından bir-iki anlığına gözlərini yumdu ki, sözlər canına yayılsın. — Əgər belədirsə, Klammla söhbətdən qorxmağa dəyməz.

– Vallah, billah, – deyib sahibə yuxandan aşağı K.-nı süzdü, -hərdən lap ərimə oxsayırsınız. Siz də onun kimi höcətsiz. Cəmi iki gündür kəndə düşdüyünüz, yerlilərə ağıl öyrətmək istəyirsiniz, mənim tək dünyagörmüş qadına da, ağalar mehmanxanasında görüb-götürmüş Fridaya da. İnkar etmirəm, bəlkə qanunları, qədim gələ-nəkləri pozub nəyəsə çatmaq mümkündür; mən hələ belə şey görməmişəm, amma deyilənə görə olur, bəlkə də. Lakin olanda da bu yolla olmur. Sizin kimi iki ayağını bir başmağa dirəyib “yox, yox” demirlər, öz beynindəkini çağırıb ağıllı məsləhətləri qulaqardına vurmurlar. Elə bilirsiniz, sizin qeydinizə qalıram? Nə qədər ki təkiydiz, sizə gözünün ucuyla baxan vardı? Bəlkə də

baxsam, daha yaxşı olardı, heç bu münasibətlər də başımıza gəlməzdi. O vaxt ərimə sizin haqqınızda bircə kəlmə söz demişdim: “Bacardıqca ondan kənar gəz.” Əgər Frida Öz bəxtini Sizinlə bağlamasaydı, bu gün də o fikirdə qalardım. Xoşunuza gəlsə də, gəlməsə də, Fridaya minnətdar olun ki, sizə qayğı, hörmət göstərirəm. Məni siz bu işdən kənar edə bilməzsiniz, ixtiyarınız yoxdur, çünki körpəcə Fridanın üstündə bir ana kimi əsim-əsim əsən yeganə adama, mənə cavab verməlisiniz. Bəlkə də, Frida haqlıdır, bu işin hamısı Kammın əməlidir, ancaq indi mənim Kamm ilə işim yoxdur, onunla heç vaxt söhbət edən deyiləm, nə əlim çatır, nə ünüm yetir. Sizə oturmusuz qənşərimdə, Fridanı saxlayırsınız, niyə danmalıyam axı, elə Sizi də mən saxlayıram. Hə, hə, mən saxlayıram, istəyirsiniz yoxlayaq, cavan oğlan, əgər evdən qovub desəm ki, özünü sığınacaq axtarın, lap elə it damında olsun, onda görərsiniz.

– Çox sağ olun, – K. dilləndi, – açıq sözə nə deyəsən, tam inanıram. Mənim vəziyyətim, bununla bağlı elə Fridanın da taleyi tükəndən asılıdır.

– Yox! – Sahibə hirsli sözə qarışdı. – Fridanı bura qatmayın, onun vəziyyətini sizinkiylə tutuşdurmaq olmaz. Frida ev adamıdır, heç kəsin də ixtiyarı yoxdur onun taleyini tükəndən asılı saysın.

” Yaxşı, yaxşı, burda da Sizə haqq qazandırırım, çünki Frida mənə məlum olmayan səbəblərdən Sizdən elə qorxur ki, heç söhbətə də qarışmır. Hələlik dayanaq mənim üstümdə. Deməli, vəziyyətim tükəndən asılıdır, bunu danmırsız, əksinə, sübut etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırsız. Bütün məsələlərdə olduğu kimi, bu dediklərinizin də çoxu düzdür, amma hamısı yox. Məsələn, yaxşı bir sığınacaq yeri bilirəm, qapısı hər vaxt üzümə açıqdır.

– Harda? Harda axı? — Fridayla sahibə bir ağızdan elə qışqırdılar ki, elə bu ikisini də eyni səbəb dindirirdi.

– Barnabasgildə! – K. dilləndi.

– Lat-lütlər! – Sahibə səsinə qaldırdı. – Lat-lüt əclaflar! Barnabasgildə! Eşitdiz? – Küncə tərəf döndü, amma köməkçilər çoxdan onlara yaxınlaşmışdılar, qol-qola tutub sahibənin arxasında dayanmışdılar, elə bil qadın özünü səndələməkdən saxlamaq üçün birinin əlindən yapışdı, – eşitdiz, ağanız haralarda veyillənir, Barnabasgildə! Əlbəttə, orda sığınacaq tapar, kaş o gecə mehmanxanada yox, elə orda qalaydı. Bəs siz hayandaydız?

– Xanım sahibə, – köməkçilər cavab verənə qədər K. dilləndi, – onlar mənim köməkçilərimdir, amma Siz onlarla elə danışmırsız ki, elə bil öz işçilərinizdir, mənimsə gözetçilərim. Bütün məsələlərdə fikrinizi dinləməyə hazıram, köməkçilərimə gəldikcə isə yox, çünki burada məsələ aydındır! Ona görə də sizdən xahiş edirəm, köməkçilərimi sorğu-suala tutmayasınız, xahişim yerə düşərsə, Sizə cavab verməyi onlara qadağan edirəm.

– Deməli, sizinlə danışmağa ixtiyarım yoxdur, hə! – Sahibə dedi və üçü də birdən güldü, sahibə kinayəylə, amma K.-nin gözlədiyindən xeyli mülayim, köməkçilərsə öz adi qaydalarından: həm çox şey, həm də heç nə ifadə etməyən, hər cür məsuliyyətdən kənar bir gülüşlə.

– Bircə hirsənmə, – Frida sözə qarışdı, – həyəcanımızı düz başa düş. İstəsək də, istəməsək də, bir-birimizi tapdığımızı görə Barnabasa minnətdar olmalıyıq. Səni birinci dəfə bufətdə görəndə – Olqanın qolundan sallaşib içəri girdin — haqqında bəzi şeyləri bildirdim, amma bütünlükdə sənə qarşı tamam biganəydim. Hə, biganəliyim təkcə sənə deyildi, hər şeyə, hər şeyə biganəydim. O vaxt mən də çox

şeylə barışa bilmirdim, bəzi işlər məni haldan çıxarırdı, amma gəl görək bu necə barışmazlıq idi, necə acıq idi! Məsələn, elə bufetdəkilərdən kimsə məni asanca hövsələdən çıxarırdı, arxamdan əl çəkirdilər — hamısını özün öz gözünlə gördün, hələ bu harasıdır. Klammin nökr-naibi onların yanında muştuluqdur — hə, kimsə məni cinləndirirdi, cəhənnəmə cinləndirsin, nə olsun ki? Elə bilirdim, çoxdan olmuş hadisədir, ya da sanki mənə dəxli yoxdur, elə bil bunları haçansa, kimdənsə eşitmişəm, ya da çoxdan unudub yaddan çıxarmışam. Nə dilə gətirə, nə də təsəvvür edə bilirəm, Klamm məni atandan sonra hər şey dəyişdi.

Frida danışığına ara verdi, başını nisgilli-nisgilli aşağı saldı, əllərini çarpazlayıb qoynuna qoydu.

— Gördüz, — sahibə səsini qaldırdı, deyərdin danışan özü deyil, eləcə səsini Fridaya borc verir, sonra yaxınlaşıb düz Fridanın böyründə oturdu, — gördüz, cənab yerölçən, əməllərinizin nəticəsini gördüz?! Qoy mənimlə danışmağı qadağan etdiyiniz köməkçiləriniz də bu balaca qızdan dəstir götürsünlər? Haçansa qismətinə çıxmış surlu həyatdan Fridanı qoparmırsınız, bunu da ova görə bacarmırsınız ki, Fridanın aşib-daşan körpə mərhəməti Olqanın qolundan sallaşmağınıza, Barnabasların cənginə keçməyinizə tab gətirməyib. Sizi xilas edib, amma özünü bu yolda qurban verib. Hə, indi hər şey olub-keçəndən sonra Frida indiyə qədər qazandıqlarını Sizin diziniz üstündə oturmaq şərəfinə dəyişəndən sonra özünüzü ortaya atıb sinənizə döyürsünüz ki, Barnabasgildə gecələyə bilərdiniz. Deyəsən, bununla sübut etmək istəyirsiniz ki, məndən asılacağınız yoxdur. Elədir, Barnabasgildə gecələmiş olsaydınız, sizinlə elə üzlüşərdik ki, bircə göz qırpımında şələ-külənizi yığışdırıb evimdən çıxardınız.

— Barnabasların nə günahın sahibi olduqlarından xəbərim yoxdur, — deyib K. rəngi avazımiş Fridanı ustufra qucağına aldı, çarpayıya qoydu, özü ayaq üstə qaldı, — bəlkə, bu yerdə haqlıdır, amma mən də bir şeydə tam haqlıyam ki, xahişimi yerinə yetirəsiniz, Fridayla mənim işimə qarışmayasınız, qoyun öz məsələmizi özümüz həll edək. Bayaq istəkdən, qayğıdan söz saldınız, lakin Sizdən nə qayğı gördüm, nə də istək, söhbət daha çox nifrətdən, kinayədən, evdən qovmaqdan getdi. Bütün bunları deməkdə məramınız Fridanı məndən, məni də Fridadan ayırmaqdisa, çox ustalıqla elədiniz. Ancaq mənə elə gəlir ki, bacara bilməyəcəksiniz, işdir, əgər bacarsanız da, — icazənizlə qoyun mən də öz hədəmi, üstüörtülü də olsa, deyim — dərindən peşman olacaqsınız. Mənə verdiyiniz mənzildən söhbət gedirsə, — yəqin bu iyrənc daxmanı nəzərdə tutursunuz — hələ bilinmir, onu öz xoşunuzla verirsiniz, yoxsa bu barədə qraflığın sərəncamı var. Nə olar, mən də ora çatdıraram ki, evdən çıxarıblar, işdir, ayrı mənzil versələr, sizin də soluğunuz geniyər, mənim də, amma mənimki daha çox geniyər. İndi isə bezi məsələlər üçün kəndxudanın yanına gedirəm. Zəhmət olmasa, Fridadan muğayət olun, analıq nitqinizlə onsuz da halını xarab etdiniz.

Sonra o, köməkçilərinə üz tutdu:

— Gəlin, — deyib Klammin məktubunu qarmaqdan götürdü və getmək istədi. Sahibə dinib-danışmadan xeyli ona baxdı, K. əlini qapının cəftəsinə atan kimi dilləndi:

— Cənab yerölçən, bir pay da yolunuza götürün, çünki nə cür danışsanız da, məni, yaşlı bir qadını necə pərt etmək istəsəniz də, hər halda Fridanın gələcək ərisiz. Ona görə də qoyun nəzərinizə çatdırım, burdakı dolanışıqdan tamam xəbərsizsiniz, dediklərinizi, dilə gətirdiklərinizi, düşündüklərinizi adam beynində gerçək vəziyyətlə tutuşduranda başı gicəllənir. Bu cür naşılığı birdəfəyə yox eləmək olmaz, bəlkə, heç mümkün də deyil, lakin mənə azca inanıb naşılığınızı boynunuza alsanız, çox şeyi yoluna qoymaq olar. Onda siz mənə münasibətdə daha ədalətli görünərsiniz, hansı dəhşətləri keçirdiyimi anlamağa başlarsınız, dəhşətin nəticələri də, məşallah, göz qabağındadır. Sevimli körpəmin, necə

deyərlər, qartal atıb kor yapalaqdan yapışdığını – düzünə qalsa, hələ bundan da betər demək olar – sizinlə sakit danışmaq xatirinə bunların hamısını unutmalı olduğumu biləndə nələr çəkdiyimi özünüz təsəvvür edin. Görürsüz, yenə hirslənirsiniz. Yox, yox bir az ayaq saxlayın, təkcə bu xahişimi də eşidin, sonra hara gedirsiniz-gedin, ancaq bircə şeyi unutmayın, siz burda naşılardan naşısızsınız, ona görə də ehtiyatlı olun. Bizim yanımızda ağzınıza gələni deyə bilərsiniz, çünki Frida qarşımızı kəsib, sizi bəlalardan qoruyur. Elə bilin, Klamm bizik, buyurun nə istəyirsiniz, deyin, amma onun özüyə danışmağa cürət etməyin, yalvarıram, əl çəkin bu fikirdən!

Ayağa qalxdı, həyəcandan səndələyə-səndələyə K.-ya doğru getdi, onun elindən tutub yalvarıcı gözlərini kişiye dikdi.

– Xanım sahibə, – K. dedi, – anlaya bilmirəm, belə xırda bir işdən ötrü niyə bu qədər alçalırsınız, niyə yalvarırsınız? Klammla söhbət, dediyiniz kimi baş tutan deyilsə, deməli, tutmayacaq, istər yalvar, istər yalvarma. Əgər baş tutandırsa, onda niyə çalışmalıyam, belə olsa, sizin də dincsizliyinizə son qoyular, qorxularınız yersiz olduğu aydınlaşar. Doğrudur, naşılığına naşıyam, doğru doğruluğunda qalır, bu mənim üçün heç də xoşagəlimli deyil; lakin bir üstünlüyü də var; naşı adam daha ürəkli olur, ona görə də hələ bir müddət, gücüm çatan yerdə, naşılığımın əl çəkən deyiləm, nəticəsi nə qədər acınacaqlı olur olsun, fərqi yoxdur. Zərbə birbaşa mənə dəyəcək, ona görə də bircə şeyi başa düşmürəm, siz niyə yalvarırsınız. Yəqin ki, gözünüz həmişə Fridanın üstündə olacaq, dediyiniz kimi, onun yolundan çəkilib getsəm, bu, əsil xoşbəxtlik olar. Bəs onda niyə qorxursunuz? Yoxsa, Siz... – naşının fikrincə hər şey mümkündür, – bu yerdə qapını açdı. – Yoxsa siz Klammin qayğısına qalırsınız?

Sahibə içinə salıb onun pilləkənlə düşməsinə, köməkçilərinin arxasınca enməsinə maddım-maddım tamaşa etdi.

BEŞİNCİ FƏSİL

Nə qədər təəccüblü olsa da, kəndxudayla söhbətdə K. çətinlik çəkmədi. Bunu onunla izah etməyə çalışdı ki, indiye qədərki təcrübəsində qraf üsul-idarəsiylə işləmək ona ağır olmamışdı. Səbəbi də K.-ya aid məsələlərin həllində müəyyən güzəştli təlimatın verilməsindəydi, digər tərəfdənsə bu, idarə sisteminin heyvətli dərəcədə bir əldə cəmləşməsindən irəli gəlirdi, bu cür vəhdət xüsusilə o yerdə təkmil sayılırdı ki, ilk baxışda ondan əsər-əlamət görünmürdü. Hərdən belə şeyləri düşündə K. az qala həlilə bərişirdi, lakin kefinin duru vaxtlarında tezəcə də öz-özünə deyirdi: əsas təhlükə də elə burasındadır.

Üsul-idarəylə birbaşa əlaqə bir elə də çətin deyildi, çünki o, həddən artıq yaxşı qurulsa da, həmişə gizli və uzaq işləri məhz gizli və uzaq ağaların adından idarə edirdi. K. isə yaxınlıqda olan canlı bir şey üçün, özü üçün əlləşib-vuruşurdu, həm də ən azı ilk vaxtlarda, təkcəsinə, çünki artıq o, hücum yolunu tutmuşdu. Özü üçün yalnız o əlləşib-vuruşmurdu, güman ki, başqaları da bu yoldaydı. K. isə onların heç birini tanıyırdı, ancaq üsul-idarənin tökdüyü tədbirləri görəndə belələrinin varlığına inanırdı. Üsul-idarə yalnız bir şeydə, özü də xırda işlərdə – indiye qədər hələ böyükləri olmamışdı – K.-ya güzəştə gedib onu cüzi, yüngül qələbə imkanından məhrum etmiş və bu qələbədən doğacaq məmnunluğu, sonrakı döyüşlər üçün əsas ola biləcək inamı onun əlindən almışdı. Bunun əvəzində ona ayrı imkan yaratmışdılar: yalnız kənd içində istədiyi kimi gəzib-dolaşa bilirdi. Xətrinə dəyməməklə

onu gücdən salıb hər cür mübarizədən təcrid etmiş, idarədən uzaqlaşdırıb tamam anlaşılmaz, nisgilli, yad bir həyata atmışdılar. Əgər bircə dəfə sayıqlığını itirsəydi, bəlkə də, elə olardı ki, bu yolla günlərin birində yerli üsul-idarənin olan-qalan mərhəmətinə, şişirdilmiş, yüngül vəzifə borcunun tam yerinə yetirilməsinə baxmayaraq, ona göstərilən zahiri qayğıya aldanıb, qalan həyatını tam sayğısız sürdürər, sonra hardasa ilişər, yerli üsul-idarə də həmişəki kimi, guya öz iradəsi əleyhinə incə, səmimi bir tərzdə ona bəlli olmayan, lakin hamının bildiyi bir qanunun adından zühur edər, onu öz yolundan süpürüb atardı. Bu “qalan” həyat əslində nədən ibarət idi? Vəzifəylə həyatın bu cür çulğalaşdığını K. hələ heç yerdə görməmişdi, elə çulğalaşmışdılar ki, deyərdin, yerlərini dəyişik salıblar. Məsələn, Klammin K.-nin qulluğu üzərindəki indiki formal hökmü K.-nin yataq otağına etdiyi gerçək hökmün yanında heç nəydi. Bəzən elə olurdu ki, yüngül bir rəftar, hər hansı sərbəst hərəkət yerli hakimiyyətin xoşuna gəlirdi, halbuki başqa vaxtlar hər addımda böyük ehtiyatkarlığa, yan-yörəyə boylanmağa ehtiyac duyulurdu.

Burdakı üsul-idarə barədə düşüncələrinin təsdiqini K. kəndxudanın simasında tapdı. Təzəcə tərəş olmuş güləruz, gonbul kəndxuda xəstəydi, ağır duz sancılan vardı və K.-ni çarpayıda qarşıladı.

– Deməli, yerölçən cənab sizsiniz, – deyib onu salamlamaq üçün dirsəklənmək istədi, amma özünü düzəldə bilmədi, qıçlarını göstərib üzr istədi və təzədən başını yastığa qoydu. Pərdə tutulmuş xırda pəncərəli otağın qaranlığında kölgəyə oxşar səssiz bir qadın K.-ya kursu göstərib onu çarpayının yanına qoydu. – Əyləşin, əyləşin, cənab yerölçən, – kəndxuda dilləndi, – söyləyin görüm, nə istəyirsiniz?

K. Klammin məktubunu oxuyub özündən bir-iki əlavələr etdi. Üsul-idarəylə davranışının qeyri-adi yüngüllüyünü təzədən duydu. Bu üsul-idarə rəsmən hər çətinliyi öz üzərinə götürürdü, istədiyini ona tapşırıla bilərdin, özünsə toxunulmaz, sərbəst qalardın. Sanki kəndxuda da onun əhvalını duymuşdu, rahatca yerində qurcalanmağa başladı. Handan-hana dilləndi:

– Özünüz gördüyünüz kimi, cənab yerölçən, hər şeydən xəbərim var. Lakin heç bir tədbir görməməyimin səbəbi də yox deyil, birincisi, xəstəliyimdir, ikincisi də odur ki, siz bu qədər vaxtda bir dəfə də olsun, yanıma gəlməmişsiniz, mən də fikirləşdim ki, yəqin, bu işdən boyun qaçırmısınız. Amma indi özünüza sığışdırıb yanıma gəlməmişsə, gərək mən də bütün həqiqəti, xoşa gəlsə də, gəlməsə də, deyəm. Dediğiniz kimi, sizi yerölçən adıyla qarşılayıblar, amma yazıqlar olsun ki, bizə yerölçən lazım deyil. Sizə burda elə bir iş yoxdur. Xırda təsərrüfatımızın həddləri müəyyənləşib, hər şey səliqə-sahmanla xəritəyə köçürülüb. Mülkünü dəyişdirən yox, sərhəd münəqişəsini isə özümüz yoluna qoyuruq. Belə olanda yerölçən nəyimizə gərəkdir?

Bu barədə əvvəllər düşünməsə də, K. buna bənzər xəbəri gözlədiyinə daxilən hazır idi. Ona görə də tələsik dilləndi:

– Tamam gözlənilməz xəbərdir. Bütün planlarımı alt-üst edir. Ümidim bircə ondadır ki, bu, nəse anlaşılmazlıq olar.

– Yazıqlar ki, yox, – kəndxuda dedi, – necə deyirəm, elədir.

– Necə elədir axı?! – K. səsinə qaldırdı. – Bu boyda yolu ondan ötrü gəlmişəm ki, üzümü tutub geri qayıdam?! –

– Bu, işin başqa tərəfidir, — kəndxuda dedi, — onu həll eləməyə mənim gücüm çatmaz, ancaq anlaşılmazlığın necə yarandığını çalışaram sizə izah edim. Qraflıq kimi bu boyda idarədə hərdən elə olur ki, bölmələrdən biri bir sərəncam verir, digəri isə ayrısı, birinin digərindən xəbəri olmur; doğrudan, yuxarıdan nəzarət var, özü də dəqiq nəzarətdir, amma görünür, təbiətindəndir, nədəndir, bir az gecikir, ona görə də həmişə xırda-para çaşqınlıq yaranır. Böyük işlərdə səhvə yol verildiyi yadıma gəlmir, ancaq xırda-xuruş məsələlərdə istədiyən qədər, özü də tez-tez. Sizin iş gəldikdə isə idarənin sirrini gizlətmədən — burda mən məmur kimi yox, kəndli kimi deyirəm və kəndçiliyimdə də qalıram — hadisənin necə olduğunu açıq söyləmək istəyirəm. Hələ lap çoxdan, onda mən bir-iki aydı ki, kəndxuda işləyirdim, göstəriş gəldi, indi deyəmmərəm hansı şöbədən, rəhbərlərə xas amirana tərzlə bildirdilər ki, yerölçən çağırmaq lazımdır, icmaya da tapşırıq verdilər: gələcək işə lazım olan planları, sənədləri vaxtında hazırlansın. Bu göstərişin, təbii ki, Sizə aidliyi yoxdur, çünki çoxdankı məsələdir və indi xəstəlikdən çarpayıda uzanıb o məzəli şeylər haqqında düşünməyə vaxtım olmasaydı, bəlkə də, heç yadıma düşməyəcəkdi. Mitsi, — deyib birdən sözünə ara verdi, hələ də otaqda vurnuxan və nə iş gördüyü bilinməyən qadına müraciət etdi, — zəhmət olmasa, dolaba bax, bəlkə, göstərişi orda tapdın. — Sonra K.-ya izahat verirmiş kimi sözünə davam etdi. — Təzə iş başlayanda kağız-kuğuzların hamısını saxlayırdım. — Qadın o saatca dolabı açdı, K. da, kəndxuda da ora baxdılar. Dolab kağızlarla doluydu. Qapısı açılan kimi odun təkə bağlanmış iki ədəd iri, düyməli qovluq bağlaması diyirlənib yerə düşdü, qadın diksinib kənara sıçradı. — Aşağıda olmalıydı, aşağıda, — Kəndxuda çarpayısından ona istiqamət verib dedi. Qadın altıdakı kağızları götürmək üçün qovluqları dinməz-söyləməz qucağına yığıb yerə tökdü. Otağın yarısına kağız döşəndi, — çox iş görülüb, — kəndxuda başı ilə təsdiqləyib dedi, — bu, hələ bir hissəsidir. Çoxunu anbarda saxlayıram, hələ çoxu da itib. Hamısını bir yerə necə toplayasan! Dolabda, bilirsən, nə qədər kağız-kuğuz var?! Dediym göstərişi tapa biləcəksən? Təzədən arvadına müraciət etdi. — Bilirsən hansı qovluğu axtarırsan, üstündə göy qələmdə “yerölçən” yazılanı.

–Qaranlıqdır, gözüm yaxşı seçmir, dayan şam gətirim, — deyib qadın kağızları ayaqlaya-ayaqlaya otaqdan çıxdı.

– Arvad dizimin dirəyidir, — kəndxuda dedi, ağır idarə işlərində hərdən əl tutur. Doğrudur, yazı-pozuya köməkçim də var, kəndin müəllimidir, amma yenə başa gətirə bilmirik, həmişə nəşə yarımçıq qalır, hamısını bax o sandığa yığmışam, — deyib başqa bir dolabı göstərdi, — xəstələnəndən bəri də ki yığılıb qalıb, — deyib əznik-əznik, amma vüqarla yayxandı.

– Bəlkə, arvadınıza kömək eləyim axtarsın? — qadın şamla geri qayıdıb dizi üstə sandıqçadan göstərişi axtaranda K. dilləndi.

Kəndxuda başını buladı, gülümsəyib sözə başladı:

– Bayaq dedim ki, idarənin sirrini sizdən gizli saxlamıram, amma qovluğu axtarmağa icazə vermək! Yox, o boyda dərinə gedə bilmərəm.

Otağa sakitlik çökdü, tək-cə kağızların xışıltısı eşidilirdi, kəndxudanı mürgü almışdı. Qapı astadan döyüldü və K. geriye qanrıldı. Elədir, köməkçiləriydi. Sən deyən qədər də qanacaqsız deyildilər, birbaşa otağa təpilmədilər, azca aralanmış qapıdan pıçıldamağa başladılar:

– Bayırda soyuqdan titrəyirik.

– Kimdir? – Kəndxuda qırpınıb soruşdu.

– Heç kim, köməkçilərimdir, – K. dedi, – heç bilmirəm, mənə harda gözləsinlər, bayır soyuqdur, bura da daracaq.

– Mənə maneçilikləri yoxdur, – kəndxuda səmimi dilləndi. – Qoyun gəlsinlər. Yaxşı tanıyıram, köhnə tanışlardır.

– Mənəsə var, – K. fikrini gizlətmədi, gözünü gah köməkçilərinin, gah da kəndxudanın üzündə gəzdirdi, hər üçünün sifətində eyni təbəssüm gördü. – Bir halda ki gəlib çıxmısınız, onda xanıma kömək edin, qovluğu axtarib tapsın, üstündə göy rənglə “yerölçən” yazılıb.

Kəndxuda etiraz etmədi. K.-ya olmasa da, köməkçilərə olardı, özlərini sənədlərin üstünə atdılar, ancaq axtarmaqdan çox, eşələməyə başladılar, birisi yazım höccələyən kimi o birisi dartıb əlindən alırdı. Qadınsa boş sandığın qabağında diz çöküb oturmuşdu, deyəsən, heç axtarana oxşamırdı, hər halda şamı özündən xeyli aralı qoymuşdu.

– Köməkçiləriniz, – kəndxuda razı bir təbəssümlə dilləndi, sanki hər şey onun göstərişiylə baş verirdi və heç kəs də buna şübhələnmə bilməzdi, – deməli, sizə maneçilik törədirlər, axı ikisi də sizin köməkçilərinizdir.

– Xeyr, – K. soyuq dilləndi, – onları burda mənə qoşublar.

– Necə, qoşublar?! – Kəndxuda dilləndi, – Yəqin ayırıblar demək istəyirsiniz.

– Qoy ayırıblar olsun. zalım uşağı elə bil göydən düşüb, belə də kor-koranə “ayırıblar” olar?!

– Burda heç nə kor-koranə olmur, – kəndxuda dilləndi, hətta ayağının ağrısını unudub dalı üstə oturdu.

– Heç nə?! Bəs mənim çağırılmağım?

– Elə Sizin çağırılmağınız da yaxşıca-yaxşıca ölçülüb-biçilib, –kəndxuda cavab verdi, – bircə şey var ki, böyükdən bəzi xırda-para məsələlər çıxıb, onu da sənədlər əsasında başa salaram.

– Sənədlər tapılır ki?! – K. dedi.

– Tapılmır? – Kəndxuda səsinə qaldırdı. – Mitsi, zəhmət olmasa bir az əlli tərpan! İstəsəniz, sənədsiz də deyə bilərəm. Bayaq haqqında danışdığım göstərişə təşəkkürlü bir cavab verib bildirdik ki, bizə yerölçən gərək deyil. Görünür, cavabımız lazımı şöbəyə yox, hələlik onun adını A qoyaq, səhvən başqa bir şöbəyə, deyək ki, B şöbəsinə düşüb. Deməli, A şöbəsi cavab almayıb, ancaq təəssüf ki, cavab B-yə də çatmayıb. Ola bilsin, qovluğun içindəkilər bizdə qalıb, ola bilsin də yolda itib, şöbənin özündə itə bilməz, buna başımla cavab verərəm, hər halda B şöbəsinə yalnız sənədin üz qabığı gəlib çıxıb, üstündə də yazılıb ki, içindəki sənəddə – əslində isə içində heç nə olmayıb – söhbət yerölçənin çağırılmasından gedir. A şöbəsi bu arada bizdən cavab gözləyib, hətta müəyyən qeydləri də olub, ancaq hər məsələnin dəqiq həllində olduğu kimi – belə şey tez-tez baş verir və bunu da anlamaq lazımdır — referent arxayınlaşır, arxayınlaşır ki, buna biz cavab verəcəyik, o da yerölçəni çağırıdıracaq, ya da ehtiyac olsa, bu barədə bizimlə təzədən yazısaq. Ona görə də həmin qeydlərə

fikir verməyib və məsələni yerli-dibli unudub. B şöbəsində sənədlərin üz qabığı vicdanlı işi ilə tanınmış referentin əlinə düşüb, adı da Sordinidir, italyandır; hətta mənim kimi dünya-görmüş adama da bəlli deyil, niyə onu bu aşağı vəzifədə saxlayırlar. Nə isə, həmin Sordini də boş qovluğu doldurmaq üçün onu geri, bizə göndərüb. A şöbəsinin həmin birinci yazısından aylar, kim bilir, bəlkə də, illər ötüb; belə də olmalıdır, qaydaya görə sənəd doğru yoldadırsa, şöbəyə bir günə gəlib çatır, elə həmin gün də məsələ həll olunur, yox əgər əyilibsə, – bizim əla təşkilati işimizdə bu əyri yolu axtarsan da, tapammazsan – hə, əgər əyilibsə, onda çox çəkir. Sonradan Sordininin sorğusunu alanda bu məsələni güclə yadıma sala bildim, onda bu işə ikicə nəfərlə baxırdıq. Mitsi, bir də mən, müəllimi hələlik bizə qoşmamışdılar, sənədlərin surətinə yalnız vacib işlərdə çıxarılıb saxlayırdıq, kəsəsi, yalnız qeyri-müəyyən şəkildə cavab verə bildik ki, bu çağırışdan xəbərimiz yoxdur və bizdə yerölçənə ehtiyac duyulmur. Amma... – deyib kəndxuda sözünə ara verdi, sanki söhbətə qızıdığından çox uzaqlara getmişdi, ya da özünü elə aparırdı ki, guya sözü çox uzadıb, – söhbətim sizi yormadı ki?

– Xeyr, əksinə, çox maraqlıdır, – K. cavab verdi.

Kəndxuda da əlavə etdi:

– Maraqlı üçün danışmıram.

– Maraqlı orasıdır ki, müəyyən mənada insan taleyini həll edən bu məzəli dolaşıqlıqla tanış oluram.

– Hələ ki heç nəylə tanış deyilsiniz, – kəndxuda ciddiləşdi, -ona görə də gerisinə qulaq asın. Cavabımız, əlbəttə, Sordini qane etmədi. Mənə nə qədər əzab versə də, o adama heyranam. Birisinin etibarını dəfələrlə sınaqdan çıxarsa da, onu lap yaxından tanısa da, yenə şübhəylə yanaşır, özünü elə aparır ki, guya səni tanımır, tanısa da, adam kimi tanımır. Məncə, düz eləyir, əsl məmur elə belə olmalıdır. Əfsus ki, onun kimi işləməyə təbiətim yol vermir, özünüz görürsünüz, sizə, tanımadığım yad bir adama ürəyimi açıb-tökürəm, başqa cür bacarmıram. Sordini isə cavabımızı alan kimi şübhələnməyə başladı. Yazışma başlandı, yazış ki, yazışasan. Bilmək istəyirdi ki, yerölçəni çağırtmaq fikri hardan ağılınıza gəlib. Sağ olsun Mitsi, yadına düşdü, mən də cavab verdim ki, bu məsələni ilk dəfə idarə özü qaldırıb (söhbətin başqa şöbədən getdiyini yerli-dibli unutmuşuq). Sordini də dediyindən dönmədi: idarənin bu sərəncamını niyə məhz indi xatırladırsınız. Mən də təkrar cavab verirəm: çünki elə indicə yadıma düşüb. Sordini: əladır ki, çünki Sizin yadınıza düşən o sərəncam qüvvəsini itirib. Mən: əlbəttə, itirib, çünki sənədlər özü yerli-dibli itib. Sordini: həmin ilk sərəncamdan bir qeyd qalmalıydı ya yox, indi o da yoxdur. Bu yerdə dilim tutuldu, çünki Sordininin şöbəsində səhvə yol verdiklərini nə ağılıma, nə də dilimə gətirə bilərdim. Cənab yerölçən, yaqın özlüyünüzdə Sordini qınayırsınız ki, ən azı dediklərimi nəzərə alıb məsələni ayn şöbələrdən öyrənə bilərdi. Elə məhz bu, düzgün olmazdı, istəmirəm, o adam haqqında pis fikrə düşəsiniz, həyatımızdan başqa şeylər keçə. İdarənin baş iş prinsipi elədir ki, üz verə biləcək səhvləri nəzərdə tutmur. Hər şeyin əla təşkili həmin baş prinsipin doğruluğunu təsdiq edir, özü də daha təcili yerinə yetirilməsi zamanı lazım olur. Deməli, başqa şöbələrdən xəbər tutmağa Sordini ehtiyac duymadı, əslində bu şöbələr ona heç cavab da verməzdilər, çünki o saatca görəcəkdilər ki, hansı səhvlərinə üstü açıılır.

– İcazənizlə, cənab kəndxuda, Sizə bir sualım var, – K. dedi, -bir az əvvəl nəzarət şöbəsinin olduğunu demədinizmi? Təsvirinizə görə, deyərsən, iş elə qurulub ki, nəzarətin yoxluğunu təsəvvür edən adamın halı xarab olmalıdır.

– Yaman tələbkarsınız, – kəndxuda dedi,- bu tələbkarlığınızı lap min dəfə artırırsınız da, Sizinki idarənin özünə qarşı olan tələbkarlığından yenə də az olacaq. Belə sualı yalnız qərib adam verə bilər, nəzarət orqanları varmı? Hər yan nəzarət orqanı deyilmi?! Elədir, onlar sözün kobud mənasında səhvi aşkarlamaq üçün yaranmayıblar, çünki əslində səhv olmur, sizinki kimi olanda da kimin nə ağzıdır desin, səhvdir.

– Deyəsən, bu tamam təzə məsələdir, – K. səsinə qaldırdı.

– Mənim üçün köhnədir, – kəndxuda cavab verdi, – mən özüm də sizin qədər, bəlkə də, sizdən bir az çox, əminəm ki, səhv olub, Sordini də peşmançılığından yatağa düşüb, birinci nəzarət şöbələri də – səhvin ortaya çıxarılmasında onlara minnətdar olmalıyıq -səhvin varlığını təsdiq edirlər. Amma kim deyər ki, ikinci nəzarət şöbələri, üçüncü, dördüncülər də, bu fikirdədir?

– Ola bilər, – K. dedi, – bu fikirlərə düşməsəm yaxşıdır, belə nəzarət bölmələrinin varlığından birinci dəfədir xəbər tuturam, odur ki, heç anlaya bilmirəm. Təkcə orasını bilirəm ki, iki şeyi bir-birindən ayırmaq lazımdır: birincisi, şöbələrin özündə baş verənləri və idarə baxımından bu və ya digər şəkildə qəbul olunanları, ikincisi isə mənim, şöbələrə daxil olmayan, həmin üsul-idarənin mənasız-mənasız incitdiyi bir adamın şəxsi məsələsi, bu hədə-qorxu elə mənasızdır ki, onların ciddiliyinə inanmaq belə istəmirəm. Məsələnin birinci tərəfi, yəqin ki, cənab kəndxuda, elə o cürdür, sizin indicə görünməmiş bir ehtirasla danışdığınız kimidir, indi isə mən, heç olmasa, özüm haqqında bircə kəlmə eşitmək istərdim.

– Ora da gəlib çıxarıq, – kəndxuda cavab verdi, – əvvəlcədən izah etməsəm, bəzi şeyləri başa düşə bilməzsən. Nəzarət bölmələrinin adını bir az tez çəkdim. Hə, indi qayıdaq Sordiniylə çəkişmələrimizə. Dediym kimi, ısrarımın xeyri olmadı. Qarşıdakı adamın müqabilində Sordini az-çox üstünlüyə malikdirsə, deməli, qələbə onun tərəfindədir, belə olanda diqqəti də, enerjisi də, əhval-ruhiyyəsi də artır. Belə olanda o, ovu üçün qorxunc, ovunun düşmənləri üçünə gözəl bir alətə çevrilir. Mən özüm başqa vəziyyətlərdə sonuncular sırasında olduğumdan bu barədə danışa bilərəm. Əslinə qalsa, onu mən indiyə qədər görə bilməmişəm, aşağı enmir, işi başından aşır, otağını mənə təsvir ediblər, deyilənə görə, bütün divarlar, sütunları qovluq bağlamalarıyla qalaq-qalaqdır, hamısı da yalnız işdə lazım olan sənədlərdir, bağlamalardan tez-tez müəyyən kağız götürüb doldurduğuna görə və bu iş həddən artıq tələsik edildiyindən həmin sənəd sütunları birəldən uçub tökülür, onunçün də Sordinin iş otağında aramsız şaqqıltı-gurultu eşidilir. Hə, hə, Sordini elə işçidir ki, ən xırda məsələyə də böyük işlər kimi qayğıyla yanaşır.

– Siz, cənab kəndxuda, mənim məsələmə həmişə xırda deyirsiniz, amma görün neçə məmuru işdən eləyib, bəlkə, əvvəlcə xırda olub, ancaq sonra Sordini cənabları kimi məmurların səyi nəticəsində böyük bir işə çevrilib. Təəssüflər ki, istəsəm də, istəməsəm də, belədir, incikliyim məsələmlə bağlı iri-iri qovluq sütununun yaranıb sonra da uçmasında deyil, ondadır ki, adi yerölçən vəzifəsində də xırda bir çertyoj masasının arxasında oturub işləyə bilmirəm.

– Xeyr, – kəndxuda cavab verdi, – xeyr, böyük iş deyil. Buna görə gileylənməyə əsasınız yoxdur, lap xırdaların xırdasıdır. İşin tutumu onun dərəcəsiylə ölçülmür, belə düşünürsünüz, kargüzarlığın nə olduğunu qavramaqdan çox-çox uzaqsınız. Lap elə işin tutumuna gələndə də Sizin məsələ cüzilərin cüzisidir, adi işlər, yəni səhvsiz olanlar daha çox, daha məhsuldar zəhmət tələb edir, bir də axı işinizi dolaşdıran məsələdən hələ tam halı deyilsiz, o barədə mən elə indicə danışmaq istəyirəm. Sordini əvvəlcə məni işdən uzaqlaşdırdı, məmurlar gəlib mehmanxanada adli-sanli icma üzvlərini sorğu-suala

tutdular, hər şeyi protokollaşdırdılar. çoxusu mənim tərəfimi saxladı, bir-ikisi də “trr” deyib durdu; torpağın ölçülməsi kəndlinin yaralı yeridir, çoxusu elə bilir, ortada gizli cükküldəşmələr, ədalətsizlik var, hələ üstəlik özlərinə başçı da tapdılar, Sordini də onların izahatından bu qənaətə gəldi ki, məsələni mən icma şurasının qarşısında qaldırmış olsaydım, hamı yerölçənin gətirilməsinin əleyhinə çıxmazdı. Ona görə də yerölçənin gərəksizliyi kimi aydın bir məsələyə ən azı şübhəylə yanaşıldı. Bu işdə xüsusilə Brunsvik deyilən biri var, o seçildi, çox güman ki, onu tanımırırsız, bəlkə də, pis adam deyil, amma axmağın biridir, xəyalpərvərdir, özü də Lazemanın yeznəsidir.

– Dabbağın? – K. soruşub Lazemanın yanında gördüyü topasaqqal kişini təsvir etdi.

– Hə, hə, özüdür, – kəndxuda dedi.

– Deyəsən, arvadını da tanıyıram, – K. nagiüman dilləndi.

– Olar, – kəndxuda cavab verib susdu.

– Gözəldir ha, – K. dedi, – amma sifətdən solğundur, xəstəhaldır. Deyəsən, o da qəsrəndir, hə? – Yarısual, yarıtədiq tamamladı. Kəndxuda saata baxdı, tələsik qaşığa dərman töküb içdi. – Deyəsən, qəsrədən təkə idarənin düzümündən xəbərdarsız! – K. kobud-kobud dilləndi.

– Hə, – kəndxuda kinayəylə, amma razı bir təbəssümlə cavab verdi. – Əsas məsələ də odur. Brunsvikə gəldikdə isə... onu icmadan çıxara bilsək, canımız dincələrdi, Lazemanın özü başqalarından az sevinməzdi. Ancaq o vaxt Brunsvik az-çox nüfuz qazandı, natiqliyinə natiq deyil, amma çıxırqandır, o da bəs eləyir. İş elə alındı ki, məsələni icma şurasına qaldırası oldum, əslində bu, təkə Brunsvikin qələbəsi oldu, çünki icma şurası, doğrudan da böyük əksəriyyətlə yerölçəni yaxın qoymaq istəmirdi. Aradan gör ey neçə il keçib, məsələ hələ bu gün də yoluna qoyulmayıb, müəyyən mənada buna Sordininin işə vicdanla yanaşması mane olur, bitdə-bitdə araşdırıb öyrənməyə çalışır ki, həm əksəriyyəti, həm də müxalifəti narahat edən nədir. Müəyyən mənada da Brunsvikin gicliyi ilə dikbaşlığı mane olur, onun da yuxarılarla əlaqəsi var, fantaziyasını işə salıb yeni-yeni şeylər uydurur, onları da dinc oturmağa qoymur. Sordini heç şərait yaradarmı ki, Brunsvik onu dolaşdırsın, Brunsvik Sordinini necə dolaşıra bilər axı? Elə məhz özünü dolaşdırmaq üçün Sordini yeni-yeni axtarırlara əl atası oldu, təzəcə onları qurtarmaq istəyəndə isə Brunsvik yenisini fikirləşib tapırdı, bu işdə pərgardır, o dəlidən nə desən çıxar. İndi idarə aparatının xüsusi bir keyfiyyətindən danışmaq istəyirəm. Dəqiqiqliyi kimi həddən artıq həssaslığı da var. Əgər bir iş uzun müddət çək-çevirə düşübsə, birdən elə ola bilər ki, bu çək-çevir qurtarmamış ağıla gəlməyən bir nöqtədə – sonralar onu heç tapmaq mümkün olmur – məsələ ildırım sürətiylə öz həllini tapır, verilən qərar hərdən düzgün olmasa da, hər halda işi bağlayır. Elə çıxır ki, idarə aparatı, bəlkə də, özlüyündə mənasız görünən eyni məsələyə illərdən bəri onu əzən gərginliyə daha dözə bilmir; məmurların köməyi olmadan özü özbaşına qərar çıxarır. Təbii ki, heç bir möcüzə baş vermir, yəqin hansı bir məmursa ya yazılı, ya da şifahi bir hökm çıxarır, hər halda burda nə biz, nə də idarənin özü tapa bilər ki, bu işi kim yoluna qoyub, niyə qoyub. Bunu yalnız nəzarət işçiləri, özü də aradan xeyli keçəndən sonra müəyyənləşdirir; amma biz ondan qəti xəbər tutmuruq, əslində daha heç kəs bununla maraqlanmaq istəmir. Özü də, dediyim kimi, bu son qərarlar çox vaxt gözəl olur, bircə şeyləri çatmır ki, o da camaatın gec xəbər tutmasıdır, ona görə də həllini çoxdan tapmış məsələlər barədə həmişə qaynar mübahisə gedir. Sizin işiniz haqqında belə bir qərarın çıxıb-çıxmamasından xəbərim yoxdur – bəzi şeylər deyir çıxıb, bəziləri deyir çıxmayıb – çıxmış olsa, sizə çağırış göndərərdilər, siz də yol alıb gələrdiniz, ona qədər də xeyli vaxt keçərdi, Sordini də bu arada əldən düşənə qədər işləyərdi, Brunsvik xalqı dinc oturmağa qoymazdı, mənim də hər iki tərəfdən baş-

beynimi aparardılar. Sadəcə güman edirəm ki, belə ola bilərdi, dəqiq bildiklərimsə bunlardır: nəzarət bölmələrindən biri arada tapdı ki, bir neçə il qabaq A şöbəindən yerölçən haqqında icmaya sifariş göndərüb, amma indiyə qədər buna cavab alınmayıb. Yaxınlarda bu barədə məndən soruşdular, elə o dəqiqə də aydınlaşdı: A şöbəi mənim “yerölçənə ehtiyac yoxdur” cavabımla kifayətlənməyib, Sordini də etiraf etməli olub ki, bu məsələdə qətiyyətsizlik göstərüb, – özü də öz günahından yox – bu boyda xeyirsiz, adamı haldan çıxaran iş görüb. Həmişə olduğu kimi yenə hər yandan yeni-yeni işlər tökülüb gəlməsəydi, sizin məsələ xırdaca bir iş olmasaydı, – demək olar, lap xırdalardan xırdası – yəqin ki, hamımızın soluğumuz geniyərdi, mənə elə Sordininin özü də nəfəsini dəyərdi.

Təkcə Brunsvik gur-gur guruldayırdı, amma bu da onu gülünc vəziyyətində qoyardı. İndi isə, cənab yerölçən, şaşqınlığımı özünüz təsəvvür edin, indi, bütün məsələni uğurla başa vurandan sonra -özü də o vaxtdan görün nə qədər keçib – birdən Siz gələrsiz və belə məlum olar ki, bütün həngaməni təzədən başlamaq lazımdır. Mənə qalsa, buna heç cür razılıq vermək olmaz, mənim bu qəti qərarımı hər halda başa düşürsünüz?

– Bəs necə! – K. dedi. – Bir şeyi də yaxşı başa düşürəm ki, mənimlə, bəlkə, hətta qanunların özüylə də dəhşətli bir oyun oynanılır. Mənə qalsa, özüm özümü müdafiə etməyin yolunu bilirəm.

– Hansıdır o yol? – Kəndxuda soruşdu.

– Hələlik deyə bilmərəm, – K. cavab verdi.

– Güc eləmək olmaz, – kəndxuda dedi, – bircə şeyi yadınızda saxlayın: mənim simamda, dost deyə bilmirəm, hələlik bir-birimizi yaxından tanımırıq, amma hər halda işinizə yarayan yaxın bir adamınızı tapa bilərsiniz. Ancaq bircə şeyə yol vermərəm ki, sizi yerölçən kimi qəbul eləsinlər; başqa işlərdə belə bağlaya bilərsiniz, əlbəttə, səlahiyyətim çatan yerdə, o da ki, siz deyən, geniş deyil.

– Bir yandan deyib-durursuz ki, məni yerölçən kimi qəbul etmək lazımdır, – K. dilləndi, – amma məni elə belə də qəbul ediblər. Bu da Klammin məktubu.

– Klammin məktubu?! – Kəndxuda dedi. – Təkcə Klammin imzasına görə dəyərlidir, səcdə edilməlidir, özü də, deyəsən, saxta deyil, ancaq bununla belə... fikrimi təkləməyə cətinlik çəkirəm. Mitsi! – Arvadını çağırdı. – Nə iş görürsünüz orda?

Uzun müddət nəzərdən kənarda qalmış köməkçilərlə Mitsi axtarılan sənədi, deyəsən, tapmamışdılar, təzədən hamısını dolaba basmaq istəyirdilər, lakin sənədlər qalaqlanıb bir-birinə qarışdığından istədiklərinə çatı bilmirdilər. Görünür, hamısını təpəşdirib doldurmaq da köməkçilərin ağına gəlmişdi. Dolabı çevirib döşəməyə uzatmışdılar, sənədləri içəri basıb üçü də üstündə oturmuşdu, indi də çalışırdılar ki, qapağını asta-asta yatıraraq yerinə oturtsunlar.

— Deməli, sənəd tapılmadı,— kəndxuda dilləndi. Heyif, amma eybi yox, onsuz da hər şeyi bilirsiniz, əslində daha gərək də deyil, hər halda tapılar, yəqin müəllimdə olacaq, onda da bir neçə sənəd var. Şamını bəri gətir, Mitsi, oxu gör bu məktubda nə yazılıb.

Mitsi yaxına gəldi, çarpayının qırağında əyləşdi, gövdəli, gümrəli kişisinə qısıldı, kişi də xeyli solğun, üzgün görünən qadının belini qucdı. Arvadın xırdaca siması şamın işığında güclə seçilirdi, yaşından ötən illər bu sifətə aydın, ciddi, lakin həlim cizgilər çəkmişdi. Məktuba baxan kimi əllərini yüngülcə qoynunda çarpazladı.

— Klammındır?! — Qadın dilləndi. Sonra məktubu birgə oxudular, azca pıçıldaşdılar, dolabın qapısını bağladılar, sevinən köməkçilər “Urra” qışqıranda isə kəndxuda dilləndi:

— Mitsi də mən deyəni deyir, indi öz fikrimi açə bilərəm. Bu, idarə sənədi deyil, şəxsi məktubdur. Elə başlanğıcından da görmək olur: “Hörmətli cənab!” Bundan əlavə, orda sizin yerölçən kimi qəbulunuza bircə kəlmə də işarə yoxdur, söhbət ümumi şəkildə daha çox qraflığa qulluqdan gedir, əslində burda da konkret bir söz deyilmir, eləcə yazır ki, “özünüz bildiyiniz kimi” qəbul olunmusuz, yəni qəbul olunmağınızın məsuliyyəti Sizin boynunuza düşür. Nəhayət, idarə baxımından sizi ən yaxın rəhbəriniz kimi mənim, kəndxudanın üstünə göndərirlər, o da sizə sonrakı işlər barədə məlumat verməlidir, bildiyiniz təki, bu məsələni də əsasən həll eləmişik. Rəsmi sənədləri oxumağı bacaran və bunun nəticəsində qeyri-rəsmi yazıları yaxşı başa düşən bir şəxs üçün bu, gün kimi aydındır. Sizin təki yad bir adamın belə şeydən baş çıxarmaması məni heç də təəccübləndirmir. Bütünlükdə götürsək, məktub onu deyir ki, sizin yalnız qraf qulluğuna götürüləcəyiniz təqdirdə Klamm şəxsən qeydinizə qalmaq niyyətindədir.

— Siz, cənab kəndxuda, — K. dedi, — məktubu elə gözəl şərh etdiniz ki, orda boş kağız üstündəki imzadan başqa, heç nə qalmadı. Hiss eləmirsiniz ki, adına-sanına hörmət bəslədiyiniz Klammı bununla xeyli alçaldırırsınız?

— Bu lap ağ oldu, — kəndxuda dilləndi, — məktubun dəyərini danmaq niyyətində deyiləm, izahatımla onu alçaltmaq fikrim də yoxdur, əksinə, Klammın məktubu idarə yazısından daha üstündür, amma sizin ona verdiyiniz mənadan orda əsər-əlamət yoxdur.

— Şvartseri tanıyırsız? — K. soruşdu.

— Xeyr, — kəndxuda cavab verdi, — bəlkə, sen tanıyırsan, Mitsi? Sən də tanıyırsan. Yox, tanıyıram.

— Qəribədir, — K. dedi, — qalabaşının oğlunu deyirəm.

— Cənab yerölçən, əzizim, mən bütün qalabaşılıqların oğlanlarını tanıya bilmərəm axı, — kəndxuda cavab verdi.

— Yaxşı, — K dedi, — onda, heç olmasa, mənə inanın, yalan demirəm. Gəlişimin ilk günü həmin Şvartserlə yüngül bir qalmaqalımız oldu. Axırda Frits adlı kiçik qalabaşına zəng vurub öyrəndi ki, məni yerölçən kimi qəbul ediblər. Bəs bunu necə başa düşək, cənab kəndxuda?

— Lap sadəcə, — kəndxuda cavab verdi, — indiyə qədər bizim idarəylə hələ birbaşa əlaqəniz olmayıb. Üzdən hər şey adama əlaqə kimi görünür. Siz də münasibətləri bilmədiyinizdən onları gerçək başa düşürsünüz. Hə, indi də gələk telefon məsələsinə: görürsünüz, üsul-idarəylə daha çox bağlı olan mənim təki adamın telefonu yoxdur. Meyxanalarda, ona bənzər yerlərdə isə telefonun xidməti böyükdür, təqribən musiqi avtomatı kimi bir şeydir, ayrı heç nədir. Burda Siz bircə telefonla danışmışız, ya yox? Hə, gördünüz, onda bəlkə də, məni başa düşərsiz. Qəsrə telefon, yəqin ki işi xeyli sürətləndirir. Həmin aramsız zəngləşmələri biz burdakı telefonlarda xışıltı, nəğmə kimi dinləyirik, yəqin özünüz şahidi olmusunuz. Elə bu xışıltı, nəğmə də burdakı telefonların bizə ötürdüyü yeganə gerçəklikdir, yerdə qalanların hamısı yalandır. Qəsrə heç bir telefon əlaqəsi yoxdur, bizim çağırışımızı ötürən mərkəzi stansiyada da onun kimi; burdan qəsrə zəng edəndə ordakı aparatların hamısı dilə gəlir, lap aşağı şöbələrdə də dilə gəlir, işdir, əgər aparatı çıxarmayıblarsa, amma mən biləni çıxarırlar. Hərdən olur ki, yorulub əldən düşmüş məmurlardan hansısa bir balaca fikrini dağıtmaq istəyir, xüsusilə axşamlar,

ya da gecələr, ona görə də telefonu qoşur; onda da biz cavab alırıq, əslində bu cavab da zarafatdan başqa bir şey deyil. Bunu başa düşməyə nə var! Bir də kim ürək eləyər ki, xırda şəxsi məsələsi üçün zəng vurub belə vacib, qaynar işə mane olsun? Mən özüm də anlaya bilmirəm, yad bir adam Sordiniyyə zəng vursun, ona da Sordininin özü cavab versin. Olsa-olsa bu, başqa şöbələrə hansınınsa kiçik qeydçilərindən biri olar. Bəzən təsadüfən elə ola bilər ki, xoş saatların birində xırda qeydçilərdən kiməsə zəng vurasan, amma Sordini özü dəstəyi qaldıra. Belə halda ən yaxşı yol, səsini eşidən kimi telefonu qoyub qaçmaqdır.

– Hər halda məndə belə təsəvvür yaranmamışdı, – K. dedi, – bu xırdalıqları bilə bilməzdim; həmin telefon söhbətlərindən ağılım heç nə kəsməsə də, bircə şeyi bitirdim ki, hər halda qəsdə öyrəndiklərinin, əldə etdiklərinin az-çox əhəmiyyəti olar.

– Yox, — onun sözündən tutan kəndxuda dilləndi, — az-çox nədir, böyük əhəmiyyəti var, başqa cür ola bilərmi ki? Məmurun qəsdən verdiyi məlumat necə əhəmiyyətsiz olsun? Mən bunu Klammin məktubuna görə deyirdim; ordakı sözlərin heç birinin rəsmi dəyəri yoxdur, əgər siz rəsmi don geyindirirsinizsə, yanırlarsınız. Əslində o yazının şəxsi təsiri dostluq, ya da düşmənçilik baxımından daha çoxdur, lap rəsmi tərəfindən də çoxdur.

– Yaxşı, – K. dedi, – tutaq ki, hamısı elədir, onda mənim qəsdə bir böyük dostum olmalıydı ki! Dərindən yanaşanda bir neçə il qabaq həmin şöbənin yerölçən çağırtdırmaq fikrini mənə qarşı dostluq aktı kimi başa düşmək lazımdır ki! Sonralar bu dostluq dal-dala düzülüb və bədbəxtlikdən aldadılaraq mənim bura gətirilməyimə, axırda da qovulmaq təhlükəsi ortaya çıxana qədər davam edib ki!

– Sözlərinizdə müəyyən həqiqət var, — kəndxuda cavab verdi, — bir şeydə haqlıdır ki, qəsrin göstərişlərini sözbəsöz qəbul etmək olmaz. Ancaq ehtiyatkarlıq hər yanda lazımdır, təkcə burda yox. Hər hansı bir işə aid göstəriş nə qədər vacib olsa da, ehtiyatkarlıq bir o qədər lazımdır. Aldadılıb gətirilməyiniz barədə söylədiklərinizi qəti anlaya bilmədim. Dediklərimə yaxşı qulaq asmış olsaydınız, bilərdiniz ki, sizin bura çağırılmanız ən müşkül məsələlərdən biridir, kiçik bir söhbətdə o sualların hamısına cavab vermək olmur.

– Deməli, bircə qənaətə gəlirik ki, – K. dilləndi, – hər şey qaranlıq qalır, heç nə həll etmək olmaz, təkcə qovulmaq məsələmdən başqa...

– Kimdir sizi qovmağa cürət edən, cənab yerölçən? – kəndxuda təəccübləndi. — hadisələrin qeyri-müəyyənliyi imkan yaradır ki, sizə hörmət etsinlər; deyəsən, yaman dəymə-düşərsiz ha. Heç kəs sizi tutub burda saxlamır, amma bu, o demək deyil ki, çölə atırlar.

– Oo, cənab kəndxuda, – K. dedi, – indi-indi gəliresiz mətləb üstünə. Bu saat deyərəm, nədir məni burda saxlayan: evdən çıxıb gələndə qədər çəkdiyim məhrumiyyətlər, uzun, ağır yol, işə götürüləcəyimə bəslədiyim ümidlər, maddi çatışmazlıq, geri qayıdıramsa, vətəndə iş tapmaq imkansızlığım və nəhayət, özü də bu; sadaladıq-landırdıq heç də geri qalmır, nişanlım, sizin yerdən olan nişanlım.

– Hə, Frida, — kəndxuda təəccüblənmədi. — Bilirəm. Amma Frida hara desəniz gedər. Yerdə qalanlara gəldikdə, görünür, bəzi məlumat çatdıraram, ordan bir xəbər gəlsə, ya da bu barədə Sizi bir də dinləyəyə olsam, mütləq xəbər göndərəm. Razıdır?

– Xeyr, qətiyyən yox. Mənə qəsrin mərhəməti lazım deyil, öz haqqımı istəyirəm.

– Mitsi, — kəndxuda ona söykəlib yanında oturmuş və xəyala dalıb Klammin məktubuyla oynayan, onu büküb gəmi düzəldən arvadına müraciət etdi. K. qorxulu-qorxulu məktubu qadının əlindən aldı. – Mitsi, ayağım incitməyə başlayır, sarğıni dəyişəsi olacağıq.

K. ayağa durdu:

– Onda icazənizlə gedim.

– Hə, – sürtgü hazırlayan Mitsi dilləndi, yaman yel çəkir

K. üzünü çevirdi, köməkçiləri həmişəki tək yersiz canfəşanlıq göstərdilər, K.-nin işarəsinə bəndmiş kimi, qapını taybatay açdılar. Bayırın ayazını, şaxtasını xəstənin yatdığı otağa doldurmamaq üçün K, kəndxudanın qarşısında yüngülcə baş əyib köməkçilərinin qolundan yapışdı, otaqdan çıxıb tələsik qapını bağladı.

ALTINCI FƏSİL

Meyxananın qarşısında onu sahib gözləyirdi. Dindirən olmasaydı, dinən deyildi, ona görə də K. soruşdu ki, nə istəyir.

– Özünə mənzil tapmısan? — Meyxanaçı gözünü yerə dikib dedi.

– Arvadının tapşırığıdır? Yəqin ondan çox asılısan, hə?

– Xeyr, onun tapşırığı deyil. Amma yaman həyəcanlanıb, sənə görə əhvalı pozulub, işləyə bilmir, yerində uzanıb ah-uf eləyir, bir əldən də gileylənir.

– Yanına gedim? – K. soruşdu.

– Mümkünsə. Xahiş edirəm, istəyirdim səni kəndxudanın yanından çağırım, qapıda durub xeyli qulaq verdim, amma başınız söhbətə qarışmışdı, mane olmaq istəmədim; bir yanımda da arvaddan qırıqdı, qaçıb gəldim, lakin mənə yanına buraxmadı, əlacım kəsilib səni gözləyəsi oldum.

– Onda gedim, – K. dedi, – bu saat sakitləşdirərəm.

– Kaş sən deyən olsun, – meyxanaçı dilləndi.

İşıqlı mətbəxdən keçib getdilər, burda bir-birindən aralı üç-dörd qaravaş K.-ni görən kimi işi dayandıraraq ona baxdı. Sahibənin ah-ufu elə mətbəxdən eşidilirdi. Yüngül fanerlə mətbəxdən ayrılmış pəncərəsiz odada uzanmışdı. Bura güdə ikiadamlıq çarpayı, bir denə də dolab yerləşdirmişdilər. Çarpayı elə qoyulmuşdu ki, ordan bütün mətbəxi, qaravaşların işini müşahidə etmək olurdu. Mətbəxdən baxanda isə bura görsənəmirdi. İçəri tamam qaranlıq idi, yalnız hərdən qırmızı—ağlı

yataq gözə dəyirdi. Təkcə içəri girəndən və göz qaranlığa alışandan sonra bəzi xırdalıqları seçmək olurdu.

– Axır ki, gəldiniz, – sahibə heysiz dilləndi. Arxası üstə uzanmışdı, Yataqda paltardakından cavan görünürdü, lakin incə qırçınlı gecə fəsi, nə qədər xırda olsa da, başında durmasa da, sifətindəki düşkünlüyə yazıqlıq gətirirdi.

– Necə gələydiniz? – K. çox mülayim dilləndi. – Çağırtmışdınız ki, gələydiniz?

– Gərək bu qədər gözlətməyəydiz, – sahibə xəstə arkiylə dilləndi,

– Əyləşin, – deyib çarpayının qırağını göstərdi, – qalanlar çıxsın!

– Köməkçilərdən başqa, qaravaşlar da içəri doluşmuşdu.

– Mən də gedim, Qardena, – meyxanaçı dilləndi, qadının adını K. birinci dəfəydi eşidirdi.

– Hə, hə, – qadın ağır-ağır dilləndi, sanki fikri özündə deyildi, dalğın-dalğın əlavə etdi. – Sən niyə qalmalıydın ki?

Lakin hamı mətbəxə çəkiləndən sonra – bu dəfə köməkçilər də sözə baxmışdılar, qaravaşların arxasına düşüb getmişdilər – Qardena diqqətini toplayıb başa düşdü ki, burda danışılanları mətbəxdə eşidə bilərlər, çünki oranın qapısı yoxuydu, ona görə də göstəriş verdi, mətbəxdən də çıxsınlar. O dəqiqə əməl elədilər. Sonra Qardena dilləndi:

– Cənab yerölçən, dolabın qabağında şal var, zəhmət olmasa, onu mənə verin, üstümə örtüm, yorğana qəti dözə bilmirəm, nəfəsim güclə gedib-gəlir. – K. şalı gətirəndən sonra isə əlavə etdi, – Hələ baxın, gözəl şaldır, eləmi? – K. gördü ki, adi yun şaldır, nəzakət xatirinə ətiylə bir də sığalladı, ancaq heç nə demədi. – Elədir, yaxşı şaldır, – deyib Qardena ona büründü. Qaş-qabağı açıldı, sanki bütün ağrı-acısını canından götürdülər, hətta yatmaqdan bir-birinə qarışmış saçları da yadına düşdü, bir anlığa dikəlib fəsin altından çıxmış qalın saçlarını səliqəyə saldı. K. özünü saxlaya bilməyib dilləndi:

– Demisiz, məndən soruşsunlar ki, xanım sahibə, özümə mənzil tapmışammi.

– Mən demişəm? Yox, nəsə dolaşıqlıq olub,

– İndicə əriniz soruşurdu.

– İnanıram, – sahibə dedi, – onunla sözüümüz həmişə çəp gəlir. Sizin burda qalmağınızı mən istəməyəndə o icazə verdi, indi də mən istəyirəm, o qovur. Həmişə belə eləyir.

– Mənim barəmdə fikrinizi birdən-birə dəyişdiniz? – K. soruşdu. – Bir-iki saatın içində?

– Dəyişməmişəm, – qadın heysiz dilləndi, – əlinizi bəri uzadın. Belə. İndi də söz verin ki, heç nəyi gözlətməyəcəksiz. Mən də sizinlə açıq danışacam.

– Oldu, – K. dedi, – hansımız başlayaq?

– Mən, – sahibə dilləndi. Elə bilinməsin ki, bununla o, K.-ya güzəştə gedirdi, sanki birinci danışmaq üçün darıxırdı. Yorğanın altından bir şəkil çıxarıb onu K.-ya uzatdı. – Alın, diqqətlə baxın, – səsi titrəyə-titrəyə davam etdi. Yaxından baxmaq üçün K. mətbəxə doğru addımladı, amma ora da elə işıqlı

deyildi ki, şəkildəkinin kimliyini düz-əməlli anşırda bilsin, çünki çoxdan çəkildiyindən solğunlaşmış, bir neçə yerindən qatlanıb əzilmişdi, ləkəliydi.

– Yaxşı qalmayıb, – K. dilləndi.

– Yazıqlar ki, elədir, – sahibə cavab verdi, – illərlə yanında gəzdirəndə belə olar. Amma diqqətlə baxsanız, anşırdarsınız, mütləq anşırdarsınız. İstəsəniz, kömək elə bilərəm, deyin görüm, nə görür-süz, bundan söhbət gedəndə ürəyim açılır. Hə, nə görürsüz?

– Oğlan xeylağına oxşayır, – K. dedi.

– Düzdür, – sahibə təsdiqlədi, – yaxşı, nə edir?

– Məncə, uzanıb taxtanın üstündə, gərnəşir, əsnəyir.

Sahibə gülüb dedi:

– Qətiyyə.

– Budur, bax, taxta, budur, o da uzanıb, – K. dediyindən dönmək istəmədi.

– Yaxşı-yaxşı baxın, – sahibə əsəbi dilləndi, – doğrudan uzanıb?

– Xeyr, uzanmayıb, süzür, indi hər şeyi seçirəm, taxta deyil, yaqın kəndirdir, cavan oğlan da hoppanmaq istəyir.

– Gördüz? – Sahibə sevincək dilləndi, – hoppanır, idarənin çaparları o cür məşq edirlər. Bilirdim ki, tapacaqsız. Orda sifət görmürsüz?

– Nəsə buna bənzər bir şey görürəm, – K. dedi, – deyəsən, xeyli gərgindir, ağzı açılib, gözlərini qıyıb, saçları dalğalanır.

– Çox gözəl, – sahibə minnətdarlıqla dilləndi. – Yaxından tanımayan adam başqa şeyləri anşırda bilməz. Amma çox gözəl oğlandı; bircə dəfə üzdən görmüşəm, indiyə qədər də unuda bilmirəm.

– Kimiydi ki? – K. soruşdu.

– Çaparıydı, Klamm məni birinci dəfə yanına çağırırdılanda onu göndərmişdi.

K.dəqiq qulaq asa bilmədi, pəncərənin cingiltisi diqqətini yayındırdı. Kimin mane olduğunu o dəqiqə tapdı. Köməkçiləri həyətdəydilər, qarın içində ayaqlarını qaldırıb-salırdılar. Özlərini elə aparırdılar ki, guya K.-nı gördüklərinə sevinirlər. Sevindiklərindən onu bir-birilərinə göstərib barmaqlarıyla mətbəxin pəncərəsini döyəcləyirdilər. K.-nin hədələyici barmağını görüb tələsik geri çəkildilər, bir-birlərini geriye itələdilər, lakin hansısa sevinib qabağa çıxdı və indi yenə hər ikisi pəncərənin önündəydi. K. tələsik odaya qayıtdı, burda nə köməkçiləri onu görə bilərdi, nə o, köməkçilərini. Lakin pəncərə şüşəsinin sakit cingiltisi onu orda da xeyli rahat buraxmadı.

– Yenə köməkçilərdir, – deyib K. sahibədən üzürxahlıq elədi və bayın göstərdi. Lakin qadın ona məhəl qoymadı, şəkli əlindən alıb xeyli tamaşa etdi, sıgallayıb təzədən yorğanın altına qoydu. Hərəkəti ağırlaşmışdı, amma bu, yorğunluqdan deyildi, xatirələrin ağırlığındandı. K.-ya nəsə danışmaq

istəmişdi, ancaq xatirələrin girdabında onu yerli-dibli unutmuşdu. Şalının saçqlarıyla oynayırdı. Yalnız aradan xeyli keçəndən sonra başını qaldırıb baxdı, əlini gözlərinə çəkib dedi:

– Bu şal da Klammdan qalıb, başımdakı fəs də. Şəkil, şal, bir də fəs, ondan mənə xatirə qalan bunlardır. Mən Frida kimi cavan, təkəbbürlü deyiləm, heç dəyməduşərliyim də yoxdur, o isə yaman dəyməduşərdir; kəsəsi, həyatda barışmağı bacarıram, amma boynuma alım ki, bu üç yadigar olmasaydı, buralarda qərar tuta bilməzdim, düz sözümdür, bircə gün də qala bilməzdim. Bəlkə də, üç yadigar Sizin gözünüzdə heç nədir, ancaq bircə şeyə fikir verin: uzun müddət Klammla otub-duran Fridanın heç nəyi yoxdur, özündən soruşmuşam, yaman xəyalpərvər qızıdır, aza qane olan deyil mənə əksinə, cəmi üçcə dəfə Klammin yanında olmuşam – sonralar çağırtdırmadı, bilmirəm niyə – bu üç şeyi yadigar görmüşəm, yaqin ürəyimə damıbmış ki, bir də görüşməyəcəyik. Əlbəttə, gərək payı da özün istəyəydin, Klamma qalsa, heç nə verən deyil, ancaq yaxşı bir şey görsən, istəyib ala bilərsən.

Danışıqlarının çox hissəsi ona toxunduğundan K. özünü narahat hiss etməyə başladı.

– Aradan nə qədər keçib? – Fısıldayıb soruşdu.

– İyirmi ildən çox olar, – sahibə cavab verdi. – İyirmini çoxdan ötüb.

– Klamma sədaqət bu vaxta qədər də ölməzmiş! – K. dedi. –Xanım sahibə, başa düşürsüz ki, bu etiraflarınızla mənə dağ çəkirsiz, xüsusilə gələcək ailəmi düşünəndə?

K -nın öz şəxsi məsələsini bura qatması sahibənin ürəyincə olmadı, ona acıqlı, çəpəki bir nəzər saldı.

– Niyə hirsələnirsiniz, xanım sahibə? – K. soruşdu. Klamma bir söz demədim ki?! Amma hadisələrin axarı məni hardasa onunla toqquş-durdur; bunu Klammin yaxın məşuqəsi də inkar edə bilməz. Deməli, belə. Ona görə də Klammin adı çəkilən kimi, özüm haqqında düşünürəm, neyləmək olar?! Bir də ki, xanım sahibə, – bu yerə çatanda K. zorla onun əlindən tutdu, – yadınızdadırsa, axırncı söhbətimiz çox soyuq keçdi və biz indi bir-birimizdən sülhlə ayrılmalıyıq.

– Haqlısız, – deyib sahibə başını yana əydi, – amma mənə də yazığınız gəlsin. Başqaları kimi dəyməduşər deyiləm, əksinə, hamının bir neçə zəif yeri var, mənimki də tək cə budur.

– Təəssüf ki, elə mənim də zəif yerim budur, – K. dedi, – lakin özümü ələ alaram; indi isə bircə şeyi başa salın, xanım sahibə, ailə qurandan sonra Klamma qarşı bu ömürlük sədaqətə necə dözümlü, təsəvvür etsək ki, çox yerdə Frida da sizə oxşayır?

– Ömürlük sədaqət? – Sahibə hikkəylə təkrarladı. – Buna sədaqət deyirsiniz? Mən ərimə sədaqətliyəm, Klammin bura nə dəxli? Klammin məni özünə aşna eləyib, məgər bu adı üstümdən götürə bilərəmmi? Deyirsiniz, Fridanın sədaqətinə necə dözəsiniz? Eh, cənab yerölçən, Siz nə karəsiz ki, belə sualları verməyə ürək eləyəsiniz?

– Xanım sahibə. – K. təkidlə dilləndi.

– Başa düşürəm, – sahibə itaətlə cavab verdi, – ancaq ərim belə suallar verməyib. Bilmirəm kimə bədbəxt demək olar, o zamanla mənəmi, yoxsa indiki Fridayamı? Özü Klammi atan Fridayamı, yoxsa, bir daha onun yanına çağırılmayan mənəmi? Bəlkə də, öz fəlakətini axıra qədər dərk etməyən Fridaya. Amma o zaman bədbəxtliyim düşüncələrimi buxovlamışdı, çünki elə özüm-özümdən soruşdum, elə bu günün özündə də soruşuram; niyə belə oldu axı? Klammin səni üç dəfə yanına

çağırtırsın, dördüncü dəfə yox, dördüncü dəfə çağırmaq birdəfəlik yadımdan çıxsın! Nəydi o vaxt məni əyləndirən? Həmin hadisədən azca sonra ailə qurduğum ərimlə bundan başqa, daha nədən söhbət edə bilərdim ki? Gündüzlər vaxtımız olmazdı, meyخانam it kökündə qəbul eləmişdik, çalışıb onu birtəhər qaldırmalıydıq, amma axşamlar? Bir neçə il dalbadal hər gecə etdiyimiz söhbət hərlənib-fırlanıb yalnız Klammin, onun mənə qarşı dönüklüyünün üstünə qayıdırdı. Bu söhbətlər zamanı ərimi yuxu aparanda dümsükləyib oyadırdım, söhbətimizi davam etdirirdik.

– İcazənizlə, – K. dilləndi, – Sizə yersiz bir sual verim. – Sahibə susdu. – Deməli, soruşmaq olmaz, hə? Elə bu da yetər.

– Elədir, yetər, – sahibə dedi, – hələ bir az o yana da gedər. Siz hər şeyə şübhəylə baxırsız, lap elə susmağa da. Başqa şey əlinizdən gəlmir. Buyurun, soruşun.

– Hər şeyə şübhəylə baxıramsa, – K. dilləndi, – deməli, heç öz sualıma da düzgün qiymət vermirəm, bəlkə o qədər də yersiz deyil. Bircə şeyi bilmək istəyirəm; ərinizlə necə tanış olmusuz, meyخانanı necə ələ keçirmisiz?

Sahibə alnını düyünlədi, amma kefini pozmadan dilləndi:

– Çox adi bir əhvalatdır. Atam dəmirçi idi, o vaxt mülkədara ilxıçılıq eləyən Hans da, indiki ərimi deyirəm, tez-tez kişinin yanına gəlirdi. Klammla son görüşdən az bir vaxt keçmişdi, özümü dünyanın ən bədbəxt adamı sayırdım, amma əslində buna heç əsasım da yoxuydu: hər şey qaydasınca olmuşdu. Məni Klammin yanına buraxmamaları onun öz qərarıydı, deməli, bu da qaydasıncaydı, yalnız səbəbi mənə aydın deyildi, onu da, istəsəm, düşünüb tapa bilərdim, lakin özümü bədbəxt saymağa haqqım yoxuydu. Bununla belə bədbəxt idim, əlim işə yatmırdı, bütün günü evin qarşısındakı bağçadan çıxmırdım. Hans da məni orda gördü, hərdən yanımda otururdu, dərdimi ona deməsəm də, işin nə yerdə olduğunu bilirdi, ürəyinin yumşaqlığından hərdən o da mənə qoşulub ağlayırdı. Meyxananın o vaxtkı sahibi – arvadı öləndən sonra əli-ayağı işdən soyumuşdu, həm də xeyli qocalmışdı – bir dəfə yanımdan keçib gedəndə yanaşı oturduğumuzu görüb ayaq saxladı, təklif etdi ki, meyخانanı icarəyə götürək, dediyinə görə, bizi yaxşı tanıdığından əvvəlcədən pul istəmədi və çox ucuz qiymət qoydu. Atama yük olmaq istəmirdim, qalan şeylərsə qəti vecimə deyildi, ona görə də meyخانanı, bəlkə də, dərd-sərimi azca unutduracaq bu yeni iş fikrimdə dolandırıb Hansa razılıq verdim. Evlənməyimiz belə oldu.

Araya azca sakitlik çökdü, sonra K. dilləndi:

– Meyxana sahibi ehtiyatsız tərpənsə də, alveri xoşuma gəldi, ya bəlkə, hər ikinizə inanmağının başqa kökləri olub?

– Hansı yaxşı tanıyırdı, – sahibə dedi, – əmisidi.

– Onda hə, – K. dedi, – görünür, Hansın qohumlarının Sizinlə izdivaca meyli varmış?

– Bəlkə də, – sahibə dilləndi, – biləmmərəm, heç vaxt maraqlanmamışam.

– Elə də olacaq, – K. dedi, – qohumlar belə qurbanlara gedirsə, gələcəyə ümidi olmadan meyخانanı sizə etibar edirsə, deməli, elədir.

– Sonralar aydm olduğu kimi, heç də ehtiyatsız tərpənməyiblər, – sahibə dedi, — özümü işə verdim, dəmirçi qızı candan möhkəm olar, nə qaravaş tutdum, nə də nökar; elə də yetirdim, əlləcə də, yeməxanada, mətbəxdə, tövlədə, heyətdə təkcanıma çalışırdım, elə dadlı xörəklər bişirirdim ki, hətta mehmanxananın qonaqları da bura gəlməyə başlamışdılar. Siz hələ də günorta üstü bizim yeməxanada olmamısınız, nahara gələn qonaqları tanımırsız, o vaxtlarsa daha çox gələrdilər, bilimiz, nə qədər gəlib-gedən olur, iş o yerə çatdı ki, icarəni vaxtında ödədik, hətta bir neçə il ötəndən sonra meyxanəni də yerli-dibli aldım, bu gün bir qəpik borcumuz yoxdur. Nəticədə də özümü tamamilə üzdüm, ürək ağrısı tapdım, indi qoca qarışa dönmüşəm. Yəqin elə düşünürsünüz ki, Hans məndən xeyli uşaqdır, eləmi? Amma əslində cəmi-cümlətən iki-üç yaş kiçik olar, özü də belə getsə, heç qocalan da deyil, çünki işi-peşəsi çubuq çəkmək, qonaqların alt çənəsini kəsdirib qəlyanın külünü çırpmaq, hərdən də bir-iki parç pivə paylamaqdır, belə işdə də adam qocalar?!

– Zəhmətiniz böyükdür, – K. dedi, – buna qəti şübhə yoxdur, amma bir şey qaranlıq qalır: Hansın qohumları sizin evlənməyiniz üçün dəridən-qabıqdan çıxıb, əvvəlcədən maddi məhrumluqlara razı olub, ya da ən azı çox böyük risk edərək meyxanəni sizə verib və Hansın tənbelliyini bilə-bilə bu işdə tək-cə sizin əməksevərliyinizə bel bağlayıblar, hərçənd ki ondan da, sən deyən, xəbərləri olmayıb.

– Hə, hə, – sahibə yorğun-argın dilləndi, – hara işarə vurduğunuz başa düşürəm, ancaq yanırsınız. Bu işlərdə Klammin əli yoxdur. Niyə mənim, qeydimə qalmalıydı, qeydimə qalsın? Məndən heç xəbəri də yoxuydu. Yanına çağırtdırmaması məni unutmasına bir işarə deyildimi?! Kimisə yanına çağırtdırmırsa, deməli, onu yerli-dibli unudub. Bu barədə Fridaya heç nə demək istəmədim. Amma məsələ tək-cə unutmaqda deyil, burada çox şey var. Unutduğunuz adamı bir də yada sala bilərsiniz. Klammda isə belə şeylərə rast gəlmək olmaz. Yanına çağırtdırmadığı adamın tək-cə dünənini deyil, həm də sabahını unudur. İstəsəm, özümə əziyyət versəm, özümü Sizin yerinizə qoyub Sizin kimi düşünə bilərsiniz, düşündükləriniz bu yerlər üçün tamamilə mənasızdır, bəlkə də, burdan uzaqlarda, Sizin məmləkətdə o fikirlər yaranır. Ola bilsin, ağılınıza vursun, fikirləşsəniz ki, Klamminə məni ona görə Hansa əvə verib ki, yanına çağırması olsa, o qədər də çətinlik çəkməyim. Hə, bundan o yana ayrı heç nə düşünə bilməzsiniz, Klammin məni bircə himnə çağırırsa, yanına yüyürə-yüyürə qaçmağıma mane olan bir kişi tapılsaydı ki? Giclikdir, başdan-baş giclikdir; bu cür gicliklərlə oynayanda adam özü də çaşbaş qalır.

– Xeyr, – K. dedi, – çaşbaş qalmıyaq, mən sizin dediyiniz qədər də dərinə getməmişəm, amma düzünü desəm, az qala o cür də fikirləşirdim. Hələlik məni bircə şey heyrləndirir ki, Hansın qohum-əqrəbası sizin ailə qurmağınıza bu cür ümidlər bəsləyirmiş və həmin ümidlər də, həqiqətən, gerçəkləşib, hər halda ürəyinizin, sağlamlığınızın bahasına da olsa, gerçəkləşib. Əlbəttə, Klamminə olar münasibətlərlə bağlı fikirlər məni rahat buraxmırdı, lakin sizin təsvir etdiyiniz çılpalıqda, hər halda hələlik o çılpalıqda yox, yəqin bunu da o məqsədlə edirsiniz ki, üstümə qışqırırsınız, çünki belə şeylərdən həzz alırsınız. Neynək, buyurun! Amma mən bircə şey düşünürdüm: hər halda sizin ailə qurmağınızın aşkar səbəbi Klammin olub. Klammin olmasaydı, qüssəyə batmazdınız, əlinizi qoynunuza qoyub bağçada oturmazdınız, Klammin olmasaydı, Hans sizə rast gəlməzdi, sizin nisgilli oturuşunuzu görməsaydı, bu hürkək oğlan sizi dindirməyə ürək eləməzdi, Klammin olmasaydı, Hansla birlikdə göz yaş axıtmazdınız, Klammin olmasaydı, qoca, mehriban meyxanaçı əmi heç vaxt Hansla Sizin bir-birinizə sığınub yanaşı oturduğunuz görməzdi, Klammin olmasaydı, sizin həyat marağınız sönməzdi, deməli, Hansla da ailə qurmazdınız. Görürsünüz, mən-cə, bütün bunların hamısında Klammin kifayət qədər rolu olub. Amma bu heç də hamısı deyil. Onu unutmaq yolunu axtarmıyadınız, canınıza bu qədər qəsd edib işləməzdiniz, təsərrüfatı ayaq üstə qoya bilməzdiniz. Deməli, Klammin burada da xidməti var. Lakin Klammin həm də xəstəliyinizin səbəbidir, çünki ürəyiniz hələ toyunuza qədər izzət və

həsrətdən paralanıb. İndi bircə məsələni də aydınlaşdıraq, görək Hansın qohumlarını bu izdivaca sövq edən nəymiş. Bayaq özünüz dediniz: Klammin aşnası olmaq elə bir şərəfdir ki, onu ömründə itirmək olmaz; deməli, onları sövq edən buymuş. Məncə, onların bir ümidi də olub: Sizi Klamma qovuşduran xoşbəxtlik ulduzu – dediyiniz kimi o doğrudan da xoşbəxtlik ulduzu olubsa, – Sizi tərk etməyəcək, başınız üstə parlayacaq. Klammi kimi Sizdən bu tezliklə, bu qəfilliklə üz döndərməyəcək,

– Siz bunları ciddi deyirsiniz? – Sahibə soruşdu.

– Ciddi deyirəm, – K. tələsik dilləndi, – həm də düşünürəm ki, Hansın qohumları öz ümidlərində haqlı olduqları kimi, yanıblar da və mənə elə gəlir ki, buraxdıqları səhvləri də başa düşmüşəm. Zahirən hər şey alınıb, Hans var-dövlət sahibidir, gözə gəlimli həyat yoldaşı var, hörmət-izzət qazanıb, təsərrüfat borcsuz-xərcsiz işləyir. Əslində isə çox şey alınmayıb, bütün varlığıyla ona vurulmuş sadə bir qızla Hans daha xoşbəxt olardı; irad tutduğunuz kimi, hərdən meyhanada oturub özünü unutması ondandır ki, həyatını puç hesab edir, – əlbəttə, özünü bədbəxt saymır, çünki ona az-çox bələdəm -ancaq bir şey də gün kimi aydındır ki, bu yaraşıqlı, ağıllı oğlan başqa bir qadınla daha xoşbəxt, demək istəyirəm ki, daha sərbəst, çalışqan, kişisal ola bilərdi, Axı siz özünüz də, yəqin ki, xoşbəxt deyilsiniz, dediyiniz kimi, o üç yadigarızsız həyatda heç yaşamaq da istəməmisiniz, ürəyiniz də xəstə. Deməli, qohum-əqrəbanın ümidi puça çıxıb, hə? Məncə, yox. Mərhəmət ulduzu başınız üstündə parlayıb, lakin onu ələ gətirməyin yolunu bilməyiblər.

– Nəyi unudublar? – Sahibə soruşdu. Arxası üstə yayxanıb oturmuşdu, gözünü tavana zilləmişdi.

– Klammin fikrini öyrənməyi, – K. dedi.

– Yenə Sizin məsələyə qayıdırıq, – sahibə dedi.

– Ya da Sizin, – K. cavab verdi. – Məsələlərimiz bir-birinə çox oxşardır.

– Nə istəyirsiniz Klammdan? – Sahibə soruşdu. Yerindən qalxıb oturmuşdu, balıncı çırpıb düzəltmişdi ki, dirsəklənə bilsin, birbaşa K.-nin gözünün içinə baxırdı. – Başıma gələnləri açıq danışdım ki, ordan bəzi şeyləri götürə bilərsiniz. İndi də siz deyın görüm, Klammdan nə istəyirsiniz. Fridanı güclə dilə tutdum ki, otağına qalxsın, bura gəlməsin; qorxdum ki, yanında açıq danışmayacaqsınız.

– Mənim gizlətməyə heç nəyim yoxdur, – K. dedi. – Lakin əvvəlcə diqqətinizi bir şeyə çəkmək istəyirəm. Dediz ki, hər şeyi o saatca unudur. Birincisi, buna inanmaq istəmirəm, ikincisi də sübuta yetirmək olmaz, görünür, bu, Klammin növbəti vurğunlarının qadın ağı ilə uydurduğu adi əfsanədən başqa, bir şey deyil. Belə səthi uydurmaya inanmağınıza təəccüblənməyə bilmərəm.

– Əfsanə deyil, – sahibə dedi, – hamısı başımıza gələnlərdən götürülüb.

– Deməli, uydurma ilə də təkzib oluna bilər, – K. dedi, – onda Sizin məsələylə Fridanın məsələsi arasında da fərq olmalıdır. Klammin Fridanı yanına çağırmadığını söyləmək çətindir, əksinə, yanına çağırıb, amma Frida sözünü yerə salıb. Ola bilsin, hələ də onun yolunu gözləyir.

Sahibə susdu, gözünü təfərinclə K.-nin üzündə gəzdirib dedi:

– Dediklərinizin hamısına sakitcə qulaq asacam. Yaxşısı budur, açıq danışın, mənə yazığınızı gəlməsin. Bircə xahişim var. Klammin adını tutmayın. İstəyirsiniz “O” deyın, istəyirsiniz başqa söz tapın, amma adını tutmayın.

– Baş üstə, – K. dedi, – ondan nə istəyəcəyimi söyləmək çətindir. Hər şeydən əvvəl, onu yaxından görmək istərdim, istərdim səsinə eşidim, sonra da öyrənim görüm, evlənməyimizə necə baxır. Edəcəyim xahiş söhbətin gedişindən asılı olacaq. Çox şey ola bilər, amma mənim üçün əsas odur ki, onunla üz-üzə dayanım. Hələlik heç bir məmurla birbaşa danışmağa girməmişəm. Deyəsən, düşündüyümdən xeyli çətin olacaq. İndilikdə çalışacam ki, onunla fərdi şəxs kimi danışım və mənə, bunu həyata keçirmək xeyli asan olmalıdır. Məmur kimi onunla, bəlkə də, alınmaz qalaya çevrilmiş idarəsində, qəsdə, ya da, hərçənd ki bu özü də şübhəlidir, mehmanxanada danışa bildim, Fərdi şəxs kimi isə hər yanda, evində, küçədə, harda rastıma düşsə, harda üz-üzə gəlsək. Bu vaxt qarşımdakının həm də məmur olduğunu nəzərdən qaçırmayacam, lakin əsas məqsədim bu deyil.

– Yaxşı, – deyib sahibə üzünü yastıqla örtüdü, sanki nəşə abırsız bir söz deyirdi. – Əlaqələrimi işə salıb sizin Klamma demək istədiklərinizi ona çatdırsam, söz verin ki, cavab gələndə qədər özbaşına hərəkət etməyəcəksiz.

– Buna söz verə bilmərəm, – K. dedi, – xahişinizi, istəyinizi nə qədər yerinə yetirmək istəsəm də, bunu bacarmaram. Söhbət təcildir, xüsusilə də kəndxudayla olan nəticəsiz danışıqdan sonra.

– Bəhanəniz yersizdir, – sahibə dilləndi, – kəndxuda xırda adamdır. Məgər hiss etmədiz? Arvadı olmasa, bircə gün də o vəzifədə qala bilməz, hər işi arvadı görür.

– Mitsi? – K. soruşdu. Sahibə başıyla təsdiqlədi. – Ordaydı, K. – sözünü tamamladı.

– Bir söz dedi? – Sahibə soruşdu.

– Xeyr, – K. cavab verdi, – mənə elə gəlir ki, heç söz deyən adama oxşamır.

– Yox a, – sahibə dedi, – burda Siz hor şeyi tərsinə görürsüz. Nə isə: kəndxudanın haqqınızda çıxardığı hökmün heç bir mənası yoxdur, arvadıyla ətraflı danışaram. Öhdəmə götürsəm ki, Klammin cavabı ən gec bir həftəyə gələcək, gərək sözümdən çıxmayasınız.

– Bu, əsas dəlil deyil, – K. dedi. – Qərarım qətidir, lap rədd cavabı gəlsə də, ondan dönməyəcəyəm. Bir halda ki, qarşıma belə bir məqsəd qoymuşam, danışıqdan ötrü qabaqcadan xahiş etdirə bilmərəm. Xahişsiz cəhd ürəkli, xoşməramlıdırsa, rədd cavabından sonra o, açıq höcətə çevrilə bilər. Bu da ki lap pis olar.

– Pis? – Sahibə soruşdu. – Elə də olsa höcətlikdir, belə də, indi isə gedin, ürəyiniz istədiyi kimi edin. Tumanımı da mənə verin.

K.-ya məhəl qoymadan geyinib mətbəxə tələsdi. İçəridəkilər xeyli vaxtdır narahatçılıq keçirirdi. Bir-iki dəfə nəfəsləri döymüşdülər. Hətta köməkçilər bir dəfə aralayıb demişdilər ki, acından ölürlər. Orda başqa sifətlər də görünmüşdü. Həzin, çoxsəsli mahnı da eşidilmişdi.

Doğrudan da K.-nin sahibəylə söhbəti nahar hazırlanması xeyli ləngitmişdi, nahar hələ hazır deyildi, amma müştərilərin hamısı içəri toplanmışdı. Buna baxmayaraq, heç kəs sahibənin qadağasını pozub mətbəxə girməyə ürək eləməmişdi. Yalnız indi, nəfəslərdən pusanlar onun gəlişini xəbər verəndə qaravaşlar mətbəxə yüyürdülər və K. içəri girən kimi kəndlidən çox, şəhərsayağı geyinmiş bir böyük adam, kişili-qadınli iyirmidən çox oldı, nəfəslərdən aralanıb masalara yan aldılar ki, özlərinə yer eləsinlər. Yalnız küncdəki balaca masanın arxasında uşaqları ilə ər-arvad oturmuşdu; gülürüz, göygöz,

pırpızsaç, çalsaqqal kişi uşaqların başı üstündən əyilib əlindəki bıçaqla onların oxuduğu mahnıya takt tutur, çox vaxt da səslərini batırırdı; bəlkə də, mahnıyla onların başım qatıb acığını unutdurmaq istəyirdi. Sahibə etinasız söylədiyi bir-iki kəlməylə müştərilərdən üzr istədi, heç kəs də ona irad tutmadı. Qadın ətrafına boylanıb ərini axtardı, o içə vəziyyətin ağırlığını görüb çoxdan aradan çıxmışdı. Sonra o, ağır-ağır mətbəxə getdi, öz otağına, Fridanın yanına tələsən K.-ya heç gözünün ucuyla da baxmadı.

YEDDİNCİ FƏSİL

K. yuxarıda müəllimlə rastlaşdı. Otaq tamam tanınmaz olmuşdu, adamın gözünü oxşayırdı, bunun üçün Frida əldən-ayaqdan getmişdi. Otağın havası dəyişdirilmiş, soba ağzınacan qalanmış, döşəmə yuyulmuş, çarpayı sahmana salınmış, qaravaşların şey-şüyləri, çirkli pal-paltarları, hətta şəkilləri də yoxa çıxmış, əvvəllər hara dönsən kirli lövhəsi üzünə işıldayan masaya ağ, toxunma örtük çəkilmişdi. İndi qonaq qəbul etmək olardı; çox güman ki, Fridanın səhər tezdən yuduğu, sobanın yanında qurumağa asdığı K.-nın bir-iki alt paltarı heç nəyə mane olmurdu. Müəllimlə Frida masanın arxasında oturmuşdular. K. içəri girən kimi ayağa qalxdılar, Frida K.-nı öpüşlə qarşıladı, müəllim də azca təzim etdi. Həm özünü itirmiş, həm də sahibə ilə söhbətdən həyəcanlanmış K. üzrxahlıq etməyə başladı ki, indiyə qədər müəllimə baş çəkə bilməyib; Özünü elə apardı ki, guya K.-nin gəlməməsindən narahat olan müəllim özü ona baş çəkib. Müəllimsə özünə xas bir təmkinlə, deyəsən, asta-asta xatırlamaq istəyirdi ki, haçansa onunla K. arasında görüşə bənzər bir sözləşmə olub.

– Hə, deməli, – müəllim ağır-ağır dilləndi, – iki-üç gün qabaq kilsənin həyətinə söhbət etdiyim qərib sizmişsiz, cənab yerölçən?

– Bəli, K. kəsə cavab verdi. O vaxt təklənib yalqızlaşanda dözdüklərinə indi burda, Öz otağında dözmək istəmədi. Fridaya tərəf dönüb indicə gedəcəkləri vacib qonaqlıq barədə onunla məsləhətləşdi, bu qonaqlığa imkan daxilində geyinib-gecilməliydi. K.-nı əlavə sorğu-suala tutmadan Frida yeni masa örtüyü ilə maraqlanan köməkçiləri yanına çağırırdı, onlara tapşırırdı ki, kişinin əynindən çıxan paltarları, çəkmələri həyətdə tərtəmiz silib təmizləsinlər. Özü isə zivədəki köynəyi götürüb ütüləmək üçün mətbəxə getdi.

K. müəllimlə otaqda tək qaldı, qonaq yenə də sakitcə masanın arxasında əyləşmişdi; xeyli dinib-danışmadılar. K. köynəyini soyunub təknədə yuyunmağa başladı. Yalnız indi, arxasını müəllimə çevirib gəlişinin səbəbini soruşdu.

– Cənab kəndxudanın tapşırığıyla gəlmişəm, – müəllim dedi. K. tapşırığı dinləməyə hazırıydı. Lakin suyun şappıltısından sözləri çətin başa düşüldüyünə görə müəllim ona yaxınlaşıb divara söykənəsi oldu. K. yuyunmağına və qarşıdakı görüşə tələsdiyinə görə ondan üzr istədi. Müəllim buna fikir verməyib dilləndi. – Siz kend-xıda cənablarına, icma qarşısında xidmətləri olan o cür yaşlı, dünya-görmüş, hörmətli bir adama qarşı kobudluq eləmişiz.

– Kobudluq elədiyimdən xəbərim yoxdur, – K. qurulana-qurulana dedi, – amma orası düzdür ki, qılıqlı davranmamışam və heç davranmaq da istəməmişəm, çünki söhbət qəddar idarə üsulunun insan həyatı ilə oynamasından, mənim kimi bir adamın varlığından gedir, bu üsulun incəliklərini sizə başa salmağa ehtiyac duymuram, çünki özünüz onun işlək bir üzvüsüz, çarxın bir dişi də sizsiz. Kəndxuda məndən gileylənib?

– Kimə gileylənməliydí? – Müəllim soruşdu. – Bir də lap gileylənməyə adam olsa da, gileylənərdimi? Onun dediklərinə əsasən, danışığlarınızdan bir protokol tutmuşam, kəndxuda cənablarının yaxşılıqlarına, sizinsə cavablarınıza ordan bələdəm.

K. Fridanın harasa qoyduğu darağı axtara-axtara dedi:

– Necə? Protokol? Söhbətdə iştirak etməmiş adam mənsiz protokol bağlansın? Yaxşı deyil axı. Özü də protokol niyə? Yəqin bu, rəsmi söhbətiydi?

– Xeyr, – müəllim dedi, – yarırrəsmi, elə protokol da yarırrəsmi protokoldur; ona görə tutuldu ki, bizlərdə hər işdə nizam-intizam olmalıdır. Hər halda yazılıb hazırdır. Sizə də qətiyyəən şərəf gətirmir.

Sürüşüb çarpayıya düşmüş darağı axır ki, tapan K. sakitcə dilləndi:

– Qoy yazılsın, qoy hazır olsun. Elə bunu deməyə gəlmişdiniz?

– Xeyr, – müəllim cavab verdi, – avtomat-zad deyiləm ki? Nə düşündüyümü deyə bilmərəm?! Mənə verilən tapşırıq kəndxuda cənablarının yaxşılıqlarının növbəti sübutudur; nəzərinizə çatdırım ki, belə yaxşılığı mən qəti başa düşə bilmirəm, vəzifəm məni məcbur edir, bu tapşırığı bir də kəndxuda cənablarına hörmətimdən yerinə yetirirəm.

Yuyunub daranmış K. masa arxasında oturub köynəyini, paltarını gözləyirdi; müəllimin ona gətirdiyi xəbərə qəti maraq göstərmirdi; həm də sahibənin kəndxudanın cılızlığı barədə dediklərinin təsirindən çıxma bilmirdi.

– Yəqin, gün günortadan əyilib? – K. soruşub gedəcəyi yolu fikrində canlandırırdı, sonra da sözünü düzəldib əlavə etdi. – Kəndxudadan nəse demək istəyirdiz.

– Elədir, – müəllim çiyinlərini çəkib dilləndi, sanki bununla şəxsi cavabdehliyi silkələyib çiyindən tökmək istəyirdi. – Kəndxuda cənabları ehtiyat edir ki, barənizdə qərar çıxana qədər özbaşınalıq edib nəse düşünülməmiş bir iş görərsiniz... Mənə qalsa, nə istəyirsiniz edin. Biz sizi öz qanadında saxlayan mələk deyilik, öhdəmizə götürməmişik ki, hara getsəniz dalınızca qaçaq. Hə, yaxşı. Kəndxuda cənabları ayrı fikirdədir. Qərarın çıxarılmasını tələsdirə bilməz, bu, qraf üsul-idarəsinin işidir. Lakin öz təsir dairəsində o, sizə hələlik sözün əsil mənasında gözəl bir təklif etmək istəyir, onu necə qarşılamağınız öz işinizdir: hələlik sizə məktəbdə xidmətçi vəzifəsini tapşırmaq istəyir.

Edilən təklifə K. əvvəlcə fikir vermədi, amma sonra təklif onda müəyyən maraq oyatdı. İşarə vurulurdu ki, kəndxudanın fikrincə K. özünü müdafiə üçün müəyyən işlərə əl ata bilər, bundan qorunmaqdan ötrü kəndxuda da müəyyən məhrumiyyətə hazır dayanıb. Gör bu işi necə də ciddi qəbul edibləri Bir az əvvəl protokol tutmuş, hazırda xeyli vaxtdır oturub onu gözləyən müəllimi, görünür, kəndxuda birbaşa bura göndərib. K.-ni fikirlərə qərq edən müəllim sözünə davam etdi:

– Mən etirazımı bildirdim. Kəndxudanın nəzərinə çatdırdım ki, indiyə qədər məktəbdə xidmətçiə ehtiyac olmayıb; kilsə qulluqçusunun arvadı vaxtdan-vaxta sinifləri yığışdırır, müəllimə froylayn Qıza da ona nəzarət edir. Uşaqların əzab-əziyyəti bəsimdir, xidmətçi ilə artıq çənə-boğaz etməyə halım yoxdur. Kəndxuda cənabları cavab verdi ki, buna baxmayaraq, məktəb çox vaxt təmiz olmur. Mən də bildirdim ki, düzünü bilmək istəsə, heç də elə deyil. Sonra da əlavə etdim: guya o kişini xidmətçi kimi işə götürsək, yaxşı olacaq? Əminəm ki, yox. Nəzərə alsaq ki, belə işlərdən başı çıxmır, həm də məktəbin vur-tut ikicə sinif otağı var, əlavə tikilisi yoxdur, xidmətçi də öz ailəsiylə həmin otaqlardan birində yaşayacaq, yatacaq, bəlkə də, elə bişirib-düşürəcək, onda natəmizlik daha da artacaq. Ancaq kəndxuda cənabları başa saldı ki, bu iş dar gününüzdə sizə çörək ağacıdır, buna görə də dəridən-qabıqdan çıxıb öhdəsindən gələcəksiniz; kəndxuda cənabları daha sonra dedi ki, sizinlə yanaşı biz arvadınızın da, köməkçilərinizin də qüvvəsindən istifadə edəcəyik, çalışacağıq ki, nəinki məktəb, hətta bağça da səliqə-sahmanla olsun. Mən bunların hamısını çox asanca təkzib etdim. Axırda kəndxuda cənabları sizin xeyrinizə heç nə deyə bilmədi, eləcə gülüb bildirdi ki, siz yerölçənsiniz, ona görə də bağdakı ləkləri daha qəşəng, daha düz sala bilərsiniz. Hə, zarafatla deyilən sözə də bəhanə gətirmək çətindir, odur ki, həmin tapşırıqla bura gəlmişəm.

– Havayı özünüə əziyyət verirsiniz, cənab müəllim, – K. dedi. – O yeri tutmaq heç ağıma da gəlmir.

– Lap əla, – müəllim dilləndi, – əladan əla, deməli, sözsüz-söhbətsiz birbaşa boyun qaçırırsız, – şlyapasını götürdü, baş əyib getdi,

O gedən kimi sımsırığını sallamış Frida içəri girdi, köynək ütülənməmişdi, suallara cavab verməyə halı yoxuydu; fikrini dağıtmaq üçün K. müəllimdən söz saldı, onun təklifini dedi, bunu eşidən kimi Frida köynəyi çarpayının üstünə atıb bayıra qaçdı. Tezəcə də geri qayıtdı. Müəllim də yanıdaydı, pərt görkəmi vardı, bu dəfə heç salam da vermədi. Frida ondan xahiş etdi ki, bir az səbrini bassın, görünür, bu xahişi yolda bir neçə dəfə etmişdi, sonra K.-m yan qapıdan çəkib qonşu çardağa çıxartdı, – bu qapını K. indiyə qədər görməmişdi — orda həyəcandan nəfəsi təngiyə-təngiyə başına gələnəri danışmağa başladı. K. ilə söhbətdə əməllərini boynuna almağına hirsələnən, xüsusilə də Klammla söhbətdən onu çəkindirə bilməyib, ona güzəştə gedib özünü alçaltdığına hiddətlənən və bununla, özünün dediyi ki, soyuq, yersiz etirazdan başqa, heç nəyə nail olmayan sahibə qərara alıb ki, onlan saxlamasın. K.-nın, doğrudan da qəsrə əlaqəsi varsa, qoy çalışıb tezliklə onu işə salsın, çünki günü bu gün, elə indicə çıxmalıdır və yalnız idarənin birbaşa əmrindən, təkidindən sonra onları təzədən bura buraxa bilər; amma orasını da bilsinlər ki, iş o yerə gəlib çıxmayacaq, çünki onun da əlaqələri var, lazım gəlsə, o da hara əl atmağın yolunu bilir. Əslinə qalsa, K. meyxaşaya ərinin maymaqlığından düşüb, onsuz da bura ona son sığınacaq deyil, çünki elə bu gün tezdən sinəsinə döyüb ki, gecələməyə yeri var. Əlbəttə, Frida burda qalacaq, K.-ya qoşulub getsə, sahibə özünü dünyanın ən bədbəxt məxluqu sayar, həmin fikri ağına gətirəndə ağlayıb, ocağın yanında yerə çöküb, yazıq qadın, ürəyi də xəstə! Bütün bunların hamısı, ən azı təsəvvüründə, Kamm haqqında şirin xatirələrinə kölgə salırsa, başqa cür hərəkət edə bilərdimi?! Sahibənin halı, bax, bu cürdür. Əlbəttə, Frida da K.-dan əl çəkən deyil, hara getsə, o da gedəcək, nə çovğuna baxandır, nə də borana, bu barədə bir kəlmə də söz ola bilməz, amma hər halda ikisinin də vəziyyəti çıxılmazdır, ona görə də kəndxudanın təklifinə ürəkdən razıdır, lap K.-ya yaraşmayan iş olsa da, hər halda hələlik işdir, burasını özləri də təkrar-təkrar qeyd edərlər; vaxt qazanarlar, son hökm xeyirlərinə olmasa, asanlıqla ayn bir imkan taparlar.

— Dar ayaqda, — Frida K.-nin boynuna sarılıb səsini qaldırdı, — çıxıb gedərik, nədir bizi bu kənddə saxlayan? Hələlikse, əzizim, gəl bu təklifdən boyun qaçırmayaq, hə. Müəllimi mən geri qaytardım, təkcə “razıyam” de, vəssalam, sonra da köçüb yığışaq məktəbə.

— Yaxşı deyil axı, — K. dilucu cavab verdi, çünki mənzil məsələsi onu bir o qədər narahat etmirdi, həm də burda, divan, pəncərəsi olmayan, hər iki tərəfdən soyuq küləyin kəsib keçdiyi bu çardaqda tuman-köynəkçə sitim-sitim sitirdi. — Otağı beləcə gözəl-göyçək bəzəmişən, indi də çıxıb-gedək?! O işə girmək ürəyimdən olmayacaq, qəti olmayacaq, elə indinin özündə bu müəllimçənin qarşısında alçalmağı özümə qəti sığışdırı bilmirəm, deyirsən, hələ başıma böyükçəlik də eləsin?! Azca da burda qala bilsəydik! Bəlkə, vəziyyət elə bu gün günortadan sonra dəyişəcək! Heç olmasa, sən qala bilsəydin, gözləmək olardı, müəllimə də nəsə ikibaşlı bir cavab verərdik. Lazım gəlsə, mən özümə yatacaq yeri tapardım, doğrudan, taparam, lap Bar...

Frida əlini onun ağzına tutdu:

— Təkcə onu dilinə gətirmə, — qorxulu-qorxulu dilləndi, — yalvarıram, bir də dilinə gətirmə. Söz verirəm ki, bir sözünü iki eləməyim. İstəsən, lap sənsiz də burda qalaram, nə qədər ağır olsa da, qalaram. Düz iş görməsək də, istəsən, onun təklifini də rədd edərik. Bilirsənmi, bu gün axşama kimi axtarıb başqa yol tapsan, məktəbdəki o işdən bu saatca imtina edərik, aydındır ki, heç kəs də bizə mane olmazdı. Müəllimin qarşısında alçalmağa qalanda isə, bu iş mənim boynuma, elə edəram, alçalmazsan, özüm onunla danışaram, sən dinməz-söyləməz oturarsan, gələcəkdə də belə edərik, özün istəməsən, danışdırmazsan, əslində onun tabeçiliyində təkcə mən olaram, bəlkə, heç mən də olmadım, çünki zəif damarına bələdəm. O yerə razılaşsaq, heç nə itirmərik, amma rədd etsək, çox şey itirərik; özü də bu gün qəsrədən bir şey əldə eləməsən, heç yerdə, lap təkcə özünə də heç yerdə yatacaq tapa bilməyəcəksən, elə sığınacaq ki, gələcək arvadın kimi mən onun xəcalətini çəkməyim. Sığınacaq da tapmasan, tələb edəcəksən ki, mən isti otaqda yatım, sən də gecənin gözü soyuqda-qarda çöldə sitəsən?

Bayaqdan qollarını sinəsinə çarpazlamış K. özünü isitmək üçün əlləriylə kürəyini döyəclədi.

— Onda təklifi qəbul etməkdən başqa çarəmiz qalmır, — dedi. — Gedək!

Otaqda özünü sobanın yanına saldı, müəllimi heç vecinə də almadı; o, masanın arxasında oturmuşdu, saatını çıxarıb dedi:

— Vaxt keçib.

— Keçsə də, ümumi razılığa gələ bildik, cənab müəllim, — Frida dedi, — razıyıq.

— Oldu, — müəllim dindi, — amma o yer yerölçən cənablarına təklif olunur. Sözünü də o özü deməlidir.

Frida K.-nin köməyinə çatdı:

— Əlbəttə. Qəbul edir, elə deyil, K.?

Beləliklə, K. öz razılığını adicə “hə” kəlməsiylə məhdudlaşdırı bildi, bu kəlmə də müəllimdən çox Fridaya deyilmişdi.

– Onda, – müəllim dilləndi, – bircə şey qalır ki, işinizin nədən ibarət olduğunu da deyəm, bu məsələdə də birdəfəlik razılığa gələk. Siz, cənab yerölçən, hər gün sinif otaqlarını təmizləyib sobaları qalamalsız, binadakı xırda təmir işlərini görməlisiz, məktəb, idman əşyalarının sınıq-salxaqlarını bərpa etməlisiz, məktəbin yolunu qardan təmizləməlisiz, istilər düşəndə isə bağçılıq işinə baxmalısınız. Bunun əvəzində yaşamaq üçün sinif otaqlarından istədiyinizi seçə bilərsiniz; amma hər iki otaqda eyni vaxtda dərs olmazsa. Siz dərs keçiləcək otaqda yaşayırsızsa, onda təcili o biri otağa köçməlisiz. Məktəbdə biş-düş etmək olmaz, əvəzində siz də, sizinkilər də icmanın hesabına burada meyhanada yeyəcəksiniz. Gərək üzünüzü elə aparasız ki, məktəbin ad-sanına xələl gəlməsin, xüsusilə də uşaqlar dərs vaxtı heç zaman sizin ailə tamaşalarınızın şahidinə çevrilməsinlər, bunları elə-belə deyirəm, özünüz savadlı adamsız, hər şeyi başa düşürsüz. Bununla bağlı bir şeyi də nəzərinizə çatdırım ki, çalışacağıq, froylayn Fridayla münasibətinizi imkanca tez rəsmiləşdirək. Bütün bunlar barədə, bir də bəzi xırda-para məsələlərin həlli üçün müqavilə bağlanmalıdır, onu da siz elə məktəbə köçən kimi imzalamalsız.

Deyilənlər K.-ya o qədər mənasız gəldi ki, sanki ona qəti daxli yoxuydu, hər halda onu heç nəylə özünə bağlaya bilmirdi; təkcə müəllimin özünü dartmağına dözə bilmirdi, ona görə də dilucu dedi:

– Hə, hə, adi, lazımsız öhdələrdir.

Frida bu sözləri ört-basdır etmək məqsədilə donluğun miqdarını soruşdu.

– Donluq verilib-verilməməsi, – müəllim dedi, – bir aylıq sınaq müddətindən sonra aydınlaşacaq.

– Axı bizə çətin olacaq, – Frida cavab verdi, – Pulsuz-parasız ailə quraq, heç nədən ev düzəldək deyirsiniz?! Cənab müəllim, icmaya müraciətlə kiçik bir donluq üçün xahiş edə bilməzdik? Necə məsləhət görürsüz?

– Xeyr, — həmişə üzünü K.-ya tutan müəllim dilləndi, — Belə müraciətin o vaxt səlahiyyəti olar ki, onu mən irəli sürəm, mən də ki sürən deyiləm. Bu yerin verilməsi Sizə qarşı ən böyük mükafatdır, ondan da gərək ictimai məsuliyyətini başa düşüb sui-istifadə etməyəsən.

K. axır ki, iradəsinin əksinə sözə qarışdı:

– Lütfgarlığa gələndə, cənab müəllim, mənə, yanılırsız. Əksinə, mən sizə minnət qoymalıyam.

– Xeyr, – müəllim qımışıb dedi, axır ki, K.-nı dinməyə məcbur etmişdi. – Bu barədə dərsimi pis almamışam. Bizə nə yerölçən, nə də məktəb xidmətçisi gərəkdir, artıq yükdür, boğazımızdan asılıb. Gərək oturub baş sındıram, görəm xərcləri icma qarşısında əsaslandırma bilərəmmi. Düzünə qalsa, ən yaxşı yol oydu ki, öz tələbini qoyasan ortaya və heç nə də əsaslandırmayasan.

– Mən də bu fikirdəyəm, — K. dedi, – niyə məni iradənin əksinə işə götürəsiniz. Xeyli baş sındırmalı olsanız da, götürməlisiz. Əgər kimisə işə götürürlərsə, işə götürülən adam da buna razılaşmırsa, deməli, minnəti də o qoymalıdır.

– Qəribədir, – müəllim dedi, – Sizi işə götürməyə bizi məcbur edən nəymiş görəsən? Kəndxuda cənablarının yumşaq, həddən artıq yumşaq ürəyi. Siz, cənab yerölçən, yararlı xidmətçi olana qədər bəzi xülyələrinizdən al çəkəsi olacaqsınız. Təbii ki, bu cür danışqların aylığın verilməsinə də təsiri

olmayacaq. Təəssüf ki, bir şey də mənə aydın oldu: bu cür rəftarla, belə davranışla asan yola gedə bilməyəcəyik; xeyli vaxtdır mənimlə — baxıram, heç gözlərimə de inanmıram — tuman-köynəkçək söhbət eləyirsiniz.

— Hə, elədir, — K. qaqqıldayıb güldü, əlini əlinə vurdu, — ax, bu köməkçilər, adamın canım boğazına yığırlar! Harda itib-batdılar?

Frida qapıya yüyürdü: K.-nı dindirməyin mümkün olmadığını görən müəllim Fridadan haçan köçəcəklərini soruşdu.

— Elə bu gün, — Frida cavab verdi.

— Onda sabah gəlib yoxlayaram, — deyib əli ilə onu salamladı, Fridanın özünə açdığı qapıdan keçib getmək istəyirdi ki, şey-şüylərini gətirib otağı yenidən bəzəmək istəyən qaravaşlarla toqquşdu. Heç keşin qarşısından çəkilmək istəməyən qızların arasından sivişib keçəsi oldu, Frida da onun arxasınca çıxdı.

— Bir az tələsmisiz, — K. onlara bu dəfə çox mehriban müraciət etdi, — biz hələ getməmiş yerləşmək istəyirsiniz? — Cavab vermədilər, bağlamalarını utancaq-utancaq silkələdilər, K.-ya tanış olan çirkli cırcında sallanıb tökülməyə başladı. — Görünür, pal-paltarınız ömründə su üzü görməyib, — K, dilləndi, dediklərində nə hirs vardı, nə kinayə, əksinə, azca məhrəmlik duyulurdu. Qızlar bunu hiss edib o saatca irişdilər, heybətli ağızlarındakı sağlam, gözəl, yırtıcı dişlərini göstərib bərkdən güldülər. — Yaxşı, gəlin, yerləşin, onsuz da öz otağınızdır. — Amma qızlar hələ də tərəddüd etdiklərindən K. birinin qolundan tutub irəli çəkmək istədi. Lakin tezəcə də buraxdı, çünki ikisi də ona heyrətlə nəzər saldı, bir-birilə müəmmalı baxışandan sonra da gözlərini K.-dan çəkmədilər. — Doyunca baxdınız, bəsinizdir, — K. xoşagəlməz bir duyğunu özündən uzaqlaşdırıb Fridanın gətirdiyi paltarı, çəkməni aldı, geyinməyə başladı. Köməkçilər də Fridaya qoşulub çəkinə-çəkinə içəri girmişdilər. K. Fridanın onlara qarşı olan səbrini nə əvvəllər başa düşürdü, nə də indi. Paltarları həyətdə təmizləməyə göndərdiyi köməkçiləri Frida xeyli axtarandan sonra nahar masasının arxasında tapmışdı, çirkli paltarı qucaqlarına basıb arxayınca oturmuşdular, axırda onu qız özü təmizləyəsi olmuşdu; hamının öhdəsindən gələ bilən Frida onlara güldən ağır söz demədi, üstəlik hələ yanlarında bu böyük saymazlığı xırdaca bir zarafat adlandırıb yarına-yarına hansınınsa yanağına yüngülcə bir-iki sillə ilişdirdi. K. bunun üstündə onu danlamaq istədi. Ancaq indi gec idi, yol üstündəydi.

— Köməkçilər qalsın, köçdə kömək etsinlər, — K. dedi.

Lakin onlar razılaşmadılar; qarınlarını doldurmuşdular, kefləri kök idi, bir az hərəkət etsələr, pis olmazdı. Amma Frida deyəndə ki, “elədir, siz qalarsız”, hər ikisi təslim oldu.

— Hara getdiyimi bilirsən? — K. soruşdu.

— Bəli, — Frida cavab verdi.

— Bunu bilə-bilə getməyimə mane olmursan?

Hələ o qədər əngələ rast gələcəksən, — Frida dilləndi. — Deməyimin xeyri nədir! — K.-nı öpdü, kişi günorta nahar etmədiyinə görə aşağıdan gətirdiyi çörək, kolbasa bükülsünü ona verdi, yadına saldı ki, bir də bura qayıtmasın, məktəbə gəlsin, sonra elini kişinin kürəyinə qoyub onu qapıya qədər ötürdü.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

K.isti otaqdakı qaravaş və köməkçilərin basabasından canını qurtardığına əvvəlcə sevindi. Çöldə yüngül şaxta vardı, qar bərkimiş, yerimək asanlaşmışdı. Təkcə hava qaralmağa başlamışdı və o, addımlarını yeyinlətdi.

Cizgiləri toranlıq içində artıq əriməyə başlayan qəsir həmişəki kimi lal-dinməz dayanmışdı. K. hələ indiyə qədər orda azca da olsa həyat işartısı görməmişdi, bəlkə də, uzaqdan nəsə görmək mümkün deyildi, ancaq yenə də göz görməyi tələb edir, sakitliyə dözə bilmirdi. K. qəsirə diqqət yetirəndə hərdən ona elə gəlirdi ki, kirimişcə oturub qarşısına baxan bir adamı görür, sanki həmin adam nə xəyala dalıb, nə də hər şeydən təcrid olunub, əksinə, elə sərbəst, elə qayğısızdır ki, sanki yer üzündə ondan başqa heç kəs yoxdur və heç kim də onu görmür, amma hər halda bilir ki, ona göz qoyan var, bu isə onun dincliyinə dəyib – toxunmur və doğrudan da – bilmək olmurdu, səbəbdir, yoxsa nəticə – baxanın gözləri qərar tuta bilmir, sürüşüb yan keçirdi. Bu gün erkən düşən qaranlıqla bu təəssürat daha da möhkəmlənmişdi, nə qədər çox baxsa, bir o qədər az şey görür, hər şey bir o qədər qaranlığa qərq olurdu.

K. işıqları hələ yandırılmamış mehmanxanaya çalan kimi birinci mərtəbədəki pəncərələrdən biri açıldı, sifəti tər-təmiz qırılmış kök, cavan bir adam kürklü-mürklü əyilib çölə baxdı və pəncərədən çəkilmədi. Deyəsən, heç başını yüngülcə tərpətib K.-nın salamını da almadı. K. dəhlizdə də, bufetdə də heç kəsə rast gəlmədi, köhnə pivenin qoxusu keçən dəfəkindən də pis idi. “ Körpüyə” meyxanasında belə şeyə yol verməzdilər. K. o saat keçən dəfə Klamma baxdığı qapıya doğru yönəldi, ehtiyatla dəstəyi çəkdi, lakin qapı bağlıydı; sonra dəvdənib gözlük olan yeri axtarmağa başladı, ancaq görünür, qapağı elə düzəltmişdilər ki, dəvdənəməklə tapa bilməzdin, ona görə də kibrit yandırdı. Kimsə qışqırıb onu diksindirdi. Qapı ilə piştaxtanın arasındakı küncdə, sobaya yaxın yerdə cavan bir qız uşağı büzüşüb oturmuşdu, kibritin işığında güclə açdığı yuxulu gözlərini ona zilləmişdi. Yəqin Fridanın yerinə götürdüləri qızıydı. Qız özünü ələ alıb işığı yandırdı, sifətindəki ifadə bayaqkıdan da acıqlıydı. K.-nı tanıdı.

– Ah, cənab yerölçəndir, – gülümsəyib əlini K.-ya uzatdı və özünü təqdim eldi. – Adım Pepidir.

Alyanaq, sağlam, balaca bir qız idi, qızılı-sarışın topa saçlarını hörüyə vurmuşdu, qıvrıq birçəkləri yumru yanaqlarına dəyirdi, əynində boz, parıltılı parçadan yaraşıqsız, hamar, uzun paltar vardı, ətəyi uşaq əliylə tikilmiş kobud ipək lentlə büzülüb daralmışdı, tərpənəndə hərəkətinə xeyli mane olurdu. Qız Fridadan hal-əhval tutdu, soruşdu ki, tezmi qayıdacaq, Sualın altında nəsə bir niyyət gizləndirdi.

– Frida gedən kimi mənə çağırıb gətirdilər, çünki bura hər yetəni götürmək olmaz, ona qədər mehmanxanada otaqlara baxırdım, amma iş yerimi dəyişməyim qəti ürəyimcə deyil. Burda axşamlar, gecələr çox iş olur, adam yorulub əldən düşür, mən çətin dözərəm, Fridanın çıxmağına heç də təəccüblənmirəm.

– Frida işindən çox razıydı, – K.. Fridayla Pepi arasındakı fərqi onun nəzərinə çatdırmaq məqsədiylə dilləndi, çünki qız bu fərqi qəti görmək istəmirdi.

– Hər deyilənə inanmayın, – Pepi cavab verdi. – Frida özünü sındırmamağı bacarır, heç kəs ona tay olamaz. İstədiyini etiraf etməz və bunu da heç kimə sezdirməz. Axı bir neçə il burda bərabər işləmişik, həmişə də ikimiz bir çarpayıda yatmışıq, amma dostluq eləməmişik, yəqin bu gün məni heç yadına da salmır. Bəlkə də, yeganə dostu körpüdəki meyxananın sahibəsidir, elə bunun özü də böyük şeydir.

– Frida mənim nişanlımdır, – deyib K, qapıdakı gözlüyü axtardı.

– Bilirəm, elə ona görə də deyirəm. Yoxsa, bunları Sizə danışmağın nə mənası olardı?

– Başa düşürəm – K. cavab verdi. – Demək istəyirsiniz ki, belə möhkəm, qapalı bir qızı ələ gətirməyimə öyünə bilərəm.

– Bəli, – deyib Pepi razılıqla güldü, sanki Fridaya münasibətdə K.-nin gizli rəyini almışdı.

Lakin K.-ni məşğul edən, gözlüyü axtarmaqdan yayındıran qızın sözləri yox, onun burda işləməsi, bu yerə gəlməsiydi. Doğrudur, Fridadan xeyli cavandı, lap uşağa oxşayırdı, geyimi də gülməliydi, yəqin ki, bufətdə işləyən qızın nələrə qadir olduğu barədə yanlış, şişirdilmiş təsəvvürə uyğun olaraq belə geyinmişdi. Bu cür düşünməkdə, bəlkə də, haqlıydı, çünki ona qəti yaraşmayan bu yeri təsadüfən, asanlıqla əldə etmişdi, özü də müvəqqəti, hətta ona Fridanın kəməmindən asdığı dəri kisəni də etibar etməmişdilər. İşindən zahiri narazılığının özü də bir uydurmaydı. Beləcə uşaqlıq ağına baxmayaraq, yəqin ki, onun da qəslrlə əlaqəsi vardı; yalan danışmırdısa, otaq qulluqçusu olmuşdu; xeyrini-şərini bilmədən günlərini burda uyqu içində keçirmişdi. İndi bu balaca, gonbul, azca girdələnmiş bədəni qucaqlamaq K.-ya heç nə verməzdi, amma çox ötəri bir təmas qarşıdakı ağır yolda onu xeyli ürəkləndirərdi. Kim bilir, bəlkə də, hər şey Fridayla alındığı kimi oldu? Yox, yox, burda məsələ tamamilə başqa cürdür. Bunu başa düşmək üçün təkcə Fridanın baxışını göz önünə gətirmək kifayətli. K. heç vaxt Pepiyə toxunmazdı. Ancaq bununla belə yenə də bir anlığa gözlərini gizlədəsi oldu, qız ona elə acgözlüklə baxırdı ki!

– İşığı yandırmaq olmaz, – deyib Pepi çırağı söndürdü, – bayaq ona görə yandırdım ki, məni qorxutduz. Yaxşı, nə axtarırsınız burda? Fridanın yadından nəyə çıxıb?

– Hə, – deyib K. qapını göstərdi, – bu yan otaqda olmalıdır, masa örtüyüdür, ağ, əldətoxunma.

– Hə, özü toxuduğu. Yadıma gəlir, qəşəng toxumuşdu, bir az mən də kömək eləmişdim, ancaq gərək bu otaqda olmasın.

– Frida deyir, burda olmalıdır. İçəridə adam varmı?

– Xeyr, yoxdur, – Pepi cavab verdi. – Bura böyüklərin otağıdır, hərdən oturub yeyib-içirlər, daha doğrusu, o məqsədə nəzərdə tutulub, amma çoxusu üst qatdakı otaqlarda qalır.

– Bilsəm ki, içəridə heç kəs yoxdur, – K. dedi, – keçib axtardım. Ancaq bilmək olmaz; məsələn Klamm çox vaxt orda oturur.

– İndi yoxdur, dəqiq yoxdur, – Pepi dedi, – bir azdan çıxıb gedir, həyətdəki kirşə onu gözləyir.

Bunu eşidən kimi K. kirmişcə pıştaxtadan aralandı, dəhlizdə çıxışa doğru getmək əvəzinə binanın içinə tərəf yeridi, bir-tki addımdan sonra həyətə çıxdı. Bura necə də sakit, necə də gözəliydi! Üç tərəfdən evə bitişik, bir tərəfdən də iri, ağır, darvazalı hündür, ağ bariyla küçəyə çıxan dördkünc həyət, K.-nin indiyə qədər görmədiyi yan küçə. Qarşı tərəfə nisbətən ev heyətdən baxanda xeyli uca görünürdü, ən azı birinci mərtəbəsi hündür tikilmişdi, azman görkəmi vardı, mərtəbə uzununa taxta qalereya ilə bağlanmışdı, yalnız yuxarıda, bir insan boyu hündürlükdə yarıq qoyulmuşdu.

K. ilə üzbəüz, amma xeyli çəpəki, orta tağın küncündə, qarşıdakı yan darvazanın bitişdiyi yerdə qapısız, açıq bir girəcəkdir.

Girəcəyin ağzında iki at qoşulmuş qara, örtüklü bir kirşə dayanmışdı. Burda kirşəçidən başqa, heç kəs gözə dəymirdi, onun da varlığını K. qaranlıqda uzaqdan görə bilməzdi, sadəcə təsəvvür edirdi.

Əllərini cibinə qoyub ehtiyatla ətrafına boylana-boylana divann dibiylə həyətin iki tərəfini dolaşib kirşənin yanına çatdı. Kirşəçi o dəfə bufetdə gördüyü kəndçilərdən biri idi, kürkə bürünmüşdü, ona doğru gələn K.-ya etinasız-etinasız tamaşa edirdi, sanki harasa gedən pişiyin cəhliminə baxırdı. K. yanında ayaq saxlayıb onu salamlayanda da, hətta qaranlıqdan peyda olmuş adamdan hürküb narahat olan atlan sakitləşdirəndə də yerindən qımıldanmadı. Onun bu hərəkəti K.-nin ürəyincə oldu. Divara söykənib yeməyini çıxartdı, ona yol azuqəsi qoymuş Fridanı yadına saldı, binanın içərilərinə boyladı. Düzbucaqlı kimi kəsilmiş pilləkən aşağıya enirdi, alt tərəfdən alçaq, lakin çox dərinlə görünən bir keçidlə kəsişirdi; hər yan tər-təmiz, dümağ ağardılmış, iti, düz xətlərlə hüdudlanmışdı.

Gözləmə K.-nin düşündüyündən çox çəkdi. Çörəyini çoxdan yeyib qurtarmışdı. Soyuq iliyinə işləyirdi, toranlıq qatı qaranlığa çevrilmişdi. Klammsa hələ də gəlmək bilmirdi.

– Hələ çox çəkər, – kimsə qəflətən boğuc bir səslə, sanki K.-nin qulağının dibində dilləndi, kişi diksinən təhər oldu. Kirşəçiydi, elə bil yuxudan ayılmışdı, gərnəşib ağız dolusu əsnəyirdi.

– Nə çox çəkə bilər? – K. az qala minnətdarlıqla soruşdu, çünki onu tükənmək bilməyən üzücü sakitlikdən, gərginlikdən qurtarmışdılar.

– Nə qədər ki siz burdasınız, — kirşəçi dilləndi. K. onu anladı, amma sual da vermədi, fikirləşdi ki, qarşısındakı dikbaş kişini, bəlkə, bu yolla danışdırma bildi. Qaranlıqda kiməsə cavab verməmək yaman haldan çıxandır. Doğrudan da, kirşəçi azca susandan sonra soruşdu:

– Konyak istəyirsən?

– Bəli, – təklifin şirinliyindən məst olmuş K. fikirləşmədən cavab verdi, çünki canında bir üşütmə vardı.

– Onda kirşənin qapısını açın, yan cibdə xeyli şüşə var, onlardan birini götürün, içib qalanını da mənə ötürün. Kürk əl-ayağıma dolaşır, aşağı enə bilmirəm.

Bu cür buyruğu yerinə yetirmək K.-ya ağır gəlsə də, artıq kirşəçiyə bağlandığından deyilənə əməl etməli oldu, heç Klammin onu burda görə biləcəyini də vecinə almadı. Enli qapını açdı, iç cibdəki şüşəni elə burdanca dartıb çıxara bilərdi, amma açıq qapı onu kirşənin içərilərinə doğru elə bir qüvvəylə dartdı ki, özünü saxlaya bilmədi, bircə anlığına da olsa, orda oturmaq istədi. Sürüşüb içəri keçdi. Bura həddən artıq istiydi, örtməyə ürək etmədiyi qapı aralı qalsa da, kirşə soyumaq bilmirdi. Qəti bilinmirdi ki, oturacaqda əyləşmişən, hər yana örtük, yumşaq döşəkçə, kürk döşənmişdi, hansı səmtə çəksən, hara uzansan, yumşaq, isti palazın içinə quylanırdın. Başını döşəkçəyə söykəyib

qollarım yana açdı, kirşədən birbaşa qaranlıq binaya baxmağa başladı. Klammin gəlişi niyə belə uzun çəksin? Bayaqdan soyuqda durduğundan içəridəki istilikdən məst olmuş K.-nin ürəyindən keçdi ki, kaş Klammm tezliklə gələydi. “Onu bu vəziyyətdə görməyə yaxşıdır” fikri beynində indi dumanlı, yüngül bir maneə kimi canlanırdı. Bu unutkanlığa kömək edən bir şey də kirşəçinin rəftarıydı, axı K.-nin içəridə olduğundan xəbərdarıydı, amma hələlik nə çağırır, nə də konyak istəyirdi. Çox sağ olsun, axı K. da ona qulluq göstərmək istəyirdi. Halını pozmadan, ağır-ağır başqa cibə əl atdı, açıq qapıdakı yan cibə yox, arxadakı bağlı cibə. Nə fərqi vardı, elə bu da şüşəylə doluydu. Birini çıxartdı, burub ağzını açdı, özündən asılı olmadan gülümsədi, elə şirin, elə məstedicə qoxusu vardı ki! Sanki sevdinin adamdan tərif, xoş söz eşidirsən, amma heç özün də bilmirsən söhbət nədən gedir və bilmək də istəmirsən, yalnız xəyalən özünü suçlu sayırsan ki, danışan odur.

Konyakdır ki?! – K. tərəddüdlə içində dindi, duruş gətirə bilməyib dadına baxdı. Hə, qəribə də olsa, konyak idi, adamın içini yandırır qızdırırdı. İçəndə adam necə də dəyişərmiş! Bu cür şirin qoxulu məhlul kirşəçiyə qismət olsun! – Belə də iş olar? – K. özünə irad tuturmuş kimi ürəyində soruşub bir də içdi.

Elə bu vaxt – K.-nin başı içməyə qarışmışdı – işıq düşdü, hər yanda elektrik çırağı yandı, pilləkəndə, dəhlizdə, keçiddə, çöldə, girəcəyin başı üstündə. Pilləkəndən addım səsləri eşidildi, şüşə K.-nin əlindən sürüşüb düşdü, konyak kürkün üstünə töküldü, K. hoppanıb kirşədən yerə endi, qapını şıqqıltıyla təzəcə örtüb bağlamışdı ki, cənablardan biri binadan çıxıb ağır-ağır ona doğru gəlməyə başladı. Yeganə təsəlli oydu ki, gələn Klammm deyildi, ya bəlkə, təsəlli yox, peşmançılığıydı? Bayaq K.-nin birinci mərtəbədə, pəncərədə gördüyü cənab idi. Cavan adamıydı, tox görkəmi, ağ bənizi, qırmızı yanaqları vardı, xeyli də ciddi idi. K. tutqun-tutqun ona baxdı, ancaq bu tutqunluq daha çox özünə aid idi. Kaş bura köməkçilərini göndərəydi, özlərini bu sayaq aparmağı məgər K.-dan pis bacarırdılar?! Qarşısındakı cənab elə dayanmışdı, elə bil deyəcəyi sözlərə geniş sinəsində istənilən qədər hava çatışmırdı.

– Belə də dəhşət olar?! – deyib başındakı şlyapanı azca dala itələdi. Necə? Gərək ki, cənab K.-nin kirşədə olmasından xəbərsizdi, bəs nəyə dəhşət deyirdi? Bəlkə, K.-nin həyatə girməsini nəzərdə tutur? – Siz hardan gəlib bura çıxmısınız? – Cənab soluğu genimiş, nəyisə dəyişdirməyin mümkünsüzlüyünü qavramış adamlar kimi xeyli astadan dilləndi. Bu, nə sualdır! Bu, nə cavabdır! K. bu adama özü öz diliyləmi deməli idi ki, o boyda ümidlə atdığı addım tamam əbəsmiş? Cavab vermək əvəzinə, kirşəyə tərəf döndü, qapını açıb papağını götürdü. Konyakın döşəməyə damcıladığını görüb özünü danladı.

Sonra təzədən həmin cənaba tərəf döndü: kirşədə olduğunu ondan gizlətməyi heç ağlına da gətirmədi, on pisi hələ bu deyildi; ondan soruşsalar, gizlətməyəcəkdi. Özünü də yalnız soruşsalar! Deyəcəkdi ki, qapını açmağa kirşəçi onu sövq edib. Əslində ən pisi oydu ki, cənab qəflətən başının üstünü almışdı, vaxt tapa bilməmişdi ki, bir yanda gizlənib arxayınca Klammmi gözləsin, ya da özünü ələ alıb qapını bağlasın, kürkün üstündə oturub gözləsin, yaxud da kişi uzaqlaşmayana qədər ordan çıxmasın. Doğrusu, biləmməzdi ki, Klammm tezmi gələcək, gecmi, ya bəlkə də, gələn elə özü olacaq, onu çöldəmi, içəridəmi qarşılamaq yaxşı olar. Elədir, fikirləşməyə, ölçüb-biçməyə dəyərmiş, indi isə daha heç nə eləmək olmaz, artıq hər şey arxada qalıb.

– Gedək mənimlə, – cənab əslində əmrlə demədi, əmr sözlərində hiss olunmasa da, əlinin hərəkətində duyuldu, bilərəkdən etinasızlıqla əlini yüngülcə tərpedib ona işarə verdi.

– Mən burda adam gözləyirəm. – K. dedi, daha hər şeyə ümidini itirmişdi, elə-beləcə sözünü göyərdirdi.

– Gəlin, – cənab bu dəfə təkidlə dilləndi, elə bil ona çatdırmaq istəyirdi ki, burda kimisə gözlədiyini bilir.

– Axı getsəm, gözlədiyim adamı tuta bilmərəm, – K. çiyinlərini atıb dilləndi, indiyə qədər başına gələnlərə baxmayaraq, onda belə bir duyğu yaranmışdı ki, artıq nəşə qazanıb, nəyisə əldə edib, bu qazanca görünən bir şey olmasa da, onu kiminsə əmriylə əldən vermək istəmirdi.

– Getsəniz də, qalsanız da, onu tuta bilməyəcəksiniz, – cənab dilləndi, sözünün canında kəskinlik yox idi, amma K.-ya elə gəldi ki, burda aşkar bir güzəşt var.

– Onda yaxşısı budur, qoy gözləyib tuta bilməyim, – K. höcət-höcət dedi, bu cavan adamın bir kəlməsiylə çıxıb getməyi özünə sığışdırmadı.

Bu söhbətdən sonra cənab başını dala atıb bir müddət gözlərini yumdu, üzünə müdriklik ifadəsi verdi, sanki bununla K.-nin keyliyindən üzlüşüb öz ağır dünyasına qayıtmaq istədi, axırda da ağzını azca aralayıb dilinin ucu ilə dodaqlarını yaladı və sonra üzünü kirşəçiyə tutdu:

– Atları açın.

Ağasına itaət edən, K.-ya hirsle çəpəki nəzər salan kirşəçi əynindəki ağır kürklə yerə enəsi oldu, xeyli tərəddüdlə – sanki cənabın əmrinin dəyişməsinə yox, K.-nin fikrindən dönməsinə gözləyirdi -kirşəni arxaya, yan tikiliyə doğru sürməyə başladı, görünür, burda, iri darvazanın o üzündə həm atları, həm də arabanı saxlayırdılar. K. meydanda tək qaldı, bir tərəfdən kirşə uzaqlaşır, digər tərəfdənsə, K.-nin gəldiyi yolla bayaqkı cənab addımlayırdı, hər ikisi də ağır-ağır, sanki bununla K.-ya göstərmək istəyirdi ki, gedənləri geri qaytarmaq indi onun əlindədir.

Bəlkə də, onun əlindəydi, amma bunun ona qəti xeyri olmazdı; kirşəni geri döndərmək özünün burdan qovulması demək idi. Ona görə də meydanın yeganə sahibi kimi ortada tək qaldı, bu, adamı açmayan bir qələbə idi. Gah cənabın, gah da arabaçının arxasınca baxdı. Cənab qapıya çatmışdı (K. da həyətdə ilk dəfə bu qapıdan girmişdi). Orda ayaq saxlayıb bir də geri baxdı, K.-ya elə gəldi ki, onun tərsliyinə narazılıq əlaməti olaraq cənab başını buladı, sonra da qısa, kəskin, dönməz bir hərəkətlə çönüb dəhlizə girdi və burda gözdən itdi. Kirşəçi bir müddət həyətdən getmədi, hələ xeyli kir-şəylə əlləşdi, ləngərli tövlə qapısını açdı, kirşəni dalı-dalı sürüb içəri saldı, atları açıb axura bağladı, bütün bunların hamısını tezliklə yola çıxacağına ümidini itirmiş qaradınməz, qapalı bir adama xas hərəkətlərlə yerinə yetirdi: ona tərəf ötəri də olsa nəzər salmadan bu cür lal-dinməz əlləşməsi K.-ya ağır, bayaqkı cənabın rəftarından da ağır məzəmmət kimi gəldi. Kirşəçi axır ki tövlədə işini qurtarıb çölə çıxanda ağır, ləngərli yerişlə həyətdən keçib böyük darvazanı bağlayanda, qarda öz izinə baxa-baxa həmin yerişlə geri qayıdıb tövləyə girəndə, bütün işıqları söndürəndə — daha kimə yanmalıydı ki? – və yalnız taxta qalereyanın üst yanğından süzülən işıq adamın azmış baxışını bir balaca tutub saxlayanda K.-ya elə gəldi ki, onunla bütün işğiləri qırdılar, qabaqkılarına nisbətən indi xeyli azaddır, indiyə qədər ona yasaq etdikləri bu yerdə istədiyi qədər durub gözləyə bilər, hələ heç kəsə nail olmadığı bu azadlığı özü qazanıb, heç kəs də onu yerindən tərpətib qova, hətta heç dindirə də bilməz; ancaq bununla yanaşı – ən azı onda belə güclü bir inam da vardı – sanki bu azadlıqdan, bu gözləmədən, bu toxunulmazlıqdan da səfeh, ümitsiz heç nə ola bilməz.

DOQQUZUNCU FƏSİL

Yerindən qopub geri binaya qayıtdı, bu dəfə divarın dibi ilə getmədi, qarı yara-yara həyətin ortası ilə yeridi, dəhlizdə sahibkarla üz-üzə gəldi, o da K.-ni salamlayıb bufetin qapısını göstərdi. K. həmin işarəyə tabe olub içəriyə keçdi, çünki üşümüşdü, insanlardan ötrü darıxmışdı, ancaq orada aralı qoyulmuş (ayrı vaxtlar çəlləklərin üstündə əyləşirdilər.) kiçik bir masanın arxasında bayaqkı cavan oğlanın qarşısında – K.-ni haldan çıxaran bir mənzərə! — “Körpüyə” meyxanasının sahibəsini görəndə tamam özünü itirdi. Başını dala tutub dik-dik yeriyən həmişə eyni təbəssümlə gülümsəyən, özünün gərəkli olmasına şəkk-şübhəsi olmayan, hər tərpənəndə hörükləri dingildəyən Pepi əldən-ayaqdan gedir, pivə, mürəkkəb, qələm gətirirdi, çünki cavan oğlan qarşısına bir dəstə kağız-kuğuz sərmış gah bunda, gah da masanın o başındakı kağızda tapdıqları məlumatları tutuşdurur, nəşə yazmaq istəyirdi. Boyca ondan uca olan sahibə dodaqlarını büzüb guya dincəlirmiş kimi kirmişcə cənaba, onun kağız-kuğuzlarına tamaşa edirdi, sanki lazımlı olan şeylərin hamısını demiş və dediklərinin hamısını da yaxşı qarşılamışdılar. -Bu da yerölçən cənabları, – K.-nin gəlişini görən cənab azca başını qaldırıb dilləndi, sonra yenidən kağız-kuğuzla qurdalanmağa başladı. Sahibənin də ötəri, etinasız, arxayın baxışı K.-ni silib keçdi. Pepi isə elə bil onu yalnız bufetə doğru gedib konyak sifariş edəndə gördü.

K. piştaxtaya söykənib gözlərini ovuşdurdu, deyəsən, heç nəyi vecinə almırdı. Sonra konyakdan bir qurtum içib onu geri itələdi, görünür, xoşuna gəlməmişdi.

– Ağaların hamısı bundan içir, – bu qısa cavabdan sonra Pepi içkinin qalığını yerə tökdü, qədəhi yuyub tərəyə qoydu.

– Ağalar yaxşısını da içir, – K. dedi.

– Ola bilər, – Pepi cavab verdi, – amma mən yox.

Bununla o, K.-ni başından edib təzədən bayaqkı cənabın qulluğunda dayandı. O isə heç nə istəmədi, amma qız ordan uzaqlaşmadı, xeyli aralı dayandı, əzilib büzülə-büzülə arxasında ora-bura vurnuxdu. Kişinin başı üstündən qarşıdakı kağızları gözdən keçirdi; bu, boş-boşuna adi maraqdan, özünü gözə soxmaqdan başqa bir şey deyildi, qaşlarını düynləməklə sahibə onun hərəkətlərinə pis baxdığını gizlədə bilmədi.

Birdən sahibə elə bil yuxudan ayıldı, ətrafı dinşəyib gözlərini boşluğa zillədi. K. çevrilib yan-yörəsənə boylandı, ancaq qulağı heç nə almadı, o biriləri də, deyəsən, heç nə eşitməmişdi, lakin sahibə iri addımlarla, ayaqlarının ucunda arxa tərəfdən həyətdə açılan qapıya doğru yeridi, açar deşiyindən bayıra baxdı, sonra da içəridəkilərə tərəf dönüb barmağıyla onları yanına çağırırdı. Gözləri geniş açılmışdı, sifəti də alışıb yanırdı. Hamısı sırayla baxdı, ən çox sahibə, heç Pepi də geri qalmadı, təkcə bayaqkı cənab nisbətən etinasız görünürdü. Pepi də, cənab da tezliklə geri qayıtdılar, yalnız sahibə hələ də həyəcan içində tamaşa edirdi, az qala ikiqat əyilib diz çökmüşdü, adamda qərribə təəssürat yaranırdı, elə bil açar deşiyinə yalvarırdı ki, onu çölə buraxsın, çünki bayırda görmək istədiyi artıq çoxdan yoxa çıxmışdı. Nəhayət, ayağa qalxıb əlini üzünə çəkəndə, saçlarını sıgallayıb dəridən nəfəs alanda, özünü zorlayıb gözlərini yenidən otağa, içəridəki adamlara alışdıranda K. bildiklərinə bir daha əmin olmaq xatirinə deyil, eləcə qorxduğu hücumların qarşısını almaq naminə dilləndi (onsuz da sinəsinə dağ çəkmişdilər):

– Deməli, Klamm çıxıb getdi?!

Sahibə lal-dinməz onun yanından ötüb irəli gəldi, masa arxasındakı cənab o üzdən bəri dilləndi:

– Hə, elədir. Siz güdməyə ara verdiyinizə görə gedə bildi. Amma çox qəribədir, ağamız yaman vasvasıdır. Hiss etdinizmi, xanım-sahibə, çimçinə-çimçinə ətrafına necə boylanırdı? – deyəsən, sahibə orasını da hiss edə bilməmişdi, odur ki, cənab sözünə davam etdi. – Xoşbəxtlikdən gözüne heç nə sataşmadı, kirşəçi qardakı ayaq izlərini tərtəmiş silib-süpürmüşdü.

– Xanım sahibə heç nə görməyib, – K. dilləndi, lakin bunu müəyyən məqsədlə yox, sadəcə olaraq qarşısındakı cənabın hökmlü, təkzibsiz kəlamından hirsənib dedi.

– Bəlkə, o gedəndə qapının ağzında olmamışam, – sahibə daha çox cənabı müdafiə məqsədilə dilləndi, sonra K. amma haqq qazandırmaq üçün əlavə etdi. – Əslində inanmıram ki, bu qədər vasvası olsun. Əlbəttə, hamımız ondan nigaraniq, onu qorumağa çalışırıq, buna görə də güman edirik ki, vasvasıdır. Bu cür yaxşıdır, yəqin Klammın da istəyi belədir. Bəs həqiqətdə necədir, bax burasını bilmirik. Əlbəttə, Klamm danışmaq istəmədiyi adamla danışmaz, həmin adam özünü yırtsa da, həyasızlığına salıb hər yana soxulsa da, danışmaz, bircə şey məlumdur ki, Klamm heç vaxt onunla söhbət etməyəcək, heç zaman onunla üz-üzə gəlməyə imkan yaratmayacaq, daha yetər, kim deyir ki, həqiqətən, həmin adamla üz-üzə gəlməkdən çəkinir. Bu, ən azı sübuta yetirilə bilməz, çünki belə bir görüş ömründə baş tutan deyil.

Cənab tələsik başıyla təsdiqlədi:

– Hə, elədir, əslində mən də bu fikirdəyəm, amma onu bir balaca ayrı cür ifadə etdim ki, yerölçən cənabları anlaya bilsin, hər halda bircə şey doğrudur ki, heyətə çıxanda Klamm bir neçə dəfə ətrafa boylanmalı oldu.

– Bəlkə məni axtarırmış, – K. dilləndi.

– Olar, – cənab cavab verdi, – bu, ağılıma gəlməyib.

Gülüşdülər, məsələnin canından xəbəri olmayan Pepi isə hamıdan bərk güldü.

– Beləcə deyə-gülə bir yerə yığılmışıqsa, – cavan oğlan dedi, -Sizdən təvəqqe edərdim ki, cənab yerölçən, bir-iki məlumatla sənədləri tamamlayaq.

– İş-peşəniz, deyəsən, elə yazmaqdır, – deyib K. uzaqdan sənədlərə baxdı.

– Elədir, pis vardışdır, – deyib cavan oğlan təzədən güldü, – amma bəlkə də mənim kimliyimdən xəbərsizsiniz. Momusam, Klamm kənd katibi.

Bu sözlərdən sonra otağa bir ciddilik çökdü; sahibəylə Pepi cənabı yaxından tanısalar da, onun öz adını, qüdrətini dilinə gətirməsindən quruyub qaldılar. Hətta cavan oğlan özü də susub sənədlərin üstünə əyildi, yazmağa başladı, sanki nəyəsə gərəkli olmasını xeyli şişirtmişdi. İndi isə heç olmasa dediyi artıq-əskik sözün təmtərağından yaxa qurtarmaq istəyirdi. İçəridə qələmin xışiltısından başqa, heç nə eşidilmirdi.

– Kənd katibi nə olan şeydir? – Bir azdan K. soruşdu. Özünü təqdim edəndən sonra bu cür suallara cavab verməyi şəninə sığışdırmayan Momusun əvəzində sahibə dilləndi:

– Cənab Momus da başqaları kimi Klammin katibidir, amma onun oturduğu yer, əgər səhv etmirəmsə, elə iş sahəsi də... – Momus yaza-yaza başını buladı, sahibə də səhvini düzəltdi, – deməli, iş sahəsi yox, oturduğu yer kəndi əhatə edir. Cənab Momus Klammin kəndlə bağlı yazı-pozusunu yerinə yetirir, kənddən olan bütün ərizələri Klamma birinci çatdırır. – Bu işlərdən hələ düz-əməlli baş tapmayan K. ifadəsiz, donuq gözlərini sahibəyə dikəndə qadın pərt adamlar kimi əlavə etdi. – İş belə qurulub, qəsrdə ki cənabların hərəsinin kənddə katibi var.

K.-ya nisbətən xeyli diqqətlə qulaq asan Momus sahibənin sözünü tamamlayırmış kimi üzünü ona tutdu:

– Əgər katiblər bir ağaya işləyir, mənə ikisinə, Klamma, bir də Vallabeneyə.

– Hə, – sahibə dedi, sanki təzəcə yadına düşürdü, sonra üzünü K.-ya tutdu. – Cənab Momus iki ağaya işləyir, Klamma, bir də Vallabeneyə, iqiqat kənd katibidir.

– Hətta iqiqat! – deyib K. azca irəli əyilmiş, gözünü qaldırıb ona baxan Mornusa başıyla razılıq işarəsi verdi, sanki indicə tərifi eşitdiyi körpə bir uşağın hərəkətlərini təqdir edirdi. Sözlərində azca nifrət olsa da, onu ya duymadılar, ya da lazımınca qarşılamadılar. Klammin böyür-başında fırlanan bir adamın xidmətlərindən məhz K.-nın, Klammin ötəri də olsa görmək imkanından məhrum edilmiş bir insanın yanında geninə-boluna danışdılar, gizli bir niyyətlə K.-da ehtiram, tərif duyğulan oyatmaq istədilər. Lakin K, da asanlıqla belə şeylərə uyan deyildi: məsələn, Klammin bircə baxışı üçün odlar ayaqlayan K. ağasının nəzarəti altında yaşamağa ixtiyarı çatan Momusun vəziyyətini qəti təqdir etmirdi, heyranlıq da, paxıllıq da ondan uzaq idi, çünki əsas istəyi heç də Klammin yanında qalmaq deyildi, əksinə, o idi ki, təkcə özü özündən başqa, heç kəs, başqalarının arzularıyla yox, yalnız özününkə ilə Klamma yaxınlaşsın və ona görə yaxınlaşmasın ki, orda rahatlıq tapsın, əksinə, burda qərar tutmayıb irəliləsin, irəliləyib qəsrə düşsün. Birdən o, saatına baxıb dedi: – indi isə tərənəm evə.

Vəziyyət o saatca Momusun xeyrinə dəyişdi.

– Hə, mütləq, – katib dilləndi, – xidmətçiliyiniz sizi gözləyir. Amma vaxtınızı bircə dəqiqəlik də mənə sərf edəsi olacaqsınız, bir-ikicə sualım var.

– Meylim yoxdur, – deyib K. qapıya doğru getmək istədi. Momus qovluqlardan birini masaya çırpıb ayağa qalxdı.

– Klammin adından tələb edirəm ki, suallarına cavab verəsiniz.

– Klammin adından? – K. təkrarlardı. – Mənim məsələm onu maraqlandırır bəyəm?

– Bu barədə heç nə deyə bilmərəm, – Momus cavab verdi, – Siz də məndən betər, yaxşısı budur, gəlin bunu onun öz öhdəsinə buraxaq. Ancaq Klammin mənə verdiyi səlahiyyətdən istifadə edib istəyirəm ki, qalıb cavab verəsiniz.

– Cənab yerölçən, – sahibə sözə qarışdı, – Sizə yol göstərməkdən ehtiyatlanıram, ağıllı məsləhətlərimin hamısını indiyə qədər ağına-bozuna baxmadan rədd eləmişiniz və bu gün cənab katibin yanına ona görə gəlmişəm ki, – bunu heç gizlətmirəm də – Sizin davranışınızdan, niyyətlərinizdən idarəni xəbərdar edim, onlara birdəfəlik çatdıram ki, sizi bir də evimə yaxın buraxmasınlar, görsünlər bir-birimizə münasibətimiz necədir və əgər indi öz fikrimi söyləyirəmsə, bu heç də sizə köməkdən irəli gəlmir, əksinə, Sizin kimi adamla oturub-durmağın ağırlığını cənab katibə

çatdırmaq və bununla onun işini xeyli yüngülləşdirmək istəyirəm. Ancaq yenə də bacarsanız açıqlığımdan istifadə edib sizinlə başqa cür davranmaq olmur, elə bunu da özümü zorlayıb deyirəm – sözlərimdən bir nəticə çıxararsınız. Burda fikrinizi bir şeyə də yönəltmək istəyirəm: Sizi Klammin yanına aparən yeganə yol cənab katibin protokollarından keçib gedir. Şişirtmək fikrim yoxdur, yol, çox güman ki, Klammm yanına gedib çıxmasın, bəlkə də, hardasa qırılsın, bu da katib cənablarının mərhəmətindən asılıdır. Hər halda, bu sizi Klammm səmtə apara biləcək yeganə yoldur. Siz də ondan imtina etmək istəyirsiniz, özü də tərslikdən əlinizdə ayır dəlil-sübut yoxdur.

– Eh, xanım sahibə, – K. dedi, – nə Klammm doğru aparən, nə də bir qəpiyə yaranan yoldur. Siz də, cənab katib, deməli, o işlərə baxırsız ki, görəsən burda deyəcəklərim Klammm çatdırılsın, ya çatdırılmasın, eləmi?

– Təbii, – Momus cavab verdi, baxışlarını endirib təkəş-təkəş gah sağa, gah da sola baxdı, amma əslində baxmağa heç nə yoxuydu, – yoxsa nəyin katibiyəm!

– Hə, görürsüz, xanım sahibə, – K. dilləndi, – mənə adamı Klammm calaşdıran yol yox, öncə katib cənablarıyla qovuşduran yol gərəkmiş.

– Elə mən də o yolu üzünüə açmaq istəyirdim, — sahibə cavab verdi. – Çəst ağzı demədimmi, xahişinizi Klammm çatdıracam? Onu da elə katib cənablarının vasitəsiylə edəcəkdim. Sizsə razı olmadınız, indi bu yoldan ayrı imkanınız qalmayıb. Əlbəttə, bugünkü tamaşanızdan, Klammm çəkdiyiniz hücumdan sonra uğura o qədər də bel bağlamaq olmaz. Ancaq itməkdə olan, əslində isə tam öləzimiş bu sonuncu, xırdaca imkan sizin yeganə ümid yerinizdir.

– Necə olur, xanım sahibə, – K. dilləndi, – əvvəlcə əldən-ayaqdan gedib mənə bu yoldan çəkindirirsiniz, indi isə xahişimi ciddi qəbul edirsiniz, planlarımin alt-üst olacağı təqdirdə mənə batmış sayırsız? Klammm yanına getmək fikrindən mənə haçansa min vəchlə danışdıran adam, necə olur, birdən-birə elə həmin ciddi-cəhdlə mənə başqa bir yola itələyir, özü də bilə-bilə ki, bu yol bəlkə də ora aparmır?

– Mən həmin yola itələyirəm?! – Sahibə dedi. – Cəhdlərinizin ümitsiz olduğunu üzünüə deyəndə həmin yola itələmiş oluram?! Bu hərəkətinizlə məsuliyyəti öz üzərinizdən götürüb mənim üstümə atarsızsa, bu, doğrudan da həyasızlığınızın son həddidir. Bəlkə, katib cənablarının burda olmasıdır sizə belə qol-qanad verən? Yox, cənab yerölçən, mən sizi heç yana itələmirəm. Bircə şeyi etiraf edə bilərəm ki, Sizi ilk dəfə görəndə zənnimdə bir balaca yanıılmışam. Fridanı o tezliklə ələ gətirməyiniz mənə qorxutmuşdu, biləmmirdim ki, daha nələrə qadirsınız, sonrakı bəlalardan qorunmaq istəyirdim, fikirləşdim ki, buna da yalvarışla, hədəylə nail olmaq mümkündür. Bu arada hər şeyə soyuqqanlı yanaşmağı öyrənmişəm. Necə bilirsiniz, elə də eləyin. Əməlləriniz, bəlkə də həyətdəki qarın üstündə bir iz qoya bildi, bundan artıq heç yerdə heç nə qoyammas.

– Deyəsən, sözlərinizdəki ziddiyyəti tam aydınlaşdırma bilmədiniz, – K. dedi, – hər halda bircə şeydən razıyam ki, bunu nəzərinizə çatdırdım. İndisə sizdən bir xahişim var, cənab katib, deyin görüm, xanım sahibənin söylədikləri düzdürmü? Düzdürmü ki, indi məndən soruşub yazacağınız protokol son nəticədə Klammm görüşmə imkan yaradacaq? Əgər gerçəkdirsə, bütün suallara elə indicə cavab verməyə hazıram. Bu yolda, ümumiyyətlə, hər şeyə hazıram.

– Xeyr, – Momus dilləndi, – elə şey yoxdur. Söhbət Klammm kənddə olmasını qeydə almaqdan, sadəcə olaraq bugünkü hadisələrin dəqiq təsvirindən gedir. Olayların hamısını yazıb qurtarmışam, üç-

dörd cavabsız sual qalıb, indi onların yerini doldurmaliyiq, qayda belədir; ortada ayrı məqsəd yoxdur, heç ola da bilməz.

K. cıqqırını çıxarmadan sahibəyə baxdı.

– Niyə belə baxırsız, – qadın soruşdu, – yoxsa, mən sizə ayrı şey demişdim? Həmişə belədir, cənab katib, həmişə. Verilən məlumatı saxtalaşdırır, sonra da başlayır ki, düz çatdırmayıblar. Lap ilk gündən demişəm, bu gün də deyirəm, həmişə də deyəcəm, Klammin onu qəbul edəcəyinə bircə qırmaq da ümid yoxdur; deməli, yoxdursa, bu protokolla da olmayacaq. Bundan da açıq, bundan da aydın söz olar? Bir də deyirəm, Klammla bağlaşmaq üçün bu protokol yeganə gerçək, rəsmi sənəddir; bundan aydın söz ola bilməz, onu şübhə altma almağa dəyməz. Əgər mənə inanmırsa – bilmirəm niyə, nə üçün – öz düşündüyü kimi Klammin yanına düşməyə hələ də ümid bəsləyirsə, onda bu rəsmi sənəd, bu protokol yeganə gerçək yoldur. Deyib-deyəcəyim bu olub, əgər başqa cür düşünən varsa, deməli, qəsdən adamın sözünün üstünə söz qoyurlar.

– Əgər belədirsə, xanım sahibə, – K. dindi, – onda sizdən üzr istəyirəm, onda dizi düz başa düşməmişəm; əvvəlki sözlərinizdən belə nəticə çıxarmışdım ki – indi də məlum olur ki, yanılmışam, - hardasa kiçicik bir ümid yeri qalıb.

– Əlbəttə, – sahibə dedi, – mən də bu fikirdəyəm; yenə sözlərimi tərsinə yozursunuz. Özü də bu dəfə tamam əks səmtə. Məncə, ümid yeri qalır, elə məhz bu protokolla. Amma bu o demək deyil ki, ağzınızı açıb katib cənablarına sual dalınca sual yağdırasınız.

– Suallara cavab versəm, Klammin yanına düşə biləcəm?

– Belə sualı uşaq versə, gülərlər, əgər böyük verirsə, deməli, üsul-idarəni təhqir etmiş olur, katib cənabları ustufu cavabıyla söhbəti azca malaladı. Mənim nəzərdə tutduğum ümid yeri isə odur ki, siz protokolla nəşə bir əlaqə, belkə də, elə Klammin özüylə bir əlaqə yarada bildiniz. Bu cür ümid bəsləmir? Sizdən soruşsalar ki, belə ümid bəsləmək üçün hansı xidmətləriniz olub, ortaya bir şey qoya bilərsinizmi? Əlbəttə, dəqiq söz demək çətinidir, vəzifə başında olan katib cənabları da ağ-qara bir kəlmə deməyəcək. Onun işi, özünün dediyi kimi, qaydaya görə bugünkü olaylan qələmə almaqdır, bundan artıq heç nə deməyəcək, lap mənim sözlərimdən sonra soruşsanız da deyən deyil.

– Cənab katib, məgər Klammla bu protokolu oxuyacaq? – K. soruşdu.

– Xeyr, – Momus cavab verdi. – Niyə oxuyur? Bütün protokolları oxumalıdır bəyəm? Axı bir də heç ömründə oxumur, həmişə də deyir: “Rədd eləyin başımdan bu kağız-kuğunuzu!”

– Cənab yerölçən, – sahibə zarıdı, – suallarımızla məni tamam üzdünüz. Lazımdımı, vacibdirmi ki, Klammla protokol oxusun. Sizin puç, mənasız həyatınızı sözbəsöz öyrənsin; yaxşı olmazmı ki, boynunuzu büküb xahiş edəsiniz, protokolu Klammdan gizlətsinlər?! Hərçənd bu xahiş də əvvəlki kimi ağılsızlıq olardı, rəğbətlə qarşılanarsa da, ağılsızlıq olardı, çünki nəyisə Klammdan gizlətmək qəti mümkün deyil. Ümid adlandırdığınız şey üçün bu o qədər vacibdir ki? Demirdizmi, Klammla danışmağa əlinizə fürsət düşsə, lap sizi dindirməsə, sizə qulaq asmasa belə, özünüzü xoşbəxt sayardınız? Bu protokolla heç olmasa o xoşbəxtliyə, bəlkə də bir az ondan da artığına çatmazsınızmi?

– Ondan da artığına? – K. soruşdu. – Hansı yolla?

– Nə ola, bələkdəki uşaq kimi hər şeyin ağzınıza hazır qoyulmasını istəməyəsiz! – Sahibə səsinə qaldırdı. – Belə suallara kim dəqiq cavab verər axı? Protokol gedəcək Klammin kənd qeydiyyatına, bunu özünüz də eşitdiniz, konkret olaraq ayrı heç nə demək olmaz. Protokolun, katib cənablarının, kənddəki üsul-idarənin nələrə qadir olduğundan xəbəriniz varmı? Bilirsinizmi ki, katib cənablarının sizi sorğu-suala tutmağı nə deməkdir? Bəlkə də, lap elə çox güman ki, o, özü də bunu bilmir. Dedi ki, qaydaya əsasən kəndə gəlmişcə oturub vəzifə borcunu yerinə yetirir. Bircə şeyi unutmayın ki, o, Klammin sərəncamıyla, Klammin adından işləyir, yadınızda saxlayın ki, gördüyü işlərin hamısı, lap Klamma çatmasa da, əvvəlcədən onunla razılaşdırılır. Məgər Klammin nəfəsi duyulmayan yerdə hər hansı bir işə onun razılığını almaq olarmı? Katib cənablarına kor-koranə yarımaqdan mən çox-çox uzağam, heç o özü də buna yol verməz, mən onun şəxsiyyətindən danışmıram, indiki kimi, Klammin razılığını alanda nələrə qadir olduğunu demək istəyirəm: belə hallarda o, üstündə həmişə Klammin əli olan bir alətə çevrilir, onda vay sözünə baxmayanın halına.

Sahibənin hədələri K.-ni qorxutmadı, onu ələ almaq üçün vəd etdiyi ümidlər kişini bezikdirdi. Klammin əlçatmazdaydı. Sahibə onu haçansa qartala bənzətmişdi, o vaxt bu, K.-ya gülməli gəlmişdi, ancaq indi belə deyildi, o Klammin əlçatmazlığını, alınmaz qalasını, indiyə qədər eşitmədiyini, yalnız güman etdiyi nərəsindən ortaya çökən sükutu, qarşısında duruş gətirə bilmədikləri, qarşısından qaça bilmədikləri nüfuzlu, sırayətli baxışını, qəsrə anlaşılmaz qayda-qanunla qoruyub saxladığı və K.-nin təsəvvüründəki dərinliklərdən baş qaldıran dağılmaz əhatəsini bir anlığa beynində dolandıraraq gözləri önünə gətirdi: bunların hamısı Klammin qartala oxşadırdı. Amma əslində indi Momusun üstündə duzlu qatlamaları aralayaraq pıvaya tam etdiyi, duzunu, qırıntılarını üstünə səpələdiyi protokolun bununla heç bir əlaqəsi yoxuydu.

– Gecəniz xeyrə qalsın, sorğu-sualdan mənim çoxdan zəhləm gedir, – deyib K. gerçəkdən qapıya tərəf getdi.

– Doğrudan da gedir, – Momus həyəcanla sahibəyə dedi.

– Ürək eləməz, – qadın cavab verdi, K. daha heç nə eşitmədi, artıq dəhlizə çıxmışdı. Hava soyuq idi, güclü külək əsirdi. Mehmanxana sahibi qarşıdakı qapıların birindən çıxıb ona doğru gəldi, deyəsən, gözlükdən dəhlizə nəzarət edirmiş. Büzüşüb pencəyini bədənə sıxmışdı, külək burda, dəhlizdə də vıy-vıy vıyıldaırdı.

– Gedirsiz, cənab yerölçən? – Sahibkar soruşdu.

– Getməyim sizi təəccübləndirir?

– Bəli, – sahibkar cavab verdi. – Sizi dindirməyəcəklər?

– Xeyr. Mən dindirilən oğullardan deyiləm. – K. dedi.

– Niyə ki? – Sahibkar soruşdu.

– Bilmirəm, – K. cavab verdi, – niyə dindirilməliyəm, niyə lağlağının, idarə məzəsinin havasıyla oynamağam. Ola bilsin, bir başqa vaxt mən də lağlağıdan, məzədən belə şeyə razılıq verdim, amma bu gün yox.

– Bəs nə, elədir, – sahibkar qanacaqda razılaşdı, lakin orda inandırıcı razılıqdan heç bir əsər-eləmet yoxuydu. – Nökər-naibi bufetə buraxmalıyam, vaxtları çatıb. Amma istintaqa mane olmaq istəmirəm.

– Sizin üçün bu o qədər vacib idi ki? – K. soruşdu.

– Bəs nə, – sahibkar cavab verdi.

– Mən etiraz eləməzdim.

– Xeyr, söhbət Sizdən getmir, Siz etməməliyidiniz. – K.-nin dinmədiyini görüb əlavə etdi, sanki ona təsəlli verir, ya da tezliklə aradan çıxmaq istəyirdi, – Yaxşıdır, fikir vermə, bundan ötrü üstümüzdə göydən daş ələnməyəcək ki!

– Yox, ələnməyəcək, daş havası yoxdur, – K. dedi və onlar gülə-gülə bir-birindən ayrıldılar.

ONUNCU FƏSİL

K. küləyin tüğyan etdiyi bayır pilləkəndən çölə çıxıb qaranlığa baxdı. Murdar, çox murdar havaydı. Bununla bağlı, necə oldusa, sahibənin onu protokola qul etmək cəhdi, özünün əyilməməyi yadına düşdü. Doğrudur, sən deyən, açıq cəhd deyildi, hardasa gizlində onu həm də protokoldan diksindirən bir şey vardı; əvvəl-axır bilinmədi ki, duruşmu gətirdi, yoxsa, təslimini oldu. Nə yaman cəncəl adammış bu sahibə, özü də qanmadan külək kimi açıq-aşkar yeddi yerə əsir, heç kəsin baş açmadığı uzaq-uzaq tapşırıqları yerinə yetirir.

Kənd yolunda bir-iki addım atmışdı ki, uzaqdan bir cüt səyriyən işıq göründü; bu həyat işartısı ona qol-qanad verdi, qarşidan süzülüb gələn işığa doğru tələsdi. Köməkçilərini görəndə peşmanlamağının səbəbini heç cür anlaya bilmədi. Axı qabağına çıxmışdılar, özü də, görünür, Frida göndərmişdi, dörd yandan üstünə ələnməmiş qaranlıqdan onu qurtaran fənərlər də öz malıydı, ancaq buna baxmayaraq, peşmanlamışdı, ona ağır yük olan bu köhnə tanışları yox, tamam yad adamları gözləyirdi. Amma gələnlər təkcə köməkçiləri deyildi, birdən qaranlıq içindən Barnabas da zühur etdi.

– Barnabas! — K. bərkdən dillənib əlini ona uzatdı. — Məni axtarırsan?

Görüşün gözlənilməzliyi Barnabasın haçansa K-ya etdiyi yamanlığın hamısını unutturdu.

– Hə, səni, – Barnabas halını dəyişmədən əvvəlki səmimiyyətlə dilləndi. — Klammdan məktub var.

– Klammdan məktub var?! – K. başını dala atıb təkrarladı, sonra məktubu dartıb Barnabasın əlindən aldı. – İşıq verin! – Sağına, soluna qısılib fənərləri yuxarı tutmuş köməkçilərinə müraciət etdi. Külək qoparmasın deyə əlindəki iri məktubu oxumaq üçün bir neçə yerə qatladı. Sonra da oxudu. “Körpüyə” meyxanasındakı yerölçən cənablarına! İndiyə qədər apardığınız yerölçmə işlərini bəyənirəm. Köməkçilərin fəaliyyətindən də razıyam, onları işletməyin səmtini pis bilmirsiniz. Tutduğunuz yoldan dönməyin! İşlərinizi uğurla başa vurun. Dayandırsanız, məni acıqlandırmış olarsınız. Başqa şeylərdən nigarancılıq keçirməyin, əmək haqqı məsələsi tezliklə həll ediləcək. Həmişə gözüm üstünüzdə olacaq. – Ona nisbətən xeyli ləng oxuyan köməkçiləri xoş xəbərin şərəfinə fənərləri havada yellədirib üç dəfə bərkdən “Urta” qışqıranda K. başını məktubdan qaldırdı. – Sakit olun, — deyib üzünü Barnabasa tutdu. – Dolaşmaq işə oxşayır, – K. bir də təkrarladı, əvvəlki yorğunluğu təzədən canına çökdü, məktəbə gedən yol ona həddən artıq uzun göründü və Barnabasın ailə üzvləri arxa tərəfdən boy-boy düzöldülər, köməkçilərsə bu dəfə elə bərk sığındılar ki, dirsəyi ilə onları önündən qırağa itələyəsi oldu;

Frida niyə bunları onun qabağna göndərib, axı əmr etmişdi, evdən çölə çıxmasınlar. Evə özü tək də gələ bilərdi, bu dəstədən sə tək getmək daha asan olardı. Hələ bu, az imiş kimi, biri boğazına şal da bağlayıb, ucları küləkdən çırpılıb K.-nin sifətinə yapışır, o birisi də əlini atıb barmağının ucuyla şalı götürür, qaş düzəltdiyi yerdə vurub göz tökürdü. Deyəsən, ikisi də bu oyundan həzz alır, küləyin əsməsiylə, gecənin narahatlığıyla məzələnirdilər. – Əkilin başımdan! Qarşılamağa gəlirdizsə, çəliyimi niyə gətirmədiz? Sizi evə nəylə qovacam? – Hər ikisi Barnabasın arxasında gizləndi, ancaq sən deyən qədər də qorxmadılar, fənərlərini sağdan, soldan sipərlərinin çiyninə qoydular, o da təbii ki, silkələnib altından çıxıb bildi. – Barnabas, – deyə K. bir də dilləndi, elə bil ürəyindən daş asılmışdı. Barnabas açıq-aşkar onu başa düşmürdü, qovğasız çağlarda əynindəki paltar par-par parıldayırdı, vəziyyət ciddiləşəndə isə kömək əli uzatmırdı, yalnız susub müqavimət göstərirdi, özü də elə müqavimət ki, daha heç kəs onu sındıra bilməzdi, çünki bu anda özü də köməksizləşirdi, yalnız üzünə bir balaca gülür, lakin bunun da heç bir köməyi olmurdu, göydəki ulduzların yerdəki fırtınaya köməyi olmadığı kimi. – Gör hələ ağamızı nə yazır, – deyib K. məktubu Barnabasın üzünə yaxınlaşdırdı – Ona yalnız məlumat veriblər. Axı mən yer ölçməklə məşğul deyiləm, köməkçilərin də nəyə qadir olduğu göz qabağındadır. Görmədiyim işi də, təbii ki, dayandıra bilmərəm, hətta ağamı da hirsəndirəmmərəm, bəs necə olar ki, etimadını qazanımla! Və ömrümdə arxayınlaşa bilmərəm.

– Hamısını çatdıraram, – bayaqdan məktuba çəpəki nəzər salan, gözləri önündə olmadığına görə, təbii ki, onu oxumağa imkan tapmayan Barnabas dilləndi.

– Eh, – K. cavab verdi, – söz verirsən çatdıracaqsan, amma de görüm, sənə doğrudan da inanmaq olarmı? Mənə bu saat həmişəkindən də etibarlı bir elçi lazımdır. – K. səbirsizlikdən dodaqlarını çeynədi.

– Cənab, – deyib Barnabas yüngülcə boynunu bükdü, sanki bununla K.-ni özünə inandıraraq yenə də onu yoldan çıxarırdı, – mütləq çatdıracam; bundan sonra deyəcəklərini də çatdıracam.

– Necə! – K. səsinə qaldırdı. – İndiyə qədər dediklərimi hələ çatdırmamısan? O günkü görüşdən sonra qəsrə olmamısan bəyəm?

– Xeyr. Atam yaşlaşıb, sən onu görmüsən axı, evdə iş tökülüb qalmışdı, mən də ona kömək eləyəsi oldum, ancaq bu yaxınlarda mütləq gedəcəm.

– Gör nə iş görürsən, ay qanmaz! – deyib K. alnını döyəclədi. – Məgər Klammın işi bütün işlərdən vacib deyil? Elçi kimi yüksək bir vəzifə tapşırıblar, onu da bu cür biabırçı yerinə yetirirsən? Atanın işi elə vacibdir ki? Klamm məlumat gözləyir, sənə onun yanına uça-uça getmək əvəzinə, tövlədə peyın kürüyürsən.

– Atam çəkməçidir, – Barnabas arxayın-arxayın dedi, – Brunsvikdən sifariş almışdı, mən də şayırıdım axı.

– Çəkməçi... sifariş... Brunsvik... – K.. dəli kimi qışqırdı, sanki bu sözlərin hər birini həmişəlik işləkdən çıxarırdı. – Ömrümdə gedişi-gəlişi olmayan yollarda çəkmə kimə gərəkdir axı? Axı bu çəkməçiliyin mənə nə dəxli? Ümidli olub səndən xəbər göndərmədim ki, unudub çəkməçi qəlibinin üstündə qoyasan, hər şeyin altını üstünə vurasan, ona görə göndərdim ki, o saat Klamm cənablarına yetirəsən.

– Yadına düşəndə ki, Klamm, doğrudan da xeyli vaxtdır qəsrə qalxmayıb, burda, mehmanxanada qalıb, K. bir balaca sakitləşdi, lakin Barnabas K.-nin ilk məlumatını əzbər yadında saxladığını sübut etmək üçün təkrarlayanda bir də hövsələdən çıxdı. – Yetər, heç nə eşitmək istəmirəm, – dedi.

– Mənə açıqlanma cənab, – Barnabas dindi və sanki özündən aslı olmayaraq, ona işgəncə vermək istədiyindən gözlərini K.-dan çəkib yerə dikdi, kim bilir, bəlkə də, K.-nın qışqırığından sarsılıb belə etdi.

– Açıqlanmıram, – K. dedi. – Sənə açıqlanmıram, amma vay mənim halıma ki, belə vacib işlərdən ötrü qismətimə bu cür elçi düşüb.

– Bəri bax, – Barnabas cavab verdi, deyəsən, elçilik şərəfini qorumaqdan ötrü səlahiyyətindən artıq şeyləri demək istəyirdi, – Klamm məlumat-zad gözləmir, yanına gedəndə, hətta hirsələnir də. Lap bir dəfə “Yenə nə təzə xəbərlə gəlmisən!” dedi, çox vaxt da gəlişimi uzaqdan görüb qalxır keçir yan otağa, heç məni qəbul da eləmir, özü də heç yanda deyilməyib ki, xəbər alan kimi ona çatdırmalıyam, deyilsəydi, mütləq elə həmin an gedərdim, bu barədə göstəriş-zad yoxdur, Allahımdan dönüb heç getməsəm də, itirib-axtaran olmur. Əgər xəbər aparırımsa, deməli, könüllü edirəm.

– Oldu, – K. dedi, bir gözü Barnabasdaydı, həm də çalışırdı ki, köməkçiləri tərəfə baxmasın, onlar da bir-birini əvəz edə-edə Barnabasın çiyindən boylanır, yüngülcə fit çalıb külək viyılması kimi səslər çıxarır, sonra da sanki K.-nın baxışından qorxmuş təki tezəcə geri çəkilir və elə bil gizlənpaç oynayırdılar. Xeyli beləcə məzələndilər, – Klamm neynir, nə iş görür, bilmirəm; amma sənin orda hər şeydən, baş tapmağına şübhəm var, lap elə baş tapa bilsən də, o işləri düzəldəsi deyilik. Ancaq, xəbər aparmaq əlindən gəlir, elə buna görə də səndən xahiş edirəm. Qısaca bir xəbər. Sabah tezdən aparıb elə sabah da cavab gətirə bilsənəm, heç olmasa, səni necə qarşıladığı barədə? Bacarırsanmı, istəyirsənmi? Bunun mənim üçün əhəmiyyəti çoxdur. Əlimə imkan düşən kimi yaxşılığının altından çıxaram, ya bəlkə, indi bir arzun var, bəlkə yerinə yetirə bildim.

– Tapşırığınıza əməl edərəm, mütləq.

– Bəlkə, bir az çalışıb yaxşı əməl edəsən, düz Klammın özünə çatdırasan, elə özündən də həmin dəqiqə, həmin an, elə sabah çeşt ağzı cavab alasan, istəyirsən?

– Əlimdən gələni edəcəm, – Barnabas cavab verdi, – həmişə gördüyüm iş deyilmi?!

– Gəl bu barədə mübahisə etməyə. Tapşırıq belədir: cənab yerölçən sədr cənablarından xahiş edir ki, şəxsən özü ilə danışmaq üçün ona icazə versin; belə bir icazəylə bağlı qoyulacaq bütün şərtləri qabaqcadan qəbul edir. Belə məcburi xahişə ona görə əl atır ki, yardımçı şəxslərin hamısından indiyə qədər rədd cavabı ahb, sübut olaraq bildirir ki, indiyə qədər, bir qırnaq da olsun, ölçü işləri aparmayıb və kəndxudanın məlumatlarına görə, heç bundan sonra da aparmayacaq, ona görə də sədr cənablarının son məktubunu oxuyanda utanıb yerə girib, bu işdə yalnız cənabları ilə şəxsi söhbət kömək edə bilər. Belə bir xahişin nə demək olduğunu yerölçən gözəl bilir, amma çalışacaq ki, sədr cənablarına çox da mane olmasın, istənilən vaxt məhdudluğuna razıdır, lazım gəlsə, danışmaq zamanı işlədəcəyi sözləri istənilən miqdarda məhdudlaşdırmağı da boynuna götürür, fikrini çatdırmaq üçün ona on söz də bəs eləyər. Veriləcək hökmü dərin ehtiras və sonsuz səbirsizliklə gözləyir. K. özünü unutduğundan elə danışdı ki, sanki Klammın qapısında dayanıb qapıcıyla söhbət edirdi. – Fikirləşdiyimdən uzun oldu, amma sən şifahi çatdıracaqsan, məktub yazmaq istəmirəm, məktub sonu-sonucu bilinməyən rəsmi yollardan keçəsi olacaq. – K. kağız parçası götürüb köməkçilərin birinin kürəyində Barnabasdan ötrü cizma-qara etməyə başladı. Digər köməkçi ona fənər tuturdu. K. da hamısını yadında saxlamış və məktəbli kimi nöqtə-vergülünə qədər əzbər söyləyən, köməkçilərin yanlış deyimlərinə məhəl qoymayan Barnabasın diqtəsiylə yazırdı. – Əvəzsiz yaddaşın var, – deyib K.

kağızı ona verdi, indisə səndən bircə xahişim var, öz əvəzsizliyini burda da göstər. Bəs arzun-diləyin? Yoxdur bəyəm? Açığını deyim ki, olsaydı, göndərdiyim xəbərin taleyindən xeyli arxayınlaşardım.

Barnabas əvvəlcə dinmədi, xeyli keçəndən sonra dedi:

– Bacılarım sənə salam göndərir.

– Bacıların?! Hə, hə, o hündür, canlı qızlar.

– İkisi də sənə salam göndərir, xüsusilə də Amalya, məktubu da qəsrədən bu gün o göndərib.

K. deyilənlərin hamısından çox, bu məktubdan yapışıb soruşdu:

– Mənim xəbərimi də qəsrə apara bilməzdimi? Ya ikiniz də gedib hərə öz bəxtini sınağa bilməzdimi?

– Amalyanın idarəyə girməyə ixtiyarı yoxdur, – Barnabas dedi, – yoxsa, can-başla gedərdi.

— Bəlkə sabah sizə gəldim, – K. dedi, – ancaq sən çalış, əvvəlcə cavabla qayıt. Səni məktəbdə gözləyəcəm. Bacılarına da məndən salam söylə.

Deyəsən, K.-nın vədi Barnabası xeyli sevindirdi, aynılıb bir-birinə əl verəndə hətta yüngülcə onun çiyninə də toxundu. Belə, sanki hər şey yenə də əvvəlki, Barnabas alışıb yana-yana meyhanadakı kəndlilərin arasında peyda olduğu vaxtdakı kimiydi; K. bu təması, təbəssümlə də olsa, mükafat təki qəbul etdi. Elə bil üstündən dağ götürülmüşdü, ona görə də evə qayıdanbaşa köməkçilərinin xətrinə dəymədi, bildiklərini elədilər.

ON BİRİNCİ FƏSİL

Əli, ayağı donmuş özünü evə saldı, hər yan qaranlığa qərq olmuşdu, fənərdəki şamlar yanıb qurtarmışdı, buralara yaxşı bələd olan köməkçilər qoluna girmişdilər, dövdənə-dövdənə sinif otaqlarından birinə keçdilər.

– İlk işinizdir ki, tərifə layiq görmək olar, – Klamma yazdığı məktubu beynində dolandıra-dolandıra dedi; yarıyuxulu Frida hansı küncdənsə qışqırdı:

– Qoyun yatsın! Mane olmayın!

Yuxulu da olsa, gözləməyə təqəti qalmasa da, deməli, K.-nı beynindən çıxara bilmirmiş, işığı yandırdılar: lakin çırağın piltəsini çox qaldıra bilmədilər, nefti azıydı. Təzə ev-eşiyinin əyər-əskiyyə çox idi. Sobanı yandırmışdılar, amma idman üçün istifadə olunan iri otağa – hər yan idman aləti ilə doluydu, hətta bir neçəsi tavandan sallanırdı – yanacaq ehtiyatının hamısı bəs eləməmişdi, K-nı arxayın salmaq istədilər ki, otaq həddindən artıq istilənmiş, lakin təəssüf ki, yenidən soyumuşdu. Doğrudur, anbarda çoxlu odun ehtiyatı vardı, ancaq qapısı bağlıydı, açan da müəllimdəydi, o da odundan yalnız dərs vaxtı istifadəyə icazə verirdi. Çarpayı olsaydı, dözüldərdi, qalxıb üstündə yatardın. Amma ortada Fridanın tərtəmiz yun üzlük çəkdiyi yeganə saman kisəsindən başqa, heç nə yox idi, bir

də olan-qalan bir cüt qaba, sərt adyal idi, o da qəti adamın canını qızdırmırdı. Hətta bu miskin saman kisəsinə də köməkçilər həsrətlə baxırdılar, lakin haçansa üstündə yatmaq ümidində deyildilər. Frida çəkinə-çəkinə K.-ya baxdı; lap miskin də olsa, istənilən otağı yaşamalılı vəziyyətə gətirmək bacarığını o, körpüdəki meyhanada sübut etmişdi, ancaq burda bundan artıq heç nə eləyə bilməmişdi, əlinin altında bir şey olmayandan sonra neyləyə bilərdi.

– Yeganə bəzəyimiz idman alətidir, – Frida göz yaşını boğub güldü. Amma ən böyük əskikliyi, yataq ləvazimatıyla yanacaq məsələsini, sabah yoluna qoyacağını tam əminliklə bildirdi, K.-dan xahiş etdi ki, ona qədər səbirli olsun, sözləri də, işarələri də, hərəkətləri də deyirdi ki, K.-ya qarşı ürəyində birca qınnıq inciklik yoxdur, baxmayaraq, K. tez-tez özünə dediyi kimi, onu yerindən, yuvasından edib əvvəlcə mehmanxanadan, indisə körpüdəki meyhanadan qopartmışdı. Ona görə də K. çalışırdı ki, hər şeylə barışsın və burada o qədər də çətinlik çəkmirdi, çünki fikrində Barnabasla əlləşir, göndərdiyi xəbəri sözbəsöz təkrarlayırdı, ancaq Barnabasa söylədiyi kimi yox, Klammin qarşısında səslənəcəyi kimi hər halda güman edirdi. Bununla yanaşı Fridanın onun üçün spirt ocağında bişirdiyi qəhvəyə ürəkdən sevinir, soyumuş sobaya söykənib onun cəld, təcrübəli hərəkətlərinə göz qoyurdu: Frida kürsülü masanın üstünə düməğ süfrə salır, bəzəkli qəhvə fincanını, çörəyi, piyi, hətta sardina qutusunu da masaya düzürdü. Artıq hər şey hazır idi, Frida da şam etməmişdi, oturub K.-nı gözləmişdi.

Otaqda iki kürsü vardı, K. ilə Frida həmin kürsülərdə masa arxasına əyləşdilər, köməkçilər də ayaq ucunda yerdən oturdular, amma burda da dinc dayanmadılar, rahat yeməyə də mane olurdular. Süfrədəki yeməklərdən ürəkləri istədiyi qədər götürsələr də, paylarını yeyib qartarmamış tez-tez ayağa qalxıb baxırdılar ki, görsünlər hələ çoxmu qalıb, onlara da bir şey çatacaqmı. K. onları sayı salmırdı, yalnız Fridanın gülüşündən sonra ayıllantəhər oldu, əlini nəvazişlə Fridanın əlinin üstünə qoyub astadan soruşdu ki, niyə onlara bu cür üz verir, hətta həyasızlıqlarını da gülə-gülə qarşılayır. Bu yolla onlardan yaxa qurtarmaq olmaz axı, halbuki nəsə sərt, öz davranışına uyğun bir rəftarla nəyəsə nail olmaq mümkündür, ya gərək onları cilovlayasan, ya da ən yaxşısı, ən ağıllısı budur ki, işlərindən bezdirəsən, bezikib qaçalar. Onsuz da məktəbdəki bu yaşayış ürək açan olmayacaq; heç özü də çox dözən deyil, lakin köməkçilər əkilərlər və bu sakit guşədə ikisi tək qalsa, bəlkə, əyər-əskikliyi hiss eləməzlər. Məgər özü görmür ki, köməkçilər günü-gündən sırtıqlaşır, sanki Fridamn varlığı, K.-nın arvadının yanında bunlara dəyib toxunmayacaq ümidi onlara qol-qanad verir. Bunlardan yaxa qurtarmaq üçün ola bitsin, başqa imkanlar da var. Burdakı münasibətlərə bələd olan Frida, bəlkə başqa yollar da bitir. Köməkçiləri bir təhər qovub çıxara bilsələr, əslində onlara yaxşılıq etmiş olarlar. Çünki burdakı güzəranları onsuz da qolaydı, çünki indiyə qədər etdikləri tənbəlliyə qismən son qoyulacaq, indi işləməli olacaqlar, çünki Frida axır günlərin həyəcanından sonra bir az da özünə baxmalı, K.-da çalışmalıdır ki, bu acınacaqlı vəziyyətdən axtarılıb bir çıxış yolu tapsın. Hər halda köməkçilər gedəsi olsalar, K. özünü xeyli yüngülləşmiş hiss edərdi, məktəb işlərinin hamısını başqaları ilə yanaşı tək canına yerinə yetirər.

Bayaqdan ona diqqətlə qulaq asan Frida ehtiyatla K.-nın əlini tumarlayıb dedi ki, o da bu fikirdədir. Amma görünür, K. köməkçilərin sırtıqlığını azca şişirdir, cavan oğlanlardır, şəndirlər, sadədirlər, birinci dəfədir yad adamın qulluğuna keçiblər, ciddi qəsr həyatından aralanıblar, ona görə də bir az şuxlaşıblar, mat qalıblar və bu vəziyyətdə hərdən dəcəllik eləyirlər, əlbəttə, belə şeylərə hirsələnmək olar, amma yaxşısı budur, güləsən. Elə bunun üçün hərdən Frida da özünü gülməkdən saxlaya bilmir. Buna baxmayaraq, K. ilə tamam razılışır. Onları qovub tək yaşasalar, yaxşı olar. K.-ya yaxınlaşıb sifətini onun kürəyində gizlətdi. Güclə başa düşüləcək bir səslə dedi ki, K. ona doğru əyilsin,

köməkçilərdən üzüləşmək üçün yol-iz tanımır və qorxur ki, K.-nin dediklərinin hamısını lazımi adamların ovcuna qoyacaqlar. Bildiyinə görə, bunları axı K. özü istəyib, onlar da göndəriblər, indi gərək saxlasın. Yaxşı olar ki, çox da dərinə getməsinlər, bunları yüngül adam hesab eləsin. Onsuz da elə yüngüldürlər, bırı təhər dözsün.

Cavab K.-ni razi satmadı: yarı zarafat, yarı ciddi dedi ki, Frida da onlarla əlbir, ya da ən azı onlara hüsn-rəğbəti var; doğrudur, gözəl oğlanlardır, lakin elə adam tapılmaz ki, istəyəsən, amma qova bilməyəsən, bunu o, köməkçilərin üstündə sübuta yetirəcək.

Frida dedi ki, bu iş alınsa, ona minnətdar olacaq. Yeri gəlmişkən, bundan sonra daha onların üzünə gülməyəcək, bir kəlmə də olsun yersiz söz danışmayacaq. Doğrudan da həmişə iki kişinin onlara göz olması heç də boş şey deyil, bunlara ərinin gözü ilə baxmağı o da öyrənib. Həm yeməyin qalığını yoxlamaq, həm də kəsmək bilməyən pıçıltının içinə yetmək məqsədilə köməkçilər ayağa duranda Frida, doğrudan da azca dıksındı.

Fridanı köməkçilərdən yayındırmaqdan ötrü K. bu məqamdan istifadə etdi, onu özünə doğru çəkdi və baş-başa verib yeməyin axırına çıxdılar. İndi isə yatmaq vaxtıydı, hamısı yorulmuşdu, köməkçilərdən biri, hətta yeməyin üstündə yuxuya getmişdi, bu o biri yoldaşına gülməli gəlirdi, o, ağasını-xanımını yatanın gülməli sifətinə baxdırmaq istədi, lakin heç nə çıxmadı. K. da, Frida da onun təklifini rədd edib yerlərindən tərpənmədilər. Getdikcə adamın iliyinə işləyən soyuqda yatmağa ürək eləmədilər, axırda K. dedi ki, sobanı qalamaq lazımdır, yoxsa yatmaq mümkün olmayacaq. Qalxıb balta axtardı, köməkçilər yerini bilirdilər, baltanı gətirdilər və üçü də odun kiralına getdi. Bir azdan amanat qapını sındırdılar, köməkçilər indiyə qədər belə gözəl bir mənzərə görməyibmiş kimi, heyrləndilər, bir-birini qova-qova, itələşə-itələşə odunu sinif otağına daşımağa başladılar, tezliklə iri bir tiğ yarandı, sobanı qaladılar, hamı ətrafına döşəndi, bürünmək üçün köməkçilərə hələ adyal payı da düşdü, bu bir dənə adyal onlara tamamilə bəs edirdi, çünki şərtləşmişdilər ki, biri həmişə oyaq qalıb ocağı sönməyə qoymayacaq. Tezliklə sobanın yanı elə istiləndi ki, daha adyal da lazım olmadı, çırağı çəkdilər, istidən, sakitlikdən xoşallanıb K. da, Frida da yatağa uzandılar.

K. gecə yarısı səsdən oyananda, yuxulu-yuxulu böyrünü tapdalayıb Fridanı axtaranda gördü ki, onun yerində köməkçilərdən hansısa uzanıb. Görünür, yuxudan qəfil oyanışın nəticəsiydi, K. elə həyəcanlandı, qorxdı ki, kəndə gələndən hələ bu cür həyəcanlanıb qorxmamışdı. Qışqırıb dalı üstə oturdu, köməkçiye əlasərsəm elə bir yumruq ilişdirdi ki, o ağlamağa başladı. Hər şey tezliklə aydın oldu. Sən demə, Frida ona görə yuxudan oyanıb ki, hər halda ona belə gəlib – iri bir heyvan, yaqın pişik olub, qızın sinəsinə atlanıb, sonra da qaçıb gedib. Frida da ayağa durub otaqda şamla həmin heyvanı axtarıb. Köməkçilərdən biri bu vəziyyətdən istifadə edib, saman kisəsinin ləzzətini bir anlığa dadmaq üçün özünü Fridanın yerinə salıb, indi isə bu ləzzətin acısını dadırdı. Ancaq Frida heç nə tapa bilmədi, bəlkə, onu qara basırmış, K.-nin yanına qayıtdı, sanki axşamkı söhbəti unutmuşdu, büzüşüb fəryad edən köməkçinin saçlarını sığalladı. K. buna heç nə demədi, sadəcə köməkçiye əmr etdi ki, daha sobanı qalamasın, çünki həm gətirdikləri odunun hamısını işlətmışdilər, həm də otaq od tutub yanırdı.

ON İKİNCİ FƏSİL

Səhər hamısı o vaxt oyandı ki, məktəblilər başlarının üstünü kəsdirmiş, yatdıqları yeri maraqla dövrəyə almışdılar. Xoşa gələn mənzərə deyildi, çünki səhərə yaxın havanın azca soyumasına baxmayaraq, gecəki istidən hamısı soyunub çıpaqlanmışdı, əyinlərində təkə alt köynəyi qalmışdı, elə təzəcə geyinmək istəyirdilər ki, müəllimə Qıza, irigövdəli, sarışın, qəşəng və xeyli zəhmli bir qız qapıda göründü. Açıqca hiss olunurdu ki, məktəb xidmətçisinin üstünə hazır gəlib, yaqin müəllimdən necə davranmaq dərslərini yaxşı almışdı, çünki elə astanadan dilləndi:

– Belə şeyə dözə bilmərəm. Gör nə gözəl mənzərədir! Sizə sinif otağında yatmağa icazə veriblərsə, bu, o demək deyil ki, mən sizin yataq otağınızda dərslər keçməyə borcluyam. Gün dəyəənə qədər çarpayıda yayxanan xidmətçi ailəsinə baxın! Tfu!

“Dediklərinə etiraz etmək olardı, xüsusilə də ailə sözünə, çarpayı məsələsinə”, K. fikrində dolandırdı və tələsik- Fridayla köməkçilərdən haray ummağın xeyri yox idi, döşəmənin üstünə uzanıb maddım-maddım müəlliməylə uşaqlara baxırdılar – tiri, eşşəyi yaxına çəkdi, üstünə adyal atıb otaq kimi balaca bir yer düzəltdi ki, uşaqların nəzərindən yayınıb, heç olmasa, geyinə bilsinlər. – Əslində bircə anlığa da dinclik tapa bilmədilər, əvvəlcə müəllimə dava-qalmaqla saldı, çünki təknədə təzə su yox idi; elə K. da bu barədə düşünürdü, fikirləşirdi ki, təknəni gətirsin, yuyunsunlar, lakin müəlliməni çox cinləndirməmək üçün axırda bu niyyətindən də daşındı, amma onun da köməyi olmadı, azca keçmiş böyük bir mərkəyə başladı, bədbəxtlikdən axşam yeməyinin qalığını yığışdırmağı unutmuşdular, müəllimə xətkəşlə hamısını sıyırıb atdı, masanın üstündəkilər yerə səpələndi; sardina yağının, qəhvənin qalığının axıb tökülməsindən, qəhvədanının çiliklənməsindən müəllimənin heç tükü də tərpənmədi. Onsuz da xidmətçi indicə yır-yığış edəcəkdi. Paltarlarını axıra qədər geyməmiş. K. ilə Frida tirə söykəniş olan qalan var-dövlətlərinin sınıqlarına tamaşa edirdilər; geyinməyi ağıllarına belə gətirməyib köməkçilər adyala bürünərək altıdan-yuxarı baxır, uşaqlar da bundan ləzzət alırdılar. Qəhvədanının itkisinə hamıdan çox, təbii ki, Frida acıyırdı; yalnız K. onu sakitləşdirmək üçün deyəndə ki, indicə kəndxudanın yanına gedib ziyanın əvəzini tələb edəcək və mütləq alacaq, Frida azca toxtadı, köynəklə tumanda daldadan çıxıb, heç olmasa, adyala baxmağa qoymamaq üçün irəli cumdu. Müəllimə onu qorxudub qaytarmaq üçün əlindəki xətkəşlə durmadan masanı döyəcəlsə də, adamın sinirlərini yerindən oynatsa da, Frida istədiyini elədi. K. ilə Frida geyinib hazırlaşandan sonra bu işlərə mat qalmış köməkçiləri nəinki əmrlə, zoxmayla geyindirdilər, hətta onlara qismən özləri də kömək etdilər. Axırda hamı hazır olandan sonra K. növbəti işləri bölüşdü. Köməkçilər odun gətirib sobanı qalamalı idilər, özü də əvvəlcə o biri otaqda. Oranın qalmaqlı daha çox olmalı idi, çünki müəllim yaqin çoxdan içəridə idi. Frida döşəməni silməli, K. da su gətirib başqa işlərə baxmalı idi; hələlik səhər yeməyi barədə düşüncəsi halları yox idi.

Ümumiyyətlə, müəllimin əhval-ruhiyyəsini öyrənmək məqsədilə K. çölə özü birinci çıxmaq istədi, çağırırdı, o biriləri də gəlməli idi, bu tədbirə bir tərəfdən ona görə əl atırdı ki, köməkçilərin gicliyindən vəziyyəti əvvəlcədən korlamaq istəmirdi, digər tərəfdənsə imkanca Fridanı qorumaq istəyirdi, çünki Fridanın təkəbbürü vardı, onunsa yox, çünki Frida həssas idi, o, isə yox, çünki Frida hazırkı xırda iyrencliklər barədə düşünürdü, o isə Barnabas və gələcək barəsində. Frida onun bütün göstərişlərinə əməl etdi, gözünü K.-dan qəti çəkmədi. K. qabağa çıxar-çıxmaz müəllimə uşaqların kəsmək bilməyən gülüşləri altında soruşdu:

-Hə, yuxudan doydunuz? – K. buna məhəl qoymadı, çünki əslində heç sual da deyildi. Əl-üz yuyulan yerə gedəndə müəllimə bir də ondan soruşdu. – Pişiyimin başına nə oyun açmısınız? – İri, yaşıl, ətli-

canlı bir pişik tənbel-tənbel masanın üstünə sərələnmişdi, müəllimə də onun azca yaralanmış pəncəsinə baxırdı. Deməli, Frida haqlıymış, sən demə, pişik onun üstünə tullanmayıbmış, çünki tullanması heyi yox idi, sinəsinin üstündən adlayıb keçəndə həmişə boş otaqda olan adamları görüb qorxmış, tələsik gizlənmək istəmiş və tələsiklikdə də ayağını yaralaymış. K. istədi, hər şeyi arxayınca başa salsın, lakin müəllimə nəticədən yapışdı və dedi. – Hə, elədir, yaralamırsınız, görün hələ bir nəylə başlamısınız! – Və sonra K.-ni yanına çağırdı, pişiyin pəncəsini ona göstərdi. K. baxıb qurtarana kimi caynaqları ilə əlinin üstünü cırmaqladı: caynaqlar küt olsa da, müəllimə bu dəfə pişiyə məhəl qoymadı, onları elə dərinə batırırdı ki, yerindən qan axmağa başladı.

-İndi gəlib işinizi görə bilərsiniz, – hövsələsiizliklə dikəlib yenidən pişiyə doğru əyildi. Tirin arxasından köməkçilərlə bu mənzərəyə tamaşa edən Frida qanı görəndə kimi qışqırdı. K. əlini uşaqlara göstərərək dedi:

– Baxın, bunu qaniçən, məkrli pişik etdi.

Sözlərini, əlbəttə, uşaqlara görə demirdi, onlar onsuz da qışqıraraq qaqqıldaşırdılar, məzənlənmək üçün onsuz da yeni səbəb, yeni təkan gərək deyildi, onsuz da nə söz eşidir, nə də söz başa düşürdülər. Müəllimə də çəpəki baxmağıyla təhqirə cavab verdiyinə, hələ də pişiklə əlləşdiyinə, ilk hirsini qanla cəza ilə soyutduğuna görə K. Fridanı və köməkçiləri çağırdı və iş başladı.

K. çirkli su ilə dolu vedrəni çölə çıxarıb təzə su gətirəndən sonra otağı təmizləyəndə partaların birində on iki yaşlı bir oğlan uşağı irəli gəlib onun əlinə toxundu və bu hay-harayın içində nəse anlaşılmaz bir söz dedi. Birdən hamı səsinə kəsdi. K. geriye qanrırdı. Səhərdən qorxduqları həngamə başladı. Balacaboy müəllim qapının ağzında dayanmışdı: hər əlində də bir köməkçi. İkisinin də yaxasından yapışmışdı; yaqın onları odun gətirəndə tutmuşdu, çünki barbar bağırır, hər sözdən sonra da fasilə eləyirdi.

-Odun kiralına girməyə kim ürək eləyib? Kişidir qabağa çıxsın, əzim suyunu çıxarım!

Bu vaxt müəllimənin ayağı altındakı döşəməni silkələməklə əlləşən Frida dizi üstə oturdu, K.-yə tərəf elə baxdı ki, sanki güc toplayırdı və sonra hərəkətindəki, baxışındakı əvvəlki təmkinlə dilləndi:

– Mən eləmişəm, cənab müəllim. Başqa çıxış yolu tapmadım. Sınıf otaqları çoxdan isinməliydisə, kiralı açmaq lazımdı; gecə yarısı açarı sizdən almağa ürək eləmədim; nişanım mehmanxanadaydı, ola bilərdi ki, gecə orada qalaydı, ona görə də özüm təkbəşinə qərar çıxartdım. Düz iş görməmişəmsə, bağışlayın, naşılıq eləmişəm; nişanım xəbər tutanda onsuz da kifayət qədər danladı. Doğru deyirəm. Hətta səhər tezdən qalamağa da qoymadı, dedi ki, kiralı bağlamaqla siz göstərmək istəyirsiniz ki, sınıf otaqları özünüz gələndə kimi qalanmasın. Soba yandırılmayıbsa, deməli, onun günahıdır, kiralın sındırılması isə mənim.

– Qapını kim sındırıb? – Müəllim çalışıb əldən qopmaq istəyən köməkçilərdən soruşdu.

– Cənabımız, – deyib ikisi də K.-ni göstərdi ki, şübhə yeri qalmasın. Frida güldü və bu gülüş dediyi sözlərdən təsirli çıxdı, sonra döşəmə əskisini vedrənin üstündə burub sıxdı, elə bil bununla davaya son qoydu və köməkçilərin dediklərini əlavə zarafat saydı, təzədən işə başlamaq istəyəndə isə bir də dilləndi:

– Köməkçilərimiz elə bil körpə uşaqlardır, yaşlarına baxmayaraq, onları da parta arxasında oturtmaq gərəkdir. Qapını baltayla axşamüstü özüm tək açmışam, lap asancaydı, heç köməkçilərə də ehtiyac olmadı, onlar yalnız əl-ayağa dolaşa bilərdilər. Amma gecə nişanım qayıdanda çölə çıxdı ki, baxsın-görsün qapını birtəhər düzəldə bilərmə, onda köməkçilər də onunla getdilər, yaqın burda tək qalmaqdan qorxurdular, gördülər ki, K. sınıq qapının üstündə əlləşir, ona görə də indi belə deyirlər, uşaqlardır ki, uşaq...

Frida danışdıqca köməkçilər başlarını bulayır, K.-nı göstərib gic-gici him-cimlə Fridanı öz fikrindən döndərməyə çalışdılar; lakin bu onlara müyəssər olmadığına görə tamam kiritdilər, Fridanın sözlərini əmr kimi qəbul edib müəllimin yeni sualına daha cavab vermədilər.

– Belə, – müəllim dedi, – deməli, yalan danışmırsız hə? Ya da ağzınızı Allah yoluna qoyub xidmətçiyə böhtan atmırsınız? – İki də dinib danışmadı, amma əsim-əsim əsmələri, qorxulu baxışları suçlu olduqlarını deyirdi. – Onda baxarsız sizi necə əzişdirəcəm -deyib müəllim uşaqlardan birini o biri otağa çubuq dalınca göndərdi. Müəllim dəmir çubuğu qaldıranda Frida özünü saxlaya bilmədi;

– Köməkçilər düz deyirlər, – özünü itirmiş qız əskini vedrəyə elə çırpdı ki, su ətrafa sıçradı, sonra tirin dalına qaçıb orada gizləndi.

– Yalançılar, fırıldaqçılar, – müəllim dilləndi, pişiyin pəncəsini təzəcə sıyırıb qurtarmış, indi də onu dizinin üstünə qoymuşdu, pişik bura güclə yerləşirdi.

– Deməli, cənab xidmətçinin işidir, – deyib müəllim köməkçiləri qırağa çəkdi və bayaqdan bəri süpürgəyə söykənib qulaq asan K.-ya müraciət etdi. – Bu da cənab xidmətçi, qorxusundan kirmişcə oturub baxır ki, həyasızlığının altını başqaları çəksin.

– Nə olar, – Fridanın işə qarışmasından sonra müəllimin hirsinin xeyli soyuduğunu görə K. dedi, – köməkçiləri bir balaca əzişdirmək mənə o qədər də ağrıtmazdı; layiq olduqları on cəzadan yaxa qurtarırlarsa, qoy bir dəfə də layiq olmadıqlarının altını çəksinlər. Mənim üçün xeyli xoş olardı ki, cənab müəllim, aramızdakı birbaşa narazılığa son qoyulsun. Bu bəlkə sizin də ürəyinizdən olardı.

Amma Frida mənə köməkçilərə qurban verdiyinə görə, – K. burada fasilə etdi, adyalların arxasındakı sakitlikdən Fridanın çıxqırtısı eşidilirdi, – məsələni mütləq aydınlaşdırmalıyıq.

– Görünməmiş işdir, – müəllimə dilləndi.

– Elə mən də o fikirdəyəm, froylayn Qiza, – müəllim dedi.

– Sizsə, xidmətçi, xidməti vəzifənizi rüsvayçılıqla pozduğunuza görə, təbii ki, elə indicə işdən götürülürsünüz; hələ bundan sonra alacağınız cəzaları demirəm; indi isə şələ-külənizi götürüb buranı tərk edin. Heç olmasa, canımız əlinizdən dincələr, axır ki, dərslər də başlayar. Haydı, tez olun, tərpinin!

– Yerimdən qımıldanan deyiləm! – K. dedi, – Düzdür, üstümün böyüyüsüz, ancaq bu yeri mənə siz verməmişiz, kəndxuda verib, o da işdən çıxara bilər. Bu yeri mənə ondan ötrü verməyiblər ki, adamlarımla soyuqdan donum, ona görə veriblər ki, öz dediyiniz kimi, əlim hər yandan üzülməsin, axmaq işlərə qoşulmayım. Bu saat mənə işdən qovmaq birbaşa kəndxudaya qarşı çıxmaq deməkdir, nə qədər ki, öz ağzından eşitməmişəm, inanan deyiləm. Dayaz düşüncəli əmrinizə əməl etməməyim, əslinə qalsa, bir növü sizin də xeyrinizədir.

– Deməli, əməl etmirsiz? – Müəllim soruşdu. K. başını buladı.

– Yaxşı-yaxşı fikirləşin, çıxardığınız qərarlar heç də həmişə yaxşı olmur, hələ dünən ilkindi çağ istintaqdan boyun qaçırdığınızı yadınıza salın.

– Bəs siz niyə indi bunu yada salırsız? – K. soruşdu.

– Çünki kefim belə istəyir, – müəllim cavab verdi, – indi isə axırcı dəfə deyirəm: basın bayıra!

Bunun da heç bir təsiri olmadığını görən müəllimə qabağa keçib işdaşı ilə məsləhətləşdi. Xeyli pıçıldaşdılar, müəllimə nəse polis kəlməsi işlətdi, lakin müəllim təklifi rədd etdi, axırda razılığa gəldilər, müəllim burdakı uşaqları öz otağına çağıraraq dedi ki, orda o biri uşaqlarla birlikdə dərs keçəcəklər. Vəziyyətin bu cür dəyişməsinə hamı sevindi, uşaqlar gülə-gülə, qışqıra-qışqıra otağı boşaltdılar, müəllimlər axırcı çıxdılar. Müəllimə köklüyündən partlamağı gələn hər şeyə biganə pişiyini jurnalın üstünə qoymuşdu. İşdaşı pişiyi aparmağa razı deyildi, bununla əlaqədar vurduğu eyhamı müəllimə K.-nin qəddarlığını bəhanə gətirib yerindəcə rədd etdi: deməli, K. bütün kin-küdurətlə bərabər pişiyi də müəllimin boğazına bağladı. Görünür, elə bunun təsiriydi ki, qapıya çatanda K.-yə işarə ilə son sözünü dedi: – Froylayn məcburiyyət qarşısında qalıb uşaqlarla otağı tərk edir, çünki Siz göstərişimə nümayişkarcasına tabe olmaq istəmirsiniz, çünki heç kəs ondan, belə cavan xanımdan tələb edə bilməz ki. Sizin murdar ailə şəraitinizdə dərs desin. Deməli, burda tək qalırsız, necə istəyirsiniz, elə də yaşayın. Özünə hörmət edən kəs bundan sonra Sizin məsələyə qarışmaz. Amma bu çox da uzun çəkməz, əmin əla bilərsiniz, – Sözünü tamamlayıb qapını çırpdı.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Təzəcə çıxıb getmişdilər ki, K. köməkçilərə dedi:

– Bayıra, basın bayıra! – Belə gözlənilməz əmrəndən çaşmış köməkçilər hökmə əməl elədilər, amma K. qapım arxalarınca bağlayanda təzədən geri dönmək istədilər, zingildəyib qapım döydülər. – Sizi işdən çıxartdım! – K. içəridən bağırdı. – Daha qulluğa götürən deyiləm.

Təbii ki, bu, köməkçilərin ürəyincə olmadı, ona görə də əlləri ilə, ayaqları ilə qapını döyəclədilər.

– Burax gələk, ağa! – deyib qışqırdılar, sanki K. dərjada bir ada, onlar da suda boğulan adamlar idi. Lakin K.-nm ürəyi yumşalmadı, səbirsizliklə gözlədi ki, dözülməz hay-haraylan müəllimi hövsələdən çıxartsın, özü işə qarışsın. Tezliklə belə də oldu.

– Bu murdar köməkçilərinizi içəri buraxın! – Müəllim çöldən qışqırdı.

– Onları işdən qovmuşam! – K.-də qışqıra-qışqıra cavab qaytardı: bunun ayrı mənası vardı, müəllimə göstərmək istəyirdi ki, hətta onu axıra qədər həyata da keçirər. Müəllim çalışdı ki, köməkçiləri yaxşıqla sakitləşdirsin; qoy burda dayanıb kırımışca gözləsinlər, axır-əvvəl K. içəri buraxacaq. Bunları deyib getdi. Əgər K. bir də çağıraraq deməsəydi ki, onları işdən həmişəlik çıxarıb və bundan sonra geri götürmələrinə qəti ümid eləməsinlər, bəlkə də sakitcə dayanacaqdılar. Bunu eşidən kimi yenə də səs-

küy salmağa başladılar. Müəllim təzədən gəldi, lakin bu dəfə onları dilə tutmadı, əksinə ən çox qorxduqları boru çubuqla qovub binadan çıxartdı.

Tezliklə idman otağının pəncərələrinə gəldilər, şüşələri döyüb qışqırdılar; ancaq sözlərini başa düşmək olmurdu. Orada çox qala bilmədilər, qalın qarın içində hoppanıb-düşmək çətin idi, qızışmaq üçün mütləq belə etməli idilər. Ona görə də məktəb bağının barmaqlıqlarına doğru qaçdılar, orada barmaqlığın oturduğu daş hasara qalxdılar, hər-halda uzaqdan da olsa, burdan otağın içini daha yaxşı görə bilirdilər; barmaqlıqlardan yapışa-yapışa ora-bura vurnuxur, sonra bir anlığa ara verib yalvara-yalvara əllərini K.-ya doğru uzadırdılar. Hərəkətlərinin mənasızlığına fikir vermədən beləcə keyli vurnuxdular; sanki tamam kütləşmişdilər. K. onları görməsin deyə, pəncərənin pərdələrini endirəndə də hərəkətlərinə ara vermədilər.

K. toranlaşmış otaqda tirə doğru getdi ki, Fridanı axtarsın. Frida onun baxışma duruş gətirə bilməyib ayağa qalxdı, saçlarını düzəldib sifətini quruladı, dinib-danışmadan qəhvə bişirməyə getdi. Hər şeydən xəbəri olsa da, K. onu başa saldı ki, köməkçiləri işdən qovub. Frida yalnız başını tərpətdi. K. partalardan birində oturub omın yorğun, üzgün hərəkətlərinə göz qoydu. Cılız bədənini gözəlləşdirən həmişə tərəvəti, bir də qətiyyəti olub; indisə bu gözəllik itib-getmişdi. K. ilə sürdüyü bu bir neçə günlük ömür onun axırına çıxmağa kifayət etmişdi. Bufetdəki işi yüngül deyildi, ancaq, yəqin ki, ürəyincəydi. Kim bilir, solğunlaşmasının əsil səbəbi, bəlkə də Klammdan aralanmağı idi? Klammla yaxınlıq onu ağlasığmaz dərəcədə cazibəli etmişdi, K. onu bu cazibədarlığında özünə ram etmiş, indi isə qız qolları arasında solmağa başlamışdı.

– Frida, – K. dedi. Qız qəhvə üyüdəni o saatca qırağa qoyub K-nın yanına gəldi, partaya əyləşdi.

– Mənə acığın tutur? – Frida soruşdu.

– Yox, – K. dedi. – Məncə, ayrı cür bacarmazsan. Mehmanxanada günün xoş keçirdi. Gərək səni ordan ayırmayıdım.

– Elədir, – deyib Frida qəmli-qəmli qabağa baxdı, – gərək qoyaydın, orda qalaydım. Səninlə yaşamağa layiq deyiləm. Məndən üzülüşsəydin, bəlkə də istədiklərinin çoxuna nail ola bilərdin. Mənim ucbatımdan bu qanıçən müəllimə boyunəti olursan, bu alçaq qulluğa razılıq verirsən, əlləşib-vuruşursan ki, Klammla söhbət edə biləsən. Hamısını da mənə görə, bəs mən buna nəylə cavab verdim.

– Yox, – deyib K. qolunu onun belinə doladı. – Bunlar xırda şeydir, mənə ağrıdan bu deyil, Klammin da yanına təkcə sənə görə getmək istəmirəm. Bəs sən mənim üçün nələr etməmişən! Səni tanıyana qədər burda tamam itib-batmışdım. Heç kəs mənə qəbul etmək istəmirdi, özümü irəli soxduqca burnumdan vurub geri itələyirdilər. Yanında rahatlıq tapdığım bir-iki adam vardısı, onlar da Barnabas kimiləriydi, belələrindən də mən başqalarından qaçdığım kimi qaçırdım.

– Sən onlardan qaçırdın? Elədir, qaçırdın? Əzizim! – Frida sanki canlanıb sözə qarışdı və K-nın tərəddüdlü “Bəli”-sindən sonra yenidən canına yorğunluq çökdü. Lakin K.-nin daha cəsarəti çatmadı izah etsin ki, Fridayla bağlılıq bütün məsələləri harda onun xeyrinə yönəltdi. Asta-asta qolunu geri çəkib bir müddət sakitcə oturdu, bu vaxt Frida danışmağa başladı, sanki K.-nin qolu canına od salmışdı və indi bu oddan xilas ola bilmirdi. – Burdakı həyata dözə bilmirəm. Məni əldə saxlamaq istəyirsənsə, gedək, hara gəldi gedək, Cənubi Fransaya, İspaniyaya.

– Gedə bilmərəm, – K. dedi, – mən bura qalmaq üçün gəlmişəm. Burda da qalacam. – Özünü əziyyətə salıb izahını tapmadığı bir tərsliklə əlavə etdi, elə bil özü özüylə danışdı. – Bu mənfur ölkədə qalmaqdan başqa, mənə bura nə çəkib gətirərdi ki? Axı sən də burda qalmaq istəyirsən, bura axı sənənin vətənidir, sənənin yalnız Klammın çatmır, ona görə də bu cür hərdəmxəyal olmusan.

– Klammım çatmır? – Frida dilləndi. – Burda, nə qədər desən Klamlar var, hər yan Klammı doludur; onlardan qaçıb qurtarmaq üçün getmək istəyirəm. Klamm yox, sənsən mənə çatmayan, sənə görə çıxıb getmək istəyirəm; çünki səndən doya bilmirəm, çünki burda hərə mənə bir tərəfə dartır. Ax, kaş bircə bu gözəllik maskamı kəsib ata biləydim, kaş bədənimi iyrənc görkəmə sala biləydim, bəlkə, heç olmasa onda dinc yaşayardım.

K. burdan bircə şeyi eşidə bildi.

– Klamm hələ də əlaqəni üzməyib? – O saatca soruşdu. – Səni yanına çağırır?

– Klammıdan xəbərim yoxdur, – Frida dedi, – indi başqalarından danışırım, məsələn, sənənin köməkçilərindən.

– Hə, köməkçilərdən! – K. heyrətini gizlədə bilmədi. – Nədir, səndən əl çəkirlər?

– Məgər özün hiss etməmişən? – Frida soruşdu.

– Yox, – deyib K. hadisələrin təfərrüatını əbəs yerə yadına salmağa çalışdı, – doğrudur, sırtıq, şit uşaqlardır, amma sənə sataşmaq istədiklərini hiss eləməmişəm.

– Eləməmişən? Məgər görmürdün ki, onları meyhanadakı otağımızdan çölə çıxarmaq mümkün olmurdu, görmürsən ki, oturuşumuza-duruşumuza necə qısqanlıqla göz qoyurlar, axırıncı dəfə saman kisəsinin üstündə yerimə uzandığı yadından çıxıb, görmədin ki, səni qovdurmaq, məhv etmək, mənimlə tək qalmaq üçün indi üzünə necə dirəndilər? Bütün bunları hiss eləməmişən? – K. cavab verməyib Fridaya baxdı. köməkçilərə yönəlmiş bu ittihamlar əslində düzüydü, ancaq onu tam günah kimi də qələmə vermək olmazdı, ən azı gülünc, uşaqsayağı, yüngül ağıl, özlərini idarə etməyən xasiyyətlərinə görə. Məgər həmişə can atıb hər yana K. ilə getmək istəmələri və Fridanın yanında qalmağa cəhd etməmələri onları suçlandıрмаğın əleyhinə deyildimi. K. nəşə buna bənzər bir söz dedi. – Frida isə cavabında: – özlərini tülkülüyə qoyurlar, görmürsən bəyəm? Yaxşı, əgər belə deyilsə, onda niyə qovurdun? – deyərək soruşdu və pəncərəyə tərəf getdi, pərdəni azca kənara çəkib bayıra baxdı, sonra da K.-ni yanına çağırdı. Köməkçilər hələ də barmaqlıqdan sallanıb durmuşdular, yorulub əldən düşsələr də, vaxtdan-vaxta bütün güclərini toplayıb yalvara-yalvara qollarını məktəbə doğru açdılar. Birisi hətta həmişə tutub durmasın deyərək arxadan pəncəyini barmaqlığa keçirmişdi.

– Yazıqlar! Yazıqlar! – Frida dilləndi.

– Niyə onları qovmuşam? – K. soruşdu. – Bunun birbaşa səbəbi sən olmusan.

– Mən? – Frida gözlərini bayırdan çəkmədən soruşdu.

– Sənənin həddən artıq səmimi rəftarın, – K. dedi, – onların bəd əməllərini bağışlamağın, üzlərinə gülməyən, saçlarını tumarlamağın, ardı-arası kəsilmədən yazıqlanmağın, hələ də “yazıqlar, yazıqlar” deyirsən. Nəhayət, son hadisədə mənə qurban verməyə qızırğalanmadın, köməkçiləri döyülməkdən xilas etdin.

– Məsələ də elə ondadır da, – Frida dedi, – mən də onu deyirəm, məni bədbəxt edən, səndən ayıran da elə budur, halbuki axıra qədər səninlə bir yerdə maneəsiz yaşamaq xoşbəxtliyindən başqa, heç nə tanımıram, həmişə bircə arzuyla yaşayıram: sevgimizə yer üzündə bir yuva, nə bu kənddə, nə də başqa yerdə dinc bir guşə tapılırsa, ölüm yaxşıdır, bundansa dərin, dar bir qəbir xoşdur: heç olmasa orda kəlbətin kimi qucaqlaşib yatardıq, mən üzümü sənin üzünə, sən də mənimkinə söykəyərdin, heç kəs bizi bir də görə bilməzdi. Burda isə... hələ köməkçilərə bax! Əllərini sənə uzatmırlar, mənə uzadırlar.

– Mən də onlara baxmıram, – K. dedi, – görürsən, sən baxırsan.

– Əlbəttə, mən baxıram, – Frida hirsle dilləndi, – elə mən də səhərdən onu deyirəm. Mənə sataşib-sataşmamalarının bir fərqi varmış bəyəm! Qoy lap Klammin elçiləri olsun, nə fərqi!

– Klammin elçiləri, – K. təkrarladı, sözləri nə qədər təbii görünsə də, onu xeyli heyrləndirdi.

– Elədir, Klammin elçiləri, – Frida dedi, – qoy olsunlar, həm də çox əclaf uşaqlardır, ikisini də kötəklə tərbiyə etmək lazımdır. Necə çirkin, necə murdar gədələrdir! Özlərini gic-gici uşaqlar kimi aparırlar, amma iyrənc sifətlərindən yetkin adama, hətta tələbəyə oxşayırlar! Elə bilirsən, bunları görmürəm? Görürəm də, yerlərinə xəcalət də çəkirəm. Amma neyləmək olar, nifrət edə bilmirəm, əvəzlərinə utanıram. Həmişə bir gözümlə onlarda olur. Üstlərinə hirsələnən olanda gülmək məni tıtır. Kimsə döymək istəyəndə, saçlarını sığallayıram. Gecə sənin yanında uzananda gözlərimə yuxu getmədi, başının üstündən boylanıb baxdım, biri adyala bürünüb yatır, o biri də sobanın qabağında diz çöküb içəri odun atırdı, əyləndə az qaldım, hətta səni də oyadam. Məni pişik qorxutmur, pişik görməmişəm bəyəm! Bufətdə ələrsən, narahat mürgülərə də vərdişliyəm, yox, pişik məni qorxutmaz, məni qorxudan ayrı şeydi. Pişiyə nə ehtiyac vardı, pişik nə zibildir ki! Adi şaqqıltıdan diksinib ayılıram. Əvvəlcə qorxdum ki, səni yuxudan durğuzaram, hirsələnsən, amma sonra özüm qalxıb şamı yandırdım ki, oyanasan, məni o murdarın əlindən qurtarasan.

– Bunların heç birindən xəbərim olmayıb, – K. dedi – nəyə belə bir şey ürəyimə dammışdı. Ona görə də qovdum getdilər, şükür, daha yoxdular, bəlkə, hər şey düzəldi.

– Elədir, axır ki, getdilər, – Frida cavab verdi, – sifətindən üzgünlük, nisgil yağdı, – kimdirlər, nəçidirlər, bilmirik. Öz-özündə zarafatla onlara Klammin elçiləri deyirəm, bəlkə, doğrudan da elədir. Gözləri küt, lakin hərdən qaynayan gözləri çox vaxt Klammin gözlərini yada salır, hə, elədir: bəzən gözlərini üzümə zilləyəndə elə bil Klammin baxışdır. Ona görə də utandığımı düz deməmişəm. İstərdim, belə olsun. Bilirəm ki, başqa yerlərdə, başqa adamların bu cür davranışına dözə bilməzdim, axmaqlıq sayardım, amma bunlarınkına elə baxa bilmirəm. Bunların gicliyinə hörmətlə, izzətlə yanaşıram. Əgər Klammin adamları olsalar, canımızı necə qurtara biləcəyik, ümumiyyətlə, can qurtarmağın özü yaxşımı olacaq? Bəlkə, elə indi gedib minnət eləyəsən, içəri çağırıasan, gəlsələr hələ sevinəsən də?!

– İstəyirsən, onları təzədən içəri buraxım? – K. soruşdu.

– Yox, yox, heç nə istəmirəm, – Frida dedi. – İçəri təpələndə aldıqları sifətə, məni görəndə keçirdikləri sevincə, uşaq tək aldanıb-düşmələrinə, kişilər kimi qollarını açıb qucaqlamaq istəmələrinə bəlkə də dözə bilmədim. Amma düşünəndə ki, onlara sərin üz göstərməklə Klammin sənə yaxınlaşmasına mane ola bilərsən, hər cür vasitəyə əl atıb qarşısını almaq istəyirəm. Onda istəyirəm ki, içəri buraxasan. K., burax gəlsinlər, burax içəri! Mənə fikir vermə, mən nəyəm ki! Gücüm çatdığım qədər

özümü qoruya bilərəm; əgər nəşə itirməliyəmsə, deməli, itirəcəm, heç olmasa, fikirləşirəm ki, bilə-bilə eləmişəm, sənin xatirinə razı olmuşam.

– Bununla sən yalnız çıxardığın hökmü gücləndirirsən, – K. dedi, – Öz xoşuma ömrümdə içəri buraxan deyiləm. Onları çölə qovmağım bir daha sübut edir ki, lazım gəlsə, köməkçiləri də ipə-sapa yatırmaq olar və Klammla onlan əslində heç nə bağlamır. Dünən axşam Klammdan məktub almışam, ordan görmək olar ki, onlar barədə kişidə yanlış təsəvvür yaradıblar, məlum olur ki, köməkçilər onu bir qınnaq da maraqlandırmır, belə olmasaydı, haqlarında dəqiq məlumat toplayardı. Klammla onlar arasında nəşə bir bağlılıq olduğunu düşünməyin yalnız ondan irəli gətir ki, hələ də sahibənin təsiri altındasan, hər yanda gözüne Klamm görünür. Sən hələ də Klammın aşnasısan və uzun müddət mənə arvad ola bilməyəcəksən. Hərdən bu, qol-qanadımı tamam sındırır, mənə elə gəlir ki, həyatda bir şeyimi itirmişəm, elə bilirəm, kəndə indicə gəlmişəm, özü də o vaxtkı kimi deyiləm, tamam ümitsizləşmişəm, beynimdə belə fikir dolaşır ki, mənə hər yanda peşmançılıq gözləyir, uğursuzluq piyaləsini bir-birinin ardınca içəsi olacam, özü də düz son qətrəsinə qədər. Amma bu həmişə olmur, hərdən olur, – sözlərinin təsiri altında Fridanın büzüşüb yumağa döndüyünü görəndə gülümsəyib əlavə etdi, – əslində bu həm də yaxşı bir əlamətə, mənim üçün sənə nə demək olduğuna sübutdur. İndi tələb etsən ki, sənəmi, yoxsa köməkçilərəmi üstünlük verim, deməli, köməkçilər uduzub. Bu nə fikir idi, sənəmi, köməkçilərəmi! Mən onlardan birdəfəlik yaxa qurtarmalıyam, sözdə də, əməldə də. Kim bilir, bəlkə də, bizi çulğalayan bu zəiflik ondan irəli gəlir ki, səhərdən çörək yeməmişik?

– Ola bilər, – Frida yorğun-yorğun gülümsəyib cavab verdi və sonra işə başladı. K. da süpürgədən yapışdı. Bir azdan qapı ustufu döyüldü.

– Barnabasdır! – K. qışqıraraq süpürgəni yerə tulladı, bir-iki sıçrayışla özünü qapıya saldı. Ən çoxu bu çəkilən addan qorxub Frida ona baxdı. K.-nin əlləri əsdiyindən köhnə qıfılı o saat açmağa bilmədi.

– İndicə, indicə – deyib tez-tez təkrarladı, qapının ağzındakı adamın kimliyini soruşmağı da unutmuşdu. Geniş açılmış qapıdan Barnabasın əvəzinə bayaq onu dindirmək istəyən balaca oğlanın içəri keçdiyini görəndə quruyub qaldı. Oğlanın bayaq ona nə demək istədiyini yadına salmağa heyi yoxuydu. – Nə var, nə istəyirsən?

– K. soruşdu. – Dərs yan otaqdadır.

– Ordan gəlirəm, – oğlan cavab verdi, iri, qonur gözləri ilə arxayın-arxayın K.-ni süzdü, əllərini aşağı salıb dümdüz dayandı.

– Yaxşı, nə istəyirsən? – Tez ol! – deyib K. bir az aşağı əyildi, çünki oğlan astadan danışdı.

– Sənə kömək edə bilərəmmi? – Oğlan soruşdu.

– Kömək etmək istəyir, – K. Fridaya dedi, sonra üzünü oğlana tutdu. – Adın nədir?

– Hans Brunsvik, – uşaq cavab verdi, dördüncü sinif şagirdi. Madelayneqassədəki çəkməçi Otto Brunsvikin oğlu.

– Bax hələ, deməli soyadın Brunsvikdir. – K. dilləndi və xeyli yumşaldı. Aydın oldu ki, müəllimənin K.-nin əlini pişiyə cırdırmağı, əlinin üstündəki qanlı şırımlar uşağı elə kövrəldib ki, onlara dayaq durmağı qərara alıb. İndi isə qorxu-hürkü bilmədən, qarşıdakı cəzanı vecinə almadan fərariyə sivişib yan otaqdan bura gəlib. Deyəsən, onu bu işə vadar edən ilk növbədə uşaqlıq xülyası olub. Gördüyü işlərin

ciddiliyi də elə bundan irəli gəlirdi. Çəkinçəkliyi ona yalnız ilk anlarda mane oldu, lakin tezliklə K.-ya da, Fridaya da alışdı, bir azdan isti, dadlı qəhvəni içəndə isə ona xeyli canlanma, inam gəldi, sualları daha da duruldu, daha da kəskinləşdi, elə bil lazım olan şeyləri bacardıqca tez öyrənmək istəyirdi ki, K.-nı, Fridanı qurtarmaq üçün müstəqil qərar çıxara bilsin. Təbiətində bir amiranəlik duyulurdu, lakin bura bir körpə məsumluğu da qarışmışdı və onlar yarıciddi, yarızarafat həmin amiranəliyə tabe oldular. Hər halda hər ikisinin diqqətini özünə yönəldə bilmişdi, işi dayandırmışdılar, səhər çörəyi xeyli uzanmışdı. Uşaq partada, K. yuxarıdakı, Frida yandakı kürsüdə otursalar da, adamda elə təsəvvür yaranırdı ki, Hans müəllimdir və onları imtahana çəkib cavablarına qiymət qoyur; elə bil dodaqlarındakı xəfif təbəssümlə demək istəyirdi ki, bunların hamısının oyun olduğunu o da başa düşür, lakin ciddiliyini yerə qoymurdu, kim bilir, dodaqlarında oynayan, bəlkə də, heç təbəssüm deyildi, uşaqlıq bəxtəvərliyi idi. Aradan xeyli ötəndən sonra etiraf etdi ki, K.-nı tanıyırmış, onu bir neçə gün qabaq Lazemangildə görübmüş. K. bu xəbərə xeyli sevindi.

– Onda sən qadının dizinin üstündə oynayırdın, eləmi? – K. soruşdu.

– Bəli, – Hans dedi, – anam idi. Anasından danışmağa başladı, lakin həvəssiz danışdı, təkrar-təkrar soruşandan sonra bir-iki kəl-məylə cavab verirdi; gördülər ki, hələ lap uşaqdır, ancaq hərdən, xüsusilə də sual verəndə ona maraqla qulaq asan K.-ya, Fridaya elə gəldi ki, qarşılarında yetkin, ağıllı, müdrik bir kişi əyləşib, ola bilsin, onun gələcəyini belə təsəvvür edirdilər, ya bəlkə də düşüncələrində yanılırdılar. Amma oğlan hərdən yenə də adi bir məktəbli, bəzi sualları, ümumiyyətlə, başa düşməyən, bəzilərini yanlış başa düşən, uşaqlıq edib həmsöhbətə diqqətsizlik göstərdiyinə, asta danışdığına görə səhvini tez-tez üzə vuranda böyüklərdən fərqli olaraq pərtləşməyən, sadəcə höcətlik edib bəzi vacib sualları cavabsız qoyan bir şagird olurdu. Ümumiyyətlə, elə çıxırdı ki, təkcə o soruşa bilir, başqalarının sualları isə fikrincə, guya hansı qanunusa pozmaq və onun vaxtını almaq deməkmiş. Belə hallarda gövdəsini düzəldib başını aşağı endirər, alt dodağını sallayıb bir müddət kirimişcə oturardı. Frida tez-tez sual verib onu bu yolla susdurmaqdan ləzzət alardı. Hərdən ümidi doğrulurdu da, lakin K. bərk hislənirdi. Ümumiyyətlə, çox şeyi öyrənə bilmədiklər. Anası xəstəhəliydi, ancaq xəstəliyinin nə olduğunu bilmirdi, frau Brunsvikin qucağındakı uşaq Hansın bacısıymış, adı da Fridaymış (onu sorğu-suala tutanın bacısı ilə adaş olmağı qəti Hansın ürəyindən deyildi.) Dediynə görə, hamısı kənddə yaşayırdı, amma Lazemanın yanında yox, ora çimmək üçün qonaq gediblərmiş, çünki Lazemanın böyük təknəsi var, burada uşaqlar həm çimməkdən, həm də məzələnməkdən ləzzət alırlar, əlbəttə, uşaqların sırasına özünü qatmırdı; atası ilə anasından eyni vaxtda söhbət getməyəndə atası barədə hörmətlə, ya da qorxuyla danışdı, anasının yanında isə atası xeyli aşağı dururdu, lakin nə qədər qılığına girsələr də, ailə münasibətlərinə aid verilən sualların hamısı əslində cavabsız qalırdı. Atasının sənəti barədə onu öyrədirdilər ki, ətrafın ən adlı-sanlı çəkməçisidir, bu aralarda tayı-bərabəri yoxdur, verilən başqa sualların cavabında da deyirdi ki, atası o biri çəkməçilərə, məsələn, Barnabasın atasına da iş tapşırır, özü də bunu başqalarına yazığı gəldiyindən eləyir, kişinin mərhəmətindən danışanda başını elə vüqarla tərpətdi ki, Frida kürsüdən enib onun üzündən öpdü. Təkrar-təkrar ortaya çıxan “Sarayda olubsanmı” sualına “yox” cavabı verirdi; Anasının sarayda olub-olmaması sualına isə qəti cavab vermədi. Axır ki, K. yoruldu; soruşmaq ona da mənasız göründü, burada oğlana haqq qazandırır, məsum bir körpədən dolayı yollarla ailə sirrini qoparmaq biabırçılıq idi, ən böyük biabırçılıq isə oydu ki, buradan da heç nə öyrənmək olmadı. Axırda K. oğlandan onlara nədə kömək edəcəyini soruşanda aldığı cavabdan heyrlənmədi: müəllimlər onlarla bir də bu cür dava salmasınlar deyə burda, işdə kömək etmək istəyir. K. Hansa aydınlaşdırdı ki, o cür köməyə ehtiyacları yoxdur, dava, qalmaqal müəllimin canındadır. İş nə qədər dəqiq yerinə yetirsə də, bu davalardan qoruna bilməzsən, özü də iş, sən deyən ağır deyil, bu gün yalnız təsadüf nəticəsində çatdıra bilməyib,

bir də ki, dava, qalmaqla ona qəti təsir eləmir, bu qulağından girir, o qulağından çıxır, məktəbli deyil ki; həm də çalışacaq tezliklə müəllimdən canım qurtarsın. Müəllimə qarşı mübarizədə onlara kömək əlini uzatdığına görə təşəkkürünü bildirir, indi isə geri sinfə qayıtsın, bəlkə, bu dəfə heç cəzalandırmayacaqlar. Müəllimlə mübarizədə köməyə ehtiyacı olmadığını K. qabanqlaşdırmadı, yüngülcə eyhamla çatdırdı ki, təkcə bu məsələdə ehtiyacı yoxdur. Hans da bunu dübbədüz başa düşüb soruşdu ki, bəlkə, başqa işlərdə köməyi dəydi, ona can-başla kömək edərdi, özü bacarmasa, anasından xahiş edərdi, onda mütləq alınardı. Atasının işi əyləndə də anasından kömək umur. Anası həttə haçansa K.-nı da soruşub, evdən çölə çıxan qadın deyil, yalnız o dəfə təsadüfən Lazemangildə olub, Hans üzün isə tez-tez ora, Lazemamn uşaqları ilə oynamağa gedir, ona görə də anası soruşmuş ki, yerölçən bir də oralara gəlib-gəlməyib. Anası həddən artıq zəif olduğundan onu boş-boşuna həyəcanlandırmaq olmaz, ona görə də oğlan sadəcə deyib ki, yerölçəni orda görməyib və bununla da söhbət kəsilib; indi burda, məktəbdə tapandan sonra onunla danışası olub ki, anasına müəyyən məlumat versin. Çünki qadının diləyini könüllü yerinə yetirəndə daha çox sevinir. K. azca fikirləşəndən sonra bu deyilənlərə cavab olaraq bildirdi ki, yardıma ehtiyacı yoxdur, nə lazımsa, hamısı var, amma çox xoşdur ki, Hans ona kömək etmək istəyib, bu xoş niyyətinə görə uşağa həddən artıq minnətdardır, ola bilsin, gələcəkdə haçansa köməyə ehtiyac duysunlar, onda mütləq Hansa müraciət edər, ünvanı unutmayıb, yadındadır. Əksinə, bu dəfə bəlkə, K. özü bir balaca kömək əlini uzada bildi, yazıqlar ki, Hansın anasının canı sağ keçmir və görünür, dərini anlayan yoxdur; xəstəliyin vaxtında üstünü almayanda yüngül ağrılar da ağır fəsadlar törədir.

K.-nin müəyyən tibbi biliyi, başlıcası isə xəstəyə qulluq etməkdə təcrübəsi var. Həkimlərin baş açmadığı bir çox xəstəliyi sağaltmaq ona müyəssər olub, bu bacarığına görə evdə ona "Acı Pencər" deyirlərmiş. Hər halda Hansın anasına baxıb onunla danışardı. Bəlkə, yararlı bir məsləhət verdi, bunu Hansın xatirinə edər. Həmin təklifdən əvvəlcə Hansın gözüne işıq gəldi və elə bil o gözlər K.-ya dedi ki, bir az da israrlı olsun. Oldu, lakin bir nəticə alınmadı, çünki Hans hər cür sualdan qaça bildi, ancaq bircə dəfə də üz-gözünü turşutmadı, bildirdi ki, anasının yanına yad adam gələ bilməz, çünki onu qorumaq lazımdır; o dəfə K. anası ilə bir-iki kəlmə kəsəndən sonra qadın üç-dörd gün yatağa düşüb, belə şeylər, əlbəttə, tez-tez baş verir. Həmin hadisədən sonra atası K.-ya bərk acıqlanıbmış, bir də heç vaxt icazə verməz anası ilə görüşsün; elədir, keçən dəfə K.-nı axtarıb tapmaq, həmin hərəkətinə görə onun abrını vermək istəyib, bu yoldan kişini yalnız anası saxlaya bilib, əslinə qalsa, qadın özü də heç kəslə danışmaq istəmir, K.-nı soruşması da bir təsadüfdür, müstəsna hal deyil, istəsəydi, adını çəkəndə elə onu görmək arzusunu da bildirərdi, amma bildirməyib, özünü saxlayıb, iradə göstərüb: K.-dan yalnız xəbər tutmaq istəyib, görüşmək arzusunda olmayıb. Əslində anasını üzən heç xəstəlik də deyil, bu hala düşməyinin səbəbini özü gözəl bilir, hərdən buna eyham da vurur: yəqin, buranın havasıdır, dözə bilmir, ancaq yenə də bu yerlərdən getmək istəmir, ərinin, bir də uşaqlarının xatirinə; vəziyyəti həm də qabaqkıdan indi xeyli yaxşıdır. K.-nin öyrəndiyi yeganə şey o oldu ki, Hansın düşüncəsi göz qabağında itiləşirdi, çünki o, anasını K.-dan, – açıq-aşkar kömək etmək istədiyi K.-dan – qorunmalı olmuşdu; K.-nı anasından təcrid etmək kimi yaxşı bir məramla bəzən əvvəlcə danışdıqlarının tərsini deyirdi, lap elə xəstəlik məsələsində. Bütün bunlara baxmayaraq, K. yenə də görürdü ki, Hansın ona münasibəti pis deyil, lakin anasından söhbət düşəndə hər şeyi unudurdu; kimi anasıyla üz-üzə qoysaydılar, onu yamanlayardı, həmin adam indi K. olmuşdu, əslində isə elə atası da ola bilərdi. K. bu son imkanı da yoxlamaq istəyib dedi ki, atası ağıllı iş görüb anasını narahat olmağa qoymayıb, K.-nin o vaxt bundan xəbəri olsaydı, qadını heç dindirməzdə, indi də dönə-dönə xahiş edir ki, onun adından evdəkilərdən üzr istəsin. Ancaq bircə şeyi başa düşə bilmir: Hansın dediyi kimi, xəstəliyin kökü bəllidirsə, bəs onda atası qadını niyə burda saxlayır, niyə havasını dəyişdirmir; bəli, bəli, burda

saxlayır, çünki qadın uşaqlara görə getmək istəmir, amma uşaqları da özü ilə apara bilər axı, həmişəlik getmir ki, uzağa getmir ki, havanı, suyu dəyişmək üçün qəsrin yerləşdiyi dağın özü də pis deyil. Belə gəzintinin xərci kişini qorxutmamalıdır axı bu ətrafda ən yaxşı çəkməçi deyilmi, özünün, arvadının qəsrə qohumu, tanış olmamış olmaz, belə işdə heç kəs onlara yox deməz. Niyə arvadı buraxmır getsin? Qoy bu ağrıları qulaqardına vurmasın; K. anasını gözücu görüb, lakin aşkar solğunluğu, açıq zəifliyi K.-da onu dindirməyə bir maraq oyadı; hələ o vaxt təəccüblənib ki, atası ümumi çimmə və yüyət otağının dözülməz havasında qadını oturdub, özü isə səsinə başına salıb susmaq bilmir. Məsələnin nə yerdə olduğundan, görünür, kişinin xəbəri yoxdur; xəstəlik, ola bilsin son zamanlar xeyli ciddiləşib, o cür xəstəliklər tapqır-tapqır gəlir, amma mübarizə aparmasan, axırda var gücünü toplayıb adamın yaxasından yapışır, ondan sonra daha heç nəyin köməyi olmur. K. anası ilə danışa bilməsə bəlkə yaxşı olardı atası ilə danışib bunların hamısını ona çatdırsın.

Hans diqqətlə qulaq asdı, çoxusunu başa düşdü, düşmədiyi isə qorxulu olduğunu hiss etdi. Bununla belə yenə dedi ki, K. atası ilə danışa bilməz, atasının ondan xoşu gəlmir və çox güman ki, o da elə müəllim kimi rəftar edəcək. Söhbətin K. -ya aid olan hissəsini çəkinə-çəkinə, gülə-gülə, atasına aid olan hissəsini isə üz-gözünü turşuda-turşuda, qəmli-qəmli dedi. Sonra əlavə etdi ki, bəlkə, K. atasından xəlvət anasıyla danışa bildi. Bu vaxt Hans nəşə gizlin bir iş tutmaq istəyən və bunu həyata keçirmək üçün xəlvətlik axtaran qadın kimi gözlərini harasa dikib bir müddət düşündü və dedi ki, birisi gün bəlkə, mümkün oldu, atası kimləsə sözləşib, mehmanxanaya gedəsə bilərlər. Hans da axşam gəlib K.-nı anasının yanına aparar, amma bir şərtlə ki, anası əvvəlcədən razılıq verə, amma buna da heç ümid eləmək olmur. Anası kişinin xoşuna gəlməyən işləri yaxın qoymur, hər şeydə onun sözü ilə oturub-durur, lap Hansın ağlısız hesab elədiyi işlərdə də. Doğrudan da Hans atasına qarşı çıxmaq üçün K.-dan kömək gözləyirdi, elə bir özü də çaşmışdı. K.-ya kömək etmək istədiyi halda həqiqətən soruşub öyrənməyə çalışırdı ki, qəflətən peyda olan və anasının xatırladığı bu yad kişi, bəlkə, bir kömək əli uzada bildi, çünki köhnə tanış-bilişdən yaxın duran yox idi. Bu oğlan necə də qapalı, necə də sinsi imiş. İndiyə qədər nə görkəmindən, nə də sözlərindən bir şey qoparmaq olurd; bunu yalnız üzdən təsadüfi, ya qəsdən, ya da bilərəkdən etdiyi etirafılarından aydınlaşdırırdı. İndi də K. ilə son uzun-uzadı söhbətlərində ortaya çıxacaq çətinlikləri müzakirə etdilər. Hans istəməyə, istəməyə, aradan qaldırılması mümkün olmayan çətinliklər vardı; xəyallar içində kömək axtara-axtara gözlərini çırpılırdı; narahat-narahat elə hey K.-ya baxırdı. Atasını evdən çıxmamış gərək anasına heç nə deməyirdi, yoxsa kişi xəbər tutar, bütün planlar da alt-üst olardı, deməli, məsələni kişi gedəndən sonra açmalıydı, ananın vəziyyətini nəzərə alıb qəfildən, tələsik demək olmazdı, məqam yetişəndə, ağır-ağır çatdırmaq lazımdı; yalnız bundan sonra anasının razılığını almalı, yalnız bundan sonra K.-nın dalınca getməli idi; yaxşı, bəs onda gec olmazdı, atasının geri qayıtması qorxusu ortaya çıxmırdı? Yox, baş tutan iş deyildi. K. isə, tərsinə, sübut edirdi ki, baş tutan işdir. Vaxtın çatmamasından qorxmağa dəyməz, azca bir yerdə olsalar, azca söhbət eləsələr, yetər, qoy Hans heç K.-nın dalınca da gəlməsin.

K. hardasa evin həndəvərində gizləniş gözləyər, Hans işarə verən kimi gələr. Hans dedi ki, yox, evin yanında gözləmək olmaz – yenə anasına qarşı həssaslığı baş qaldırdı – atasından xəbərsiz K. yola çıxma bilməz, Hans atasından gizlin belə bir razılığa qəti qol qoymaz; K.-nı gəlib məktəbdən götürməlidir, özü də nə tez, nə gec, anası bilib icazə verəndən sonra. K. razılaşırdı, dedi ki, doğrudan da qorxuludur, atası gəlib onu evdə görə bilər, belə şeyə yol verməmək üçün anası K.-nın gəlişinə qorxusundan, ümumiyyətlə, boyun olmaz, deməli, bütün məsələ yenə gəlib atasının üstündə dayanır. Hans buna etiraz etdi, beləliklə, mübahisə yenidən səmtini dəyişdi.

K. Hansı çoxdan çağırıb yanına gətirmişdi, onu dizləri arasına almışdı, hərdən mehribanlıqla saçını tumarlayırdı. Bu yaxınlığın bir şeyə xeyri oldu ki, Hansın dəyişkən etirazlarına baxmayaraq, razılıq əldə etdilər. Axırda belə bir ortaq fikrə gəldilər: Hans bütün həqiqəti açıb anasına desin, amma onun razılığını asanlaşdırmaq üçün əlavə etsin ki, K. Brunsviklə danışmaq istəyir. Lakin anasına görə yox, öz şəxsi məsələsindən ötrü. Ən düzgün yol bu idi, söhbət zamanı K.-nin ağlına gəlmişdi ki, Brunsvik nə qədər təhlükəli, pis adam olsa da, daha onun rəqibi deyildi, çünki kəndxudanın məlumatına əsasən, o, lap siyasi səbəbdən də olsa, yerölçənin çağırılmasını tələb edənlərdən biri idi. Deməli, K.-nin kəndə gəlişi Brunsvikin ürəyindən olmalıydı; onda birinci gün onu əsəbi qarşılaması, Hansın dediyi kimi, ondan xoşu gəlməməsi hər-halda anlaşılmazlıq olmalı idi; bəlkə, Brunsvik elə ona görə hirsələnib ki, K. kömək üçün hamıdan qabaq ona üz tutmayıb, bəlkə, ortada ayrı bir anlaşılmazlıq var, bir-iki kəlmə ilə aydınlaşdırmaq olacaq. Əgər belədirsə, K. onda müəllimə, hətta kəndxudaya qarşı Brunsvikin simasında özünə arxa tapa bilər, kəndxudanın, müəllimin onu qəsrdəki üsul-idarədən uzaqlaşdırıb məktəbə xidmətçi qoyma fırıldaqları da – fırldaq olmamış nədir? – açılardı; keçmişdə K.-ya görə Brunsviklə kəndxuda arasında çəkişmə olubsa, deməli, Brunsvik K.-ni öz tərəfinə çəkəcəkdi, K. da onun evində qonaq qalacaqdı, kəndxudanın acığına Brunsvikin gücündən istifadə edəcəkdi. Kim bilir, bu yolla haralara gedib çıxardı, ən azı qadının yanında çox olardı – beləcə beynində xüylərlə əylənir, xüylələr də onu əyləndirirdi; – bu arada yalnız anasının haqqında düşünən Hans K.-nin susmasına elə qayğılı baxırdı ki, deyərdin, həkimdir, sağalmaz dərddə çarə axtarmaq üçün fikir dəryasına qərq olub. K.-nin Brunsviklə öz işi barədə danışacağı təklifini Hans bəyəndi, ən azı buna görə bəyəndi ki, bu yolla anasını atasından qorumaq olurdu, bundan başqa dar ayağı da düşünmək lazımdır, o da bəlkə, heç gərək olmadı. Bircə onu soruşdu ki, atasıyla bu gecə vaxtı görüşməsinə necə izah edəcək və axırda qaş-qabağını sallasa da, hər halda razılaşıdı: K. deyər ağır xidmətçilik işi, müəllimin dözülməz rəftarı onu qəflətən sarsıtdığından hər cür ədəb qaydasını unudub.

Hər şeyi beləcə ölçüb-biçəndən və azca işıq ucu görünəndən sonra dərddən-qayğıdan xilas olmuş Hansla xeyli şənləndi, bir müddət uşaqsayağı gəvəzələdi, əvvəlcə K.-yla, sonra da bayaqdan öz xəyalları ilə əlləşən və indi təzədən söhbətə qoşulan Fridayla. Frida arada Hansdan soruşdu ki, nə olmaq istəyir; o da çox fikirləşmədən cavab verdi: K. kimi bir kişi. Bunun səbəbini soruşanda isə cavab tapa bilmədi, məktəbdə xidmətçi olmaq istəyirmi sualına düşünüb daşınmadan yox cavabı verdi. Sonrakı sorğu-sualdan arzusuna hansı yolla çatmaq istəməsi də aydın oldu. K.-nin indiki halı heç də qibtdə ediləsi deyildi, əksinə, qəmli, bir az da ikrahlıydı, Hans bunu yaxşı görürdü, bunu bilmək üçün heç başqalarıyla müqayisəyə də ehtiyacı yox idi; ona görə də istərdi ki, anasını K.-nin hər sözündən, hər baxışından qorusun. Buna baxmayaraq K.-nin yanına gəlib kömək diləyirdi, K. razılıq verəndə özünü xoşbəxt sayırdı, ona elə gəlirdi ki, başqaları da K.-ya həmin münasibətdə olmalıdır, axı onu soraqlayanlardan birincisi elə öz anası olmuşdu. Bu təzədən onda belə bir inam yarandı ki, K. indi ayaqlar altına düşüb hamını iyrəndirsə də, vaxt gələcək, hamını kölgədə qoyacaq. Hansı da özünə çəkmə məhz elə həmin o vaxt, surlu gələcəyə aparan həmin o yenilməz inkişaf idi; bunun xatirinə o, indiki K.-ni qəbul etməyə tam hazır idi. Bu arzunun müdrikliyi xüsusilə ondaydı ki, Hans K.-ya yuxarıdan aşağıya baxırdı, gələcəyi qabaqda olan körpə bir uşağa özü boyda oğlanın baxdığı kimi. Onda həm də Fridanın suallarından sonra yaranan uşağı belə şeylərdən danışmağa məcbur edən nisgilli bir ciddilik vardı. Yalnız K. onu yenidən cuşa gətirdi, dedi ki, K.-ya qibtdə etməsinin səbəbini bilir, hamısı masanın üstündəki, Hansın hərdən söhbətdən yayınıb oynadığı düyünlü, qəşəng çəliyə görədir. Hə, belə şeyləri tapıb düzəltmək K.-nin əlində heç nədir, planları baş tutsa, bunlardan birini də Hansa düzəldəcək. Yenə də tam bəlli olmadı, görəsən, Hans, doğrudan da çəliyimi nəzərdə tutmuş; K.-nin vədinə ürəkdən sevinə-sevinə onlarla vidalaşdı, K.-nin əlini bərk-bərk sıxıb dedi:

– Deməli, birisi gün.

Hans təzəcə çıxıb getmişdi ki, müəllim dartıb qapını açdı, K.-yla Fridanı masa arxasında görən kimi qışqırdı:

– Mane olduğuma görə üzr istəyirəm! Deyin görüm, haçan yır-yığış edəcəksiniz? Orda hamı bir-birinin qoynunda oturur, dərs pozulur, sizsə burda, bu böyüklükdə idman otağında səvərib yayxanırsınız, yerinizi genəltmək üçün köməkçiləri də qovursuz! Heç olmasa, indi tərpənib əl-ayaq edin! – sonra da üzünü K.-ya tutdu. – Sən də get, meyxanadan mənim səhər yeməyimi gətir: – doğrudur, hirsindən qışqırırdı, ancaq sözlərində müəyyən yumşaqlyıq duyulurdu, lap elə “Sən” deyə müraciət etməsində də, K. deyilənə əməl etməyə hazır idi, lakin müəllimin son sözünü eşitmək üçün dedi:

– İşdən çıxmışam axı.

– Çıxmısan, çıxmamısan, səhər yeməyimi gətir, – müəllim dedi.

– Çıxmışam, çıxmamışam, mən elə bunu bilmək istəyirəm, – K. cavab verdi.

– Nə sayaqalayırısan? – Müəllim soruşdu. – Çıxarılmağım qəbul dədin ki?!

– Sizi korşaltmaq üçün bu yetər bəyəm? – K. soruşdu.

– Mənə yetməz, – müəllim dedi, – buna tam arxayın ola bilərsən, amma nədənsə kəndxudaya yetir, indi isə qaç, yoxsa gerçəkdən qovaram.

K. sevindi, deməli, müəllim kəndxudayla danışub, ya bəlkə, heç danışmayıb, yalnız fikrini qabaqcadan görüb ona uyğun hərəkət edib, bu isə K.-nın xeyrinəydi. K. səhər yeməyinin dalınca tələsmək istəyirdi ki, müəllim dəhlizdən onu səsləyib geri çağırırdı; ola bilsin, belə özəl əmrlərlə K.-nın üzüyolalığını yoxlamaq istəyirdi, gələcəkdə ona uyğun hərəkət etsin, ola da bilsin, yenə əmr vermək azarı tutmuşdu və K.-nı tələsik qaçırdıb sonra bir kəlməylə süfrəçi kimi geri döndərməkdən həzz alırdı. K. da öz növbəsində başa düşmüşdü ki, hər şeyə tabe olduqca müəllimin quluna, qapazaltısına çevrilə bilər, lakin müəyyən həddə qədər onun şiltaqlığına dözmək istədi, çünki göründüyü kimi, müəllim onu işdən götürə bilməmişdisə, hər halda yeyib-içdiyini burnundan gətirə bilərdi. Amma K. məhz indi bu yerin, bu işin üstündə həmişəkindən daha çox əsirdi. Hansla söhbət onda yeni, görünməmiş, tamam əsassız, lakin bununla belə unudulması mümkün olmayan ümidlər doğurmuşdu; bu ümidlər az qala, hətta Barnabasa bəslənənləri də kölgədə qoyurdu. Əgər onların arxasına düşüb getsəydi – başqa cür edə də bilməzdi – gərək bütün gücünü toplayaydı, heç nəyin, nə yeməyin, nə mənzilin, nə kənd üsulidarəsinin, hətta Fridanın özünün də qayğısını çəkməyəydi: əslində isə hər şey Fridanın başındaydı, yerdə qalanların hamısı onunla sıx bağlıydı. Ona görə də Fridanı azca da olsa ruhlandıran indiki vəzifəsini əldə saxlamağa çalışmalıydı, bu məqsəd yolunda müəllimin şiltaqlığına dözmək onu kədərləndirməməliydı; halbuki başqa vaxtlar belə şeylərə ömründə dözməzdi. Belə şeylər onu o qədər də ağrıtmırdı, həyatın bitib-tükənmək bilməyən iztirabları içində bunlar adicə həlqəytilər, K.-nın can atdıqları ilə müqayisədə heç nəydilər, o buraya ondan ötrü gəlməmişdi ki, dinc, sayğılı bir ömür sürsün.

Ona görə də bayaq meyxanaya necə tələsirdisə, indi də əmr dəyişən kimi həmin itaətlə otağı sahmana salmağa hazır idi, tək müəllimə uşaqlarıyla gəlib dərslərini keçə bilsin. Amma gərək otağı tez yığışdıraydı, çünki bundan sonra səhər yeməyini gətirməliydı, müəllim həm bərk acmış, həm də bərk

susamışdı. K.-nin əldən-ayaqdan getməsinə, yerlərini yığışdırmasına, idman alətlərini çəkib bir qırağa düzməsinə, bir göz qırpımında otağı süpürməsinə, Fridanın səhnəni yuyub təmizləməsinə xeyli tamaşa etdi. Özlərini oda-közə vurmaları xoşuna gəldi; ona da bildirdi ki, qapının ağzına bir qalaq odun yığılıb – K.-ni daha kıralla buraxmaq istəmirdi – sonra hədəylə xəbərdar etdi ki, tezliklə qayıdıb yoxlayacaq və uşaqların yanına getdi.

Bir müddət, səssiz-səmirsiz işləyəndən sonra Frida soruşdu ki, K. niyə indi müəllimin bir sözündən də çıxmır. Sualında canyananlıq, qayğı duyulurdu, lakin K. qısaca bildirdi: əgər xidmətçi olubsa, gərək vəzifəsini də yerinə yetirsin və ürəyində düşündü ki, müəllimin əmrlərindən, zorakılığından onu qoruyacağına əvvəlcədən söz verən Frida heç nəyə nail ola bilmədi. Araya yenə sükut çökdü, bu xırdaca sorğu-sual K.-nin yadına bir şey də saldı: Frida çoxdandır qəm dəryasına batıb, xüsusilə də Hansla olan söhbətlər zamanı; odunu içəri daşıyanda özünü saxlaya bilməyib narahatçılığının səbəbini soruşdu. Ağır-ağır başını qaldırıb ona baxan Frida cavab verdi: elə bir şey yoxdur; sadəcə sahibəsinə xatırlayır, onun bəzi sözlərinin doğru çıxdığını fikirləşir. K. yalnız dərinə varanda, qız xeyli tərəddüddən sonra ətraflı cavab verdi, ancaq bu zaman başını döşəmədən qaldırmadı, K.-yə baxmasın deyə gözlərini yerə dikib qəti irəli getmək istəməyən işin üstündə pəndəm-pəndəm qurdalandı. Axırda bildirdi ki, K.-nin Hansla olan söhbətinə əvvəl sakitcə qulaq asırmış, bir-iki kəlmədən sonra diksinib, hər sözün anlamını daha dərinədən başa düşməyə başlayıb, həmin andan etibarən K.-nin sözlərində sahibənin xəbərdarlığının təsdiqini görüb və daha bu işdən özünü çəkindirə bilməyib, halbuki belə şeyin olacağına hələ də inana bilmirmiş; bütün bunlar üçün o, əlbəttə, sahibəyə minnətdardır. Ümumi sözlərdən hirsələnən, Fridanın kövrək, gileyli səsinədən həyəcanlanmaq əvəzinə acıqlanan K. – ən çox da ona görə ki, sahibə təzədən işlərinə qarışırdı, xatirələrdə də olsa, qarışırdı, çünki özü şəxsən indiyə qədər heç nəyə nail ola bilməmişdi – qucağındakı odunu yerə atdı, üstündə oturub tam ciddiliklə deyilənlərin izahını tələb etdi.

– Hələ o vaxt, – Frida sözə başladı, – lap ilk günlər, sahibə tez-tez çalışırdı məndə sənə qarşı dönüklük yaratsın, yox, demirdi ki, yalan danışsən, tərsinə, deyirdi, uşaq kimi ürəyi açıqsan, amma təbiətin bizimkindən elə fərqlənir ki, sən lap açıq danışsan da, inanmaq üçün özümüzü çətin yenə bilərik və yaxşı rəfiqələrdən kimsə bizi əvvəlcədən xilas etməsə, acı təcrübəmizdən sonra inanması olar. İnsan sərrafı ola-ola onun özünün də bədrəmələri olub. Lakin meyhanada sənənlə axırıncı söhbətdən sonra mən yalnız onun sözlərini təkrarlayıram, sənə qarnının altına bələd olub, daha onu ömründə aldada bilməzsən, niyyətini nə qədər gizli saxlamağa çalışsan da, bacarmazsan. Amma sən heç nə gizlətmirsən axı, bunu o, həmişə deyirdi, sonra bir şeyi də əlavə etdi: çalış imkan düşən kimi ərinin danışmalarına qulaq ver, elə-belə üzdən yox, derindən qulaq ver, gerçəkdən. O özü də belə edib və gör mən barədə nələri ortaya çıxarıb: özünü mənə ona görə calaşdırmısan ki – bu axmaq söz onun ağzından çıxıb – təsadüfən sənə rastına çıxmışam, xoşuna gəlmişəm və sən bufetdə işləyən qızları hər yetənin ağuşuna atılanlardan sayırsan. Bir də ki, mehmanxana sahibindən öyrəndiyinə görə, sən hansı səbəbdənsə o vaxt orda gecələmək istəmişən, bura çatmaq üçün də məndən başqa aynı yol görməmişən. Bunlar da həmin gecə mənə sənə aşna etməyə kifayət imiş; daha çox irəli getmək üçün daha çox lazım olub, bu məqsədlə də Klammi seçmişən. Sahibənin dediyinə görə sənə Klammdan nə istədiyini bilmir, bircə orasını deyir ki, mənə tanıyana qədər də sən Klammin yanına düşməyə beləcə can atmısan. Fərq təkəcə onda olub ki, əvvəllər ümidini itirmişəm, indi isə mənim sayəmdə tezliklə, hətta bir az ağılla, doğrudan da Klammin yanına düşmək üçün etibarlı bir vasitə tapdığını düşünürsən. Bu gün sən deyəndə ki, mənə tanıyana qədər burda çaşb-qalmısanmış, dəhşət mənə bürüdü, amma gedərgi qorxuydu, dərin kökü yoxuydu. Bəlkə də bunlar elə sahibənin dediyi həmin sözlər idi, ona görə; o da deyirdi ki, mənə tanıyandan bəri sənə hərəkətlərdə müəyyən bir

məqsəd duyulur. Bu, ondan irəli gəlir ki, mənim simamda sən Klammin aşnasını çırpışdırıb əlində girov saxladığını və onu yüksək qiymətə dəyişdirəcəyini güman edirsən.

Dediynə görə sənin əlləşib-vuruşmağının yeganə məqsədi Klammla bu qiymət barədə sövdələşməkdir. Hər şey mənim yox, qiymətin başında olduğuna görə guya sən mənim xatirimə deyil, həmin qiymətin xatirinə hər cür güzəştə getməyə hazırsan. Ona görə də mənim mehmanxanada iş yerimi itirməyimin, “Körpüyə” meyxanasını tərk etməyimin, ağır xidmətçi işini yerinə yetirəcəyimin sənə qəti istisi-soyuğu yoxdur. Mənə nəvaziş göstərmirsən, heç düz-əməlli vaxt da ayırmırsan, köməkçilərin ümidinə qoyub istədiyin yerə gedirsən, qısqanclıq deyilən şey bilmirsən, sənin yanında yeganə qiymətim ondadır ki, Klammin aşnası olmuşam, özün də dərk eləmədən çalışırsan Klammi unutmayım ki, axırda son məqsədə çatanda müqavimət göstərməyim; sən həm də sahibəyə qarşı vuruşursan, özün də bilirən ki, məni sənin əlindən yalnız o çıxara bilər, buna görə də mübahisənizi şişirdib göylərə qaldırdın, nə var, nə var meyxanadan çıxanda məni də özünlə götürəsən; məndən asılı olsa, istənilən vəziyyətdə səni tərk etməyəcəyimə bir qırmaq da şübhən yox idi. Klammla danışıqları ölçüb-biçirsən; qoyduğun qiyməti alandan sonra hər şeyə hazırsan; Klammi məni istəsə, qaytaracaqsan; istəsə ki, yanımda qalasan, qalacaqsan; istəsə, məni qovasan, qovacaqsan; sən hələ mərəkə açmağa da hazırsan; xeyrinə olsa, özünü elə aparacaqsan ki, guya sevirən, bununla da onun mənə olan laqeydliyini sındıracaqsan. Ya da çalışıb özünün miskinliyini gözə soxacaqsan, onu sevmədiyimi etiraf etdiyimi də, etiraf etmişəm axı, çatdıracaqsan, xahiş edəcəksən ki, məni yenidən qəbul etsin, əlbəttə, qoyulan qiyməti ödəmək şərtiylə; bunların heç biri köməyə gəlməsə, K. ailəsinin adından sadəcə ləliyəcəksən. Sahibənin dediynə görə, elə ki, görəcəksən, hər şeydə, gümanlarında da, ümidlərində də Klammi barədə təsəvvürlərində də, onun mənə qarşı münasibətində də yanılmısan, – onda mənim üçün cəhənnəm əzabları başlanacaq, çünki onda qazandığın təkcə mən ələcam, onda sən bu qazancla üz-üzə qalacaqsan və eyni zamanda görəcəksən ki, belə qazancın bir qara qəpiklik qiyməti yoxdur, bundan sonra da mənimlə necə lazımdır, elə davranacaqsan, çünki səndə sahibkarlıq hissindən başqa ayrı duyğu olmayacaq.

K. dodağını büzüb həyəcanla qulaq asırdı, altındakı odun şələsi diyirlənirdi, kişi az qala sürüşüb döşəməyə düşəcəkdi. Fikri tamam dağılmışdı; yalnız indi ayağa durdu, kürsüyə əyləşdi, Fridanın əlindən tutdu, qız ətinə yüngülcə geri çəkmək istədi, axırda K. dilləndi:

– Dediyn sözlərin içindən səninkiləri sahibəninkindən ayırd edə bilmədim.

– Hamısı sahibənin fikriydi, – Frida dedi. – Sözlərinə qulaq asdım, çünki ona hörmətim var; ancaq həyatımda ilk dəfə onun fikriylə oturub-durmadım. Dedikləri mənə həddən artıq cılız, bizim münasibətlərimizdən çox-çox uzaq göründü, daha çox söylədiklərinin tərsini doğru hesab elədim. Səninlə keçirdiyim ilk gecənin tutqun səhərini yadıma saldım, qarşımda diz çöküb elə baxırdın, deyərdin hər şey alt-üst olub. Sonra iş doğrudan da elə gətirdi ki, nə qədər çalışıb-çalalasam da, sənə kömək edə bilmədim, əksinə mane oldum. Mənim ucbatımdan sahibə sənə düşməninə, özü də hələ indiyə qədər qiymətləndirə bilmədiyin güclü düşməninə çevrildi; mənim ucbatımdan başın ‘bəlalar çəkdi, iş yeri üçün əlləşib-vuruşdun, kəndxudayla çəkişmədə uduzdun, müəllimə boyunəti oldun, köməkçilərin həngamələrinə dözdün, ən pisi də o oldu ki, Klammin əleyhinə getdin. İndi də can atıb yanına düşmək istəməyin, onunla barışmaq cəhdin ağılsızlıqdan başqa bir şey deyil.

Mən də öz-özümə fikirləşdim; bunların hamısına, təbii ki, məndən yaxşı bələd olan sahibə hər gün qulağıma oxumaqla məni ən ağır özünüdanlaqdan qorumaq istəyirmiş. Niyyəti yaxşı olsa da, havayıcı cəhd edirmiş. Sənə olan sevgim hər şeyə qalib gəlmiş, sənə də irəliləyişinə kömək edərmiş; burda

olmasa da, hardasa başqa yerdə; bu sevgi öz gücünü artıq bir dəfə sübuta yetirib, səni Barnabasların cəngindən xilas edib.

– Deməli, o vaxt sən sahibəyə etiraz edib bunları demisən? – K. soruşdu. – Bəs, o vaxtdan bəri nə dəyişib axı?

– Bilmirəm, – deyib Frida K.-nin əlinə baxdı. K.. onun əlindən tutmuşdu, – bəlkə də heç nə dəyişməyib; sən beləcə böyrümdə oturub sakit-sakit soruşanda mənə elə gəlir ki, heç nə dəyişməyib. Həqiqətdə isə, – əlini K.-nin əlindən çəkdi, düz onun qabağında oturub ağladı. Heç əlləri ilə üzünü də örtmədi, elə ağladı ki, sanki öz halına ağlamır, ona görə də gizlətməyə ehtiyac duymur, tərsinə, sanki K.-nin xəyanətinə ağlayır və sifətindəki fəryadı ona göstərmək istəyir, – həqiqətdə isə oğlanla danışığınızı eşidəndən bəri hər şey dəyişib. Söhbətə necə məsumluqla başladın, evdən, ordan-burdan hal-əhval tutdun; elə bildim, bufetə gəldiyin ilk gündür, elə mehriban, elə səmimiydin ki; elə bildim, uşaq kimi vurnuxub gözlərinlə məni axtarırsan. Bu görüş ordakından heç nəylə seçilmirdi, ürəyimdən keçdi ki, kaş sahibə burda olaydı, sənə qulaq asaydı, görəydim onda öz fikrində qala biləcəkm. Amma sonra heç bilmirəm, birdən necə oldu, oğlanla hansı niyyətlə danışdığını hiss elədim. Qılığına girib asanlıqla qazanıla bilməyən inamını qazandın ki, sonradan maneəsiz- filansız mətləb üstünə gələsən; getdikcə artıq hər şeyi anladım. Sənin mətləbin, məqsədin qadın idi. Həmin qadına görə qayğılanıb danışmağından açıq-aşkar alver məramı duyulurdu. Sən o qadını elə gətirməmiş aldatdın. Sözlərindən təkcə keçmişimi yox, həm də gələcəyimi dinlədim; mənə elə gəldi ki, sahibə yanımda oturub hər şeyi başa salır, mən də bütün gücümü toplayıb onu özümdən kənarlaşdırmaq istəyirəm, lakin belə bir cəhdin ümitsizliyini görürəm və sanki əslində aldanılan – mən heç ömrümdə aldanılmamışam da – artıq mən deyiləm, həmin o yad qadındır. Sonradan canımı dişimə tutub Hansdan soruşanda ki, nə olmaq istəyir və o deyəndə ki, sən olmaq istəyir, yəni uşağın tamamilə sənin təsirin altına düşdüyünü görəndə anladım ki, indi burda oturub yoldan çıxarılan bu gözəl oğlanla o vaxt bufetdəki mənim aramda, görəsən, elə böyük fərq varmı?

– Hamısı, dediklərinin hamısı, – danlağa vərdiş eləmiş K. özünü ələ alıb dilləndi, – hardasa düzdür; yalanlığına yalan deyil, amma qərəzlidir. Hamısı sahibənin, düşmənimin sözləridir. Lap desən də ki, öz fikrindir, bununla ürəyimi soyuda bilməyəcəksən. Amma nəsihətli sözlərdir, sahibədən bəzi şeyləri öyrənmək olarmış. Mənə canı yanmasa da, hər halda bunları deməyib; belə bir silahı sənə, yəqin o ümidlə etibar edib ki, dar günümdə, ya da həlledici anda ondan mənə qarşı istifadə edəsən. Əgər mən səni yoldan çıxarmışamsa, deməli, o da səni yoldan çıxarır. İndi isə, Frida, özün Fikirləş: hər şey sahibənin dediyi kimi dübbədüz olsaydı belə, bunu yalnız o halda pis sayardın ki, məni sevməyəydin. Onda, doğradan da yalnız onda elə almardı ki, səni müəyyən niyyətlə, hiyləylə ələ keçirmişəm, bu qazamşla alver etmək istəmişəm. Bəlkə o vaxt qarşıma daha bir məqsəd qoymuşam, səndə mərhəmət oyatmaq üçün Olqa ilə qol-qola tutub içəri girmişəm; günahlarım içərisində bunu da sadalamağı sahibə niyə unudub görəsən. Amma o alçaq hərəkət olmayıbsa, yırtıcı heyvan o vaxt səni pəncəsinə keçirməyibsə, əksinə, o sənə yaxın gəldiyi kimi sən də ona yaxınlaşıbsansa və biz bir-birimizi tapıb bu dünyadan əl götürmüşüksə, bəs onda necə olsun, Frida? Axı onda ikimiz də eyni cür hərəkət etmiş oluruq; mən burda heç bir fərq görmürəm, belə fərqi yalnız düşmən qoya bilər. Bu işlərimizin hamısına aiddir. Elə Hansla söhbətə də. O danışığından çıxardığın nəticələri həssaslığına salıb əslində xeyli şişirdirsən, fikirlərimizin Hansla üst-üstə düşməməsi hələ o demək deyil ki, aramızda ziddiyyət var, bundan başqa, fikir ayrılığımız heç də onun gözündən yayınmadı, nədir, yoxsa suyu üfürə-üfürə içən bu kişi qırığına dəyərləndirmirsən, lap bir şey hiss eləməsə də, mənə, bundan heç kəsə xəttər toxunan deyil.

– Az qalır, adam başını itirsin, K., – deyib Frida köksünü ötürdü. – Düzdür, sənə olan inamımı itirməmişəm, sahibənin səpdiyi inamsızlıq toxumu məndə az-çox cücərməyə başlayıbsa, onun da kökünü kəsərim, qarşında diz çöküb üzr istəyəyəm, hərdən acı sözlər desəm də: məgər indiyə qədər həmişə belə etməmişəmmi?! Ancaq bircə şeyi düz deməliyəm ki, çox işi məndən gizlədirsən; gah gəlirsən, gah gedirsən, mən də bilmirəm, haradan gəlib hara gedirsən. Bayaq Hans qapını döyəndə, hətta hansı səbəbdənsə zəhləm getdiyi Barnabasın adını çağırırdın. Kaş məni də bircə dəfə belə əzizləyib çağırıydın. Əgər sən mənə inanmırsansa, onda bəs niyə məndə sənə qarşı inamsızlıq yaranmasın; onda mən tamamilə sahibənin təsiri altına düşməməmi və sən öz hərəkətlərinlə onun haqlı olduğunu təsdiqləmirsənmi? Demirəm ki, hər şeydə təsdiqləyirsən; məgər qulluqçuları mənə görə qovardınmi? Ax, kaş bircə onu da biləydin ki, tutduğun işlərin, dediyin sözlərin hamısında, lap mənə əzab versə də, əlləşib-vuruşub yaxşı bir şey tapmaq istəyirəm.

– Hər şeydən əvvəl, Frida, mənim səndən zərrə qədər gizlin işim yoxdur. K, dedi. – Gör, sahibənin məndən necə də zəhləsi gedir, səni necə də əlimdən çıxarmağa çalışır, bunların hamısını hansı çirkin yollarla həyata keçirir, sən necə də ona tabe olursan, necə də sözünə baxırsan! De görüm, axı nəyi səndən gizlədirəm? Klammin yanma düşmək istəyirəm, bunu bilirsən, bu işdə mənə kömək etmərsən və mən məqsədə tək canıma çatmaq istəyirəm, bunu da bilirsən, indiyə qədər məramıma yetişə bilmirəm, bunu da öz gözlərinlə görürsən. Doğrudan da məni dəfələrlə alçaldan bəhrəsiz çabalarımı danışmaqla özümü birdəmi alçaldım? Döşümə döyüm ki, Klammin kirşəsinin yanında sitə-sitə günortadan axşama qədər əbəs yerə gözləmişəm? Bu cür şeyləri bir daha yada salmıram, gülə-gülə yanına tələsirəm, sən də hamısını indiyə qədər qarnında saxlayıb indi hədəylə üzümə çırpırsan. Barnabası deyirsən! Elədir, gözləyirəm. Klammin çaparıdır; onu bu vəzifəyə mən qoymamışam ki?!

– Yenə Barnabas! – Frida səsini qaldırdı. – Qəti inana bilmərəm ki, ondan yaxşı çapar olsun.

– Bəlkə də haqlısan, – K. dedi, – amma mənə göndərdikləri budur.

– Daha pis, – Frida cavab verdi, – onda özünü daha çox qorumalısan.

– Təəssüf ki, indiyə qədər əlimə bəhanə verməyib, – K. qımışa-qımışa dedi. – Az-az gətirdiyi xəbərlərin də bir əhəmiyyəti olmur, lakin əsas dəyəri ondadır ki, birbaşa Klammin yanından gəlir.

– Bəri bax, – Frida dedi, – belə çıxır, heç Klammin da sənə əsas məqsədin deyil, bəlkə məni də ən çox narahat edən elə budur. Həmişə məndən yan ötür Klammin çatmaq istəməyin onsuz da yaxşı deyildi, indi isə Klammin çatmaq lap pisin pisidir, belə şeyi heç sahibə də təsəvvürünə gətirə bilməzdi. Sahibənin dediyinə görə, sən Klammin olan ümidlərinin boşa çıxdığına tam əmin olan günü mənim xoşbəxtliyimə, şübhəli, amma gerçək xoşbəxtliyimə son qoyulacaq. İndi heç o günü də gözləmirsən; balaca bir oğlan uşağı özünü qəflətən içəri salır, sən də başlayırsan onunla bərabər anasının yolunda əlləşməyə, elə bil ölüm-dirim mübarizəsi aparırsan.

– Hansla olan söhbətimi düzgün başa düşməsən, – K. dedi. – Doğrudan da elədir. Yəqin keçmiş yaşamım sənə üçün o qədər mənasızlaşıb ki (əlbəttə, sahibədən başqa, onu bura qatmaq olmaz), irəliləyiş uğrunda necə mübarizə aparmaq lazım gəldiyini unutmusan? Özü də həyatın alt qatından baş qaldırıb yüksəlmək istəyəndə?

Bilmirsən, hər şeydən necə yarımaqlar? Adama az-çox ümid verən nədir? Hansın anasının qəsrə əlaqəsi var, ilk dəfə təsadüfən çəşib Lazemangilə düşəndə bunu mənə özü deyib. Ondan məsləhət, ya

da kömək istəməkdən yaxşı nə ola bilər, sahibən Klammdan gələn bütün maneələrə bələddirsə, o qadın da, yəqin bu maneələrin yolunu bilir, axı özü də həmin yolu keçib gəlib.

– Klammin yolunu? — Frida soruşdu.

– Əlbəttə, Klammin yolunu, özgə hansı yol ola bilər! – deyib ayağa sıçradı. – İndi isə vaxtdır, gedim naharı gətirim.

Frida belə münasibətlərə uyuşmayan bir ısrarlaqla xahiş etdi ki, hələ getməsin, sanki onun qalması bayaqdan söylənilən təsəllini təsdiq edəcəkdi. Lakin K. müəllimi xatırladıb hər an şaqqıltıyla, davaya açıla bilən qapını göstərdi, söz verdi ki, tezliklə qayıdacaq, qoy o gələnə kimi heç sobanı da yandırməsin, gəlib özü qalayar. Axırda Frida susub təslim oldu. K. bayırda qan yara-yara yeriyəndə – yol çoxdan kürünüb təmizlənməliydi, qərribə də olsa, iş qəti irəli getmək istəməirdi – yorulub əldən düşmüş köməkçilərdən birini barmaqlıqdan asılan gördü; bəs o birisi hayandaydı? Deməli, K. ən azı birinin dözümlünü sındıra bilməmişdi! Burdakı, görünür, daha ciyərli oğlanmış; bunu ondan da görmək olardı ki, K. gözünə sataşan kimi yenə vəhşi təki qollarını qucaqlayıb qaş-gözünü oynatmağa başladı. “Bu dözümlər hər adama nümunə ola bilər!” – deyib, K. bir şeyi də əlavə etdi. – “İnsan belə dözümlə donub barmaqlığa yapışar”, K.-nin xarici görkəmi, yumruqlarını düyləyib onu hədələməsi köməkçinin yaxınlaşmaq ümidini qırdı, qorxa-qorxa bir xeyli də geri çəkildi. Elə bu vaxt Frida, K. ilə şərtləşdikləri kimi, sobanı qalamazdan qabaq havanı dəyişmək üçün pəncərələrdən birini açdı. Köməkçi həmin dəqiqə K.-dan əlini üzdü, sürünə-sürünə pəncərəyə yaxınlaşdı, sanki onu maqnit kimi nəşə özünə çəkirdi. Köməkçiyə rəğbətdən qızın üz-gözü əyildi, ələcsiz adamlar təki yalvarışla K.-ya baxıb pəncərədən əl elədi – bilmək olmadı, etiraz, yoxsa salam işarəsiydi, – belə şeylə köməkçini azdırmaq olmazdı, yaxınlaşmağına davam edirdi. Frida tələsik pəncərənin çöl qatını bağladı, lakin arxasından çəkilmədi, əlini cəftənin üstünə qoyub boynunu bükdü, gözlərini geniş açıb donuq-donuq gülümsədi. Görəsən bilirdimi ki, bu hərəkətiylə köməkçini hürküdüb qovmaqdan çox, ona gəl-gəl deyirdi? Lakin K. bir də arxaya baxmadı, işini tələsik görüb tezəcə geri qayıtmağı hər şeydən üstün tutdu.

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

Axşama yaxın hava qaralmışdı. K. axır ki, bağa gedən yolun öhdəsindən gəlmişdi, qarı yolun hər iki tərəfinə yığmış, üstündən tapdayıb bərkitmişdi, nəhayət, bugünkü işini başa vurmuşdu. Bağa girən qapının ağzında dayanmışdı, bu ətrafda özündən başqa heç kəs yoxuydu. Bir neçə saat əvvəl köməkçini qabağına qatıb xeyli qovmuşdu; indi haradasa bağın içində, ya da daxmalardan birində gizlənmişdi, daha gözə dəymirdi, o vaxtdan heç buralara da hərlənmirdi. Frida evdəydi, ya pal-paltar yuyurdu, ya da Qızanın pişiyini çimizzdirirdi; Qızanın bu işi Fridaya tapşırması ən böyük ehtiram əlamətiydi, hər halda iyrənc, nanəcib işiydi, əgər Qizaya yaramaqla, müxtəlif xidmətlərdə hər imkandan istifadə edəcəklərini məsləhətləşməsəydilər, Fridanın bu işə yaxın durmasına K. ömründə razı olmazdı. Balaca uşaq ləyənini K.-nin damdan endirməsinə, suyu qızdırmaqlarına və nəhayət, pişiyi ustuflla təknənin içinə qoymalarına Qiza məmnun-məmnun tamaşa etmişdi. Sonra pişiyi tamam Fridanın öhdəsinə buraxıb getmişdi, çünki K.-nin birinci axşam tanış olduğu Şvarser gəlib çıxmış, həmin axşam canına çökən qorxuyla, məktəb xidmətçisinə layiq ölçüsüz bir ikrahla onu salamlayıb

Qıza ilə o biri sinif otağına yollanmışdı və onlar indiyə qədər oradan çıxmamışdılar. “Körpüyə” meyxanasında K.-ya nağıl eləmişdilər ki, qalabaşının oğlu Şvarser Qizaya məhəbbətindən uzun müddətdir kənddə yaşayır, əlaqələrini işə salıb bir şeyə də nail olub: icma onu müəllimə köməkçi verib, bu vəzifəsindən də əsasən onda istifadə edir ki, Qızanın bir saatını da buraxmır, uşaqların içində partada oturur, ya da kürsüdə Qızanın ayaqları altında. Bu münasibət heç kəsə mane olmur, uşaqlar çoxdan öyrəşiblər, bir də, bəlkə ona görə belədir ki, Şvarser nə uşaqlara yaxınlaşır, nə də onları başa düşür, demək olar, onlarla heç danışmır da, Qızanı yalnız idman dərslərində əvəz edir, başqa vaxtlarsa onunla birgə nəfəs almağına, onun yaxınlığında dolanıb istisina qızındığına görə Allahına şükür edir. Ən böyük zövqü Qızanın yanında oturub dəftərləri yoxlamaqdan alırdı.

Bu gün də onunla məşğul idilər, Şvarser bir qalaq dəftər gətirmişdi, müəllim də öz yoxlama işlərini onlara tapşırırmışdı, onun üçün də K. onları qaranlıq düşənə qədər baş-başa verib masa arxasında işləyən gördü, indi orda iki şam öləziyirdi. Onları bir-birinə bağlayan bu sevgi həm çox ciddi, həm də çox səssiz-küysüz idi; hər şey Qizadan başlayırdı, hərdən quduzlaşan ağır təbiəti bütün bəndi-bərəni aşırırdı, özü isə başqa vaxtlar özgələrinin buna bənzər hərəkətinə qəti dözmədi; beləliklə, işdə şaqraq Şvarser də ona təslim olardı, asta yeriyər, asta danışar, çox vaxtsa susardı; amma göürdün ki, bütün bunların əvəzində əməlicə-başlıca müqavimət də olurdu, Qızanın sadə, səssiz iştirakıyla. Belə halda qız onu, bəlkə də heç sevmirdi; hər halda girdə, bozuntul, donuq, yalnız bəbəkləri oynayan gözləri belə sualları heç birinə cavab vermirdi; müqavimət göstərmədən Şvarserə dözməsini hamı göürdü, lakin qalabaşı oğlunun sevgili olduğunu qız qəti şənində sığısdırmaq istəmirdi, ona görə də Şvarser ona baxdı-baxmadı, dolu, gonbul gövdəsini fırfıra kimi fırladırdı. Şvarser isə kənddə qalmaqla özünü Qızanın əbədi quluna çevirmişdi, atasının tez-tez onu aparmağa göndərdiyi elçilərinə hirsələnib onları qapıdan elə qovurdu ki, deyərdin, qəsri, oğulluq borcunu bir anlığa yadına salmaları xoşbəxtliyinə vurulan ən tutarlı, ən sağalmaz yaradır. Əslində isə, nə qədər desən, boş vaxtı vardı, çünki Qıza onun gözüne yalnız dərslərdə, bir də dəftər yoxlayanda görünərdi, bunu da, təbii ki, hansı məramlasa etməzdi, əksinə, dincliyi, tənhalığı hər şeydən üstün tutardı, görünür, ona görə də evdə tək qalıb taxtın üstündə yayxananda özünü tam azad sayardı, pişiyi də həmişə yanında uzanardı və ona qəti mane olmazdı, çünki yerindən güclə tərpənə bilirdi. Beləliklə, Şvarser günün əksər hissəsini avara-avara vurnuxardı, amma bu da ürəyincə olardı, nədənkə çox vaxt bu imkandan istifadə edib Qızanın yaşadığı Lovenqasse küçəsinə gedər, orda çardağ otağına qalxar, həmişə bağlı qapının arxasında dayanıb içərini dinşəyərdi, otaqda tam sakitlik olduğuna əminlik qazanandan sonra isə tələsik aradan çıxardı. Belə yaşam yolunun sonucları bəzən özünü təzədən baş qaldırmış məmur təkəşliyinin gülünc oyanışında – amma bircə dəfə də olsa, Qızanın yanında yox – göstərirdi, halbuki belə təkəbbür indiki durumunda ona qəti yaraşmırdı; adətən çox vaxt bu, həddən artıq pis nəticələnirdi, K. özü də keçən dəfə bunun şahidi olmuşdu.

Təəccüblüydü, ən azı “Körpüyə” meyxanasında söhbət daha çox gülməli, maraqlı şeylərdən getsə də və Qıza həmişə diqqət mərkəzində dursa da, Şvarserdən müəyyən hörmətlə danışırıdılar, Amma köməkçi müəllim Şvarserin özünü K.-dan ağıllı sayması hor halda tam ədalətsizlik idi, çünki onda ağıl deyilən şey yoxuydu; müəllimlər, xüsusilə Şvarser kimiləri üçün məktəb xidmətçisi elə vacib şəxslərdən sayılırdı ki, beləsinə cəza çəkmədən hörmətsizlik etmək olmazdı və əgər bu hörmətsizlik vəzifə baxımından edilərdisə, onda gərək ən azı qarşı tərəfin uyğar cavabına da dözəydin. K. imkan tapdıqca bu barədə düşünməyə çalışırdı, həm də Şvarser elə ilk axşamdan yanında suçlu qalmışdı, sonrakı günlər onun K.-nı bu cür qarşılmasına əslində haqq qazandırsa da, suçu qəti azalmamışdı. Burada bir şeyi də unutmaq olmazdı: həmin qarşılaşma sonrakı hadisələrə, bəlkə də müəyyən yönüm vermişdi. Şvarserin sayəsində elə ilk saatdan tamam təsadüfən bütün üsul-idarənin diqqəti bu kənddə

nə tanış, nə sığınacaq yeri olan, yolun yorub əldən saldığı, saman kisəsinin üstündə uzanıb hər cür məmur hücumuna məruz qalan köməksiz, elgin K.-ya yönəlmişdi. Həmin gecəni qalmaqsız ötüşsəydi, hər şey başqa cür alınardı, K. sakit, pünhan ötüşə bilərdi, hər halda heç kəs ondan şübhələnməzdi, ən azı yolçu kimi bir günlüyünə onu evə buraxmaqdan çəkinməzdilər; onun gərginliyini, güvənliyini görə bilərdilər, haqqında qonum-qonşuda söz-söhbət gedərdi, bəikə də lap elə nökr kimi hardasa bir daldalıq tapardı. Əlbəttə, üsul-idarənin nəzərindən yayma bilməzdi. Doğrudur, burda əsaslı bir fərq də olmalıydı: bir var, yuxarıların xoşlamadığı Şvarser gecənin tən yarısı mərkəzi idarəni, ya da telefonun başında oturan adamı qondarma itaətlə, lakin ısrarlı tələblə ani qərar çıxarmaq üçün ələrsəm edə, bir də var, səhəri K. qəbul zamanı ədəb-ərkanla kəndxudanın qapısını döyə, özünü qərib yolçu kimi təqdim edə, icma üzvlərindən kiminsə evində bir gecəliyə qonaq qaldığını, bəlkə də sabah çıxıb gedəcəyini deyər; ola bilsin onda bəxti də gətirəcəkdi, burda bir iş də tapacaqdı, əlbəttə, bir neçə günlüyünə, çünki deyəcəkdi ki, çox qalmaq fikri yoxdu. Şvarser olmasaydı, ya belə, ya da buna bənzər bir şey alınardı. İdarə də sonralar vəziyyətlə tanış olardı, arxayın vaxtı, öz adı qaydasıyla, daha qarşı tərəfin onu qısnamasıyla yox, çünki belə şeyi, deyəsən, qəti xoşlamırdılar. K. bunların heç birində təqsirli deyildi, bütün günah Şvarserdəydi, lakin o, qalabaşının oğluydu. Özünü zahirən tərbiyəli aparırdı, deməli, bütün suçlar K.-nın boynuna yüklənməliydə. gülünc də olsa, bəs səbəbi? Bəlkə Qızanın həmin gün düşkün əhvali-ruhiyyəsi olub? Şvarser də bütün gecəni yatmayıb, aralanıb ki, dərini K.-nın üstünə dağıtsın.

Əlbəttə, digər tərəfdən deyilməlidir ki, K. Şvarserin bu hərəkətlərinə minnətdar olmalıdır. O şeyə ki, K. heç vaxt çatmayacaqdı, çatmağa ürək etməyəcəkdi, o şeyə ki, idarə qəti razılıq verməyəcəkdi, ona Şvarserin hərəkəti nəticəsində nail oldu, idarə qəti qoymazdı ki, K. elə lap başlanğıcdan birbaşa, açıq-aşkar idarəylə göz-gözü gəlsin, hər necə də olsa, onunla əlaqə yaratsın. Amma bu ona heç də yüngül başa gəlmədi, doğrudur, onu yalan söyləməkdən, xəlvəti işlərdən azad etdi, lakin həm də kəsərdən saldı, hər halda mübarizliyini korşaltdı, bu baxımdan xeyli məyuslaşdıra bildi; K. özlüyündə etiraf etdi: üsul-idarəylə aralarındakı fərq elə böyükdür ki, mümkün olan hiylə, kələk də məsələni qismən onun xeyrinə yönəldə bilməz. Ancaq bu adı bir fikir idi, bununla o, özünə təsəlli verirdi. Şvarser yenə də suçluğunda qalırdı, o vaxt ziyan vurmuşdu, bəlkə indi kömək edə bildi; belə bir yardıma K.-nın indi də ehtiyacı var, lap xırda məsələlərdə də, ilk addımlarda da, çünki deyəsən, Barnabas da ondan üz döndərmişdi.

Fridanın xatirinə K. bütün günü tərəddüd etdi, Barnabasgilə gedib məsələni öyrənsin-öyrənməsin; onu Fridanın gözü önündə qəbul etməmək üçün bütün günü çöldə-bayırda əlləşdi, işdən sonra da bir müddət qalıb gözlədi, lakin Barnabas gəlib çıxmıdı. Bacılarının yanına getməkdən başqa ayrı çıxış yolu qalmadı, bir-iki dəqiqəliyinə, yalnız qapıdan soruşub geri qayıdacaqdı. Kürəyi qara sancıb tərpəndi. Barnabasgilə təngnəfəs çatdı. Qapını azca döyəndən sonra dartıb açdı, içəridəkilərə məhəl qoymadan soruşdu:

– Barnabas hələ gəlib çıxmayıb? – Yalnız indi gördü ki, Olqa burda yoxdur; qocaların hər ikisi yenə də qaranlıq, uzaq küncə qoyulmuş masanın arxasında oturmuşdu, qapıda nə baş verdiyini özləri üçün ayırd edə bilməmişdilər, yalnız indi başlandı ağır-ağır bu tərəfə çevirdilər. Amalya da sobanın yanında yorğana bürünüb yatmışdı və K. gözünə sataşan kimi diksinib qalxdı, özünü ələ almaq üçün elini alnına vurdu. Olqa burda olsaydı, o saat cavab verərdi, K. da çıxıb gedərdi, ona görə də Amalyaya doğru bir-iki addım atıb ona ol verdi, qız onun elini kirmişcə sıxdı. K. xahiş etdi ki, diksinib ayağa qalxan və harasa tərpənmək istəyən ata-anasını getməyə qoymasın, Amalya da bir-iki kəlməylə onlan yoldan saxladı. K. öyrəndi ki, Olqa həyətdə odun yarır, Amalya isə bərk yorulub səbəbini demədi, – bir

az var yerə girib, Barnabas hələlik çöldən qayıtmayıb, ancaq indicə gələsindir, çünki heç vaxt qəsrdə gecələmir. K. məlumat üçün təşəkkür etdi İndi isə gedə bilərdi, lakin Amalya soruşdu ki, Olqanı gözləmək istəmirmi; amma təəssüf ki, K.-nin vaxtı yoxuydu, Amalya daha sonra öyrənmək istədi ki, o bu gün Olqayla söhbət edibmi; K. heyrlə inkar edib soruşdu: bəlkə Olqada xüsusi xəbər var. Amalya yüngülcə pərtləmiş adam kimi üz-gözünü turşutdu, susub başı ilə razılıq işarəsi verdi – bu açıqca vida işarəsiydi – və təzədən geri, yerinə uzandı. Rahatca uzanıb onu başdan-ayağa süzdü, sanki K.-nin burda olmasına təəccüblənirdi. Baxışı həmişəki kimi soyuq, aydın, donuq idi; gözləri birbaşa baxdığı şeyə yönəlməmişdi, əksinə, azca yayınırdı, güclə sezilsə də, şübhə yeri yoxuydu, bu da adamı əsəbiləşdirirdi; hərəkətlərinin səbəbi, deyəsən, nə zəiflikdən, nə pərtlikdən, nə də qəlbiqaralıqdan idi, sadəcə tənhalığa can atan və bütün hisslərdən uca dayanan daimi tələbat idi ki, onu da yalnız bu yolla izhar edə bilirdi, K.-nin yadına düşdü, ona elə gəldi ki, bu baxış onu elə birinci axşam heyrləndirmişdi, bəli, bu ailənin ona göstərdiyi çirkin təsirlərin hamısı, çox güman ki, bu baxışın başındaydı, hərçənd özlüyündə heç də çirkin deyildi, tərsinə, qürurluydu, qapalılığında bir doğruculluq vardı. – Sən həmişə belə qəmlisən, Amalya, — K. dedi. — Nədir sənə əzab verən? Deyə bilməzsən? Sənin kimi kəndçi qızını heç yerdə görməmişəm. Bunu mən yalnız bu gün, yalnız indi sezmışəm. Sən bu kənddənsən? Burda doğulub-böyümüsən? – Amalya sualı elə təsdiqlədi ki, sanki K. təkca son sualı vermişdi, axırda isə özü soruşdu:

– Deməli, Olqanı gözləyəcəksən, hə?

– Bilmirəm, niyə səhərdən eyni şeyi soruşursan? – K. cavab verdi, – Çox qala bilmərəm, nişanlım evdə məni gözləyir.

Amalya dirsəkləndi, nişanlısından xəbəri yoxuydu. K. onun adını dedi. Amalya qızı tanımadı. Soruşdu ki, bu nişandan Olqanın xəbəri varmı; K. dedi ki, var, Fridanı onunla bir yerdə görüb, özü də bu cür xəbərlər kənddə lap tez yayılır! Amalya inandırmaq istədi ki, Olqa bu barədə heç nə bilmir, eşitsə, dünyanı dağıdacaq, çünki deyəsən, K.-ya bərk vurulub. Bu haqda açıq danışmayıb, adamayovuşmazdır, amma sevgisini gizlədə bilmir. K. Amalyanın yanıldığını güman etdi. Amalya qımışdı, qəmli görünsə də, bu qımışıq onun dumanlı qaş-qabağını xeyli açdı, kirmişliyi sındırdı, yadlığı doğmalaşdırdı, sirri açıqladı, indiyə qədər qorunan xəzinənin kilidini sındırdı, doğrudur, onu yenidən geri qaytarmaq otardı, ancaq hamısını yox. Amalya dedi ki, yanılib-eləmir; hə, hələ çox şeyləri bilir, bilir ki, K.-nin də Olqaya meyli var, Barnabasla xəbər göndərmək bəhanəsilə bura gəlişi də əslində Olqaya görədir. Bir halda ki indi Amalya hər şeyi bilir, qoy çəkinib-eləməsin, tez-tez gəlsin. Ona yalnız elə bunu demək istəyirdi. K. başını buladı, nişanlı olduğunu xatırlatdı. Deyəsən, Amalya bu nişanlılığa o qədər də məhəl qoymadı, qarşısında dayanmış K.-nin birbaşa təsiri onun üçün daha vacib idi; soruşdu ki, o qızla haçan tanış olub, axı kəndə gəlidiyi cəmi bir neçə gündür. K. mehmanxanadakı həmin hadisəni danışdı. Amalya da cavabında qısaca dedi ki, o vaxt onu mehmanxanaya aparmağın qəti əleyhinə olub. Qucağında odun içəri girən Olqanı da özünə şahid göstərdi; soyuq hava Olqanı gümrəhləşdirmiş, yanaqları qızarmışdı, ondan şuxluq, sağlamlıq yağırdı, adi hallarda evə qaxılıb oturmuş qızı iş sanki tamam dəyişmişdi. Odunu yerə atdı, K.-ni köhnə tanışlar kimi salamlayıb Fridanı soruşdu. K. Amalyayla gözləşdi, lakin o, təslim olduğunu boynuna alana oxşamırdı. Bundan bir balaca pərtləşən K. ayrı vaxtlardan fərqli olaraq, Frida haqqında geninə-boluna danışdı, məktəbdəki dözülməz şəraitdə ailəmə necə yola verməsini təsvir etdi və tezliklə evə getmək istədiyindən tələsiklikdə özünü elə unutdu ki, ayrılan zaman bacıların ikisini də qonaq çağırırdı. O saatca da qorxub duruxdu, Amalya isə sözünü tamamlamağa aman vermədi, dəvəti əlüstü qəbul etdi; axırda Olqa da ona qoşulmalı oldu. Lakin tezca görüşüb ayrılmaq fikri K.-nin amanını qırırdı və Amalyanın baxışları

altında duruş gətirmədiyindən daha əzilib-büzülmədi, birbaşa bildirdi ki, onları evə çağıranda götür-qoy etməyib, hissə qapılıb və təəssüf ki, indi onu düzgün saymır, çünki Frida ilə Barnabasgilin arasında hər halda onun anlamadığı bir düşmənçiliyin olduğunu seziş.

– Düşmənçilik deyil, – Amalya dilləndi, yerindən qalxıb adyalı kürəyinə saldı, – sən deyən, böyük iş deyil, sadəcə ümumi fikrə qoşulub belə edir. İndi isə get, nişanlının yanına get, görürəm, tələsirsən. Özü də qorxma, gələn deyilik, sadəcə zarafat idi, acığımdan belə dedim. Sənsə bizə tez-tez gələ bilərsən, bunun üçün heç bir maneçilik yoxdur, həmişə bəhanən var ki, Barnabasdan xəbər öyrənmək istəyirsən. İşini bir şeylə də yüngülləşdirərəm, lap Barnabas qəsdən xəbər gətirsə də, deyərəm, onu sənə çatdırmaq üçün məktəbə getmişəm. Deyərəm, bacarmır, yazıq uşaq ora-bura qaçmaqdan eldən düşüb, işdə özünü tamam üzüb, xəbər tutmaq üçün özün gələrsən.

K.Amalyanı bu qədər çox, bu qədər ardıcıl danışan görməmişdi, qabaqkılara nisbətən nitqi də tamam dəyişmişdi, nəse bir təkəbbür duyulurdu, bunu təkse K. hiss eləmədi, onun hər hərəkətinə bələd olan bacısı Olqa da sezdi. Olqa əlini qoynuna qoyub xeyli kənarda dayanmışdı, adəti üzrə qıçları bir-birindən aralıydı, belini bükmüş, gözünü Amalyaya zilləmişdi, o isə yalnız K.-ya baxırdı.

– Yanılırsan, – K. dedi, – əgər fikirləşirsən ki, Barnabası gözləməyim bəhanədir, bərk yanılırsan. İdarədə işimi yoluna qoymaq mənim ən böyük, həm də yeganə arzumdur. Bu işdə də Barnabas mənə kömək edə bilər, başlıca ümidim onadır. Doğrudur, bir dəfə məni məyus edib, amma bu, daha çox mənim günahımdan olub, onunkundan yox; İlk anların çəşqinliyindən belə alınıb, onda mən elə bilirdim ki, axşam gəzməyə çıxanda hər şeyi həll edəcəm, sonra isə məlum oldu ki, bu qeyri-mümkündür, alınası iş deyil və mən de hər şeyi onun ayağına yazdım. Buna ailəniz, özünüz haqqında söylənilən fikirlər də təsir etdi. Daha hər şey arxada qalıb, mənse, sizi indi daha yaxından tanıyıram, siz həttə... – K. düşərli bir söz axtardı, lakin tapa bilmədiyindən ağına gələnlə kifayətləndi, – siz bu kənddə indiyə qədər tanıdığım adamların bəlkə də hamısından rəhmlisiz. Amma son, Amalya, məni yenə bir məsələdə haldan çıxartdın, qardaşının qulluğına pis baxmasan da, onun mənim üçün hansı əhəmiyyəti kəsib etdiyini qiymətləndirmirsən. Bəlkə sən Barnabasın işindən tam hah deyilsən, onda yaxşıdır, onda bağışlamaq olar, yox, əgər halısansa – mən daha çox buna inanıram – onda çox pis, çünki bu o deməkdir ki, qardaşın məni aldadır,

– Özünü ələ al, – Amalya dedi, halı deyiləm, heç nə məni vadar edə bilməzdi ki, halı olum, dediyin kimi, rəhmliliyimizdən sənin yolunda bəzi işlərə hazır olsam da, heç sənin xətirinə də məni vadar edə bilməzlər. Qardaşımın məsələsi onun öz işidir, istəsəm də, istəməsəm də, bu barədə orda-burda eşitdiklərimdən başqa heç nə bilmirəm. Olqa isə sənə geniş məlumat verər, çünki o, qardaşının əziz bacısıdır.

Və Amalya aralandı, əvvəlcə ata-anasının yanına gedib onlarla nəse pıçıldışdı, sonra isə mətbəxə keçdi; gedəndə K. ilə vidalaşmadı, elə bil bilirdi ki, o burada hələ çox qalacaq, ona görə də sağollaşmağa ehtiyac yoxdur.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

K. xeyli təəccüblənib ayaq saxladı, Olqa qaqqıldayıb güldü, onu sobanın yanındakı oturacağa tərəf çəkdi, deyəsən, K. ilə burada oturmaq imkanı əldə etdiyinə görə, doğrudan da sevinirdi, lakin bu, qısqanclığın üstünə kölgə sala bitmədiyi xəfif bir sevinc idi. Onun qısqanclığından, buna görə də hər cür ciddiyyətdən uzaq olmağı K.-ya ləzzət verdi; insanı cəzb etməyən, amiranəlik duyulmayan, hürkək-hürkək dincələn israrlı mavi gözlərə heyranlıqla tamaşa etdi. Elə bil Fridanın, sahibənin xəbərdarlıqları onu çəkəndirmək əvəzinə daha da diqqətli etmiş, zəhnini, düşüncəsini daha da itiləşdirmişdi. K. Olqaya qoşulub güldü, çünki qız onun Amalyaya rəhmli deməsinə yaman təəccüblənmişdi. Amalyada nə xasiyyət desən tapmaq olardı, təkcə rəhmlilikdən başqa. K. başa saldı ki, tərif əslində Olqanın payına düşür, lakin Amalya elə hökmli nəinki yanında deyilənin hamısını özünə götürür, hətta adam istər-istəməz üstünlüyü könüllü olaraq ona verməyə məcbur olur.

– Burası düzdü, – Olqa ciddiləşib dedi, – hələ sən fikirləşdiyindən də düzdür. Amalya məndən də, Barnabasdan da cavandır, amma ailədə hər şeyi o həll edir, yaxşını da, pisi də; doğrudur, hamıdan çox da altını özü çəkir, yaxşının da, pisii də. – Bu, bir az K.-ya mübaligəli göründü, axı Amalya indicə demişdi ki, qardaşının işlərinə qarışmır, əksinə, Olqanın hər şeydən xəbəri var. – Necə başa salım? – Olqa davam etdi. – Amalyanı nə mən, nə də Barnabas maraqlandırır; əslinə qalsa, ata-anamızdan başqa heç kəs onun vecinə deyil, gecə-gündüz onların qulluğunda durur, bir az qabaq nə istədiklərini soruşub mətbəxə, onlar üçün xörək bişirməyə getdi, onların xatirinə özünü zorlayıb ayağa durdu, çünki günortadan xəstələnib, ona görə də burda oturacağın üstündə uzanmışdı. Amma bizi vecinə almasa da, hər ikimiz ondan asılıyıq, sanki böyüyümüz odur, bütün məsləhətlərinə əməl etməyə hazırıq, ancaq məsləhət vermir, bizi özünə yad sayır. Sən axı insanları tanıyırsan, yad ölkədən gəlmisən; sənə, məgər həddən artıq ağıllı deyil?

– Məncə, həddən artıq bədbəxtidir, – K. – dedi, – Barnabas çaparlıq edir, Amalya ona pis baxır, bəlkə də lap nifrət eləyir, siz ikinizsə ona hörmət eləyirsiniz, bunu necə başa düşək?

– Barnabasın əlində bir peşəsi olsaydı, bu işdən çoxdan əl çəkərdi, heç özünün də xoşuna gəlmir.

– Məgər püxtələşmiş çəkməçi deyil? – K. soruşdu.

– Elədir, – Olqa cavab verdi, – hərdən Brunsvikin işinə yarayır, istəsə, gecə-gündüz işləyib çoxlu pul qazanar.

– Bəs niyə eləmir? – K. – soruşdu, – Çaparlıqdan da birdəfəlik canı qurtarardı.

– Çaparlıqdan? – Olqa təəccüblə soruşdu. – Elə bilirsiniz bu işə qazanc dərdindən girib?

– Ola bilər, – K.. – cavab verdi. – Axı özün dedin ki, iş xoşuna gəlmir.

– Gəlməyinə gəlmir, amma bunun ayrı səbəbləri var, – Olqa dilləndi, – qəsr qulluğudur axı, hər nədirsə, qəsr qulluğudur, ən azı belə düşünülər.

– Necə bəyəm, – K. soruşdu, – buna da şübhəniz var?

– Bilirsən? – Olqa dedi, – əslində yox; Barnabas idarələrə girə bilir, özünə tay qulluqçularla oturub-durur, məmurların çoxunu uzaqdan görür, az-çox vacib məktublar alır, hətta dilcavabı çatdırılası

xəbərləri də ona etibar edirlər, bunlar azdır bəyəm, belə cavan yaşında bu mərtəbəyə qalxmasına fəxr etməyə dəyər.

K. başıyla razılığını bildirdi, daha evə qayıtmaq barədə düşünmürdü, sonra da soruşdu:

– Öz livresi də varmı?

– Pencəyi nəzərdə tutursan? – Olqa soruşdu. – Yox, onu Amalya tikib, hələ çapar olmamışdan qabaq. Amma yaralı yerinə toxunursan. Livre yox, çünki o heç qəsrin özündə də tapılmır, amma idarədən kostyum almalıydı, söz də vermişdilər, lakin bu məsələdə qəsrə çox ləng tərpənilər, ən pisi də odur ki, heç kəs bu ləngliyin nə demək olduğunu bilmir; bunu iki cür başa düşmək olar, ya işi yoluna qoymaq üzrədirlər, ya da onu heç başlamayıblar, ya da, ola bilsin, Barnabası hələ də sınaqdan çıxarmaq istəyirlər, bundan bir nəticəyə də gəlmək olar ki, iş artıq qurtarıb, hansı səbəbdənsə verdikləri razılığı geri götürüblər və Barnabas heç vaxt ona çatası kostyumu almayacaq. Bu barədə dəqiq bir şey öyrənmək mümkün deyil, olsa da, gərək aradan xeyli keçsin. Burda bir məsəl gəzir, bəlkə eşitmişən: idarənin çıxartdığı qərarlar cavan qız kimi utancaq olur.

– Yaman deyiblər, – K, bu sözləri Olqadan da ciddi qəbul etdi, – gözəl deyiblər, çıxarılan qərarların qıza ayrı oxşarlığı da olmalıdır.

– Bəlkə də, – Olqa dedi. – Doğrusu, bununla nəyə işarə etdiyini bilmirəm. Bəlkə tərifi nəzərdə tutursan. Amma idarə geyiminə gələndə bu, Barnabasın yaralı yerlərindən biridir, bu hər ikimizə aid olduğundan həm də mənim yaralı yerimdir. Özümüz özümüzdən havayıcı soruşuruq: görən niyə almır. Lakin bu məsələ sən deyən qədər də asan deyil. Götürək elə məmurları, onların, deyəsən, ümumiyyətlə, xüsusi geyimi olmur; bildiyimizə görə, Barnabasın dediklərinə görə məmurlar adi, ancaq qəşəng paltar geyirlər. Özün axı Klammi görmüsən. Əlbəttə, Barnabas nəinki məmurdur, heç aşağı təbəqədən də deyil və heç vaxt buna can atmır. Ancaq Barnabasın dediyinə görə, heç yuxarı təbəqədən olanların da, hərçənd ki elələrinə kənddə rast gəlmək qeyri-mümkündür, xüsusi geyimi yoxdur; əvvəlcədən demək olar ki, bunun özü də müəyyən təsəllidir, amma yanlış təsəllidir, məgər Barnabas yuxarı təbəqəli qulluqçudur ki? Yox, ona nə qədər canımız yansa da, yuxarı təbəqədən olduğunu demək olmaz, elə bu kəndə gəlişi, burda yaşaması ana bir sübutdur, yuxarı qatın qulluqçuları məmurlara nisbətən xeyli qapalı olurlar, bəlkə buna haqları da var, bəlkə doğrudan da bəzi məmurlardan yüksəkdə dururlar; buna çox misal gətirmək olar: az işləyirlər, Barnabasın söylədiklərinə görə bu gövdəli, güclü kişilərin dəhlizlərdə gəzişməsinin özü gözəl bir mənzərədir, Barnabas həmişə onların yanında tüyünür. Nə isə, qısaca demək olar ki, Barnabas yüksək qulluqçulardan deyil. Amma hər halda onu xırda qulluqçulardan hesab etmək olardı, lakin onların xüsusi geyimləri var, heç olmasa aşağı, kəndə enəndə əyinlərində olur, xüsusi livre deyil, cürbəcür növləri olur, ancaq paltarlarından o saat tanıyırsan ki, qəsrin qulluqçularıdır; sən axı belələrini mehmanxanada görmüsən. Geyimlərində ən qabanq nəzərə çarpan odur ki, çox vaxt dar geyinirlər, kəndli, ya da sənətçi belə paltarı ömründə eyninə götürməzdi. Hə, Barnabasın o cür paltarı yoxdur; buna görə nə xəcalət çəkməyə dəyər, nə də ki, pisləməyə dözmək olar, amma bəzən, xüsusilə də qəmli dəqiqələrdə – hərdən, çox gec-gec olsa da, Barnabasla mənim elə anlarım olur – adamın əli hər yerdən üzülür. Sonra özümüz özümüzdən soruşuruq: Barnabasın işi də qəsr qulluğudurmu; doğrudur, idarələrə gedir, amma görək idarə qəsrdimi? İdarələr qəsrin nəzdində olsa da, görək Barnabasın girib-çıxa bildiyi həmin idarələrdirmi? Həmin idarəyə gəlir, lakin bu, təmin bir parçasıdır, sonra maneələr başlayır, onların arxasında başqa idarələr dayanır. Bundan o yana getməyi Barnabasa qadağan edirlər, edirlərsə, deməli, gedə də bilməz, əgər öz böyüklərini tapıbsa, onlar da onu dinləyib geri yollayırsa,

necə getsin? Bundan əlavə, orda həmişə adama göz qoyurlar, ən azı belə deyirlər. Lap irəli getsə də, xeyri nə olacaq, əgər orda özünə bir iş tapmırsa və artıq adama çevrilirsə, xeyri nədir? Bu maneələri sərhəd kimi təsəvvür etmə, Barnabas da həmişə mənə belə deyib.

Maneələr elə onun getdiyi idarələrin özündədir; ancaq keçib-getdiyi maneələr də var, bunlar da indiyə qədər aşə bilmədikləri kimidir, eyni görkəmdə, eyni ölçüdə; ona görə əvvəlcədən güman etmək olmaz ki, bu sonuncu maneələrin arxasında Barnabasın indiyə qədər olduğu idarədən əsaslı şəkildə fərqlənən başqa idarələr var. Bunu da elə həmin o qəmli anlarda düşünürsən. Şübhə də başlayır öz işini görməyə, qəti özündən dəf edə bilmirsən. Barnabas məmurlarla danışır, Barnabas məlumat alır, amma necə məmurdurlar, necə məlumatlardır? İndi də, dediyi kimi, onu Klamma veriblər, şəxsən onun özündən göstəriş alır. Hə, əslində bu da böyük şeydir, bu hətta yuxarı qulluqçulara nəsib olmur, adamı da ən çox qorxudan odur ki, böyük şeydir. Hələ özün fikirləş, birbaşa Klammın sərəncamında olmaq, onunla ağız-ağıza danışmaq. Həqiqətən də belədimi axı? Hə, elədir, bəs yaxşı, Barnabas onda niyə şübhələnir ki, orda Klamm adıyla oturan məmur Klamm deyil?

– Olqa, – K. dilləndi, – zarafat eləmirsən ki?! Klammın sir-sifətindən necə şübhələnmək olar, axı hamı onu üzdən tanıyır, mən özüm onu görmüşəm.

– Güman ki, yox, K., – Olqa dedi. – Zarafatlığına zarafat deyil, əksinə, ciddi sözüm, ciddi qayğılarımdır. Bunu sənə öz ürəyimi boşaldıb səninkini yükləmək üçün danışmıram, ona görə danışmıram ki, Barnabası soruşdun. Amalya da mənə tapşırırdı ki, danışım, ona görə danışmıram ki, məsələdən agah olmaq sənə də xeyrinədir. Həm də bunu Barnabasın xatirinə edirəm, istəyirəm ona o qədər də böyük ümidlər bəsləməyəsən, o da sənə ümidlərini doğrultmadığından onun əzabını çəkməsin. Çox həssas oğlandır; məsələn, bu gecə gözünə yuxu getməyib, çünki sən dünən axşam ondan narazı qalmısan; gərək demisən ki, Barnabas kimisinin sənə çapar göndərilməsi ürəyincə deyil. O sözlərdən sonra yuxusu ərsəyə çəkildi. Deyəsən, onun nələr çəkdiyini hiss etməmişən, qəsrin çaparları çırtqoz olmamalıdır. Amma ona asan deyil, özü də sənənlə daha çətindir. Yəqin fikirləşirsən ki, çox şey tələb eləmirsən, sən bura çapar xidməti barədə müəyyən hazır təsəvvürlə gəlmisən, tələbini də həmin meyarla ölçürsən. Ancaq bu xidmət haqqında qəsrə təsəvvür bambaşqadır, onlarınki ilə səninki düz gəlməz, lap Barnabas özünü bu xidmət yolunda qurban versə də, gəlməz, təəssüf ki, hərdən olsa da, özünü qurban verməyə hazırdır. Əlbəttə, təbəçilik göstərmək lazımdır, buna heç kəs etiraz edə bilməz, amma gəl görək onun gördüyü işlərin çapar qulluğuna doğrudan da bir damcı yaxınlığı varmı. Əlbəttə, sənənin üzünə qayıdıb şübhəsini deməz, belə şeyə yol vermək onun üçün öz varlığını dəfn eləmək, tabeliyində olduğunu güman etdiyi qanunları kobudcasına pozmaq olardı, ürəyindən keçənləri heç mənə də demir, bəzi şübhələrini mənə ondan tumarla, öpüşlə qoparıram, hələ onda da müqavimət göstərir, boynuna almır ki, şübhə şübhədir. Amalyanın xasiyyəti onun da qanına hopub. Ən çox inandığı adam mən olsam da, çoxunu mənə də demir. Lakin hərdənbir Klamm haqqında söhbətimiz olur. Klammı hələ indiyə qədər görməmişəm, özün yaxşı bilirsən, Fridayla aramız səridir, heç vaxt ona baxmağa imkan yaratmayıb, amma təbii ki, kənddə onu üzdən tanıyanlar, görənlər var, haqqında çox şey eşidiblər, həmin görüşlərdən, dedi-qodulardan, bəzən yanlış, yardımçı şahidlərdən müəyyən təsəvvür yaranıb və yəqin ki, əsas məqamlarda uyğun gəlir. Ancaq yalnız əsas məqamlarda. Çox vaxt bu təsəvvür dəyişir, hətta bəlkə Klammın həqiqi şəkildən də çox dəyişir. Kəndə girəndə bir görkəmdə olur, çıxanda ayrı görkəmdə, pivə içməzdən qabaq bir donda görünür, içəndən sonra ayrı donda, yatanda bir cür olur, duranda başqa cür, tək olanda bir şəkil alır, adamların içində başqa şəkil, ona görə də burda bir şey başa düşülür, yuxarıda, qəsrə isə tamamilə ayrı şey. Elə kəndin öz içində də böyük fərqlərə rast gəlirsən, hərə bir şey deyir, gah boyu fərqli olur, gah da duruşu, gah köklüyü düz

gəlmir, gah da saqqalı, xoşbəxtlikdən yalnız geyimi barədə fikir birliyi var: əynində həmişə eyni paltar olur, ətəyi yernən sürünən qara sürtük. Bütün bu fərqlərdə, əlbəttə, gizli bir şey yoxdur, niyəliyini qavramaq olur, hamısı onu görən adamın həmin anda əhval-ruhiyyəsindən, həyəcanlanma dərəcəsindən, ümidinin, yaxud məyusluğunun az-çoxluğundan asılıdır. Bunların hamısını mənə Barnabas necə söyləyibsə, mən də sənə elə danışiram, bir də ki, adam özü şəxsən məsələnin birbaşa iştirakçısı deyilsə, elə bununla kifayətlənə bilər. Amma biz bilmərik ki, Barnabasın Klammla doğrudan danışib-danışmaması onun üçün həyati məsələdir, ya yox.

– Elə mənim üçün də, – K. dedi, sobanın yanındakı oturacaqda bir-birinə daha çox sığındılar.

Olqa yararsız xəbərlərindən əhvalı pozulsa da, K. əsasən bir şeydə oxşarlıq gördü: o, burda elə adamlara rast gəlmişdi ki, onların yaşantısı zahirən də olsa, özününkünə bənzəyirdi, deməli, ona görə də bunlara qoşula və daha Frida kimi bir-iki məsələdə yox, bütün işlərdə onlarla razılığa gələ bilərdi. Doğrudur, Barnabasın xəbər gətirəcəyinə olan ümidini tədricən itirməkdəydi, lakin Barnabasın vəziyyəti yuxanda pisləşdikcə o, burda, aşağıda K.-ya daha doğma görünürdü. K. heç ağılına da gətirməzdi ki, kəndin özündə bu cür, Barnabasla bacısında olduğu kimi, üzüntü, sıxıntı ola bilərmiş. Doğrudur, hər şey istənilən kimi aydınlaşmamışdı, bu deyilənlərin tərsi də ola bilərdi; Olqanın məsum varlığına heç cür aldanmaq, Barnabasın doğruluğuna isə inanmaq olmazdı.

– Klammin xarici görkəmi barədə məlumatlara, – Olqa sözünə davam etdi, – Barnabas yaxşı bələddir, çoxusunu özü toplayıb, tutuşdurub, hətta onu bir dəfə kənddə arabanın pəncərəsindən görüb, ya da ona oxşadıb, deməli, Klammi istənilən an tanıya bilər, lakin qəsrdəki idarələrdən birinə girəndə məmurların arasından kimisə ona göstərib deyiblər ki, Kamm budur; bəs bunu necə izah edəsən ki, Barnabas onu tanımayıb və sonra uzun müddət heç cür öyrəşə bilməyib ki, həmin adam Kamm ola bilər? O adamın Kammın haqqındakı təsəvvürlərə nədə uyğun gəlmədiyini Barnabasdan soruşanda cavab tapa bilmir, daha doğrusu, cavab verər, hətta qəsrdəki həmin məmuru başdan ayağa təsvir də edə, lakin bu təsvir Klammi adətən gözümüzdə canlandırıqları təsəvvürlə tam uyğun gəlir. Deyirəm, yaxşı, Barnabas, bax nədən şübhələnirsən, özünü niyə üzürsən? Onda da özünü tamam itirir, qəsrdəki həmin məmurun əlamətlərini saymağa başlayır, özü də, deyəsən, təsvirdən çox, özündən çox uydurur, bundan başqa, lap xırda əlamətlərini də deyir, məsələn, böyük ədayla başını endirib razılığını bildirməsini, ya da yaxası açıq içliyini, bunları da heç cür ciddi qəbul eləmək olmur. Kammın Barnabasla davranışı, mənəcə, daha vacibdir. Bunu mənə tez-tez təsvir edib, sanki şəklini çəkib: Barnabası adətən, böyük idarə otaqlarından birinə aparırlar, amma bu, Kammın idarəsi deyil, ümumiyyətlə, ayrılıqda heç kəsin otağı deyil. Bu otaq divardan divara çatan yeganə hündür masayla iki yerə bölünüb, bir hissəsi elə dardır ki, iki nəfər sürtünmədən yanaşı yeriyə bilməz, bu, məmurların otağıdır, digər hissəsi isə enlidir, burda xahişə gələnlər, tamaşaçılar, qulluqçular, çaparlar oturur. Masanın üstündə yan-yanı iri-iri açıq kitablar düzülüb, çoxunun yanında da məmur dayanır və onlar həmin kitabları oxuyur. Lakin həmişə eyni kitabın yanında durmurlar, kitabları dəyişdirmək əvəzinə özləri yerlərini dəyişirlər. Barnabas ən çox ona təəccüblənir ki, yerlərini dəyişəndə onlar bir-birinin yanından sürtünə-sürtünə keçirlər, hamısı da otağın darlığına görə. Ön tərəfdə az qala masaya bitişik alçaq masacıqlar var. Onların arxasında mirzələr oturur, məmurlar istəyəndə diktə edir, onlar da yazırlar. Barnabas buna həmişə təəccüblənir. Məmur konkret əmr vermir. Heç bərkəndə də diktə etmir, dediyini güclə eşidirsən, adama elə gəlir ki, yenə əvvəlki kimi oxuyur və hərdən elə-belə pıçıldayır, mirzə də hamısını eşidir. Məmur çox vaxt elə astadan deyir ki, mirzə oturaqlı vəziyyətdə onu tuta bilmir, bu halda zomzunub ayağa qalxır, deyiləni alıb tezəcə yerinə oturur və yazmağına davam edir, sonra bir do qalxır, bir də oturur. Necə qəribədir axı! Qəti anlaşılası deyil. Bütün bunlara

baxmaq üçün Barnabasın kifayət qədər vaxtı olur, çünki orda, tamaşaçılar otağında saatlarla, hətta bəzən günlərlə dayanıb Klammın ona fikir verəcəyini gözləyir. Klamm artıq onu görsə də, Barnabas onun qarşısında düzdür dayansa da, hələ bu heç nə demək deyil, çünki Klamm yenə ondan üz döndərib kitaba baxa bilər, Barnabası yenə yerli-dibli unudar; belə şeylər tez-tez baş verir. Yaxşı, bu necə çaparçılıqdır ki, onu heç vecələrinə də almırlar? Barnabas səhər-səhər deyəndə ki, qəsə gedəcək, ürəyim ağrıyır. Gedilən bu yolun da, şübhəsiz, heç kəsə xeyri yoxdur, bu itirilmiş günün də, bu boş, mənasız ümidlərin də. Nə olsun axı? Çəkməçilik işi də bir yanda yığılıb qalıb, bu üzdən də Brunsvik tələsdir ki, qurtarsın.

– Hə, yaxşı, – K. dedi. – Tapşırıq alana qədər Barnabas çox gözləməli olacaq. Belə şeyi başa düşməyə nə var?! Deyəsən, burda işçidən çox, qulluqçu çalışır, hər adam hər gün tapşırıq ala bilməz, bundan gileylənməyə dəyməz, görünür, hamı belədir. Çox güman ki, əvvəl-axır Barnabas da tapşırıq alacaq, indiyə qədər mənim özümə iki məktub gətirib.

– Ola bilsin, – Olqa dilləndi, – nəhaq gileylənirik, xüsusilə də mən, hər şeyi ağızdan eşitmişəm, qız xeyləyirəm, bəlkə də çox şeyi Barnabasdan fərqli başa düşürəm, o isə, ola bilsin, çox şeyi gizlədir. İndi isə eşit gör, məktub məsələsi necədir, sənə göndərilən məktubları deyirəm. Bu məktubları o, Klammın özündən almır, mirzədən alır. İstənilən gündə, istənilən saatda, mirzə onu xatırlayan kimi yanına çağırır, ona görə də hamıya asan görünən qulluğu həddən ziyadə ağırdır, çünki Barnabas həmişə diqqətli olmalıdır. Bəlkə də Klammın bu işdən heç xəbəri yoxdur. Barnabas içəri girəndə o, kitabını oxuyur, hərdənbir də, bunu çox tez-tez edir, pensnesini təmizləyir, bəlkə də gözücu Barnabasa baxır; çox mümkündür ki, pensnesiz də yaxşı görür, Barnabas buna həmişə şübhəylə yanaşır, sonra Klamm gözlərini yumur, sanki yatır və pensnesini də yuxuda təmizləyir. Bu arada mirzə əlinin altında olan qovluqlardan, məktublardan axtarıb birini sənin üçün tapır, bu heç də özünün yazdığı məktub olmur, zərfə baxanda görünür ki, orda itib-qalan köhnə məktublardandır. Əgər köhnə məktubdursa, bəs Barnabası niyə bu qədər gözlədirlər? Elə sənə də onun kimi? Lap elə məktubu götürək, məgər o çoxdan köhnəlməyibmi? Bununla da Barnabası dilə-dişə salırlar ki, iş bacarmazdır. Amma mirzə öz işini yüngülləşdirir, məktubu Barnabasa verib deyir; Klamm K.-ya, sonra da onu buraxır. Hə, Barnabas da intizarlı məktubu bağrına basıb nəfəsi təngiyə-təngiyə gəlir evə, biz de indiki kimi burda, oturmaqda əyləşirik, başına gələnləri danışır, başlayırıq hər şeyi bitdə-bitdə təhlil etməyə, onun işinə, əməlinə qiymət verməyə və axırda görürük ki, təqribən heç nə əldə etməyib, əldə etdikləri də xeyli şübhəlidir. Barnabas da məktubu götürüb qoyur bir qırağa, sahibinə çatdırmağa da həvəsi olmur, bundan sonra heç yatmaq da istəmir, girişir çəkməçiliyə, bütün gecəni kətilin üstündə oturub əlləşir. Vəziyyət bu cürdür, K., bax budur mənim sirrim, Amalyanın onu bilmək istəməsinə daha heyrlənməyirsən, yox?!

– Bəs məktub? – K.. soruşdu.

– Məktub? — Olqa təkrarladı. — Müəyyən vaxt keçəndən sonra Barnabası dinc oturmağa qoymuram, bəlkə də aradan günlər, həftələr ötür, nəhayət, məktubu götürüb gedir ki, yerinə çatdırsın. Belə məsələlərdə sözündən çıxmır. Danışdıqlarından aldığım ilk təəssüratı dəf edəndən sonra əslində mən özümü ələ ala bilərəm, o isə, görünür, çox şey bildiyindən bunu bacarmır. Ona görə də hərdən irad tuta bilərəm; “Barnabas, de görək axı nə istəyirsən? Hansı yüksəliş yoluna, hansı amacın eşiqinə düşmüşsən? Bəlkə elə sıçrayış etmək istəyirsən ki, bizi yerli-dibli unudasın? Məqsədin budur bəyəm? Yoxsa, mən havayı yerəmi düşünürəm, axı əslində başa düşə bilmirəm, niyə indiyə qədər qazandıqlarından bu cür narazısan? Hələ boylan ətrafına bax, gör qonşulardan bu zirvəyə çatan

olubmu? Doğrudur, onların vəziyyəti bizimkinə bənzəmir, öz təsərrüfatlarını atıb getməyə əsasları yoxdur, ancaq elə müqayisəsiz də görmək olar, işin əla gedir. Ortada maneələr, ümitsizlik, peşmançılıq var, lakin bu o deməkdirmi ki, sənə heç nə bağışlamayacaqlarını, hər xırda şeyi özünün qazanmalı olacağını əvvəlcədən bilmirdik?! Başını uca tutmaq üçün elə bir səbəb də bu olmalıdır, daha sınırsızlığını sallamağa yox ki! Sən həm də bizim üçün əlləşib-vuruşmursanmı? Sənin üçün bunun mənası yoxdur bəyəm? Məgər bu sənə yeni güc vermir? Sənin kimi qardaşım olduğuna görə özümü xoşbəxt saymağım, təkəbbürlü gəzməyim sənə qol-qanad vermir bəyəm? Doğru sözümdür, məni məyus edirsən, qəsrdəki uğursuzluqlarına görə yox, səndə müşahidə etdiyim bu hallara görə. Sənə qəsrə getməyə ixtiyar veriblər, idarələrin daimi qonağısan, gününün çoxunu Klammla bir otaqda keçirirsən, hamının tanıdığı çaparlardan birisən, bu gün-sabah idarə geyimin olacaq, vacib məktubları sən paylayırsan; bunların hamısı səninlə bağlıdır, sənə bu boyda ixtiyar veriblər, sənsə enirsən kəndə, qucaqlayıb sevincdən göz yaşı axıtmaq əvəzinə, məni görən kimi nitqin tutulur, qol-qanadın yanına düşür. Heç nəyə inamın qalmayıb, səni özünə çəkən yalnız çəkməçilikdir, gələcəyimizin təminatı olan məktubu da sahibinə çatdırmırsan”. Onunla beləcə danışiram, gecə-gündüz yorulmadan təkrar edəndən sonra köksünü ötürüb məktubu götürür, gedir. Amma çox güman ki, ona təsir edən mənim sözlərim olmur, sadəcə nəşə onu qəsrə doğru çəkir, ancaq tapşırığı yerinə yetirməmiş ora getməyə ürək eləmir.

— Dediklərinə sən də haqlısan axı, — K. dilləndi. — Adam mat-məəttəl qalır, hamısını dübbədüz başa düşmüşən. Qəribədir, necə də aydın düşünürsən!

— Yox, yanılırsan, görünür, mən də onu beləcə yanıldıram.

Nəyə nail olub axı? İdarəyə girməyə ixtiyarı var, amma deyərsən, heç idarə də deyil, sadəcə onun önodasıdır, bəlkə heç o da deyil, bəlkə də əsil idarəyə girməyə ixtiyarı olmayanların saxlandığı adicə bir otaqdır. Klammla danışır, amma görək bu, Klammdırmı? Kim bilir, bəlkə, az-çox Klamma oxşayanlardan biridir? Bir az da dərinə gedilsə, bəlkə az-çox Klamma oxşayan mirzələrdən biridir, bəlkə çalışır ona daha çox oxşasın, bəlkə onun kimi mürgüləyib xəyala dalmaqla özünü mataha mindirir. Xasiyyətinin bu yerini yamsılamaq o qədər də çətin deyil, çoxları ona cəhd edir, başqa əməllərini təqliddə isə, təbii ki, acizdirlər. Tez-tez görüşünə can atdıqları, lakin buna nadir hallarda nail olduqları Klamm kimi bir adam insanların təsəvvüründə gündə bir şəkil alır. Məsələn, onun burda Momus adlı bir kənd mirzəsi var. Hə? Tanıyırsan? Elə o da adama yovuşmazmı biridir, amma mən onu bir-iki dəfə görmüşəm. Cavan, sağlam gövdəli oğlandır, hə! Yəqin, heç Klammla oxşarlığı da yoxdur. Lakin kənddə elə adam taparsan ki, and içib deyər, Momus Klammdır ki, Klammdır. İnsanlar beləcə özləri özlərini çaşdırır. Deyirsən, qəsrə ayn cür olsun? Kimsə Barnabasa çatdırıb ki, həmin məmur Klammdır, doğrudan da hər ikisinin arasında bir oxşarlıq var, amma Barnabas bu oxşarlığa həmişə şübhəylə yanaşır. Hadisələr də şübhəsinin doğruluğunu təsdiq edir. Klamm burda, hamının girib—çıxdığı otaqda, başqa məmurların arasında karandaşı qulağının dibinə qoyub vurnuxarmı heç? Axı qəti inanılası deyil. Barnabas hərdən kefi durulanda uşaq kimi deyir: məmur Klamma elə oxşayır ki; öz idarəsində, yazı masasının arxasında otursaydı, qapının üstündə onun adı yazılısaydı, mən özüm də buna şübhə etməzdim, uşaqlığına uşaqlıqdır, ancaq anlamaq olur. Əslində ən anlaşıqlısı da o olardı ki, Barnabas qəsrə olanda ordakılardan öyrənəydi, görəydi vəziyyət əslində nə yerdədir; dediyinə görə, otağa həddən çox adam toplaşır. Onların məlumatı sorğusuz-sualsız Klammı Barnabasa göstərən məmurun dedikləri qədər etibarlı olmasa da, bu müxtəliflikdən ən azı nəşə bir işıq ucu, müqayisə nöqtəsi tapmaq olardı. Bu mənim ağıma gəlməyib, Barnabas fikirləşib tapıb, ancaq onu inkişaf etdirməyə cəsarəti çatmır; naməlum qayda-qanunları istəmədən pozmağı ilə yerini itirəcəyindən

qorxduğuna görə heç kəsi dindirməyə ürək eləmir, heç yerdə dinclik tapa bilmir; əslində bu acınacaqlı hürkəkliyi təsvirləri ilə müqayisədə onən vəzifəsini daha da parlaqlaşdırır. Əgər ağzını açıb ölücə bir sual verməyə ürək eləmirsə, gör onda ordakıların hamısı ona necə şübhəli, necə qorxunc görünür. Bunları düşünəndə özümü suçlandırıram ki, buraxmışam onu tək-tənha o yad otaqlara və gör iş nə yerə çatıb ki, belə bir ciyərli oğlan qorxudan orda tir-tir titrəyir.

– Məncə, burda əsil mətləb üstə gəlirsən, – K,-dedi. – Məsələ də ondadır. Bu danışdıqlarından sonra mənə də gəlir, hər şeyi aydın görürəm. Belə bir iş üçün Barnabas çox cavandır. Onun dediklərinin heç birini ciddi qəbul etmək olmaz. Yuxanda qorxudan özünü itirdiyinə görə heç nəyə fikir verə bilmir, buna görə də onu hər hansı bir xəbəri çatdırmağa məcbur edəndə yalnız dolaşmaq nağıl alınır. Mən buna təəccüblənmirəm. Üsul-idarəyə sitayiş buradakılara ana bətnində gəlir, bütün ömrünüz boyu müxtəlif yollarla, müxtəlif səmtlərlə qanınıza işlədilir, özünüz də bacardığınız qədər buna kömək edirsiniz. Lakin mən əslində bunun əleyhinə deyiləm; üsul-idarə yaxşıdırsa, ona niyə sitayiş etməyəsən. Amma görək onda kəndin hüduqlarından qırağa çıxmamış Barnabas kimi təcrübəsiz ana səvisini götürüb qəsrə göndərməyəsən, sonra da ondan mötəbər məlumat tələb etməyəsən, hər sözünü tövbə kəlməsi kimi qəbul etməyəsən, şəxsi həyatını, xoşbəxtliyini həmin sözün necə səslənməsindən asılı saymayasan. Bundan yanlış heç nə ola bilməz. Əlbəttə, mən də, lap elə sənə kimi, onun ucbatından çaşmışam, nəinki ona ümid bəsləmişəm, hətta müəyyən məyusluğa düşmüşəm, hər ikisi də onun sözlərinə görə, heç birinin də, demək olar, əsası olmayıb. – Olqa susmuşdu. – Səni qardaşına olan inamdan döndərmək, – K. dedi, – mənə o qədər də asan olmayacaq, çünki görürəm, onu həddən ziyadə istəyirsən və ondan çox şey gözləyirsən. Neynək, qoy olsun, ən azı sənə sevginin, ümidlərinin xatirinə. Bir özün fikir ver; yenə nəyə sənə mane olur, nə olduğunu mən də bilmirəm, lakin Barnabasın əldə edə bilmədiklərini, ancaq həyatda bəxş olunanları dərk etməyə mane olur. Ona idarələrə, ya da sənə dediyin kimi, önoda getməyə ixtiyar veriblər; yaxşı qoy önoda olsun, amma hər halda orda insanı irəli aparan qapılar var, məharətin çatırsa, keçə biləcəyin maneələr var. Məsələn, mənim kimisinə bu önoda da hələlik ən alınmaz qala kimidir.

Barnabasın orda kimlə danışdığını bilmirəm, bəlkə həmin mirzə ən aşağı təbəqəli qulluqçulardandır, amma lap aşağı da olsa, onun vasitəsilə o birilərinə çatmaq olar, lap o birisinə çatmasan da, heç olmasa, adın deyər, elə adını deyər bilməsə də bunu edə bilən bir başqasını nişan verər. Yalançı Klammla gerçək Klammin arasında hər halda bir fərq olar: belə oxşarlığı Barnabasın həyəcədən qamaşmış gözləri görə bilər; həmin adam ən aşağı məmur ola bilər, bəlkə də heç məmur olmasın, amma hər halda həmin masa arxasında bir iş görür axı, qarşısındakı iri kitabdan nəyə oxuyur axı, mirzəsinə nəyə pıçıldayır axı, o qədər vaxtda nəyə düşünür axı, heç olmasa bir dəfə Barnabasa baxır axı, lap bunların hamısı doğru olmasa da, hərəkətləriylə heç nə deməsə də, onu kimsə ora qoyub axı və bunu hansı bir məqsədləşə edib axı. Bütün bunlarla demək istəyirəm ki, ortada nəyə olmalıdır, Barnabasa hardasa imkan yaradıblar, cüzi də olsa, yaradıblar və o, şübhə, qorxu, ümitsizlikdən başqa, heç nəyə nail olmayıbsa, özünün günahıdır. Bu fikirlərimdə mən hələ en əlverişsiz vəziyyəti nəzərdə tuturam, amma çox güman ki, heç belə də deyil. Çünki məktublar əlimizdədir, hərçənd ki mən onlara o qədər də inanmıram, ancaq hər halda Barnabasın sözlərindən çox inanıram. Qoy lap köhnə, əhəmiyyətsiz məktublar olsun, saysız-hesabsız, dəyərsiz məktub qalağından götürülmüş, içində heç bir məna olmayan, yalançı bülüllərin bazarlarda istənilən adamın taleyini söyləmək üçün dimdikləyib çıxardığı kağız qalağından olsun, fərqi yoxdur, qoy lap bu cür olsun, amma həmin məktubların mənim işimlə ən azı müəyyən bağlılığı var; xeyrimə olmasa da, o məktublar mənə göndərilib axı, kəndxudanın, arvadının təsdiqinə görə, onlar Klammin öz əliylə hazırlanıb, yenə kəndxudanın dediyinə görə, onların şəxsi, bir az da dumanlı, ancaq hər halda böyük əhəmiyyəti var.

– Bunu sənə kəndxuda dedi? – Olqa soruşdu.

– Bəli, – o dedi, – K. cavab verdi.

– Bunu Barnabasa danışaram, – Olqa tələsik dilləndi, – onu xeyli ürəkləndirər.

– Ona ürəklənmək lazım deyil, – K. dedi, – Barnabası ürəkləndirmək o deməkdir ki, haqlıdır. İşini də elə indiyə qədərki yolla davam etdirsin, amma elə məhz bu yolla heç nəyə nail ola bilməyəcək. Gözləri bağlı adamı ha ürəkləndir, bir şey görəcək ki? Yalnız dəsmalı götürəndən sonra görə bilər. Barnabası ürəkləndirmək yox, ona kömək etmək lazımdır. Bircə şeyi yadında saxta: orda, yuxarıda ucu-bucağı bilinməyən üsul-idarə mövcuddur, bura gələne qədər elə bilirdim, bu barədə az-çox təsəvvürüm var, görürsən, lap körpə uşaq təsəvvürüdür, hə, nə isə, deməli, idarə mövcuddur, Barnabas da ona qarşı çıxır, heç kəs yox, zavallı Barnabas, özü də təkcanına, bütün ömrü boyu idarənin qaranlıq bucaqlarının birində büzüşüb qalsa, böyük şeydir.

– Elə fikirləşmə ki, K., – Olqa dedi, – Barnabasın öhdəsinə götürdüyü vəzifənin ağırlığını dərk etmirik. Üsul-idarəyə nə qədər desən ehtiramımız var, bunu özün demisən ki!

– Lakin yanlış ehtiramdır, – K. dedi, – yerinə düşməyən ehtiramdır, belə ehtiram onun mahiyyətini dəyərsizləşdirir. İdarəyə girmə hüququndan əlini yanma salıb bütün günü orda oturmaq kimi istifadə edirsə, ya da bayaq qarşısında titrədiyi adamları aşağı enəndə yamanlayıb cılızlaşdırırsa, yaxud da məktubları, ona etibar olunmuş xəbərləri məyusluqdanmı, yorğunluqdanmı elə o saat sahibinə çatdırmırsa, daha bunun harası ehtiram oldu? Məncə, daha buna ehtiram demək olmaz. Tənbehim hələ bununla bitmir, bir ucu da sənə çatır, Olqa; gərək sən də payını verəm. Üsul-idarəyə ehtiram bəslədiyini söyləsən də, belə gənc, zəif, iradəsiz adamı qəsrə göndərmisən, ya da ən azı gedişinə mane olmamısan.

– Sənin tənbehini, – Olqa dedi, – çoxdan özüm-özümə edirəm. Əslində ona görə yox ki, Barnabası qəsrə göndərmişəm, bunu mənə irad tutmaq olmaz, onu mən göndərməmişəm, özü gedib, ancaq gərək bütün vasitələrə: gücə, hiyləyə, şirin dilə əl atıb onu bu yoldan saxlayaydım. Gərək saxlayaydım, ancaq bu gün həmin o gün, onun ilk addım günü olsaydı və Barnabasın, ailəmizin dərini o vaxtkı və bugünkü kimi duysaydım, Barnabas da bütün cavabdehliyi, bütün təhlükəni gözünün altına alıb təzədən gülümsəsəydi, getmək üçün yaxasım yüngülcə əlimdən qurtarsaydı, bu arada qazandığım təcrübələrə baxmayaraq, yenə də saxlaya bilməzdim, mənə elə gəlir ki, mənim yerimdə olsan sən də belə edərdin. Dərdimizdən xəbərin yoxdur, ona görə də bizə, ilk növbədə də Barnabasa qarşı haqsızlıq edirsən. O vaxt ümidimiz bugünkündən çoxuydu, lakin əslində elə o vaxt da çox deyildi, dərdimizsə başdan aşırı, elə bu gün də aşır. Məgər, Frida haqqımızda heç nə daşımayıb?

– Hərdən işarə vurub, – K. dedi, – amma dəqiq heç nə deməyib; ancaq adınız çəkilən kimi dik atılır.

– Bəs sahibə də heç nə danışmayıb?

– Yox, heç nə.

– Heç kəs, heç nə?

– Heç kəs, heç nə.

– Əlbəttə, kim nə danışa bilərdi. Hərə bir şey bilir, kimisi düzünü, onu da eşidibsə, kimisi hardansa götürdüyü, çox vaxt da özündən uydurduğu dedi-qodunu. Xeylisi də haqqımızda daha çox düşünür, nəinki danışır, əslində heç kəs danışmır, belə şeyləri dilə gətirməkdən qorxurlar. Düz də eləyirlər. Demək çox çətinidir, hətta sənin özünə də, K., çox ola bilsin ki, eşidəndən sonra çıxıb gedəsən, sənə nə qədər az aidiyyəti olsa da, bizdən bir daha xəbər tutmaq istəməyəsən. Onda da səni itirəcəyik, açıq etiraf edirəm ki, indi sən mənim üçün Barnabasın bu vaxta qədərki qəsr qulluğundan da qiymətliyənsən. Qoy olsun, bu ziddiyyət axşamdan məni üzür, xəbər tutmağın yaxşıdır, yoxsa vəziyyətimiz haqqında təsəvvürün olmayacaq və Barnabasa ədalətsiz yanaşacaqsan, bu da məni hər şeydən çox ağrıda bilər; tam, lazımı razılığa gəlməsək, sən bizə nə kömək edə, nə də bizim əlahiddə yardımımızı ala bilərsən. Ancaq bir məsələ də qalır: De görüm, bilmək istəyirsənmi?

– Niyə soruşursan ki? Vacibdirsə, istəyirəm; ancaq niyə soruşursan axı?

– Vasvasılıqdan, – Olqa dedi. – Səni də bizim oyuna qatacaqlar, suçlu-suçsuz, əslində heç Barnabasın da suçu yoxuydu.

– Tez ol, danış, – K. dedi, – mən qorxan adam deyiləm. Siz qadınlar öz qorxaqlığınızla məsələni daha da pisləşdirirsiniz, olduğundan da pis.

AMALYANIN SİRRİ

– İndi özün hökm ver, – Olqa dedi, – əslində çox sadə səslənir, necə böyük məna kəsb edə biləcəyini o saat başa düşmək olmur. Qəsrdə şanlı bir məmur var, adı Zortinidir.

– Haqqında eşitmişəm, – K. dedi, mənim bura çağırılmağımda iştirakı olub.

– İnanmıram, – Olqa dilləndi, – Zortini heç vaxt adam içinə çıxmır. Zordini ilə, o, “d” ilə yazılır, səhv salmırsan ki?

– Haqlısan, – K. cavab verdi, – mən dediyim Zordinidir.

– Hə, Zordini tanınmış çalışqan məmurlardandır, haqqında çox danışirlər; Zortini isə, əksinə, camaat içinə çıxan deyil, çoxlarına yaddır. Onu birinci və axıncı dəfə gördüyüm üç ildən çox olar. İyulun üçüydü, yanğınsöndürənlərin bayramı idi, qəsrə iştirak edirdi, kəndə təzə nasos bağışlamışdı, həm də yanğınsöndürənlərin işi ilə məşğul olan Zortini (bəlkə burda kimisə əvəz edirdi, çox vaxt məmurlar bir-birini əvəz edir, ona görə bu və ya digər məmurun daimi vəzifəsini öyrənmək həmişə çətinlik törədir) nasosun təqdimində iştirak edirdi; təbii ki, qəsrədən başqaları da gəlmişdi, məmurlardan, qulluqçulardan, Zortini də xasiyyətinə uyğun lap arxa cərgədə dayanmışdı. Alçaqboylu, zəif cüssəli, qayğılı adamdır; onu görənlərin hamısının nəzər diqqətini, ümumiyyətlə, cəlb edən o idi ki, qırıqlar alnında şınm açmışdı, hələ qırıxı addamasa da, qırıqların sayı-hesabı yox idi, hamısı da yelpik kimi bumunun kökündən alınma cığırılmışdı, mən ömrümdə belə şey görməmişdim. Hə, deməli, bayram başlandı. Amalyayla mən bir neçə həftəydi ki, buna hazırlaşırıq, bayram paltarlarımızın bir hissəsi təzə tikilmişdi. Amalyanın paltarı xüsusilə gözəl idi, ağ köynəyə ön tərəfdən qırçın düzülmüşdü,

qırçınlar bir-birinin üstündən cərgələnmişdi, anam öz qırçınlarının hamısını çıxarıb ona vermişdi, mənim əməllicə paxıllığım tuturdu, bayram qabağı az qala bütün gecəni ağladım. Yalnız səhər tezdən “Körpüyə” meyxanasının sahibəsi bizə baş çəkməyə gələndə...

– “Körpüyə” meyxanasının sahibəsi? – K. soruşdu.

– Bəli, – Olqa dedi, – bizimlə çox yaxın idi, deməli, gəldi. Baxan kimi də dedi ki, Amalya qəşəng bəzənib, ona görə də məni sakitləşdirmək üçün Bohem qranatından olan boyunbağısını çıxarıb mənə verdi. Çölə çıxarıxdı Amalya qarşımda dayanmışdı, hamımız ona hayıl-mayıl olmuşduq, atam özünü saxlaya bilmədi: “Dediklərimi unutmayın, Amalya bu gün özünə nişanlı tapacaq”, hə, elə bu vaxt özüm də bilmirəm niyə, yeganə bəzəyimi, boyunbağımı çıxarıb Amalyanın yaxasından asdım, məndə paxıllıqdan daha əsər-ələmət qalmamışdı. Deməli, onun qələbəsi önündə səcdə etdim, mənə elə gəldi ki, çoxları onun qarşısında səcdə etməlidir, onda bizi məftunlaşdıran, bəlkə də o idi ki, Amalya həmişəkindən qəşəng görünürdü, əslində isə gözəl deyildi, lakin qəmli baxışları – o vaxtdan indiyə qədər həmin baxışlar dəyişməyib – başımız üstündən ötüb hardasa qərar tuturdu və doğrudan da istər-istəməz qarşısında səcdə qılınmalı idi. Bunu hamı görürdü, hətta bizi aparmağa gələn Lazemanla arvadı da.

– Lazeman? – K., soruşdu.

– Bəli, Lazeman, – Olqa dedi. – Axı biz onda hörmət-izzət sahibiydik, bayram bizsiz nə başlaya, nə də yaxşı keçə bilərdi, çünki atam yangınsöndürənlərin başçıları arasında üçüncü adam idi.

– Yəni atan elə gümrəhiydi ki? – K. soruşdu.

– Atam? – Olqa təkrarladı, sanki deyiləni tam başa düşməmişdi. – Üç il əvvəl o, xeyli cavanıydı; məsələn, mehmanxana yanmaq istəyəndə məmurlardan birini, o ağırlıqda Qalateri dalına alıb qaça-qaça çölə çıxarmışdı. Mən özüm də ordaydım, doğrudur, yangın təhlükəsi yoxuydu, yalnız sobanın yanına düzülmüş quru odun tüstülənməyə başlamışdı, Qalater də qorxub pəncərədən köməyə çağırırmışdı; yangınsöndürənlər tələsik özlərini yetirdilər, odu söndürmələrinə baxmayaraq, atam onu dalma alıb bayıra çıxartdı. Hə, Qalater elə adamdır ki, yerindən güclə tərpənir, belə hallarda ehtiyatı əldən vermir. Bunu yalnız atamın xatirinə danışırım, aradan cəmi üç-cə il də keçməyib, indi isə bax gör, necə oturub. K. yalnız indi gördü ki, Amalya otağa qayıdıb, xeyli aralı ata-anasının masasının yanını kəsdirib yel tutmuş qollarını tərpədə bilməyən anasını yedirdir və tez-tez də atasına deyir ki, bir az dözsün, anasıyla qurtaran kimi gəlib onu yedirəcək. Lakin bu xəbərdarlığın qəti xeyri olmadı, kişinin şorbanı içmək hərisliyi onu yedi, bədəninin zəifliyinə baxmayaraq, çalışdı ki, şorbanı qaşıqla hortlatsın, ya da boşqabı başına çəksin, ancaq nə bunu bacardı, nə də o birisini, hirslənib donquldandı, çünki qaşıq ağzına çatana qədər yolda boşalırdı, boşqabı başına qaldırmaq istəyəndə isə ağzına çatdıra bilmirdi, sallaq bıqları şorbaya batırdı, sonra da hər yandan süzülüb yerə tökülürdü.

– Cəmi üç-cə ilin içində bu hala düşüb? – K. soruşdu, lakin səsində qocalara, ailə masasına yazıqlıqdan çox, ikrah vardı.

– Üç ilin içində, – Olqa ağır-ağır dilləndi, – ya da, dəqiq desək, bayram günü bir-iki saatın içində. Bayram kəndin qənşərindəki bulağın yanında, çəmənləkdə keçirdi, biz ora çatanda yaman basabasıydı, qonşu kəndlərdən də gələn çoxuydu, səs-küydən ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Atam bizi əvvəlcə nasosun yanına apardı, onu görəndə sevindiyyindən güldü, bu yeni nasosla elə bil kişiye dünyanı bağışlamışdılar, onu əliylə yoxlayıb qurğusunu bizə başa saldı, başqalarının söhbətə qarışmasına,

etirazına qəti dözmürdü; nasosun altına baxmaq lazım gələndə hamımız əyilməli, az qala sürünüb altına girməli olurduq; bu işdən boyun qaçıran Barnabasa, hətta bir-ikisini ilişdirdi də. Yalnız Amalya nasosla maraqlanmırdı, bəzənib-düzənib dübbədüz dayanmışdı yanında, heç kəs də ona söz deməyə ürək eləmirdi, hərdən yanma qaçıb qoluna girirdim, ancaq o yenə də susurdu. Bu gün də izah edə bilmirəm ki, necə oldu nasosun yanında bu qədər dayandırıq, atam ordan aralananda isə Zortinini gördük, deyəsən, bayaqdan nasosun qulpuna söykənib durubmuş. Burda, doğrudan da səs-küy vardı, hələ bayramların heç birində belə dəhşətli səs-küy olmamışdı. Qəsir yangınsöndürənlərə bir neçə musiqi borusu bağışlamışdı, qəribə alətlərdi, azca güc sərf etməklə, hətta uşaq da ən çətin səsləri çıxara bilərdi; həmin səsləri eşidəndə elə bilirdin, türklər gəlib, meydandadır və buna qəti öyrəşmək olmurdu, hər dəfə üfürəndə diksinirdin. Borular təzə olduğundan hər kəs özünü sınamaq istəyirdi və bu el şənliyinə görə heç kəsin xətrinə dəymirdilər. Elə bizim dövrəmizə də – bəlkə günahkar Amalyaydı – bu çalğıçılardan bir neçəsi toplaşmışdı; ağılı başına yığmaq sən deyən qədər də asan deyildi, bundan əlavə, atam bizdən əl çəkmirdi, istəyirdi, elə bir gözüümüz nasosda olsun, biz də əsas fikrimizi ona yönəltdiyimizdən hələ indiyə qədər tanımadığımız Zortini uzun müddət diqqətdən kənarda qalmışdı, “Zortini ordadır”, – Lazeman atamın qulağına pıçıldadı, mən də yanlarındaydım. Atam iqiqat olub baş əydi, həyəcanla bizə də işarə verdi ki, təzim edək. İndiyə qədər onu tanımasa da, atam Zortiniyə yangınsöndürmə işinin əsil mütəxəssisi kimi çoxdan hörmət bəsləyirdi və tez-tez evdə ondan danışdı, buna görə də onu indi üzdən görmək bizim üçün həm gözlənilməz, həm də vacib idi. Amma Zortini bizə məhəl qoymurdu – onun xasiyyətində belə şey yoxuydu, ümumiyyətlə, əksər məmurlar camaat içində heç kəsə yovuşmur – həm də yorğun idi, onu burda saxlayan tək-cə vəzifə borcuydu; Özünü bu şəkildə dartıb vəzifəsini gözə soxanların hamısı heç də pis məmur deyil; başqa məmurlar, başqa qulluqçular burda olmalarından istifadə edir, camaatla qaynayıb-qarışırdı; o isə nasosun yanından aralanmır, hansı xahişləsə ona yaxınlaşmaq, yarınlmaq istəyənləri susqusu ilə özündən kənarlaşdırırdı. Ona görə də elə alındı ki, bizə lap gecdən-gec diqqət yetirdi.

Yalnız ehtiramla qarşısında baş əyəndə, atam üzürxahlıqla ona dil-ağız eləyəndə biz tərəfə baxdı, hamımızı sıra ilə yorğun-yorğun nəzərdən keçirdi; sanki birimizin yanında digərimizin olduğuna heyfəsilənirdi, axırda gözü Amalyanın üstündə dayandırdı, başını qaldırıb onun üzünə baxdı, çünki qız ondan bir boy uçaydı. Kişi duruxdu, dəstəyin üstündən hoppanıb Amalyaya yaxınlaşdı, əvvəlcə biz heç nə başa düşmədik, atamın göstərişilə ona yaxınlaşmaq istədik, lakin Zortini əlini qaldırıb bizi saxladı, sonra işarə verdi ki, gedək. Daha heç nə olmadı. Sonra başladıq Amalyaya sataşmağa ki, doğrudan da özünə nişanlı tapdı, heç nə başa düşmədən bütün günü beləcə əyləndik; ancaq Amalya həmişəkindən də qaradınmaz olmuşdu. “Zortiniyə əməllicə-başlıca vurulub”, – adi vaxtlarda kobudluq edən, Amalya təbiətli insanları başa düşməkdə çətinlik çəkən Brunsvik dilləndi; ancaq bu dəfə dedikləri bizə gerçək göründü; ümumiyyətlə, bütün günü dəcəllik elədik, gecə yarısı evə qayıdanda hamımız, lap Amalyanın özü də qəsrdən gətirilmiş şirin çaxırdan məst olmuşduq.

– Bəs, Zortini? – K, soruşdu.

– Hə, Zortini, – Olqa dedi, – Zortinini şənlikdə tez-tez gördüm, hər dəfə yanından öləndə baxırdım ki, nasosun üstündə oturub; ta qəsrdən araba gəlib onu aparana qədər əllərini sinəsində çarpazlayıb yerindən tərpənmədi. Heç məşqlərə də yaxın durmadı, atamsa Zortininin ona baxacağı ümidiylə dəridən-qabıqdan çıxıb bütün yoldaşlarını arxada qoydu.

– Sonra bir səs-soraq çıxmıdı? – K. soruşdu, – Deyəsən, Zortiniyə yüksək ehtiramın var axı?

– Elədir, var, – Olqa dedi, – hə, səs-soraq çıxdı. Səhərişi gün tezdən bizi yuxudan Amalyanın qışqırtısı oyatdı, o biriləri təzəcə yatağa girmişdilər, lakin mən tamam ayılmışdım, ona görə də Amalyanın yanına qaçdım. Pəncərənin qarşısında dayanmışdı, əlində məktub vardı, naməlum bir kişi onu pəncərədən içəri ötürmüşdü, indi də aşağıda cavab gözləyirdi. Məktub qısaydı, Amalya onu çoxdan oxumuşdu və indi əlində tutmuşdu; elə bil qızın qolları sınıb yanına düşmüşdü, onun bu cür yorğun görkəmini, bilirsən, necə xoşlayıram?! Yanında diz çökdüm, məktubu oxudum. Yenicə qurtarmışdım ki, gözücü mənə baxdı, məktub tutduğu əlini ağır-ağır qaldırdı, ancaq nə qədər elədisə, oxuya bilmədi, onu tikə-tikə edib çöldəki kişinin sifətinə çırpdı və pəncərəni bağladı. Gələcək taleyimizi həll edən də elə bu səhər oldu. Mən ona tale həll edən deyiləm, əslində isə qabaqkı günün hər an beləcə tale həll edən olmuşdu.

– Bəs, məktubda nə yazılmışdı? – K. soruşdu.

– Hə, burasını danışmadım, – Olqa dedi. – Məktubu Zortini alqırmızı boyunbağlı qıza göndərmişdi. Məzmununu dəqiq çatdırı bilməyəcəyəm. Tələb edirdi ki, mehmanxanaya, yanına gəlsin, özü də bacardıqca tez, çünki yarım saatdan sonra gedəsidir. Məktub başdan-başa həqarətlə doluydu. Ömrümdə elə ifadələr eşitməmişdim, ona görə də yarısını başa düşdüm, yarısını isə yozdum, Amalyanı tanımayan adam bu məktubu oxusaydı, adına min cür söz deyilən qızı, lap aydan arı, sudan duru olsa belə, əlaqsız sayardı. Nə sevgi məktubuydu, nə də içində könül oxşayan bir söz vardı, əksinə, Zortini hirsələnmişdi ki, Amalyaya baxmaqla tamam haldan-halətdən çıxıb, qız onu işindən-gücündən avara qoyub. Sonralar özlüyümüzə götür-qoy etdik ki, yəqin Zortini elə həmin axşam qəsrə getmək istəyib, ancaq Amalyaya görə kənddə qalıb, bütün gecəni qızı unuda bilmədiyinə səhər tezdən bərk hirsələnib, götürüb bu məktubu yazıb. Onu oxuyan kəs həmin dəqiqə hirsələnəliydə, nə qədər soyuqqanlı olsa da, özündən çıxmal idi, sonra isə – Amalya yox, başqası olsa, – yəqin bu acıqlı, hədəli sözlərdən canına qorxu düşməliydə, ancaq Amalya hirsini boğa bilmədi. Qorxu deyilən şey tammır, nə özünə görə qorxur, nə də başqalarına görə. Təzədən yerimə girib məktubun son cümləsindən bir parçanı: “Bacar, tez özünü yetir, yoxsa...” kəlmələrini təkrarlayanda Amalya pəncərənin qabağında oturub bayıra baxırdı, sanki yeni-yeni elçilər gözləyirdi və onları da birincinin kökünə salmağa hazırlayırdı.

– Deməli, buymuş sizin məmurlarınız, – K. uzada-uzada dilləndi, – aranızda belələrinə çox rast gəlmək olar. Bəs atan neylədi? Elə başa düşürəm ki, lazımı yerində Zortinidən əməlli-başlı şikayət elədi, ən kəsə, ən doğru yolsa o olardı ki, birbaşa mehmanxanaya yollansın. Bu işdə ən iyrənc, ən çirkin şey təkcə Amalyanın təhqir olunması deyil, onu asanlıqla yoluna qoymaq mümkündür, bilmirəm, niyə ona bu qədər əhəmiyyət verirsən; nə üçün Zortini belə bir məktubla Amalyanı el içində rüsvay eləməliydə; deyilənlərə görə gərək o cür də düşünəsən, ancaq elə məhz bu cür düşünmək mümkün deyil, Amalyanı asanca yola gətirmək olardı, bir neçə gündən sonra isə hər şey unudulardı; Zortini Amalyanı yox, özünü rüsvay edib. İndi mənə Zortininin hakimiyyətdən bu cür sui-istifadə etmək imkanı qorxudur. Bu gün baş tutmayan iş – çünki sözünü açıq-saçıq, bayağı dediyindən Amalyanın simasında ağıllı bir etiraza tuş gəlib – min-min ayrı hallarda, bundan da bir az yararsız şəraitdə tamam gerçəkləşə bilər, hər kəsin, hətta başına oyun açılanın da nəzərindən yayına bilər.

– Sakit, – Olqa dedi, – Amalya bu tərəfə baxır.

Amalya ata-anasını yedirtmişdi, indi isə anasını soyundururdu, tumanının bağını təzəcə açmışdı, qadının qollarını öz boynuna dolamışdı; onu azca yuxan qaldırıb tumanı əynindən çıxartdı, sonra ustufra təzədən yerinə oturtdu. Qadına birinci qulluq olduğundan narazı qalan kişi – bunu da, yəqin

ona görə belə edirdilər ki, anaları ona nisbətən daha düşkün idi – bəlkə də qızının ləngliyinin acığına özü soyunmağa çalışdı, ən asan, ən lazımsız işdən başladı, ayaqları içində laxlayan iri çəkəkləri çıxartmağa çalışdı, lakin onları heç cür çıxara bilmədi; sinəsi xır-xır xırıldadı, cəhdinə ara verdi, yerində quruyub kətilə əyləşdi.

– Əsas məsələdən xəbərin yoxdur, – Olqa dilləndi, – bəlkə də çox şeydə haqlısan, ancaq əsas məsələ oydu ki, Amalya mehmanxanaya getmədi; elçini o cür yola salmağına birtəhər dözmək olardı, bunu malalamaq mümkün idi, lakin mehmanxanaya getməməsi ailəmizin üstünə yağan nifrinə çevrildi, indi elçiyə o cür davranışı da bağışlanılmaz bir günah saydılar, hə, hə, hətta bu məsələni elin içində faş elədilər. – Necə! – K. qışqırdı, tezəcə də səsinə boğdu, çünki Olqa yalvarıcı bir hərəkətlə əllərini yuxarı qaldırdı. – Sən, Amalyamın bacısı sən, bəlkə demək istəyirsən ki, qız Zortininin sözünə baxıb mehmanxanaya qaçmalıydı?

– Yox, – Olqa dedi, – qoy belə şübhədən Tanrı özü məni qorusun; necə ola bilər ki, bu cür düşünsən? Mən elə bir adam tanımıram ki, gördüyü işlərdə Amalya kimi haqlı olsun. Mehmanxanaya getsəydi belə, yenə ona haqq qazandırardım, ancaq getməməyi əsil qəhrəmanlıq idi. Açıq etiraf edirəm ki, mənə qalsa, o cür məktub almış olsaydım, uça-uça gedərdim. Qarşıdan gələn qorxuya mən dözə bilməzdim, Amalyaydı ki dözdü. Əlbəttə, çıxış yolu çoxdur, məsələn, bir başqası gözəl-göyçək bəzənər, üstündən heç nə keçməmiş özünü mehmanxanaya salardı, orda da öyrənərdi ki, Zortini çıxıb gedib, ya da bəlkə elçini göndərən kimi mehmanxanayı tərk edib, niyə olmasın axı ağaların kefi, damağı da dəm-dəm gəlir. Lakin Amalya belə etmədi, heç buna bənzər bir iş də görmədi, xətrinə bərk dəymişdilər, ona görə də düşünüb-daşınmadan cavab verdi. Heç olmasa birtəhər, elüzəri sözə baxsaydı, ən azı mehmanxananın astanasına vaxtında ayaq qoysaydı, başımızın üstünü alan bu bəla ötüşə bilərdi, burda heçlikdən istədiyini yarada bilən ağıllı vəkillər var, ancaq indiki halda o sərfəli heçlikdən də bir nişanə görünmürdü; əksinə, söhbət Zortininin məktubuna hörmətsizlikdən, elçini təhqirdən gedirdi.

– O nə bələydi elə? – K. soruşdu. – Vəkil nəyə gərək idi? Zortininin cinayətkar əməlinə görə Amalyanı ittiham edib cəzalandırmayacaqdılar ki?

– Hə, hə, – Olqa dedi, – onu da eləyə bilərdilər, doğrudur, qanuni proseslə yox; cəzalandırmağına birbaşa cəzalandırmadılar, dolayısı yolla alımını verdilər, həm onun, həm də bütün ailənin, Bu cəzanın nə qədər ağır olduğunu, yəqin ki, özün anlamağa başlayacaqsan. Bunlar sənə ədalətsiz görünür, dəhşətli gəlir, amma kənddə səndən başqa heç kəs o cür düşünmür, belə münasibət, əlbəttə, bizim xeyrimizədir, ancaq açıq-aşkar yanlış təsəvvürə söykənməsəydi, hamımıza təsəlli olardı. Bunu asanca sübuta yetirə bilərəm, bağışla, Fridanın adını çəkəsi olacam. Fridayla Klammın arasında da, əlbəttə, son nəticəni nəzərə almasaq, eynən Amalya ilə Zortini arasındakı münasibət olmuşdu, lakin sən bundan əvvəlcə qorxsan da, indi düzgün hesab edirsən. Xeyr, vərdiş deyil, adam necə keyləşmişdir ki, belə şeyə vərdiş eləsin, əgər söhbət adi hökmdən gedirsə, onu sadəcə olaraq öz səhvlərindən imtina kimi qəbul etmək olar.

– Yox, Olqa, – K. dilləndi, – bilmirəm, niyə Fridanı bu işə qoşursan, onun məsələsi tamam başqa cürdür, ayrı-ayrı şeyləri bir yerə qatma, sözünə davam elə.

– Müqayisəni davam etdirsəm, xahiş edirəm, acığın tutmasın, – Olqa dedi, – səhvlərin bir qalığı da elə budur, lap Fridaya aid olsa da, sən onu müqayisədən qorumağa çalışsan da. Fridanın müqayisəyə ehtiyacı yoxdur, o, tərifi layıqdır. Əgər mən bu işləri bir-birilə tutuşdururamsa, demək istəyirəm ki, onlar eynidir; onların bir-birinə oxşarlığı qara ilə ağın münasibəti kimidir, həmin ağ da Fridadır. Ən pis

halda Fridaya gülmək olar, bir dəfə ədəbsizlik edib bufetdə güldüm, sonra da uzun müddət peşmançılığını çəkdim və özü də kim gülürsə, deməli, ya əməli-saleh deyil, ya da paxıldır, ancaq bununla belə gülmək olar. Amalyaya isə, əgər qan qohumluğun yoxdursa, nifrət edərsən. Ona görə də, sən dediyin kimi, bunlar bir-birindən tamamilə fərqlənir, ancaq oxşarlıqları da var.

-Heç oxşarlıqları da yoxdur, – deyib K. narazı-narazı başını buladı, – Fridayla işin olmasın, Amalyanın Zortinidən aldığı o gözəl məktubdan Frida almayıb və Klammı, doğrudan da sevib, kimin şübhəsi var, qoy özündən soruşsun, onu hələ indi də sevir.

– Bunlar böyük fərqlərdir bəyəm? – Olqa soruşdu. — Necə bilirsən, Klamm da Fridaya eləcə məktub yazmazdımı? Ağalar başlarını yazı masasından qaldıranda həmişə belə olurlar, bu dünyada özlərinə yer tapa bilmirlər, dalğınlıqdan ən kobud sözlərə əl atırlar, hamısı yox, amma çoxusu. Bəlkə Amalyanın məktubu Zortininin fikirli vaxtında yazılıb, bəlkə doğrudan da yazdığı kəlmələrə qəti əhəmiyyət verməyib. Onların nə düşündüyündən xəbərimiz var bəyəm? Klammın Fridayla hansı tonda danışdığını özün eşitməmişəm, ya sənə danışmayıblarmı? Deyilənə görə, Klamm həddən artıq kobuddur; çox vaxt saatlarla susur və sonra birdən elə kobud söz deyir ki, adamın əti ürpəşir. Zortini barəsində belə şeylər danışmırlar, çünki ona bələdliyi olan yoxdur. Əslində haqqında birçə şey bilirlər ki, adı Zordininin adıyla eynidir; bu adaşlıq olmasaydı, güman ki, onq heç kəs tanımazdı. Yəqin onu yanğınsöndürən mütəxəssisi kimi da Zordini ilə dəyişik salırlar, əslində mütəxəssis də elə Zordinidir, adaşlıqdan istifadə edib el içinə çıxmağı onun boynuna atıb ki, işində ona mane olmasınlar. Zortini kimi təcrübəsiz bir adam qəflətən kənd qızına vurulursa, təbii ki, bu, ayn axar alır, elə bil vurulan qonşuluqdakı xarrat şəyirdidir. Bir şeyi də yadda saxlamaq gərəkdir, məmurla çəkməçi qızı arasında böyük bir yarğan var, üstündən birtəhər körpü salmaq lazımdır və Zortini də onu bu yada salmağa çalışdı, bəlkə bir ayrısı başqa cür edərdi. Doğrudur, deyirlər ki, biz; hamımız qəsrə baxırıq, aramızda nə yarğan var, nə də üstündən körpü salmağa ehtiyac, bəlkə də adi işlərdə, həqiqətən belədir, ancaq yazıqlar ki, çox halda bunların tərsini görürük və əgər düzünə qalsa, heç bir gerçəkliklə ayaqlaşmır. Bütün bunlardan sonra Zortininin hərəkəti sənə hər halda anlaqlı olacaq, bir o qədər də dəhşətli görünməyəcək, elə doğrudan da belədir. Klammın rəftarı ilə müqayisədi daha anlaqlıdır. İştirakçı üçün daha dözümlüdür. Klamm lap zərif məktub yazsa da, onunku Zortininin ən kobud məktubundan da ikrahlı olacaq. Məni düzgün başa düş, Klamm haqqında hökm vermək fikrim yoxdur, sadəcə müqayisə edirəm, çünki sən müqayisədən qaçırsan. Klamm axı sanki qadınların komandiridir, gah buna, gah da ona əmr edir ki, yanına gəlsin, heç biri ilə də uzun müddət olmaq istəmir, əmr edib gətirtiyi kimi, əmr edib qovur. Eh, Klamm özünü əziyyətə salıb məktub yazmaz. Heç kəsə qaynayıb-qarımayan, ən azı qadına münasibəti bəlli olmayan Zortininin cəmi bir dəfə oturub gözəl məmur dəsti-xəttiylə ürəkbulandıran bir məktub yazması bununla müqayisədə toya getməli deyilmi? Və əgər burda fərq Klammın xeyrinə deyilsə, tərsinədirsə, buna Fridanın sevgisini təsir göstərib? Mənə inan, qadınların məmurlara münasibəti barədə hökm vermək nə qədər çətindirsə, bir o qədər də asandır. Burda sevgisiz keçinmək olmur. Uğursuz məmur sevgisi yoxdur. Hər hansı qız barədə, mən burda təkcə Fridanı nəzərdə tutmuram, deyəndə ki, o, sevgidən məmurun ağuşuna atılıb, mən burda heç bir tərifi görmürəm. Sevməyinə sevirdi, ağuşuna da atılmışdı, burasını danmaq olmaz, lakin ortada tərifi heç nə yoxdur.

Etiraz edəcəksən ki, Amalya isə Zortinini sevməyib. Elədir, sevməyib, amma kim bilir, bəlkə də sevib? Bəlkə bunu heç özü də bilmir?! Əgər onu beləcə rədd edibsə, yəqin indiyə qədər heç kəs məmuru bu cür rədd etməyib, hardan bilsin ki, sevib, ya sevməyib? Barnabas deyir, Amalya bəzən bu gün də üç il qabaq pəncərəni örtəndə titrədiyi kimi titrəyir. Doğrudan da elədir, buna görə də qızdan heç nə

soruşmaq olmur; bircə onu bilir ki, Zortini ilə çoxdan qurtarıb, bundan başqa heç nə bilmir; heç onu sevib-sevmədiyindən də xəbəri yoxdur. Ancaq bizə bəllidir ki, məmurlar qadınlara gözücu baxan kimi onlar özləriylə bacarmırlar, elədir, nə qədər gizlətmək istəsələr də, çoxusu məmurları qiyabi sevir, Zortini isə Amalyaya gözücu baxmayıb, onu görən kimi dəstəyin üstündən hoppanıb, yazı masasının arxasında qurumuş qıçlarına fikir vermədən aldanıb onun yanına gəlib. Yenə deyəcəksən ki, Amalya müstəsnaıdır. Elədir, müstəsnaıdır. Zortininin yanına getməkdən boyun qaçıрмаqla bunu sübuta yetirib, müstəsnaılıq üçün elə bu da yetər; ancaq onun Zortinini sevməməsi müstəsnaılgın müstəsnaılgı olardı, bu, ömründə ağla, dərrakəyə sığan iş deyil. Doğrudur, həmin günü elə bil gözümüzə tor gəlmişdi, lakin o vaxt o qalın dumanın arxasından Amalyanın vurğunluğunu hiss etmişiksə, deməli, az da olsa, aqlımız başımızdaymış. Əgər bunların hamısını bir yerə yığsaq, Fridayla Amalya arasında çox da fərq alınmır! Alınsa da, o alınır ki, Fridanın gördüyü işdən Amalya imtina edib.

– Mümkündür, – K. dedi, – ancaq mənim üçün əsas fərq ondadır ki, Frida nişanlımdır. Amalya isə məni əslində ona görə maraqlandırır ki, qəsr çaparı Barnabasin bacısıdır və bəlkə onun taleyi Barnabasin qulluğu ilə çulğaşır. Məmurlardan biri ona qarşı aşkar ədalətsizlik göstərsə – sənin danışdığından əvvəlcə mənə belə gəldi – xətrinə dəyər, özü də daha çox sosial ədalətsizlik kimi dəyər, daha Amalyanın şəxsi iztirabına görə yox, indiki söhbətindən sonra mənzərə dəyişib, özü də mənə tamamilə aydın olmayan səbəbdən, bunları sənin danışığından, mən də sənə inandığımdan dəyişib, ona görə də bu işə baş qoşmaq istəmirəm, yağınsöndürən deyiləm, Zortini də məni zərrə qədər maraqlandırmır. Məni ən çox maraqlandıran Fridadır və mənə qərribə gələn odur ki, ən böyük inam bəslədiyim və hələ də bəsləmək istədiyim sən, Amalyanı bəhanə edib həmişə dolayısıyla Fridaya hücum çəkirsən, içimdə şübhə toxumu səpməyə çalışırsan. İnanmıram ki, bunu müəyyən məqsədlə, ya da pis niyyətlə eləyirsən, yoxsa çoxdan çıxıb gedərdim. Yox, müəyyən məqsədlə etmirsən, sadəcə vəziyyət səni bu yola gətirir; Amalyaya məhəbbətindən onu göylərə qaldırmaq, bütün qadınlardan uca tutmaq istəyirsən və bu amacla Amalyada təqdirəlayiq bir şey tapmayanda başqalarını kiçiltməyə çalışırsan. Amalyanın hərəkəti, doğrudan da, heyramizdir, sən bu hərəkətdən nə qədər çox danışsan, onun böyüklüyü, kiçikliyi, ağıllılığı, səfehliyi, cəsarəti iliyi, qorxaqlığı barədə bir o qədər az hökm vermək olur, Amalyanı bu işə vadar edən şeyin neyliyi o, köksündə gizlədib və heç kəs də onu ordan qopara bilməyəcək. Frida isə, əksinə, heyramiz iş görməyib, yalnız ürəyinin tələbinə qulaq asıb; məsələyə yaxşı məramla yanaşan hər kəs istənilən anda bunu yoxlaya bilər, daha dedi-qoduya qoşulmaz. Mən nə Amalyanın zəhmətini yerə vurmaq, nə də Fridanı müdafiə etmək fikrindəyəm, istəyirəm, Fridaya olan münasibətimi sənə başa salım, istəyirəm biləsən ki, Fridaya edilən hücum eyni zamanda mənim varlığıma edilir.

Mən bura öz xoşuma gəlmişəm, öz istəyimlə də ilişib qalmışam, ancaq o vaxtdan bəri baş verənlər və ilk növbədə mənim gələcək niyyətlərim üçün – nə qədər dumanlı olsa da, hər halda var – bəli, bütün bunlar üçün Fridaya minnətdaram, buna nə şəkk ola bilər, nə də şübhə. Doğrudur, mənə bura yerölçən kimi çağırıblar, lakin üzdən belədir, əslində mənimlə oyun oynayıblar, hara getmişəm, çölə çıxarıblar, elə bu günün özündə də oynayırlar, ancaq bu oyunu daha ətraflı, daha əhatəli oynamaları o deməkdir ki, hardasa mən də öz çəkimi artırmışam: bu heç də az iş deyil, nə qədər acınacaqlı olsa da, hər halda başımı daldalamağa yerim, vəzifəm, işim, nişanım var; mən başqa məsələlərlə məşğul olanda əsas işimi Frida görür, evlənib icma üzvü olacam; idarə işlərindən başqa Klammla indiyə qədər istifadə etmədiyim şəxsi yaxınlığım da var. Bunların hamısı azdır bəyəm? Mən sizə gələndə kimi qarşılayırsınız? Ailənin sirrini kimə etibar edirsən? Lap xırda, ümitsiz də olsa, kömək imkanını kimdən gözləyirsən? Yəqin məndən, yerölçəndən, bir həflə qabaq Lazemanın, Brunsvikin itələyib zorla evindən çölə saldığı bir adamdan, əlində müəyyən hökmü olandan gözləyirsən, bu hökm üçün də mən

Fridaya minnətdaram, Frida o qədər sadədir ki, ondan buna bənzər bir şey soruşmağa çalışsan, şübhəsiz, heç ne qopara bilməyəcəksən. Əslində dərinə gedəndə görürsən ki, Frida cahilliyinə salıb daha çox iş görüb, nəinki Amalya öz tələbbürlüylə; bilirsən, mənə elə gəlir, sən Amalyaya yardım axtarırsan. Ancaq kimdən? Hə, yaqin ki, Fridadan, özgə kimdən ola bilər?

– Məgər mən Frida haqqında belə pis danışdım ki? – Olqa soruşdu. – Heç cür istəməzdim, mənə, elə bir niyyətim də olmayıb, amma ola da bilər, vəziyyətimiz bir cürdür, hamıyla üzlüşmüşük, gileylənməyə başlayanda söz adamı çəkib aparır, heç özümüz də bilmirik hara. Sən də haqlısan, indi bizimlə Fridanın arasında çox böyük fərq var və bunu haçansa vurğulamağın heç kəsə pisiyi yoxdur. Üç il bundan qabaq biz meşşan uşaqlarıydıq, Frida isə yetimin biri. “Körpüyə” mehmanxanasında qaravaşlıq edirdi, onun yanından ötəndə heç gözüümüzün ucuyla da baxmırdıq; doğrudur, bumumuz göylə gedirdi, ancaq neyləyək, belə tərbiyə olunmuşduq. Mehmanxanada olduğun axşamca bugünkü vəziyyəti özün gördün: Fridanın əlində qamçı, mən də nöqərlərin arasında. Amma hələ bundan da betəri olur. Bəlkə də Frida bizə nifrətlə yanaşır, bu onun tutduğu mövqeyə uyğundur, gerçəkliyin tələbidir. Eh, bir də bizə nifrət etməyən varmı ki! Bizə nifrət etməyi kəsdirən o saat cəmiyyətin üst qatına qalxır. Fridanın davamçısını tanıyırsan? Adı Pepidir. Onu yalnız irəli gün axşam tanıyışam; indiyə qədər oda qulluqçusu idi. Hə, mənə nifrət bəsləməkdə Fridanı kölgədə qoyub. Pivə almağa gedəndə pəncərədən baxırdı, tələsik qapıya yüyürüb bağladı, bilirsən, nə qədər dilə tutdum, özümün saçbağımı boyun oldum, axır ki, insafa gəlib açdı. Bağ verəndə isə götürüb küncə tulladı. Hə, görəsi gözü yoxdur, mənə hardasa onun münasibətindən, əhval-ruhiyyəsindən asılıydım, o boyda mehmanxananın bufetçisidir axı; doğrudur, ora bu yaxınlarda keçib, axıra qədər işləmək üçün lazım olan keyfiyyətləri yoxdur. Bircə qulaq asıb görəsən, sahibə Pepi ilə necə danışır, sonra da bunu onun Fridaya müraciətləri ilə tutuşdurasan. Amma Pepinin heç vecinə də deyil, bu heç Amalyaya nifrət bəsləməsinə də mane olmur, özü də o Amalyaya ki, bircə baxışla bu təsvər Pepini hörükləri, lentləri qarışıq evdən çölə vıyıldadar, elə vıyıldadar ki, heç özünün kötük qılçaları da bu işin öhdəsindən o tezliklə gələ bilməz. Dünün yenə onun Amalya haqqında cin atına mindirən laqırtısına qulaq asarı oldum, axırda qonaqlar mənə qahmar durdular, hə də, o vaxt özün gördüyün qaydada.

– Gör səni necə qorxudublar, – K. dedi, – mən yalnız Fridanı özünə layiq mərtəbəyə qaldırmaq istədim, sənin düşündüyün kimi, sizi alçaltmaq fikrim yoxuydu. Ailənizdə mən də nəşə bir qəribəlik görürəm və bunu gizlətmirəm; lakin bu qəribəliyin nifrətə bəhanə olacağını başa düşə bilmirəm.

– Eh, K., – Olqa dilləndi, – qorxuram, əvvəl-axır sən də başa düşəsən; Amalyanın Zortiniyə qarşı rəftarının nifrətə bəhanə olduğunu heç cür başa düşə bilmirsən?

– Belə də qəribə şey olar, – K. – dedi, – buna görə Amalyaya vurulmaq, ya da onu yamanlamaq olar, ancaq nifrət etmək? Və mənə məlum olmayan səbəbdən Amalyaya, doğrudan da nifrət bəsləyirlərsə, bəs onda bu nifrəti niyə sizə, günahsız ailənin hamısına şamil edirlər? Məsələn, Pepinin sənə nifrət eləməsi ölkəyə sığan iş deyil, mehmanxanaya bir də yolum düşsə, onun abırını verərəm.

– Bizə nifrət bəsləyənlərin hamısını fikrindən döndərmək istəsən, K., – Olqa dedi, – bu sənə ən ağır işlərdən biri olar, çünki hər şeyin başında qəsr dayanır. İndiki kimi yadımdadır, həmin səhərdən üç-dörd saat keçmişdi. O vaxt bizə buyruqçuluq edən Brunsvik yenə adi günlər kimi evə gəlmişdi, atam ona iş tapşırıb göndərdi, bizsə səhər yeməyinə oturmuşduq, hamı, Amalya da, mən də şənələnirdik, atam yenə də bayramdan danışdı, yağınsöndürməyə aid müxtəlif planlar cızdı, qəsrin özünün yağınsöndürən idarəsi vardı, onlar da bu bayrama öz dəstəsini göndərmişdi, birlikdə bəzi şeyləri müzakirə etmişdilər, qəsrə gələn bizim yağınsöndürənlərin başarisini görmüş, onları qəsrin

nailiyyətləri ilə tutuşdurmuş və bizimkiləri tərəfləmişdilər, nəticə bizim xeyrimizə olmuşdu, qəsrin yanğınsöndürmə idarəsini yenidən qurmağın vacibliyindən söz düşmüşdü, bunun üçünsə kənddəki instruktorlara ehtiyac olduğunu bildirmişdilər, bu məqsədlə bir-iki nəfər nəzərdə tutulmuşdu və atam onların arasına düşmək ümidini itirməmişdi. İndi masa arxasında bundan danışdı, köhnə xasiyyətiydi, yenə əməllicə yayxanıb oturmuşdu, qollarıyla masanın yarısını qucaqlamışdı, açıq pəncərədən göyün üzünə baxanda üz-gözü tamam cavanlaşır, sifətindən ümid dolu sevinc yağırı; mən onu bu vəziyyətdə axırıncı dəfə gördüm, Amalya bu vaxt dalğın-dalğın – onu indiyə qədər belə dalğın görməmişdik – dedi ki, ağaların sözüne çox da inanmaq olmaz, belə məclislərdə bir-iki könül oxşayan söz deyirlər, amma heç bir xeyri olmur, olsa da, az olur, deyən kimi də unudurlar, əlbəttə, növbəti məclisdə yenə onların yağlı dilinə aldanmaq olar. Anam onun dilindən vurdu, atamsa qızın yaşına uyuşmayan ağıllılığına, təcrübəliliyinə güldü, sonra köksünü ötürdü, deyəsən, nəşə axtarırdı, axtardığını tapmadığını isə yalnız indi hiss elədi, ancaq tapılmayan bir şey də yoxuydu, axırda kişi dedi: “Brunsvik elçidən, cırıq-cırıq edilmiş məktubdan danışdı, soruşdu ki, bu barədə nəşə bilirikmi, söhbət kimdən gedir və bunun axın necə olacaq”. Biz susduq, o vaxt körpə quzuya oxşayan Barnabas səfeh, yaramaz bir söz işlətdi, söhbət ayrı səmtə yönəldi və məsələ tamam unuduldu.

AMALYANIN CƏZASI

– Ancaq məktub əhvalatına görə tezliklə hər yandan üstümüzə suallar yağdırıldı, dost, düşmən, tanış, yad bizə ayaq açdı; lakin çox qalmırdılar, ən yaxın dostlarımız da tələm-tələsik vidalaşib gedirdilər. Həmişə özünü ağır, təmkinli aparan Lazeman içəri girdi, sanki otağın enini, uzununu ölçürdü, ətrafa göz gəzdirməklə işini tamamladı, qorxulu uşaq oyununa bənzəyirdi, Lazeman sivişib aradan çıxdı, atam da camaatdan birtəhər aralanıb astanaya qədər onun dalınca qaçdı, ordan o yana getmədi; Brunsvik gəlib atama işdən çıxdığını bildirdi; açıq-aşkar etiraf etdi ki, müstəqil olmaq istəyir, ağıllı adamdır, lazımı andan istifadə etməyi bacarır; müştərilər gəlib təmirə qoyduqları çəkmələri kırılda axtarmağa başladılar, atam əvvəlcə çalışdı onları fikirlərindən döndərsin, biz də gücümüz çatan yerdə onu müdafiə elədik, amma sonra kişi bunun da tərkini qıldı və dinməz-söyləməz özü camaata axtarışda kömək etdi, sifariş kitabında sətir sətir dalınca pozulmağa başlandı, camaatın bizə verdiyi dəri ehtiyatı özlərinə qaytarıldı, borclar ödənildi, hər şey davasız-şavasız bitdi, narazı qalan olmadı, imkan tapıb bizimlə əlaqəni həm tez, həm də yerli-dibli üzmək istəyirdilərsə, deməli, müəyyən itkiyə də razıydılar, lakin buna yol verilmədi. Gözlənilməli kimi axırda yanğınsöndürənlərin başçısı Zeeman da gəlib çıxdı; səhnə indi də gözlərim önündən çəkilmir: heyvərə, güclü, azca donqarlaşmış, ciyərləri xəstə, ciddiliyini yerə qoymayan, gülüşə həsrət, həmişə atamın məftunu, xoş saatlarında müavinlik vəzifəsini ona təklif edən Zeeman kişinin qarşısında dayanıb bildirdi ki, yanğınsöndürənlər birliyi onu işdən çıxarır və verilmiş diplomun geri qaytarılmasını tələb edir, içəridəki adamlar iş-güclərini buraxıb hər ikisinin başına toplaşdı. Zeeman heç nə deyə bilmir, yalnız atamın kürəyinə döyəcəliyir, sanki bununla kişinin deməli olduğu, lakin tapa bitmədiyi sözləri döyüb sinəsindən çölə tökmək istəyir, birəldən də gülür, bununla da yəqin həm özünü, həm də başqalarını, az da olsa, sakitləşdirmək istəyir; ancaq gülə bilmədiyinə görə və indiyə qədər heç kəs onun gülüşünü eşitmədiyindən kimsənin

ağına gəlmir ki, bu, gülüş ola bilər. Atam isə də həmin gündən illər yorğununa çevrilir, ruhdan düşür, daha heç kəsə kömək edə bilmir, görünür, daha baş verənlər barədə düşünməyə heyi də qalmır. Biz də onun kimi mat-meəttəl qalmışdıq, ancaq cavan olduğumuzdan bizi bu cür yerli-dibli məhv edəcəklərinə inana bilmirdik, həmişə düşünürdük ki, keçmişdəki saysız-hesabsız qonaqlarımızın içindən kimsə ortaya çıxacaq, bunların hamısına son qoyacaq və hər şeyi təzədən köhnə axarına salacaq. Cahilliyimizdən bu iş üçün ən yararlı adam Zeemanı hesab edirdik. Həyəcanla gözləyirdik ki, bu sonsuz gülüşün içərisindən, nəhayət, aydın bir söz qopub ayrılacaq. Üstümüzdə uçmuş bu səfeh ədalətsizlikdən başqa, ayn nəyə gülmək olardı ki?! “Cənab başçı, cənab başçı, bu camaata bir söz deyən axı”, – deyər düşünüb ona tərəf can atırdıq, o isə qərribə bir hərəkətlə çevrilib bizdən üz döndərirdi. Nəhayət, danışmağa başladı, könlümüzdən keçən arzulan yerinə yetirmək xatirinə yox, adamların ürəkləndirici, ya da coşqun qışqırıtlarına cavab vermək xatirinə. Ancaq biz hələ də ümidimizi üzməmişdik. Sözü ilə atamın tərifiylə başladı. Onu birliyin bəzəyi, artan nəslin əlçatmaz nümunəsi, icmanın əvəzsiz üzvü adlandırdı, o çıxandan sonra icmanın az qala dağılacağını dedi. Bunun hamısı çox gözəl, kəş burda da qurtaraydı!

Ancaq danışığına ara vermədi: lakin buna baxmayaraq, birlik kişinin istefasını, əlbəttə, müvəqqəti istəyirsə, deməli, onu bu işə məcbur edən səbəbin ciddiliyini başa düşmək çətin deyil. Dünənki bayramda kişinin parlaq uğurları olmasaydı, bəlkə də bu qədər dərinə gedilməzdi, məhz uğurları idarənin nəzər-diqqətini özünə çəkib; birlik indi hər şeydən tam halıdır, sıralarının təmizliyinə qabaqkından da çox fikir verməlidir. Neyləsinlər, iş elə alınıb ki, elçini təhqir ediblər, birlik də ayrı çıxış yolu tapmayıb, Zeeman da bu ağır xəbəri çatdırmaq kimi ağır bir yükü öz boynuna götürüb. Qoy kişi də çalışıb onu çox çək-çevirə salmasın, Zeeman bunları deyər bildiyinə xeyli sevindi, hər şeyi başa çatdırdığına əmin olub divardakı diplomu göstərdi, barmağıyla ona gəl-gəl dedi. Atam başıyla razılığını bildirib diplomu gətirməyə getdi, lakin əlləri əsdiyindən onu qarmaqdan çıxara bilmədi; mən kürsüyə qalxıb kömək elədim və elə həmin andan hər şey bitdi; diplomu heç çərçivəsindən də çıxartmadı, necə vardı, eləcə də Zeemana verdi. Sonra küncün birində əyləşib yerindən qımıldanmadı, daha heç kəslə danışmadı, biz də müştəriləri bacardığımız kimi yola saldıq.

– Yaxşı, bəs qəsrin təsirini nədə görürsən? – K soruşdu. – Hələlik iş qarışana oxşamır. İndiyə qədər söylədiklərin insanların düşüncəsiz qorxaqlığından, yaxın adamın sınığına gülməkdən, vəfasız dostluqdan, ümumiyyətlə, hər yerdə təzahür edən belə-belə şeylərdən, bir də ki, hər halda mənə belə gəlir, atanın xırdaçılığından ola bilər; diplom nə olan şeydir axı? Bacarığın təsdiqidirsə, onu heç kəsin əlindən alan yoxdur, öz işində tayın-bərabərin yoxdursa, lap yaxşı; gərək başçı ağzını açan kimi diplomu götürüb ayaqları altına ataydı, bununla da onu daha pis vəziyyətdə qoyaydı. Mənə ən çox qərribə gələn budur ki, sən Amalyanın adım tutmursan, hər şeyin baskarı olan Amalya, yaqın bir küncə çəkilib bu viranəliyə tamaşa edirmiş.

– Yox, – Olqa dedi, – heç kəsə irad tutmaq olmaz, başqa cür hərəkət edə bilməzdilər, hamısı qəsrin təsiri idi.

– Qəsrin təsiri, – həyətdən keçib gizləncə bura gəlmiş Amalya təkrarladı, ata-anası çoxdan yataqdaydı. – Söhbət qəsrin rəvayətlərindən gedir? Hələ də baş-başa verib oturmusuz? Axı sən tələsik vidalaşib getmək istəyirdin, K., saat artıq ona işləyib. Ümumiyyətlə, belə hekayələr səni maraqlandırır ki? Burda elələri var, bu cür rəvayətlərlə dolanır, sizin kimi beləcə baş-başa verib oturur, bir-birini hekayətlərə qonaq edir; amma mənə sən o adamlara bənzəmirsən.

– Niyə ki, – K.-dedi, – elə mən də onlardan biri; əksinə, belə hekayətlərlə birbaşa özü maraqlanmayıb başqalarını narahat edənlər haqqında yaxşı fikirdə deyiləm.

– Hə də, – Amalya dilləndi, – insanların marağı çox rəngarəngdir axı, haçansa cavan bir oğlan haqqında mənə söhbət eləyiblər, fikri-xəyalı gecə-gündüz qəsrin yanındaymış, yerdə qalan şeylərə məhəl qoymazmış, ən adi fikirlərindən də qorxarlarmış, çünki bütün zehni, düşüncəsi qəslə bağlıymış. Sonradan məlum olub ki, beynindəki əslində qəsr deyilmiş, idarələrdəki süpürgəçinin qızıymış, hər halda onu ələ keçirəndən sonra hər şey öz yerini alıb.

– Nə mənim adamımdır! – K. dedi.

– İnanmıram ki, özü xoşuna gələrdi, – Amalya cavab verdi, -amma arvadı, bəlkə də. Yaxşı, mane olmaq istəmirəm, gedirəm yatam, işıqları da söndürəcəm, ata-anama görə; doğrudur, indi bərk yatırırlar, ancaq bir saatdan sonra ayılacaqlar, oyaq qalanda şam işığı da onlara mane olur. Gecəniz xeyrə!

Doğrudan da otaq o saat qaranlıqlaşdı, Amalya ata-anasının çarpayısı yanında yerdən özünə yataq saldı.

– Bayaq dediyi cavan oğlan kimdir axı? – K. soruşdu.

– Bilmirəm, – Olqa cavab verdi. – Bəlkə, Brunsvikdir, hərçənd ki, ona oxşamır, bəlkə də başqasıdır. Amalyanı başa düşmək hər adamın işi deyil, çünki çox vaxt bilmirsən, lağlağı edir, yoxsa ciddi danışır. Əksər hallarda ciddi danışır, amma elə bu da lağ kimi səslənir.

– Burax bu eyhamları! – K. dedi. -Necə olub, bu cür ondan asılı vəziyyətə düşmüşsən? Başınıza gələn bədbəxtlikdən qabaq da beləydi? Ya ondan sonra belə olub? Heç ürəyindən keçibmi ki, ondan asılı olmayasan? Yaxşı, bu asılılığın ağıllı kökü varmı? O, səndən uşaqdır, uşaq kimi də sözünə baxmalıdır. Günahı var, yox, ailənin bədbəxtliyinə o səbəb olub. Hər Allahın günü sizdən dönə-dönə üzr istəməkdən dik-dik gəzir, ata-anasından başqa, heç kəsi vecinə almır, onlara da yazığı gəlir, ona görə, özü dediyi kimi, heç nəyə qarışmaq istəmir, hərdən sizinlə danışanda da çox vaxt ciddiləşir, ancaq danışığı lağlağı kimi səslənir. Ya bəlkə tez-tez adını çəkdiyən gözəlliyinə güvənir? Siz ki, hamınız, üçünüz də bir-birinə oxşayırsınız, onu hər ikinizdən fərqləndirən cəhətsə gözəlliyi yox, çirkinliyidir, küt, donuq baxışları elə birinci gündən məni pərikdirmişdi. Bundan başqa, hər ikinizdən kiçikdir, lakin görkəmindən bunu qəti sezmək olmur, üzdən yaşı bilinməyən, qocalmasa da, hər halda cavan görünməyən qadınlara oxşayır. Sən onu hər gün görürsən, sifətindəki sərtliyi qəti hiss eləmirsən. Ona görə də dərinədən götür-qoy edəndə Zortininin məramının ciddiliyinə də inanmıram, bəlkə də həmin məktubla onu yanma çağırmaq yox, sadəcə cəzalandırmaq istəyib.

– Zortinidən danışmaq istəmirəm, – Olqa dedi. Qəsrdəki cənablardan nə desən gözləmək olar, nə dəxli var söhbət kimdən gedir, gözəldənmi, çirkindənmi? Amalyaya münasibətdə isə tamam yanılırsan. Özün fikirləş, niyə mən səndən Amalyaya rəğbət ummalıyam, buna heç bir səbəb yoxdur axı, amma bununla belə dəridən-qabıqdan çıxıram, hamısını da tək-cə sənə görə eləyirəm. Hər necə olsa, bədbəxtliyimizin səbəbi Antalyadır, bunu gizlətmirəm, amma hətta bu bədbəxtlikdən ən çox ziyan çəkən, nə özünü, nə sözünü bilən – xüsusilə də evdə – atam da ən ağır vaxtlarda belə Amalyaya güldən ağır söz deməyib. Özü də bunu ona görə etməyib ki, qızın hərəkətlərindən xoşu gəlib; bu, Zortiniyə ehtiram bəsləyən bir adamın necə xoşuna gələ bilər; özünü, varını-yoxunu Zortininin yolunda qurban verməyə hazır idi, lakin indiki qurban kimi yox, güman ki, Zortininin qəzəbindən

özünü qurban etdiyi kimi yox. “Güman ki” deyirəm ona görə ki, sonralar Zortinidən heç bir məlumat almadıq; elə o vaxta qədər də qapalı yaşayırdı, lakin həmin hadisədən sonra kişi sanki heç əzəldən yoxuymuş. Kaş o vaxt Antalyanı görmüş olaydın. Hamımız bilirdik ki, sən deyən ağır cəza olmayacaq. Yalnız el bizdən üz döndərəcək, elə döndərdi də. Həm burdakılar, həm də qəsrdekilər. Camaatın bizdən üz çevirməsi açıq-aşkar görünməyə də, qəsrə heç bir təhlükə hiss olunmurdu. Biz əvvəllər də qəsrin qayğısından məhrum idik, ona görə də bu dəyişikliyi indi duya bilməzdik. Ən çətin də elə qəsrin susmasıydı. Məsələ heç də insanların üz döndərməsində deyildi, axı bunu hansı inamdansa etmirdilər, bəlkə, bizə qarşı elə ciddi fikirləri də yoxuydu, əslində hələ bugünkü nifrət də başlamamışdı, yalnız qorxudan belə edir, gözləyirdilər ki, görsünlər axırı necə olacaq. Hələlik maddi ehtiyac da bizi sıxmırdı, borc yiyələri borclarını qaytarmışdı, bucağımız az-çox doluydu, çatışmayan ərzaq məhsullarında da qohum-qonşu gizlindən əl tuturdu, vəziyyət çətin deyildi, məhsul yığımıydı, doğrudur, əkin-biçin sahəimiz yoxuydu və bizi heç yerdə köməyə çağırırdılar, demək olar, həyatımızda ilk dəfə tənbəlliyə məhkum olunmuşduq. İyulun, avqustun bürküsündə pəncərəni bağlayıb baş-başa vermişdik, içəridən çölə çıxmırdıq. Təzə heç nə baş vermədi. Nə dəvət gəldi, nə xəbər, nə məlumat gəldi, nə də qonaq, heç nə.

– Yaxşı, – K. dedi, – heç nə baş vermədisə, heç bir köklü cəza gözlənilmirdisə, bəs nədən qorxursunuz? Nə cür adamlarsız axı siz!

– Necə başa salım? – Olqa dedi. – Qarşıdakı cəzadan qorxmurduq, düşdüyümüz vəziyyətdən sarsılırdıq, elə bil hamımızı cəza ilə yükləmişdilər. Kəndin adamları gözləyirdi ki, onların yanına gedək, atam emalatxanasını təzədən açsın, varlılar üçün gözəl paltar tikən Amalya yenidən sifariş götürməyə getsin, insanlar sanki öz əməllərindən əzab çəkirdi; kənddəki hörmətli-izzətli ailələrdən biri qəflətən təcrid olunarsa, bundan hamıya ziyan dəyir, bizdən üz döndərəndə elə fikirləşirdilər ki, hərə öz üzərinə düşən borcu yerinə yetirir, onların əvəzində biz də bu cür hərəkət edərdik. Axı dəqiq bilən də yoxuydu, nə olub, nə baş verib, yalnız elçi para-para olmuş kağızda mehmanxanaya qayıtmışdı, vəssalam. Frida onu bir gedəndə görmüşdü, bir də geri gələndə, onunla bir-iki ağız danışmış, eşitdiklərini də dərhal kəndə yaymışdı; ancaq bunu da düşmənçilikdən eləməmişdi, sadəcə vəzifə borcunu yerinə yetirmişdi, belə vəziyyətdə bu, əslində hər kəsin borcu sayılardı. Bayaq dediyim kimi, məsələnin xoşbəxt həlli əslində hamının ürəyindən olardı. Qəflətən xəbər gətirsəydik ki, artıq hər şey qaydasındadır, ya da, məsələ, dolaşlıq, anlaşılmazlıq olub, səhv ediblər, səhvlərini də tezliklə düzəldiblər, kifayət idi, camaata elə bu da bəs edərdi, desəydik ki, qəsrə əlaqələrimizi işə salıb hər şeyi yoluna qoymuşuq, yenə qollarını açıb bizi qəbul edərdilər, öpüşlərlə, qucaqlaşmalarla, toy-düyünlə qarşılayardılar, belə şeyləri başqalarında bir neçə dəfə görmüşük. Əslinə qalsa, heç buna da ehtiyac yoxuydu; adicə el içində çıxıb özümüzü göstərsəydik, köhnə əlaqələrimizi təzələsəydik və bu vaxt məktub əhvalatını dilimizə gətirməsəydik, bəs edərdi, hamı məsələnin müzakirəsindən sevinə-sevinə vaz keçərdi; axı qorxuyla yanaşı bu işdə ürəkbulandıran bir şey də vardı, adamlar ona görə bizdən üz döndərmişdi, heç kəs həmin məsələdən nəsə eşitmək, o barədə nəsə danışmaq, haqqında nəsə düşünmək, ümumiyyətlə, ona toxunmaq istəmirdi ki, özünə də toxunulmasın. Frida sirri yayanda bunu heç də sınığa sevindiyyindən eləməmişdi, ona görə eləmişdi ki, özünü, özüylə bərabər hamını qorusun, icmanı xəbərdar etsin ki, nəsə baş verib, bunun üçün də min vəchlə çalışıb ondan kənarda qalmaq lazımdır. Burda bir ailə kimi söhbət heç də bizdən getmirdi, məsələ yalnız həmin biabırçılığın başındaydı, biz ona qoşulduğumuzdan həm də bizim başımızdaydı. Deməli, yenidən qabağa çıxsaydıq, keçmişi unutsaydıq, öz davranışımızla göstərsəydik ki, o işin öhdəsindən gəlmişik – hansı yolla gəldiyimizin fərqi yoxuydu – və ictimaiyyət əminlik əldə etsəydi ki, necəliyindən asılı olmayaraq o məsələ bir də müzakirə olunmayacaq, hər şey öz yerini alardı, köhnə zamanlardakı kimi hər yanda

bizə kömək əli uzadardılar, məsələni lap elə yan unutmuş olsaydıq da, bizi başa düşərdilər, onu tam unutmada dayaq durardılar. Bunların əvəzinə qaxılıb oturdıq evdə. Bilmirəm nəyi gözləyirdik, yəqin ki, Amalyanın hökmünü; həmin gün, həmin səhər ailənin rəhbərliyini əlinə almışdı və qəti yerə qoymaq istəmirdi.

Göstərişsiz, əmrə, xahişsiz, yalnız özünün susqusuyla. Doğrudur, qalanlar çox məsləhətləşirdilər, səhərdən axşama pıçiltının arası kəsilmirdi, hərdən atam qəfildən diksinib məni yanına çağırırdı və mən az qala bütün gecəni carpayısının yanından qalxmırdım. Ya da bəzən Barnabasla yanaşı otururduq, hadisələrdən o qədər də baş açmayan, coşa-coşa həmişə suallar yağdıran, həmişə də izahat tələb edən Barnabas bilirdi ki, başqa yaşlılarım gözləyən qayğısız illər onun üzünə birdəfəlik bağlanıb, beləcə, biz indi oturduğumuz kimi, əyləşib özümüzü unudurduq, gecənin haçan keçdiyini, gündüzün haçan axşam olduğunu bilməzdik. İçimizin ən zəifi anam idi, yəqin ona görə ki, təkcə ümumi dərdi çəkmirdi, həm də hər birimizin dərдинi ürəyinə salırdı, biz də qorxu içində bütün ailənin qarşısında duran çətinliyi görür, onun ciddiliyini qəbul edirdik. Anamın sevimli yeri taxtın küncüydü – həmin taxtı çoxdandır evdən aparıblar, indi Brunsvikin böyük otağının bəzəyinə çevrilib – orda oturub mürgüləyər, ya da dodağının altında uzun-uzadı danışardı, bilmək olmurdu nə deyir, niyə mürgüləyir. Elə bil tamam adi hal almışdı, həmişə məktub məsələsini müzakirə edərdik, eninə-uzununa bizə bəlli olan xırdaqlarına və bəlli olmayan nəticələrinə qədər; məsələnin həlli yollarını tapmaqda həmişə bir-birimizlə öcəşməyimiz həm təbii, həm də qaçılmaz olmuşdu, lakin heç də xeyrimizə deyildi, bununla biz yaxa qurtarmaq istədiyimizin həmişə dərinliyinə varırıdıq. Bir də, bu tapdığımız fikirlərin xeyri nəydi ki? Amalyasız heç birini həyata keçirmək olmayacaqdı, hamısı boş-boşuna hazırlıq idi, çünki nəticəsini ona çatdıran tapılmayacaqdı, lap tapılsa belə, susqudan başqa heç nə əldə olunmayacaqdı. Hə, xoşbəxtlikdən mən Amalyanı bu gün o vaxtkından yaxşı başa düşürəm, O bizim hamımızdan çox çəkib, başa düşmək olmur, buna necə dözdü, bu günə necə salamat qaldı. Doğrudur, hamımızın dərдинi anam çəkirdi, ona görə ki, kirpiyi ilə od götürmüşdü və əslində çox çəkmədi də; bu gün artıq kiminsə dərдинi çəkdiyini demək də olmaz, çünki ağılı o vaxtdan pozulub. Ancaq Amalya nəinki təkcə dərd çəkdi, həm də dərдин gözünün içinə dik baxa bildi, biz yalnız nəticəsini gördük, o isə səbəbini, kökünü, biz hansısa xırda bir imkana ümid bağladıq, o isə başa düşdü ki, hər şey həll olunub, biz pıçılğaşa bildik, o isə susdu, gerçəkliklə göz-gözü dayandı, yaşadı, həmin dərdə o vaxt da elə indiki kimi dözdü. O boyda dərdi çəkmək Amalyaya baxanda bizim üçün xeyli asan idi. Təbii ki, evimizi də tərk edəsi olduq; ora Brunsvik köçdü, bizi bu daxmaya göndərdilər, var-yoxumuzu əl arabasında daşıyıb gətirdik, bir neçə dəfə gedib-gələsi olduq, Barnabasla mən qabaqdan dartırdıq, atamla Amalya isə arxadan itələyirdi, anamı birinci ayaq gətirmişdik, sandığın üstündə oturtmuşduq, hər gələndə için-için fəryad edib bizi qarşılayırdı, indiki kimi yadımdadır, əl arabasını çəkmək nə qədər ağır olsa da – ağırlıqdan başqa həm də adam xəcalətlənirdi, çünki tez-tez taxıl arabalarına rast gəlirdik və bizi görən kimi hamısı dayanıb üzünü qırağa tuturdu – Barnabasla mən lap elə bu ağır işin altında da qayğılarımızdan, gələcək planlarımızdan danışırıq, söhbətin şirin yerində, hətta hərdən ayaq saxlayırıq və yalnız atamın “hehe” kəlməsindən sonra ağılımız başımıza qayıdır, vəzifəmiz yada düşürdü. Lakin bu müzakirələrin heç biri köçəndən sonra da həyatımızda dəyişiklik edə bilmədi, yeganə dəyişiklik o oldu ki, kasıblığı tədricən hiss etməyə başladım. Qohum-əqrəbənin köməyi kəsildi, ehtiyatımız, demək olar, tükəndi və bizə qarşı olan nifrəti ki, sən tanıyırsan, elə həmin vaxtdan yayılmağa başladı. Gördülər ki, məktubəhvalatından çıxmaq üçün gücümüz qalmayıb və bunu çox pis qarşıladılar, dəqiq bilməsələr də, taleyimizin çətinliyim başa düşürdülər, bilirdilər ki, bu sınaqdan hamı elə bizim kimi, bəlkə də bizdən bir az pis çıxardı, amma bununla belə bizdən gen gəzməyi hər şeydən üstün tutdular; əlimizdən gələni edib bu işin öhdəsindən varsaydıq, bizə ona uyğun da hörmət

edərdilər, ancaq bacara bilmədiyimizdən indiyə qədər etdiklərini etdilər, hələ bir az da artıq; bizi hər yerdən uzaqlaşdırdılar. İndi daha bizdən söz düşəndə elə bil adamdan danışmırdılar, ailəmizin adını heç yanda çəkmirdilər; bizdən söhbət salmaq istəyəndə isə hamımızı təqsirsiz Barnabasın adıyla çağırırdılar, hətta daxmamıza da rüsvayçılıq damğası vurdular, əgər özünü yoxlamaq istəsən, görərsən ki, ilk dəfə ayağını bura qoyanda həmin nifrətə haqq qazandırmışam sonralar, hərdən bizə gələn adi şeylərə də ağız büzürdü lap, elə balaca neft çırağının ordan, masanın üstədən asılmağına da. Yaxşı, bəs ordan aşmayanda, hardan asaydım?! Amma bu, camaata dözülməz gəlir. Çırağı lap başqa cür assaydıq da, etirazlarından qalan deyildilər. Bir sözlə, bizim varlığımız, hərəkətimiz hər dəfə eyni nifrətə tuş gəlirdi.

YALVARIŞLAR

– Bu arada nə iş gördük? Görəsi olduğumuzun ən pisini, elə bir iş gördük ki, bunun üçün hamının nifrətinə layiq olmalıydıq, elə olduq da; Amalıyanı satdıq, yaxamızı onun lal əmrindən qurtardıq, daha qabaqkı kimi yaşaya bilmədik, ümitsiz yaşamağı bacarmadıq, hərə öz bildiyi kimi qəsrin əl-ayağına düşdü, bağışlanmaq üçün yalvarmağa başladıq. Doğrudur, hamımız bilirdik ki, heç nə əldə edə bilməyəcəyik, bilirdik ki, bizi qəslrlə bağlayan yeganə ümid yeri vaxtilə atama az-çox hörmət bəsləmiş Zortiniydi, onu da ki, son hadisələr həmişəlik üzümüzə bağlamışdı, lakin buna baxmayaraq, işə möhkəmcə girişmişdik. Birinci atam başladı, boş-boşuna kəndxudanın, katiblərin, vəkillərin, mirzələrin yanına ayaq döyüb dil tökdü, çox yerdə heç qəbul da eləmədilər, hiyləylə, təsadüfən qəbula düşəndə isə – belə xəbəri almaq bizim üçün bayrama çevrilirdi, sevincdən əllərimizi bir-birinə sürtürdük – tələm-tələsik başlarından edib bir daha içəri buraxmırdılar. Cavab tapmaq onlar üçün o qədər də çətin deyildi, belə şey qəsrin əlində nəydi ki?! Nə istəyir ki? Nə olub ki? Niyə üzr istəyir? Qəsrə kim, haçan ona barmağının ucuyla toxunub? Doğrudur, kasıblayır, müştərilərini itirib, nə bilim, daha nələr olub, ancaq neyləmək, həyatda kimin başına belə iş gəlmir? Bunların hamısı bazarın günahıdır, sənətkar taleyidir, qəsr bunların da qeydinə qalmalıydı bəyəm? Qalmağına, doğrudan da qalır, amma bir nəfərin şəxsi marağı xatirinə hadisələrin inkişafına kobud şəkildə qarışa bilməz axı. Bəlkə öz məmurlarım göndərəydi ki, müştərilərin arxasınca qaçıb onları zorla geri qaytarsın? Atam da onlara etiraz edirdi – evdə bir küncə qısılib Amalyadan xəlvət bütün məsələləri həm getməzdən qabaq, həm də geri qayıdandan sonra bircə-bircə müzakirə edirdik, o da hər şeyi duyur, amma heç nə demirdi – hə, axı atam da öz etirazını bildirib deyirdi ki, kasıblıqdan gileylənmiş, itirdiklərinin yerini tezliklə doldurar, bunların heç biri köklü məsələ deyil, kaş bircə onu bağışlasınlar.

“Nəyini bağışlasınlar axı?! – deyib ona cavab qaytarırdılar, indiyə qədər əlindən heç bir şikayət daxil olmayıb, heç protokollarda da buna bənzər bir şey yoxdur, hətta vəkillərin sənədlərində də nəsə gözə dəymir; ona görə də imkan daxilində arayıb ortaya çıxarıblar ki, əleyhinə iş-zad qaldırmayıblar və heç bundan sonra nəzərdə tutulmur da. Yaxşı, əleyhinə yönəlmiş hər hansı bir idarə sərəncamının adını bilirsə, qoy desin. Bu yerdə atam heç nə deyə bilməyib. Ya da idarədən hansı bir təşkilatınsa müdaxiləsi olubmu? Atam bu barədə də heç nə bilməyib. Hə, yaxşı, əgər heç nə bilmirsə, heç nə olmayıbsa, bəs onda nə istəyir? Bəs onda nəyi bağışlasınlar? Əslində bağışlanmayan bircə şey varsa, o da kişinin camaatın canını boğazına yığmasıdır. Lakin atam heç cür əl götürmədi, o vaxt hələ cam

suluydu, məcburi boğazına bağlanmış işsizlik də ona vaxt sarıdan imkan verirdi. “Amalyanın ad-sanını geri qaytaracam, görərsiz, çox çəkməz, qaytaracam”, bir günün içində bu sözləri Barnabasla mənə bir neçə dəfə təkrarlayardı, lakin lap astadan, çünki Amalya bunu eşitməməliydə; asta desə də, yalnız Amalyanın xatirinə deyirdi, çünki əslində ad-sanın geri qaytarılması barədə qəti düşünmürdü, fikrizikri bağışlanmağın yanında idi. Lakin bağışlanmaq üçün əvvəlcə gərək təqsirini müəyyənləşdirəydi; bunu da ki idarələrdə tamam rədd edirdilər. Hardansa beyninə düşmüşdü ki, günahım ondan gizlədirlər, çünki kifayət qədər pul vermir, əslində isə üstümüzdə qoyulmuş və o vaxtkı gəlirimizin müqabilində xeyli yüksək olan vergiləri hələ də ödəyirdi, bütün bunlar bir daha sübut edirdi ki, kişi artıq xərifləmək üzrədir.

Qərara almışdı ki, vergini artıqlamasıyla ödəsin və təbii ki, bu da tamam yanlış addım idi, çünki bizim idarələrdə yersiz söz-söhbətdən qaçmaq üçün sadəlik xatirinə rüşvət götürərlər, amma bununla heç nə əldə etmək olmur. Əgər atamın yeganə ümid yeri buydusa, deməli, ona mane olmağa dəyməzdi. Olan-qalan şeylərimizi, əsasən də ailədə ən çox işləyənləri də satdıq ki, xahiş dalınca getmək istəyəndə, hər səhər tezdən yola düşəndə cibində qəpikdən-quruşdan olsun, özümüz isə bütün günü ac qalırdıq, ələ keçirdiyimiz bu pulla qazandığımız bir şey vardısı, o da kişinin ümidinin üzülməsiydi. Lakin bunun da heç bir xeyri yoxuydu. Gedib-gəlməklə sadəcə özünü üzürdü, pullu da, pulsuz da biz eyni sonluğa gəlməliydik, pulun olması isə vaxtını xeyli uzadırdı. Artıq pul keçirməklə həqiqətən, fəvqəladə bir şeyə nail olunmadığından mirzələrdən hansısa hərdən, ən azı görk üçün də olsa, nəse etməyə çalışırdı, işi təhqiq edəcəyinə söz verirdi, eyham vururdu ki, az-çox işə düşüblər, onu da vəzifəyə görə yox, atamın xatirinə axıra çatdıracaqlar; atam isə şübhələnmək əvəzinə daha da inanırdı. Bu cür mənasız ümidlərlə geri dönürdü, sanki evə bir qucaq mərhəmət gətirirdi, ona baxmaq Allahın zülmüydü, həmişə Amalyanın arxasında gizlənər, üz-gözüni əyişdirib gülümsəyər, gözlərini geniş açıb ona işarə vurmaqla bizi başa salmağa çalışardı ki, bu səyi, çabası nəticəsində Amalyanın xilas olacağı günü onun özündən başqa heç kəsi heyrləndirməyəcək həmin günü, atam yaxınlaşdırır, lakin bu, sirr kimi qalmalıdır və biz onu hələlik heç kəsə açmamalıyıq. Axırda atama pul vermək imkanımız tamam tükənməsəydi, bu get-gəl, bəlkə də hələ çox çəkəcəkdi.

Doğrudur, uzun yalvar-yaxardan sonra Brunsvik bu arada Barnabası özünə köməkçi götürmüşdü, özü də bir şərtlə: axşam qaranlıqda gedib tapşırığını almalı, axşamın qaranlığından da gördüyü işi geri qaytarmalıydı; etiraf edək ki, Brunsvik bizə gönə özünü, alverini müəyyən təhlükə qarşısında qoyurdu və buna görə də Barnabasa az haqq verirdi, Barnabasının işinə isə söz ola bilməzdi; uşağın bu cüzi qazancı acından tam ölməmək üçün bizə bəs edirdi. Xeyli hazırlıqdan sonra çəkinə-çəkinə atama bir təhər çatdıra bildik ki, pul ehtiyatımız tükənib, o isə bunu çox sakit qəbul elədi. Ağı daha o səviyyədə deyildi ki, idarələrə ayaq döyməyin mənasızlığını qavraya bilsin, ancaq bitib tükənmək bilməyən məyusluq onu yorub əldən salmışdı. Doğrudur, hərdən deyirdi ki. – daha qabaqkı kimi aydın danışmırdı, əvvəllər isə çox aydın danışdı – ona çox pul lazım olmayacaqdı, sabah, ya da elə bu gün hər şeydən xəbər tuta bilərdi, amma hayıf, hamısı puç oldu, özü də pula görə, ancaq səsidəki avaz daha bunların heç birinə inanmadığından xəbər verirdi. Azca keçmiş onda yeni fikirlər baş qaldırırdı, hamısı da bir-biriylə əlaqəsiz. Suçunu sübuta yetirə bilmədiyindən və buna görə də rəsmi yolla nəyə nail olmadığından axırda yalvar-yaxara keçdi, ayrı-ayrı məmurların əl-ayağına düşəsi oldu. Onların arasında yəqin ki, yanımcıllar, ürəyi yumşaqlar da tapılıb, lakin heç birinin idarədə öz ürəyinin səsinə qulaq asmağa ixtiyarı olmadığından, onları da gərək işdən kənarda, keflərinin xoş vaxtında tutaydın.

İndiyə qədər özünə qapılıb diqqətlə Olqaya qulaq asan K. bu yerə çatanda söhbəti sualla kəsdi:

– Sən bunu düzgün hesab eləmirsən bəyəm? – Söhbətin davamı həmin suala cavab versə də, o özünü saxlaya bilməmişdi, hər şeyi indi öyrənmək istəmişdi.

– Yox, – Olqa dedi, -yarımcılıqdan, ya da buna bənzər şeylərdən heç cür söhbət ola bilməz. Nə qədər gənc, təcrübəsiz olsaq da, burasını bilirdik, təbii ki, atamın da xəbəri varıydı, lakin çox şeyləri unutduğu kimi bunu da unutmuşdu, özünə plan cızmışdı; qəsrin yaxınlığında məmurların keçib getdiyi yolu kəsdirsən, imkan tapan kimi arabanı saxlayıb əfv barədə xahişini çatdırsın. Düzünü desək, ağilsiz plan idi, lap möcüzə də baş versə, xahişini məmurlardan kiməsə çatdırıb bilsə də, ağilsiz idi, Bir nəfər məmur tək canına heç kəsi bağışlaya bilməzdi axı! Olsa-olsa, bunu yalnız ümumi rəhbərlik edə bilərdi, ancaq əslinə qalsa, heç o da bacarmazdı, bağışlaya bilməzdi, yalnız lazımı yerinə çatdırıb bilərdi. Lap elə məmurlardan biri arabadan enib məsələylə maraqlansaydı da, atamın – bu yazıq, yorğun, əldən düşmüş kişinin mızıldanıb dediklərindən bir şey qanardı ki? Məmurlar həddən artıq savadlı, amma birtərəfli olurlar, öz sahələrində adi sözlə adamın fikrini oxuyurlar, ancaq başqa bölmələrin məsələsini gərək saatlarla izah edəsən, bəlkə də ədəblə başını tərpedib razılığını bildirəcək, amma bir kəlmə də olsun başa düşməyəcəklər. Bunu anlamağa nə var ki; məmurun özünə aid olan xırda idarə işlərini necə həll etdiyini irili-xırdalı məsələləri bir çırtıqla necə yoluna qoyduğunu öyrənmək istəsən, onun kökünə varmağa çalışsan, gərək ömrün boyu onunla əlləşəsən və ola bilsin, heç axırına da çıxıb bilməyəsən. Atam lap lazımı məmurun yanına düşsə belə o, sənədsiz-filansız heç nə eləyə bilməz, o handa da heç kəsi yolun ortasında bağışlamaz, yalnız işi rəsmi şəkildə yoluna qoymağa çalışır və bu məqsədlə də ona üsul-idarənin yolunu göstərir, ancaq burda da nəyəsə nail olmaq ümidi tamam puça çıxmışdı. Bu yeni planla atam bir şeyə çatmaq istəyirdisə, gör haralara gedib çıxmışdı! Əgər bu addımda CÜZİ bir işiq ucu görünseydi, onda qəsrin yolu xahişçilərlə qayır-qayır qaynaşardı, lakin lap körpə məktəbli də bilirdi ki, bu mümkün iş deyil, ona görə də küçə həmişə bomboş olardı. Bəlkə atamın ümidlərinə hər yanda güc, qida verən də elə buydu. Bu ona lazıymıydı, axı sağlam ağıl məsələni sən deyən qədər de çək-çevir eləmir, xırdaca bir nəzərlə onun mümkünsüzlüyünü dərk edir. Məmurlar kəndə gəlsə, yaxud geri qəsrə qayıdırsa, bunu kefdən eləmirilər, kənddə də, qəsrə də onları iş gözləyir, ona görə də hər dəfə çaparaq gedirlər. Pəncərədən çölə baxmaq, orda dayanmış ərizəçiyə fikir vermək heç ağıllarına da gəlmir, ağzına qədər sənədlərlə dolu arabada onları oxumaqla məşğul olurlar.

– Amma mən, – K. dilləndi, – məmur xizəyinin içini görmüşəm, orda sənəd-zad yoxdur – Olqanın söyləməndə onun üçün elə böyük, elə müəmmalı bir aləm açıldı ki, onun və özünün varlığı haqqında tam aydınlıq qazanmaq üçün Öz xırda yaşantılarıyla ona toxunmaqdan yan keçə bilmədi.

– Ola bilər, – Olqa dedi, – deməli, onda daha pis, deməli, məmur elə vacib işlərlə məşğuldur, sənədlər o qədər qiymətli, o qədər iridir ki, özüylə götürə bilmir, belə olanda atları dördnala çapdırırlar, hər halda heç biri atama vaxt ayırmadı. Bundan başqa: qəsrə müxtəlif səmtlərdən giriş var. Hərənin öz vaxtı, öz dəbi olur, onda çoxusu həmin qapıdan girib-çıxır, başqa vaxt bir ayrısı dəbə minir, onda da hamı üzünü ora tutur. Qapıların hansı qaydayla növbələşməsini hələ itidiyə qədər bilən yoxdur. Bir də görürsən, səhər saat səkkizdə bir qapıdan, on dəqiqə keçmiş başqa qapıdan, yarım saat sonra üçüncü qapıdan, ya da elə birinci qapının özündən işləyirlər və bütün günü ora işlək olur, amma dəyişmə imkanı hər an qalır. Doğrudur, kəndin girəcəyinə yaxın bütün yollar birləşir, ancaq burda da arabalar toz qoparır, qəsrin yaxınlığında isə sürət xeyli aşağı olur. Arabaların hansı yolla çıxacağı tənzimlənmədiyi və onları izləmək mümkün olmadığı kimi, saylarını öyrənmək də mümkün deyil. Elə gün olur, gözə bircə araba da dəymir, elə gün də olur, hamısı birdən çıxır. İndi son bundan sonra atamm halını özün təsəvvür et. Olan-qalan bircə kostyumunu əyninə keçirib hər səhər bizim xeyir-

duamızdan sonra evdən çıxır. Yanğınsöndürənlərin balaca nişanını da – əslində bunu da təhvil verməliydi, qanunsuz saxlayır – götürür ki, kənddən çıxanda döşünə taxsın, elə bilir, ötüb gedən məmurların diqqətini bununla özünə çəkəcək, nə qədər balaca olsa da, iki addımdan o yana görünməsə də, kənddə gəzdirməyə ürək eləmir. Qəsə gedən yolun üstündə bir bağ var, qəsri tərəvəzlə təmin edən Bertuxun bağıdır, atam orda dəmir barmaqlığın oturduğu ensiz divar özülün üstündə özünə yer eləyib. Kişinin oturmasına Bertux narazı olmur, çünki qabaqlar atamla dost idilər, həm də onun ən yaxşı müştərilərindən biriydi, ayağının biri azca əyridir, deyirdi ki, atamdan başqa, heç kəs bu ayağa çəkmə tikə bilmir. Atam günü günə calayıb ordaca oturardı; qaşqabaqlı, yağmurlu payız qapının ağzını kəsdirmişdi, amma kişi havanı qəti vecinə almırdı; hər gün səhər tezdən eyni vaxtda əlini cəftəyə atıb bizimlə vidalaşar, axşam da suyun içində geri dönüb özünü küncə salardı, sanki kişi günü-gündən qatlanırdı. Başına gələn xırda əhvalatları əvvəlcə bizə danışardı, məsələn, deyirdi ki, Bertuxun ona yazığı gəlib, köhnə dostluğun xatirinə barmaqlığın üstünə palaz atıb, ya da deyirdi ki, ötüb-keçən arabada hansı məmura tanıyıb, yaxud da arabaçılardan kimsə hərdən onu görüb zarafatla qamçısını şaqıldadıb. Axıra yaxın danışmağına da son qoydu, ümidi açıq-aşkar hər yandan üzüldü, gördü ki, heç nə əldə edəsi deyil, sadəcə ora gedib gününü keçirməyi özü üçün bir vəzifə borcuna, boş bir peşəyə çevirdi.

Yeli də elə həmin o vaxtdan başladı, qış yaxınlaşırdı, qar həmişəkindən tez düşmüşdü, bizdə, ümumiyyətlə, qış tez gəlir; hə, orda gah nəm daşın üstündə, gah da qarın içində otururdu. Gecələr ağrıdan zarıyırdı, səhərlər hərdən kəsdirə bilmirdi ki, getsin, getməsin, ancaq sonra özü-özünü yenib yola düzəlirdi. Anam yaxasından sallanıb buraxmaq istəmirdi; atam da, yəqin daha sözünə baxmayan əzaların qorxusundan anama deyirdi ki, istəsə, o da gedə bilər. Beləliklə, ağlar anamın da yaxasını tanıdı. Biz də tez-tez onların yanında olurduq, onlara yemək aparır, ya da eləcə baş çəkirdik, yaxud dilə tutub evə qayıtmaq istəyirdik; həmişə də görürdük ki, büzüşüb bir-birinə sığınblar, ensiz daşın üstündə oturub çiynlərinə yuxa adyal salıblar, dörd yanda bomboz qardan, dumandan başqa, əsər-ələmət görünmür. Bütün günü göz işlədikcə nə bir adam, nə bir araba, təsəvvür et, gör nə mənzərədir, K... necə! Günlərin bir günü səhər tezdən atam qurumuş ayağını çarpayıdan yerə sala bilmədi, kişini sakitləşdirmək olmurdu, istilikdən sayıqlayıb deyirdi ki, yuxarıda, Bertuxun yanında araba dayandı, içindən bir məmur düşdü, atamı axtarıb tapa bilmədi, başını buladı, acıqlanıb təzədən arabaya mindi. Həm də arada elə səslər çıxarırdı ki, deyərdin, burda olduğunu yuxarıdakı məmura bildirmək istəyir, orda olmamasının günahsızlığını ona başa salır. Doğrudan da ayağı bir daha o yerlərə dəymədi, həftələrlə uzanıb yataqda qaldı. Qulluğu, qayğını, müalicəni Amalya öz boynuna götürdü, hərdən arada fasilə versə də, bu işlərin hamısını əslində bu gün yenə o yerinə yetirir. Ağrıları alan dərman bitkilərini tanıyır, yuxu, qorxu nə olduğunu bilmir, heç nədən çəkinmir, heç vaxt özündən çıxmır, ata-anamızın bütün əziyyətini təkcanına çəkir; bizimsə əlimizdən heç nə gəlmədiyindən dinclik tapa bilmirik, ora-bura vurnuxuruq, o isə nə soyuqqanlılığını itirir, nə də təmkinini. Böhran keçib gedəndən, atam ehtiyatla gah sağa, gah sola söykənə-söykənə yatağı tərk edəndən sonra Amalya onu bizim öhdəmizə buraxıb öz guşəsinə çəkildi.

OLQANIN TƏDBİRLƏRİ

-İndi bir iş qalırdı, gərək atama gücü çatan bir məşğuliyyət tapaydıq, eləsini ki, onu nəyəsə xidmət etdiyinə, ailənin suçunu üstündən götürmək üçün əlləşib-vuruşduğuna inandıra bilsin. Belə şeyi tapmaq o qədər də çətin deyildi, əslində nə tapılsaydı, Bertuxun bağçası qarşısında oturmaqdan pis olmayacaqdı, ancaq mən elə şey tapdım ki, hətta özümə də müəyyən ümid verdi. Suçumuz barədə məmurların, mirzələrin, kim bilir, daha kimlərin yanında söz düşəndə həmişə Zortininin elçisinin təhqirindən danışırdılar, bundan o yana getməyə heç kəs ürək eləmirdi. Özlüyümdə beləcə kəsdirdim: yaxşı, ümumi fikir təkəcə elçinin təhqirindən ibarətdirsə, onda yenə əlüzəri də olsa, elçilə barışıb hər şeyi yoluna qoymaq olardı. Öz dedikləri kimi, şikayət getməyib, deməli, iş məmurlardan heç kəsin əlinə düşməyib, ona görə də məsələ qalır elçinin adamlığına, istəsə, bağışlayar, ondan çox şey tələb olunmur ki. Bunların hamısının o qədər də əhəmiyyəti olmamalıydı, zahiri görkəm idi və heç bir nəticə verməməliydi, bununla yalnız atamı sevindirir, onu dinc oturmağa qoymayan xəbərçiləri bir balaca küncə qısnayıb kişinin könlünü açar bilərdik. Amma əvvəlcə gərək elçini tapaydım. Bu tədbir barədə atama danışanda əwəlcə hirsələndi, kişi tamam höcət olmuşdu – bunu da xəstələnəndə tapmışdı – çox vaxt elə bilirdi ki, son anda uğursuzluğa düşməyinin günahkarı bizik: əvvəlcə pul verməmişik, indi də yatağa salıb buraxmaq istəmirik: bir şey də vardı ki, başqalarının fikrini qəbul etmək iqtidarını tamam itirmişdi. Heç axırına çıxmamış, tədbirlərimi alt-üst elədi; elə bir əldən deyirdi ki, gərək Bertuxun bağçasının yanında oturub gözləyəydi, daha hər gün getməyə imkanı olmadığından onu əl arabasına qoyub mütləq ora aparmalıyıqmış. Ancaq el çəkmədim, tədricən mənim fikrimlə barışdı, ancaq bir maneçilik də vardı: bu iş də tamamilə məndən asılıydı, çünki elçini o vaxt yalnız mən görmüşdüm, atam onu tanımırdı. Doğrudur, qulluqçuların hamısı bir-birinə oxşayır və mən onu görəndə bir də tanıyacağıma qədər əmin deyildim. Beləliklə, mehmanxanaya ayaq açmağa, qulluqçuların arasında onu axtarmağa başladım. Düzdür, həmin oğlan Zortininin qulluqçusuydu və Zortini də daha kəndə enmirdi, lakin ağalar xidmətçilərini tez-tez dəyişirlər, çox güman ki, onu başqa cənabın dəstəsində də tapmaq olardı, lap özünü tapmasaq da, haqqında başqalarından müəyyən məlumat ala bilərdik. Bu məqsədlə gərək hər axşam mütləq mehmanxanada olaydın, bizə isə heç yanda xoş üz göstərmirdilər, o da ola belə yerdə; heç olmasa cibi-dolu müştərilər də deyildik. Amma məlum oldu ki, biz də orda nəyəsə yarayıqmış; xidmətçilərin Fridaya necə əzab-əziyyət verdiyini özün yaxşı bilirsən, əslində çoxusu dinc adamlardır, yüngül qulluq onları bir az ərköyün eləyib, bir az da ağırlaşdırıb. “Görüm günün qulluqçu günü kimi xoş keçsin”! Məmurların arasında belə bir alxış var, doğrudan da dolanışığa gələndə qəsrin ağalan əslində qulluqçulardır, buna qiymət verməyi də bacarırlar və qəsrə onun qayda-qanunlarına tabe olub sakit, ləyaqətli davranırlar — neçə dəfələrlə bunu yanımda təsdiq ediblər, – onların qalıqlarına burda da rast gəlmək olar, hə, məhz qalıqlarına, çünki qəsrin qanunu kənddə tam qüvvədə olmadığından burda tamam dəyişirlər, qanunun buxovlarından xilas olmuş, ac-yalavac, nəfslərini saxlaya bilməyən ipə-sapa yatmaz vəhşilərə dönürlər. Həyasızlıqlarının həddi-hüdudu bilinmir, kəndin xoşbəxtliyi orasındadır ki, xüsusi əmr olmadan mehmanxanadan bayıra çıxma bilməzlər, mehmanxanada da gərək elə edəsən ki, onlarla yola gedəsən; Frida onlarla baş çıxarmağa çox çətinlik çəkirdi, qulluqçuları sakitləşdirmək üçün məndən istifadə edir və buna da xeyli sevinirdi; iki ildən çoxdur ki, ən azı həftədə iki dəfə gecəni tövlədə qulluqçularla keçirirəm. Əvvəllər, atam hələ mehmanxanaya gedə biləndə, bufetdə küncün birinə qısılib yatar, səhər tezdən gətirəcəyim xəbərləri gözləyirdi. Ancaq bunun köməyi olmurdu. Axtardığımız elçini bu günə qədər tapa bilməmişik, görünür, hələ də Zortininin qulluğundadır və Zortini ucqar idarələrə çəkilib işləyəndə əməyinə yüksək qiymət qoyduğu qulluqçusunu da özülə aparır.

Demək olar, qulluqçular da bizim kimi onu çoxdandır görmürlər və əgər kimsə bu arada onu gördüyünü deyirsə, deməli, yanılır. Əslində tədbirim baş tutmamışdı, lakin baş tutmamışdı da demək olmaz, düzdür, elçini tapmamışdıq və kişinin mehmanxanaya gedib-gəlməsi, gecələri orda qalması, bəlkə də bacardığı qədər mənə rəhm etməsi, təəssüf ki, bir az da xəstəliyinin üstünə qoydu, indi iki ildir, gördüyün vəziyyətdədir, ola bilsin, halı bir balaca anamınkından yaxşıdır, anammsa, əksinə, son günlərini sayırıq, onu həyatda saxlayan yalnız Amalyanın ciddi-cəhdidir. Mənim mehmanxanadakı qazancımsa o oldu ki, qəsrlə müəyyən əlaqə yarada bildim; desəm ki, etdiklərimin peşmançılığını çəkmirəm, mənə nifrətlə baxma. Yəqin fikirləşəcəksən ki, qəsrlə mənim nə əlaqəm ola bilər. Haqlısan, sən deyən qədər də böyük əlaqə deyil. İndi mən qulluqçuların çoxusuyla tanışam, demək olar, son illərdə kəndə gələn ağaların hamısının qulluqçularıyla, işdir, haçansa qəsrdə gedəsi olsam, daha orda məni özlərinə yad hesab etməyəcəklər. Doğrudur, onlar yalnız kənddə qulluqçudurlar, qəsrdə tamam başqalayırlar və yəqin orda daha heç kəsi, kənddə yaxınlıq etdikləri adamlardan heç kimi tanımaq istəmirlər, tövlədə min dəfə and-aman eləsinlər də ki, qəsrdə görüşsək, özlərini dünyanın ən xoşbəxti sayarlar, yenə də inanılası deyil. Bu cür vədlərin heçliyini əslində sınayıb görmüşəm. Amma əsas məsələ bu deyil. Qəsrlə əlaqəni qulluqçularla yaratmamışam, əksinə, bəlkə də və çox güman ki, kimsə yuxarıdan mənim hərəkətlərimə göz qoyur – xidmətçilərin müdiriyyəti isə idarə işlərinin ən vacib, ən görkəmli bölmələrindən biri olmalıdır-ola bilsin, mənə göz qoyan adam haqqımda başqalarına nisbətən daha mülayim hökm çıxardı, bəlkə başa düşdü ki, bu rəzil əməllərimlə ailənin uğrunda çarpışıram, atamın işini davam etdirirəm. İşə bu cəhətdən yanaşılsa, bəlkə də qulluqçulardan pul götürdüyümü, onu ailənin ehtiyacına xərclədiyimi mənə bağışladılar. Başqa şeyə də nail olmuşam, yəqin bunu sən də mənə günah sayacaqsan, illərlə çəkən rəsmi təcrübədən başqa, qəsrdə qulluğa durmağın bəzi dolayı yollarını nöqərlərdən öyrənmişəm, belə halda heç də rəsmi qulluqçu olmursan, əksinə, səni hardasa gizləndə işə cəlb edirlər, nə hüququn olur, nə də məsuliyyətin, ən pisi də odur ki, məsuliyyətin olmur, amma hər halda nəşə olur, hər işdə yaxınlıqda tapılırsan; düşərli imkan görən kimi istifadə edirsən, qulluqçuluğuna qulluqçu deyilsən, lakin təsadüfən burda sənə də bir iş tapıla bilər, deyək ki, qulluqçu harasa çıxıb gedib, səni çağırırlar, qaça-qaça gəlirsən və indiyə qədər olmadığın bir adam olursan: qulluqçu. Yaxşı, bəs belə bir imkan haçan elə düşər? Ola bilsin, lap həmin an, içəri keçən kimi, ətrafına boylanmamış imkan özü qarşına çıxsm, belə olanda hər təzənin ağzı deyil o saatca işdən yapışsın, ikinci imkansız illərlə uzanır, rəsmi yolla, bəlkə bundan da tez başa gələr, bir iş də var: qeyri-rəsmi götürülmüş adamı bir qayda olaraq heç vaxt rəsmi qulluğa qəbul etmirlər. Deməli, bu da götür-qoy etməyə dəyər; lakin rəsmi qəbulun çətinliyini, əzablı seçimini, əskisi tüstülü ailədən olanların namizədliyinin rədd olunacağını əvvəlcədən biləndə həmin şübhələrə son qoyursan, adam taleyinə boyun əyir, həyəcədən əsə-əsə illərlə nəticəni gözləyir, lap elə birinci gündən böyür-başı heyərlə soruşmağa başlayır: necə oldu, belə ümitsiz bir şeyə ürək elədin, o isə hələ də ümidini itirmir, itirsə yaşaya bilməz; yalnız aradan bir neçə gün keçəndən sonra, bəlkə də saç-saqqal ağaranda öyrənir ki, onun namizədliyini rədd ediblər, bütün həyatını yelə verib, heç nəyin sahibi olmayıb.

Təbii ki, burda da müstəsna hallar olur, ona görə də adam asanlıqla aldanır. Bəzən elə alınır ki, lap əskisi tüstülüləri də götürürlər, məmurların içində hərdən eləsi tapılır ki, istər-istəməz bu cür ovun qoxusunu xoşlayır, sınaq müddətində burnunu havaya tutub ətrafı imsiləyir, ağız-burnunu qırıdırır, qaş-gözünü əyir, belə adam müəyyən mənada hardasa onu iştaha gətirir, qarşısında duruş gətirmək üçün qanun kitablarından möhkəm-möhkəm yapışmalı olur. Çox vaxt bunun həmin adamın işə götürülməsinə qəti xeyri olmur, sadəcə qəbul prosesini ləngidir və bu proses də ömründə bitib-tükənmək bilmir, kişinin ölümündən sonra eləcə dayanır. Deməli, həm qanunlu, həm də qanunsuz işə götürmə açıq, gizli çətinliklərlə doludur və belə bir işə girişməkdən əvvəl məsləhətdir ki, yüz ölçüb bir

biçəsən. Hə, Barnabasla mən ölçüb-biçmə fürsətini əldən vermədik. Elə ki, mehmanxanadan qayıdırdım, diz-dizə otururduq, əldə etdiyim yeni məlumatların hamısını ona danışırıdım, vaxt olurdu, günlərlə müzakirə edirdik, Barnabasın əlindəki işi də qəti irəli getmək bilmirdi. Deyəsən, burda, sən fikirləşdiyin kimi mənim də günahım var. Bilirdim ki, nöqərlərin söyləminə etibar etmək olmaz. Bilirdim ki, qəsrdən danışmağa qəti həvəs göstərmirlər, həmişə söhbəti yayındırırlar, hər sözü onlardan elə bil maqqaşla qoparırdım, sonra da, təbii ki, ağızları açılarda susmaq bilmirdilər, gəvəzə-gəvəzə danışır, özlərini çəkib göyün yeddi qatına qoyur, basıb-bağlamaqda, özlərindən uydurmaqda bir-birini kölgədə buraxır, boğazlarının yoğun yerinə salıb bir-birinin səsinə batırırlar və bu qarışıqlıqda gerçəklikdən yalnız bir-iki cılız eyhamdan başqa heç nə tapmaq mümkün olmurdu. Mən isə hamısını eşitdiyim kimi Barnabasa danışırıdım, o da doğru ilə yalam bir-birindən ayıra bilmirdi, ailənin keçirdiyi ağır günlər onda bu işlərə qarşı bir tələbat, bir təşnəlik yaratmışdı, ona görə də yağısını söndürmək üçün deyilənləri su kimi canına çəkir, gerisini öyrənmək həvəsi içini təzədən alovlandırırdı. Mənim yeni planım, doğrudan da Barnabasa aid idi. Nöqərlərdən daha heç nə öyrənmək olmurdu. Zortininin elçisi tapılmırdı və heç tapılmayacaqdı da, deyəsən, Zortini də, elçisi də günü gündən qəsrin dərinliklərinə çəkilirdilər, az qala sir-sifətlərini, adlarını da unutmuşdular, onlardan söz salanda hər ikisini uzun-uzadı təsvir edəsi olurdum, ancaq heç nə əldə edə bilmirdim, onları zor-bəla yada salırdılar, bundan artıq heç nə deyə bilmirdilər. Nöqərlərə qoşulmağıma gəldikdə isə, təbii ki, elin dilini-ağızını bağlamağa mənim gücüm çatmazdı, ümidim təkə onaydı ki, hamısını necə var, eləcə qəbul edərlər, heç olmasa bir balaca ailəmizin günahından keçərlər, lakin zahirən bundan da əsər-ələmət görünmürdü. Ancaq bununla belə yenə fikrinidən dönmədim, çünki qəsrə ailəmizin xeyrinə nəşə etmək üçün bundan savayı imkan görmürdüm. Belə bir imkan üçün ümidim yalnız Barnabas idi. Hərdən həvəsim olanda, həvəs də ki məndə, Allaha şükür nə qədər desən, nöqərlərin danışığından öyrənmişdim ki, qəsrə qulluğa götürülən adam ailəsi üçün çox işlər görə bilir. Ancaq bu söyləmlərin nəyinə inanasan axı? Müəyyənləşdirmək mümkün deyildi, bircə şey aydı: buna o qədər inam da yoxdur. Məsələn, bir daha görməyəcəyim, ya da haçan görsəm də, tammayacağım nöqərlərdən biri and-aman edib qəsrə işə düzəlməkdə qardaşıma kömək edəcəyinə, ya da Barnabas müəyyən yolla ora düşəndə onu müdafiə edəcəyinə, ruhlandıracağına söz verirdisə – çünki nöqərlərin dediyinə görə elə alma bilərdi ki, iş gözləyən adam sonu bilinməyən gözləmələrdə huşunu itirərdi və dostları onun yardımına gəlməsə məhv olardı, -bu və ya buna bənzər şeyləri mənə danışırıdılarsa, deməli, hamısı doğrudan da haqlı xəbərdarlıq, verilən vədlərsə tamam boş, mənasız şeylər idi, Barnabas üçünsə yox; doğrudur, tez-tez xəbərdar edirdim ki, inanmasın, lakin həmişə əhvalatları danışmağım onun tədbirlərimə qoşulmağına kifayət etdi. Bunun üçün gətirdiyim dəlillər də onu yolundan döndərə bilmədi, əsasən on çox təsir edən də nöqərlərin söyləmələri oldu.

Beləliklə, əslində mən özüm özümlə tək qalmışdım, Amalyadan başqa, heç kəs ata-anamla dil tapa bilmirdi, atamın planlarını özüm bildiyim kimi davam etdirdikcə Amalya məndən aralanmağa başladı, sənin, başqalarının yanında məni dindirir, tək qalanda isə heç üzümə də baxmaq istəmir; mehmanxanadakı nöqərlər üçün mən elə adi bir oyuncağam ki, hirsələnəndə onu çilikləməyə hazırdırlar, bu iki ildə bircə dəfə də olsun heç birindən könülaçan bir söz eşitməmişəm, kələkdən, yalandan, cəfəngiyatdan başqa, heç nə tanımırırlar, deməli, mənə qalan yalnız Barnabasdı, o da ki hələ uşaqdı. Mən danışarkən gözlərində oynayan parıltını – bu parıltı hələ indiyə qədər də getməyib – görəndə diksindim, lakin geri çəkilmədim, deyəsən, yaman derinə getmişdik. Doğrudur, boş da olsa, atamın o böyük planlarıyla hərəkət edirdim, məndə kişi qətiyyəti yoxuydu, fikrim-zikrim elçinin könlünü almağın yamındaydı və çox istəyirdim ki, bu bəsitə iyimi böyük bir xidmət kimi ayağıma yazsınlar. İndiyə qədər mənə müyəssər olmayan şeyi isə Barnabasın vasitəsiylə qazanmaq istəyirdim,

ayn yolla, lakin tamam etibarlı yolla. Elçinin xətrinə dəymiş, onu ön idarələrdən bir növ küşdürüb pərikdirmişdik; Barnabasın simasında yeni bir elçini irəli sürmək, xətrinə dəyilmiş elçinin işini ona gördürmək, o inciyin ürəyi istədiyi qədər uzaqlarda qalmasına, pərtliyini unudana qədər el içinə çıxmamasına şərait yaratmaqdan asan nə ola bitərdi ki?! Ancaq yaxşıca göürdüm ki, bu planın sadəliyi ilə yanaşı, onda bir əndazəni aşma da var, elə təsir bağışlaya bilərdi ki, guya iş qəbulun yollarını üsul-idarəyə biz diktə etmək istəyirik, ya da sanki şübhələndirdik ki, idarə özü-özündən yaxşı sərəncam vermək qabiliyyətində deyil, ola da bilsin, biz “nəsə bir iş görmək olar” qənaətinə gəlincə öz sərəncamını verib-qurtarıb. Lakin sonra düşündüm: elə ola bilməz ki, üsul-idarə məni tərs başa düşsün, ya da belə başa düşəcəksə, deməli, qəsdlə edəcək, daha doğrusu, gördüyüm işlərlə yaxından maraqlanmadan onu elə bəri-başdan alt-üst edəcək. Beləliklə, mən əl götürmədim, Barnabasın təkəbbürü də öz işini gördü. Bu hazırlıq dövrü Barnabası elə şirnikləndirdi ki, çəkməçiliyi özünə sığıdırmadı, gələcək idarə qulluqçusunu yaraşdırmadı; hətta Amalya ona hərdən bir söz deyəndə etirazını bildirirdi, özü də tamam kəskin şəkildə. Bu ani sevinci onun əlindən almaq istəmirdim, çünki qəsrə qədəm qoyduğu birinci günlə, gözlənilməli kimi, sevincə də, təkəbbürə də son qoyuldu. Haqqında sənə danışdığım o əlüzəri qulluq başlandı. Bir şeyə təəccüb qalmışdıq ki, Barnabas qəsrə, daha doğrusu, sonralar onların iş otağına çevrilmiş həmin idarəyə birinci dəfə maneəsiz-filansız daxil ola bildi. Onun bu uğuru məni o vaxt dəli elədi, axşam evə qayıdanda Barnabas onun qulağına pıçıldadı, mən də Amalyanın yanına qaçdım, ikiəlli bərk-bərk yapışıb onu küncə sıxdım, o qədər öpüb-dişlədim ki, ağrıdan, qorxudan ağlamağa başladı. Həyəcandan dinə bilmirdim, həm də çoxdandır bir-birimizlə belə danışmırdıq, ona görə də söhbəti o biri günlərə saxladım. O biri günlərsə deməyə bir şey olmadı.

Elə birinci günün uğurunda o yana gedilmədi. Barnabas düz iki ildir adamın sinəsini paralayan bu yeknəsəq həyat tərzini sürür. Nökərlər köməkdən tam imtina etmişdilər, mən də Barnabasa balaca bir məktub vermişdim, həmin məktubda onu nöqərlərə tapşırıq, həm də verdikləri vədi yadlarına salırdım. Barnabas da onlardan kimi görsə, məktubu çıxarıb gözləri önündə tuturdu və hərdən məni tanımayan nöqərlərə rast gələndə, eləcə də tanışlarım məktubu lal-dinməz irəli uzatmağını görəndə – çünki Barnabas yuxanda danışmağa ürək eləməirdi — hirsələnirdilər, amma biabırçılığı orasıdaydı ki, heç kəs ona kömək etməirdi və bir dətə məktubu az qala gözünə soxduğu nöqərlərdən biri dartıb onu Barnabasın əlindən almış, əzik-əzik edib zibil qabına atmış və bununla uşağın canını bu biabırçılıqdan qurtarmışdı, ağılıma gəlsə, bunu biz özümüz çoxdan edərdik. Fikirləşdim ki, yəqin bununla demək istəyib: “Siz özünüz də məktubların başına bu oyunu açırsız.” Bütün bu ötən müddət nə qədər nəticəsiz olsa da, Barnabasa xeyri dəydi, işdir əgər buna xeyir demək mümkündürsə, onu vaxtından əvvəl yaşlaşdırdı, vaxtından qabaq kişiləşdirdi; bəli, çox işlərdə ciddiləşdi, yaşma uyuşmayan bir təmkin qazandı. Ona baxmaq, indiki sir-sifətini iki il bundan əvvəlki cavanlığı ilə müqayisə etmək məni tez-tez kədərləndirir. Bu zaman bir kişi kimi mənə verə biləcəyi təsəllidən, dayaqdan əsər-ələmət görmürəm. Mənsiz o, ömründə qəsrə düşə bilməzdi, lakin orda olandan bəri daha məndən də asılı deyil. Yeganə ürək qızdırdığı adam mənəm, ancaq qəlbindəkilərin heç yarısını da mənə danışmır. Qəsrədən çox söhbət eləyir, amma sözləmlərindən, xəbər verdiyi kiçik məlumatlardan heç cür başa düşmək olmur: necə olub ordakı vəziyyət onu beləcə dəyişdirə bilib. Xüsusilə bir şeyi heç cür qavraya bilmirəm: ərgənliyində hamımızı mat-məəttəl qoyan cəsarəti kişiləşəndə niyə birdən-birə tamam yoxa döndü. Doğrudur, Allahın hər günü boş-boşuna dayanıb gözləmək, heç bir irəliləyişə, dəyişikliyə ümid olmadan hər gün eyni şeyi təkrarlamaq adamın qol-qanadını sındırır, onu ruhdan salır, axırda isə bu şübhəli dayamışdan başqa insanın ayrı şeylərə olan qabiliyyətini yerli-dibli öldürür. Axı bəs qabaqlar niyə müqavimət göstərmirdi? Xüsusilə, tezliklə dərk edəndə ki, mən haqlıyamış,

təkəbbürlə orda heç nəyə çatmaq mümkün deyil, ailənin vəziyyətini düzəltməkdə, bəlkə də bir şey qazanmışdı. Çünki xidmətçilərin dəyməduşərliyini çıxmaqla orda böyük bir sadəlik hökm sürürdü, orda təkəbbür özünü işdə göstərir, iş özü də hər şeydən yüksəkdə dayandığından təkəbbür öz-özünə yox olur, uşaq xəyallarına burda bir damcı da yer qalmır. Ancaq mənə danışdığına görə Barnabas düşünürmüş ki, gör burda hakimiyyət necə əzəmətliymiş, otaqlarında vurnuxduğu bu xırda-para məmurlar gör hansı zəkanın sahibləriymiş. Gör onlar yeyin-yeyin, gözlərini yumub hərdən əl-qollarını yellədə-yellədə necə diktə edirləmiş, bir kəlmə dinməyib başla barmaqlarını tərpətməklə deyingən qulluqçuları gör necə yerlərində oturdurlarmış, onlar isə belə anlarda gör necə ağır-ağır nəfəs alıb şən-şən qımışırlarmış, ya da qarşılarındakı kitablardan özlərinə lazım olan yeri tapanda məmurlar əllərini gör necə şappıltıyla kitaba vururlarmış və başqalan dar-daracaqdan sürtünüb keçə-keçə gör necə qabağa gəlib boğazlarını uzadırmış. Bu və buna bənzər şeylər həmin adamları Barnabasın gözündə həddən artıq ucaldıb və onda da elə təəssürat yaranıb ki, bəxti gətirsə, haçansa həmin adamlar ona diqqət yetirəcək, o da onlarla bir-iki kəlmə kəsə biləcək – yad adam kimi yox, aşağı təbəqədən olsa da, hər halda işdaşlar kimi – ailəmiz üçün görünməmiş yaxşılığa nail olacaq. Lakin hələ o yerə gəlib çıxmayıb, ora yaxınlaşdıra biləcək addımı atmağa isə ürək eləmir, baxmayaraq ki, gənc olsa da, ailə daxilində bədbəxtliyin ağır məsuliyyəti onu ailə başçısı səviyyəsinə qaldırdığını özü hamıdan dəqiq bilir. Hə, indi də son etirafımı bildirmək istəyirəm: bir həftə qabaq sən gəlib çıxdın.

Mehmanxanada bunu kimdənsə eşitdim, ancaq o qədər məhəl qoymadım; dedilər ki, yerölçən gəlib; heç nə olduğunu də düz-əməlli bilmirdim. Ancaq səhəri axşam Barnabas evə həmişəkəndən tez qayıtdı – başqa günlər eyni vaxtda qabağına çıxar, yolun yarısından onu qarşılayardım – Amalyanı otaqda gördüyündən məni dartıb çölə çıxartdı, üzünü kürəyimə söykəyib bir-iki dəqiqə ağıladı. Yenə dönüb oldu həmişəki balaca oğlan. Fikirləşdim ki, nəşə olub, dözə bilməyib. Sanki qarşısında qəflətən yeni bir dünya açılmışdı və bütün bu yeniliyin sevincini, kədərini çiyində gəzdirə bilmirdi. Əslində isə heç nə olmamışdı, sənə çatacaq məktubu onunla göndərmişdilər. Əlbəttə, birinci məktubu deyirəm, Barnabasa indiyə qədər tapşırılan birinci işi.

Olqa sözünə ara verdi. Ortaya sakitlik çökdü, yalnız hərdən ata-anasının ağır, xırıltılı nəfəsi eşidilirdi. K. Olqanın söyləyinə bir əlavə kimi yüngülcə dilləndi:

– Deməli, özünüzü bicliyə qoymusuz. Barnabas məktubu mənə köhnə, təcrübəli çapar kimi gətirdi, sən də, bu dəfə sizinlə dilbır olan Amalya da elə etdiniz ki, guya çaparçılıq da, məktub da ikinci dərəcəli bir şeydir.

– Sən bizə fərq qoymalısan, – Olqa dedi. – indiyəqədərki fəaliyyətindən şübhələnsə də, o iki məktubla Barnabas təzədən xoşbəxt bir uşağa çevrildi. Onun bu şübhələri özünə, bəzə də mənə aiddir; sənə gəldikdə isə əsil çapar rolunda, təsəvvüründə canlandırıdığı əsil çapar rolunda çıxış etməsini özü üçün şərəf sayır. İndi idarə geyimi alması ümidi birə on qat artsa da, iki saatin içində şalvarını elə dəyişdirdim ki, idarə geyiminin əyninə kip oturan şalvarlarından heç nəylə seçilmədi, elə o paltarda da sənənin hüzuruna yollandı və təbii ki, səni belə şeydə aldatmaq o qədər də çətin olmadı. Barnabas belə Barnabasdır. Amalyanın isə çaparçılıqdan zəhləsi gedir və indi, Barnabas müəyyən uğur qazandıqdan, Amalya da bunu bizim baş-başa verib pıçıldaşmağımızdan hiss edəndən sonra nifrəti əvvəlkindən xeyli artıb. Deməli, o, sözün düzünü deyir, əgər şübhən varsa çalış heç vaxt aldanma. Əgər çaparçılığı mən hərdən pisləmişəmsə, K., deməli, bunu səni aldatmaq niyyətiylə yox, qorxudan eləmişəm. Barnabasın indiyə qədər gətirdiyi o ikicə məktub, xeyli şübhəli də olsa, ötən üç ildən bəri ailəmizin aldığı ilk mərhəmət işartısıdır. Bu dönüş –əgər dönüşdürsə, yalan deyilsə, burda yalana dönüşdən tez-tez rast

gəlmək olur – sənin bu yerlərə gəlişinlə bağlıdır, deməli, taleyim hardasa səndən asılıdır, bəlkə bu iki məktub hələ başlanğıcdır, bəlkə də Barnabasin təkcə sənə göstərdiyi çaparçılıq xidməti öz hüduqlarını aşacaq və nə qədər ki canımızda can var, biz buna ümid edəcəyik; hələlikse hor şey sənin başındadır. Yuxarıdan bəxtimizə düşənlə pis-yaxşı razılaşmalıyıq, burada, aşağıda isə bəlkə özümüz də nəşə düzüb-qoşa bildik: ola bilsin, sənin mərhəmətini qazandıq, ya da ən azı özümüzü sənin dönüklüyündən qoruduq, yaxud da gücümüz, təcrübəmiz çatan yerdə – özü də bu daha vacibdir – səni qoruya bildik ki, sən qəslə, bəlkə bizim də bəhrələmə biləcəyimiz əlaqələr puça dönməsin. Bunların hamısını necə yerinə yetirəcəyik?! Təki sənə yaxınlıq göstərəndə bizə şübhəylə yanaşmayasan, çünki sən bu yerlərdə elginsən, ona görə də həmişə şübhə içindəsən, özü də əsassız olmayan şübhə içində. Bundan başqa, hamı bizə nifrət bəsləyir, səh də ümumi axından qırağa çıxma bilməzsən, xüsusilə də nişanlın qoymaz; nişanına qarşı getməyi, bununla da səni pərt etməyi qarşımıza məqsəd qoymadan sənə necə yaxınlaşaydıq. Aldığın məktublarsa, hər ikisini mən əvvəlcədən oxumuşdum, Barnabassa heç üzünü də açmamışdı, çapar kimi bunu özünə rəva bilməmişdi, bəli, həmin məktublar ilk baxışda mənə o qədər də dəyərli görünmədi, onları köhnəlmiş saydım, səni kəndxudanın yanına yönəltdiyindən, hətta öz əhəmiyyətini itirmiş bildim. Belə olanda sənə hansı münasibəti bəsləməliydik?

Onların dəyərli olduğunu qeyd etsəydik, özümüzü şübhə altında qoyurduq, çünki dəyərsiz şeyi bu qədər şişirdirdik, həmin xəbərin ötürücüsü kimi özümüzü mataha mindirirdik, sənin marağını yox, özümüzünkünü görürdük; ola bilsin, bununla da özümüzü sənin gözündən salardıq, istəmədən səni aldadardıq. Məktublara o qədər böyük əhəmiyyət verməyəndə yenə özümüzü şübhə altında qoyurduq, çünki onda da soruşa bilərdilər, bəs, nə üçün bu cür yararsız kağızların ötürülməyi ilə məşğuluq, niyə hərəkətlərimizlə sözümlər düz gəlmir, niyə təkcə səni, adresatı yox, həm də sifarişçini aldadırıq, məktubu bizə ondan ötrü verməyiblər ki, izahatlarımızla onu sahibinin gözündən salaq. Bu həddini aşmalar arasında ortaq nöqtəni saxlamaq, yəni məktublara düzgün qiymət vermək mümkün deyil, onlar hər an öz qiymətini dəyişə bilər, müxtəlif sonsuz tərəddüdlərə səbəb ola bilər və buna harda son qoymaq məsələsi yalnız təsadüfdən asılı olar, deməli, söylənilən fikrin özü də təsadüfi alınar. Və əgər sən sarıdan çəkdiyimiz narahatçılıq da bura qoşulsaydı, hər şey bir-birinə qarışar; bu dediyim sözlərə görə gərək mənə qınamayasın. Məsələn, Barnabas əlində xəbər gəlib deyəndə ki sən onun çaparçılığından narazısan və o da qorxusundan, təəssüf ki, həm də çapar həssaslığından bu qulluqdan çıxması barədə təklif irəli sürüb, onda mən buraxılan səhvi düzəltmək üçün hər halda səni aldatmağa, yalan danışmağa, başını bişirməyə, köməyi olarsa, hətta yamanlıq etməyə hazıram. Onda ən azı belə düşünürəm ki, bunu özümüzün yox, sən xatirinə edirəm.

Qapı döyüldü, Olqa irəli cumub onu taybatay açdı. Fənerin tutqun işığı qaranlıq kəsib keçdi.

Vaxtsız qonaq pıçiltılı suallar verib pıçiltılı cavab aldı, lakin bununla qane olmaq istəməyib otağa soxulmağa çalışdı. Görünür, Olqa qarşısını kəsə bilmədi, ona görə də Amalyanı səslədi, fikirləşdi ki, ata-anasının yuxusuna haram qatmamaq üçün Amalya bütün imkanlardan istifadə edib qonağı qovacaq. Doğrudan da Amalya tələsik özünü yetirdi. Olqanı kənara itələdi, küçəyə çıxıb qapını arxasınca bağladı. Cəmi bircə an çəkdi, tezəcə də geri qayıtdı, bacısının bacarmadığı işi bir göz qırpmında həll etdi.

K.sonra Olqadan öyrəndi ki, qonaq onu axtarırmış; köməkçilərdən bniymiş, Fridanın tapşırığıyla gəlibmiş. Olqa K.-ni köməkçidən gizlətmək istəyib, burda olmağını gələcəkdə Fridaya deyib-deməməyi K. özü bilər, lakin köməkçi bunu duymamalıydı. K. bu fikri bəyəndi.

Ancaq burda gecələyib Barnabası gözləmək təklifini rədd etdi; əslində, bəlkə də qəbul edərdi, çünki artıq gecə yarıdan keçmişdi və ona belə gəldi ki, istəsə də istəməsə də, bu ailə ilə elə bağlanıb ki, burda gecələməsi bəlkə başqa səbəblərdən pis olsa da, bu ailə ilə bağlılıq baxımından kənddə yeganə təbii hal sayılmalıdır, ancaq buna baxmayaraq yenə də razılıq vermədi, köməkçinin gəlişi onu qorxutmuşdu, anlaya bilmirdi ki, necə olub, onun xasiyyətini tanıyan Frida K.-dan qorxmağa başlamış köməkçilərlə yenidən bu cür yaxınlaşıb, onlardan birini bura göndərməkdən, digərinin isə öz yanında qalmasından çəkinməyib. Olqadan soruşdu ki, evdə qamçı varmı, qamçı yoxuydu, qəşəng bir söyüd çubuğu vardı, çubuğu götürüb öyrənmək istədi ki, evin ayrı qapısı varmı, qapı da vardı, həyətdən keçirdi, amma gərək qonşu bağın çəpərinə dırmaşıb o yana aşaydın, küçəyə çıxana qədər onun bağıyla gedəydin. K. belə də etmək istədi. Olqa onu həyətdən keçirib çəpərin yanına gətirənə qədər K, arada qızı sakitləşdirməyə çalışdı, başa saldı ki, sözləmindəki xırda-para əyintilərə görə ondan inciyib, əksinə, onu lap yaxşı başa düşür; K.-ya göstərdiyi inam üçün ona hətta minnətdarlıq da etdi, tapşırırdı ki, Barnabas qayıdan kimi onu məktəbə göndərsin, gecənin hansı vaxtı olsa, ondan heç cür imtina edə bilməz — yoxsa vəziyyəti daha da çətinləşər, — hələlikse yalnız həmin xəbərdən yapışacaq və Olqanı unutmayacaq, çünki Olqa ona xəbərdən də vacibdir, onun cəsarəti, həyata baxışı, ağılı, ailə üçün özünü qurban verməsi hər şeydən üstündür. Ona desəydilər ki, Olqanı, Amalyanı seçir, birincinin xeyrinə çox da götür-qoy eləməzdi. Və qonşu bağın çəpərinə dırmaşanda ürəkdən Olqanın əlini sıxdı.

ON ALTINCI FƏSİL

K. küçəyə çıxanda gördü ki, — görmək çiskinli gecədə nə qədər mümkünsə, köməkçi yuxarıda, Barnabasın evinin qabağında var-gəl edir, hərdən ayaq saxlayıb pərdəsi salınmış pəncərədən fənərlə otağı işıqlandırmağa çalışır. Onu yanına çağırırdı, köməkçi çəkinib-qorxmada evə göz gəzdirməkdən əl çəkib qaça-qaça qabağa gəldi.

— Kimi axtarırsan? — K. soruşub söyüd çubuğunun yumşaqlığını öz budunda yoxladı.

— Səni, — köməkçi yaxınlaşa-yaxınlaşa cavab verdi.

— Kimsən axı? — K. birdən soruşdu, çünki köməkçisinə oxşamırdı. Xeyli yaşlı, xeyli yorğun görünürdü, üz-gözü qırıxmışdı, amma sifəti dolu idi, yerisi də tamam başqaydı, köməkçilərin oynaqlardan qatlana-qatlana cəld yerisinə qəti bənzəmirdi, ağırlaşmışdı, azca axsayırdı, xəstəhal idi.

— Məni tanıyırsan? — kişi soruşdu. — Yeremiasam, köhnə köməkçin.

— Belə de, — K. arxasında gizlətdiyi çubuğu azca irəli çəkdi. — Amma sir-sifətin tamam dəyişib.

— Çünki təkəm, — Yeremias cavab verdi. — Tək olanda da şənlikdən, cavanlıqdan əsər-ələmət qalmır.

— Bəs Artur hanı? — K, soruşdu.

– Artur? — Yeremias da suala sualla cavab verdi. — Körpəm, sevimlim mənim? Qulluğunu yerə qoydu. Amma sən də bizə qarşı bir az kobudluq, sərtlik elədin ha. Onun incə qəlbi tab gətirə bilmədi. Qayıtdı geri qəsrə, sənin əlindən şikayət eləməyə.

– Bəs sən? – K. soruşdu.

– Mən birtəhər qaldım, – Yeremias dedi, – Artur həm də mənim əvəzimdən şikayət verəcək.

– Nədən şikayətlənirsiniz axı? – K. – soruşdu. .

– Ondan ki, – Yeremias cavab verdi, – zarafat başa düşmürsən. Neyləmişik axı? Azca məzələnmişik, azca gülmüşük, bir balaca da nişanlıni ələ salmışıq. Hər şeyi də tapşırığa əsasən. Qalater bizi göndərəndə,..

– Qalater? — K, soruşdu.

– Hə, Qalater, — Yeremias cavab verdi. – O vaxt Klammı əvəz edirdi. Bizi sənin yanına göndərəndə dedi ki, dəqiq yadımda saxlamışam, çünki dedi ki kimi də hərəkət eləyirik, hə, dedi ki, “Siz ora yerölçənin köməkçiləri kimi gedirsiniz.” Biz də cavab verdik: “Bu işdən başımız çıxmır axı.” O da cavabında: “O qədər də vacib deyil, lazım olsa, özü öyrədər, əsas məsələ odur ki, onu azca yerindən dingildədəcəksiniz. Mənə çatdırdıqlarına görə, hər şeyi ciddi qəbul edir, kəndə təzəcə gəlib, əslində bir şey olmasa da, elə bilir bu, onun üçün ən böyük hadisədir. Elə buna da inandırarsınız,”

– Hə, yaxşı, – K. dedi, – Qalater haqlı çıxdı, tapşırığı yerinə yetirə bildiniz?

– Bilmirəm, – Yeremias dedi. – Belə qısa vaxtda, yeqin ki, alınmadı. Bircə şeyi bilirəm ki, bizə qarşı kobud olmusan və bundan da şikayət edirik. Başa düşmürəm, necə olub ki, sən, qəsr qulluqçusu olmasan da, hər halda qulluqçu sayılasan, amma bu cür xidmətin ağır bir iş olduğunu, işçinin əməyini çətinləşdirdiyini, başımıza bu cür ədalətsiz, lap uşaqsal oyun açdığını görə bilməyəsən. Barmaqlıqda soyuqdan donmağımızı, acı bir sözdən bütün günü özünə gəlməyən Artur kimi bir adamı döşəkdə yumruqla vurub yerə sərdiyini, ya da günortadan sonra məni qabağına qatıb qarın içində ora-bura qovduğunu, bu qovhaqovdan düz bir saat sonra zorla özümə gəldiyimi qəti vecinə almayasan. Axı mən daha cavan deyiləm!

– Əziz Yeremias, – K. dedi, – tam haqlısan, ancaq bunların hamısını gərək Qalaterə deyəydin. Sizi öz yanından göndərib, mən ondan adam xahiş eləməmişdim. Sizi istəmədiyimə görə də geri göndərdim, bunu güc işlətmədən, dinc yolla da edə bilərdim, lakin istəmədiniz, açıq-aşkar istəmədiniz. Niyə yanıma gələn kimi beləcə açıq danışmadın?

– Çünki iş başındaydım, bunu başa düşməyə nə var!

– Bəs indi iş başında deyilsən? – K. soruşdu.

– Xeyr, daha yox. Artur qəsrə işdən boyun qaçırıb, ya da ən azı sənədlərini qaydaya salır, bu da yaxamızı onun əlindən tamam qurtara bilər.

– Məni elə axtarırsan ki, elə bil yenə də qulluqdasan, – K. dedi.

– Xeyr, – Yeremias cavabladı, – yalnız Fridanı sakitləşdirmək üçün axtarıram. Sən Barnabasın bacılarına görə onu evdə qoyub çıxanda Frida qəm dəryasına batmışdı, çoxu da səni itirdiyinə görə

yox, ona etdiyin xəyanətə görə; əslində bunun belə olacağını çoxdan gözləyirdi, elə ona görə də daha çox iztirab keçirirdi. Pəncərəyə yaxınlaşdım ki, görüm bəlkə ağlın başına gəlib. Ancaq orda yoxuy-dun, yalnız Frida partada oturub ağlayırdı. Hə, yaxınlaşdım ona və razılığa gəldik. Artıq hər şey həll olunub. İndi mən mehmanxanada oda süfrəçisiyəm, ən azı qəsrdə işim yoluna düşənə qədər, Frida isə yenə bufetdədir. İş çox yaxşıdır. Sənə arvadlıq eləsə, mən ona ağıllı demərəm. Sənin yolunda hansı qurbanları verdiyini qiymətləndirə bilmədin. O gözəl varlıq hərdən hələ də fikirləşir ki, bəlkə sənə bədbəxtlik üz verib, bəlkə də Barnabasgildə deysən. Harda olacağına bir qınnəq şübhəməiz olmasa da, hər halda gəldim ki, hər şeyə birdəfəlik son qoyaq; çünki bütün bu həyəcanlardan sonra axır kə Fridanın, əslində elə mənim də rahat yatmağa haqqımız var. Gəldim və gəlib tək cə səni tapmadım, həm də öz gözlərimlə gördüm ki, qızlar bircə sözü nə bənddirlər. Xüsusilə də o qara tayı, əsil çöl pişiyidir, yolunda canını qurban verməyə hazır dır. Hə də, hərənin öz zövqü. Hər halda yolunu bağın içindən salmağa ehtiyac yoxuydu, yolu mən yaxşı tanıyıram.

Gözlədiyi, lakin qarşısını ala bilmədiyi şey artıq baş vermişdi. Frida onu atmışdı. Lakin bu, son hədd deyildi, sən deyən qədər də pis demək olmazdı; Fridanı ələ gətirmək asan idi, düzdür, başqalarının təsiri altına tez düşürdü, götürək elə bu köməkçiləri. Fridanın vəziyyətini özününküləri ilə eyniləşdirirdilər, özləri işdən çıxdıqlarına görə Fridanı qızışdırıb bu yola salmışdılar. K. indi ona doğru bir addım atmalı, xeyrinə olan şeyləri yadına salmalıydı, onu yenidən sakitləşdirib geri qaytarmalıydı, bircə şərtlə ki, gərək qızların yanına gətirdiyinin uğurlu nəticələndiyini ona izah edə bilsin, bu uğur üçün həmin qızlara minnətdar olmalarına haqq qazandırsın. Lakin Frida səndən özünü sakitləşdirməyə çalışdığı bu düşüncələrə baxmayaraq, dinclik tapa bilmirdi. Bir az qabaq Fridaya görə Olqanın yanında qürrələnmiş, onu özünün yeganə dayağı adlandırmışdı, indi isə bu dayaq laxlamışdı, Fridanı K.-dan qoparmaq üçün əslində güclü bir ələ də ehtiyac qalmamışdı, bu sınırsız köməkçi, hərdən yarımcan təsiri bağışlayan bu ət parçası kifayət etmişdi,

Yeremias artıq uzaqlaşmaq istəyirdi; K. onu geri çağırırdı:

– Yeremias, səninlə tam açıq danışmaq istəyirəm, ancaq gərək sən də mənim bir sualıma açıq cavab verəsən. Münasibətlərimiz daha ağa-nökər münasibəti deyil, buna tək cə sən yox, həm də mən sevinirəm, deməli, bir-birimizi aldatmağa heç bir əsasımız yoxdur. Budur, sənin üçün hazırladığım çubuğu da gözlərin önündə sındırıram, çünki bağ yolunu sənin qorxundan seçməmişdim, eləcə istəyirdim ki, səni qəfildən yaxalayıb çubuğu üstündə bir neçə dəfə sınayım. Yaxşı, daha məndən İncimə, hər şey keçib getdi, əgər idarə səni boğazıma bağlamasaydı, sən adi tanışlardan biri olsaydın, sir-sifətin hərdən məni əsəbiləşdirsə də, yenə əməllicə yola gedərdik. Bu yolda itirdiklərimizi də mütləq təzədən bərpa edərdik.

– Düz deyirsən? – Köməkçi soruşdu, əsnəyib yorğun gözlərini qapadı. – Məsələnin nə yerdə olduğunu ətraflı izah edərdim, ancaq vaxtım yoxdur, Fridanın yanına getməliyəm, uşaq məni gözləyir, hələlik işə başlamayıb, amma hər şeyi unutmaq üçün elə gələn kimi işə girişmək istəyirdi, xeyli dilə tutandan sonra sahibkar azca istirahət verdi, onu da birlikdə keçirmək istəyirik. Sənin təklifinə gələndə isə nə yalan danışmağa, nə də sənə etibar etməyə əsasım var. Biz ayrı-ayrı adamlarıq. Nə qədər ki, yanında qulluqçuydum, gözümdə ən böyük adamlardan biri ydin, xeyr, şəxsi keyfiyyətlərinə görə yox, sadəcə qulluğumla bağlı aldığım tapşırıqlara görə və o vaxt nə istəsən edərdim, indi isə mənim üçün adi adamlardan birisən, çubuğu sındırmağın da məni qəti narahat etmir, sadəcə sənin kimi kobud bir ağaya qulluq elədiyimi bir daha yadıma salır, amma çətin ki, bununla məni ram edəsən.

– Mənimlə elə danışırısan, elə bil bundan sonra məndən qorxmayacağına tam əminsən. Əslində belə deyil axı. Sən, yaqin hələlik mənimlə üzlüşməmişən, burda məsələlərin həlli belə tez başa gəlmir axı.

– Hərdən bundan da tez başa gəlir.

– Hərdən, – K. dedi, – amma bu dəfə belə olacağından xəbə-əbə yoxdur axı, ən azı nə sənin, nə də mənim əlimdə yazılı bir sərəncam var. İş indi-indi yoluna düşür, lakin mən hələ əlaqələrimi qoşub məsələyə qarışmamışam, ancaq qarışası olacam. Səndən ötrü uğursuz qurtarsa, deməli, sahibəni öz tərəfinə çəkmək üçün əvvəlcədən yaxşı işləməmişən, onda, bəlkə də söyüd çubuğunu havayı sındırmışam. Fridanı da götürüb apararsan, ona görə beləcə xoruzlanırsan; lakin sənə nə qədər hörmət etsəm də, hərçənd ki sən mənə o qədər hörmət eləmirsən, Fridaya deyəcəyim bir-iki kəlmə onu yoldan çıxartmaq üçün satdığın yalanları alt-üst etməyə yetəcək. Dəqiq bilirəm, Fridanı yalnız yalanla məndən döndərmək olar.

– Bu hədələr məni qorxutmur, – Yeremias dedi. – Məni ki özünə köməkçi etmək istəmirsən, köməkçi olmağımdan qorxursan, ümumiyyətlə, köməkçilərdən qorxursan, elə yazıq Arturu da qorxudan şil-küt elədin.

– Ola bilər, – K. dedi. – Elə ona görə çox ağrıtmadı? Bəlkə səndən qorxduğumu da tez-tez beləcə göstərəsi oldum. Görsəm ki, köməkçilik sənə o qədər də xoş gəlmir, qorxunu kənara qoyub səni məmnuniyyətlə bu işə məcbur edəcəm. Özü də bu dəfə çalışacam ki, Artursuz-filansız, tək-cə səni köməkçi götürüm, onda sənə daha çox diqqət yetirə bilərəm.

– Elə bilirsən, bütün bunlardan zərrə qədər qorxum var? -Yeremias cavab verdi.

– Hə, mənə elə gəlir, azca qorxursan. Yoxsa niyə qaçıb Fridanın yanına getmirsən? Düzünü de, onu sevirsən?

– Sevirəm? – Yeremias soruşdu. – Frida qəşəng, ağıllı qızıdır. Klammin aşnası olub, deməli, hər halda hörmətə layiqdir. Və əgər yaxasını sənin əlindən qurtarmağı həmişə məndən xahiş edərsə, niyə ona yaxşılıq eləməyim, xüsusilə də sən odunu bu lənətə gəlmiş Barnabas bacılarının yanında söndürəndən sonra, sənə bir pislili keçmirsə.

– Budur bax, o mənfur qorxaqlığın vurdu üzə, istəyirsən, məni yalanla ram edəsən. Frida məndən bircə şeyi xahiş etmişdi: onu vəhşiləşmiş, it kimi quduzlaşmış köməkçilərin əlindən qurtarım; təəssüf ki, xahişinə axıra qədər əməl etməyə vaxtım çatmadı, indi də gecikməyimin nəticəsi göz qabağındadır.

– Cənab yerölçən, cənab yerölçən! — Kimsə döngədən qışqırdı. Barnabas idi. Təngnəfəs özünü yetirdi, lakin K,-nın qarşısında təzim etməyi unutmadı. – Axır ki alındı.

– Nə alındı? Xahişimi Klamma çatdırdın?

– Çatdırı bilmədim, – Barnabas dedi. – Çox çalışdım, ancaq baş tutmadı, özümü qabağa soxdum, bütün günü üzümə salıb masanın qarşısında dayandım, hətta bir dəfə işığını kəsdiyim mirzə məni kənara itələdi, icazə verilməsə də, Klammin gələndə əlimi qaldırdım, uzun müddət idarədə qaldım, axırda bir mən idim, bir də xadimələr, Klammin geri qayıtmağını görmək şərəfi nəşib oldu, ancaq mənə görə qayıtmamışdı, sadəcə olaraq kitabdan əlüstü nəyəsə baxmaq istəyirdi, sonra tezcə də geri döndü, axırda hələ də yerimdən tərpənmədiyimi görən xadimə, demək olar, məni süpürüb çölə çıxartdı. Bunları ona görə danışiram ki, yenə işimdən narazı qalmayasan.

– Əgər bir nəticəsi yoxdursa, Barnabas, havayı zəhmətin mənə nə xeyri.

– Nəticəsi olub axı, – Barnabas cavab verdi. – Öz idarəmdən çıxanda, mən ona öz idarəm deyirəm, dəhlizin o başından bir cənabın ağır-ağır yaxınlaşdığını gördüm, ətrafda heç kəs gözə dəymirdi, çox geciydi. Qərara aldım ki, gözləyim; çox gözəl imkanıydı, bir az ayaq saxladım, sənə pis xəbər gətirməkdənsə orda qalmağı üstün tuturdum. Gələn cənabı gözləməyimə dəyərmiş, Erlanqer idi. Tanımırsan? Klammin baş katiblərindən biridir. Alçaq boylu, zəif cüssəli adamdır, az da taytayır. Görən kimi məni tanıdı, yaddaşı adam tanımasıyla məşhurdur, qarşısındakını yada salmaq üçün qaşlarını çatması kifayətdir, çox vaxt ömründə görmədiyi, yalnız haqqında eşitdiyi, ya da oxuduğu adamları da beləcə yada salır, məsələn, gərək ki, məni heç vaxt götməyib. Bir xasiyyəti də var, istənilən adamı o saatca tanısa da, əvvəlcə sual verir, sanki hələ tam əmin deyil: “Sən Barnabas deyilsən?” – Məndən soruşdu. Sonra da əlavə etdi: “Yerölçəni tanıyırsan, yox?” – Axırda da dedi: “Lap yerinə düşdü; indicə mehmanxanaya gedirəm. Qoy yerölçən orda mənə dəysin. On beşinci otaqda qalıram, Bacarıb tez gəlsin. Bir-iki xırda məsələ var, onları hell edib saat beşdə yenə geri qayıdacam. De ki, onunla danışmağım çox vacibdir.”

Yeremias birdən götürüldü. Həyəcandan indiyə qədər ona fikir verməyən Barnabas soruşdu:

– Bu nə istəyir axı?

– Məni qabaqlayıb Erlanqerin yanına düşmək, – deyib K. da Yeremiasın arxasınca qaçdı; yolda onu tutub qoluna girdi və soruşdu:

– Səni dingildədən Fridanın həsrətidir? Mən səndən az darıxmamışam, ona görə də gəl bərabər gedək.

ON YEDDİNCİ FƏSİL

Qaranlıq mehmanxananın qarşısında bir yığın kişi dayanmışdı, üç-dördünün əlində fənər vardı, ona görə də bəzilərinə üzdən tanımaq olurdu. K.-ya bircə nəfər tanış adam rast gəldi, kirşəçi Qerşteker idi, onu salamlayıb sualından qalmadı:

– Hələ də kənddəsən?

– Bəli. – K. cavabladi, – hələ bir müddət qalasıyam.

– Mənə istisi-soyuğu yoxdur, – deyib Qerşteker var gücüylə öskürdü, üzünü başqalarına çevirdi.

Məlum oldu ki, hamı Erlanqeri gözləyir. Erlanqer çoxdan gəlib çıxmışdı, lakin adamları qəbul etməzdən əvvəl Momusla məsləhətləşirdi. Söhbətin canı oydu ki, binanın içində yox, çöldə, qarın içində gözləsinlər. Doğrudur, hava o qədər də soyuq deyildi, bununla belə adamları gecənin girt yarısı evin qarşısında, bəlkə də saatlarla saxlamaq insafsızlıq idi. Əlbəttə, bu, hər şeyə güzəştə getməyə hazır olan Erlanqerin günahı deyildi, bundan onun qəti xəbəri yoxuydu, bu barədə məlumat alanda isə həddən artıq hirsələnmişdi. Bu, yalnız mehmanxana sahibəsinin təqsiriydi, həmin qadında səliqəyə qarşı bir azar vardı, dəstə-dəstə adamın mehmanxanaya soxulmasına heç cür dözə bilmirdi.

– Gəlmək lazımdırsa və gəlməlidirlərsə, – həmişə belə deyirdi, — onda, cəhənnəmə, qoy heç olmasa sırayla gəlsinlər. – Axırda öz hökmünü yerinə yetirdi, əvvəlcə dəhlizdə, sonra pilləkəndə, azca keçmiş pilləkənin ayağında, axırda da bufetdə gözləyən adamları, nəhayət, küçəyə tökdülər. Lakin qadına bu da bəs eləmədi. Birəldən dediyi kimi, öz evində “sıxışdırılmağa” dözə bilmədi. Ümumiyyətlə, camaatın nə üçün bura doluşmasını anlaya bitmirdi. Məmurlardan hansısa, görünür, hirsələnib onun bu sualına haçansa belə bir cavab vermişdi: “Evin pilləkənini çirkəndirmək üçün”; lakin bu cavab qadına çox ağıllı görünmüşdü, ona görə həmin cümləni dönə-dönə təkrarlamaqdan xoşu gəlirdi. Əlləşib-vuruşurdu ki, mehmanxananın qarşısında bir bina tiksinlər, adamlar da qoy orda gözləsinlər, bu fikir əslində görüşə gələnlərin də ürəyincəydi. Yaxşı olardı ki, camaatla danışqlar, dindirilər də mehmanxanadan kənarda aparılsın, ancaq məmurlar bununla razılaşırdılar və onların bu ciddi müqaviməti qarşısında təbii ki, sahibə də yumşalmalı olurdu, hərçənd ki ayrı məsələlərdə yorulmadan qadın bəcliyini incəliklə işə salıb xırda-para zülmərdən yenə əl çəkmirdi. Müzakirələrin, dindirilərin mehmanxanada keçirilməsinə hələlik birtəhər dözməli olurdu, çünki qəsrin ağaları kənddəki idarə işiylə bağlı mehmanxanadan çıxmağı yaxın qoymaq istəmirdilər. Həmişə işləri tələsik olurdu, kəndə ürəklə gəlmirdilər, burda lazımi müddətdən artıq qalmağa qəti həvəsləri olmurdu, buna görə onlardan heç cür tələb edə bilməzdin ki, mehmanxananın dincliyi naminə vaxtaşırı kağız-kuğuzlarını götürüb küçəyə çıxsınlar, ordan hansı bir binayasa üz qoyub vaxtlarını itirsinlər. Məmurlar öz işlərini bufetdə, ya da qaldıqları otaqda, imkan daxilində isə yeməyin üstündə, ya da yuxuya getməzdən qabaq çarpayuya uzananda, yaxud da səhər-səhər yuxudan durub ayağa qalxmağa həvəsləri olmayanda, yenə çarpayuya yayxanıb dinclərini alanda görməyə üstünlük verirdilər. Buna baxmayaraq, xahişə gələnlər üçün bina tikilməsi barədə qaldırılan məsələ özünün müsbət həllini tapmaq üzrəydi, doğrudur, sahibə üçün bu da tutarlı bir zərbə olmuşdu və həmişə buna dodaqaltı gülüşürdülər, çünki həmin binanın tikilməsi sayısız-hesabsız sövdələşmələrlə bağlıydı və indi mehmanxananın dəhlizlərində adam əlindən tərpənmək olmurdu.

Bütün bu işlər barədə gözləyənlər öz aralarında pıçıltıyla danışirdilər, K, gördü ki, narazılıq aşib-daşsa da, heç kəs Erlanqerin gecənin bu vaxtı adamları görüşə çağırmasına etirazını bildirmirdi. Bu barədə bir-iki adama sual verdi, cavabları da o oldu ki, gərək bunun üçün Erlanqərə minnətdarlıq eləyəsən. Erlanqeri, ümumiyyətlə, bu kəndə gətirən yalnız özünün xoş məramı, bir də vəzifəsinə yüksək hörmət bəsləməsidir; istəsəydi, özündən aşağı katiblərdən birini göndərərdi, protokolları ona tutdurardı və bu, nizamnaməyə bəlkə də daha uyğun olardı. Ancaq çox nadir hallarda belə eləyir, həmişə istəyir ki, hər şeyi öz gözüylə görsün, öz qulağıyla eşitsin, hətta gecələrini də bu məqsədə qurban verməli olur, çünki onun iş planında kəndə gəlmək nəzərdə tutulmur. K. etirazla bildirdi ki, hətta Klamm da gündüzlər kəndə gəlir, lap bir neçə gün burda da qalır; məgər Erlanqer adi katib ola-ola yuxarıda çoxlarından üstündür? Bir-ikisi ürəkdən güldü, başqaları isə tutulub susdu, bu sonuncular çoxluq təşkil etdiyindən heç kəs K.-ya cavab vermədi. Yalnız kimsə duruxa-duruxa dedi ki, Klamm, əlbəttə, qəsrdə də, kənddə də əvəzsizdir.

Bu vaxt qapı açıldı, Momus əlində fənər olan qulluqçuların arasında irəli çıxdı:

– Katib cənabları Erlanqerin görüşünə birinci buraxılanlar Qerştekerlə K.-dır. İkisi də burdadır?

Hər ikisi hay verdi, ancaq Yeremias tələsik qabağa çıxdı, – “Mən burda oda qulluqçusuyam” deyib özünü içəri təpdi, Momus qımışib əlini onun kürəyinə vurdu və Yeremiası bu yolla salamladı. “Daha çox Yeremiasdan qorxmaq lazımdır”. – K. ağılından keçirdi, ancaq bir şeyi də unutmadı ki, qəsrdə onun əleyhinə iş aparan Artura baxanda Yeremias bəlkə o qədər də təhlükəli deyil. Bəlkə də bu köməkçilərin naziyla oynayıb əzablarına dözmək onları başlı-başına buraxmaqdan, bununla da xüsusi maraq göstərdikləri təfriqə torunu hörmələrinə şərait yaratmaqdan daha ağıllı olardı.

K. qapıya çatanda Momus özünü elə apardı ki, guya onu indicə görür.

– Hə, yerölçən cənablarıdır, – dedi, – ayrı vaxtlar dindirisdən boyun qaçıran, indi isə ona can atan yerölçən cənabları. O vaxt mənə razılıq versəydi, işi daha asan olardı. Əsl dindiriyə qərar vermək, əlbəttə, çətindir. – Bu danışığıdan sonra K. ayaq saxlamaq istəyəndə isə əlavə etdi. – Gedin, gedin! Cavablarınız mənə o vaxt lazım idi, indi yox.

Momusun hərəkətindən pərt olmuş K. özünü saxlaya bilmədi:

– Yalnız özünüz barədə düşünürsünüz. Elə buna görə də cavab vermirəm; nə o vaxt, nə də indi.

Momus dilləndi:

– Bəs kimin haqqında düşünməliyik? Burda özgə kim var ki? Gedin, gedin!

Dəhlizdə onları nöqərlərdən kimsə qarşıladı, K.-ya tanış olan yolla onları həyəətə çıxartdı, sonra darvazadan keçirib alçaq, yapıq bir çardağa apardı. Yuxarı mərtəbələrdə, yəqin böyük məmurlar qalırdı, katiblərsə bura düşürdülər, baş katiblərdən biri olsa da, Erlanqer də bura düşmüşdü. Nöqər fənərini söndürdü, çünki burda elektrik çırağı yanırdı. Burdakı qurğuların hamısı balacaydı, lakin zövqlə düzəldilmişdi. Heç yerdə israfçılığa yol verilməmişdi. Çardağ bir adam boyunda tikilmişdi. Hər iki tərəfdən qapılar sıx-sıx, yan-yana düzülmüşdü. Yan divarlar tavana qədər qaldırılmamışdı, görünür, havanın dəyişdirilməsi üçün belə tikmişdilər, çünki bu alçaq, zirzəmiyə oxşar çardaqda yerləşən otaqların pəncərəsi yoxuydu. Tavana birləşməyən bu divarların çatışmayan cəhəti oydu ki, çardaqda, otaqlarda həmişə səs-küy olurdu. Deyəsən, otaqların çoxunda yaşayan vardı, əksər otaqlarda hələ yatmamışdılar, söz-söhbət, çəkil səs-ləri, qab-qasıq cingiltisi eşidilirdi. Ancaq şadlıqdan-şadyanalıqdan əsər-əlamət görünmürdü. Səslər boğuc çıxırdı, orda-burda aydın bir söz eşitmək olurdu, ancaq heç biri söhbətə oxşamırdı, yəqin kimsə nəse diktə edir, ya da ucadan oxuyurdu, şüşələrin, boşqabların cingiltisi gələn otaqlardan isə səs-səmir eşidilmirdi, çəkil zərbələri K.-ya danışdıqları bir söhbəti yadına satdı: davamlı zehni gərginlikdən sonra dincəlmək üçün bəzi məmurlar hərdən xarratlıqla, dəmirçiliklə, ya da buna bənzər şeylərlə məşğul olurlar. Çardaqda heç kəs gözə dəymirdi, yalnız qapılardan birinin ağzında solğunsifət, darçıyın, uzundraz bir kişi kürkə bürünüb oturmuşdu, alt paltarı kürkdən çölə çıxırdı, görünür, otağın havası boğucu olduğundan özünü bura vermişdi, qəzet oxuyurdu, lakin diqqəti özündə deyildi, tez-tez əsnəyib başını yuxarı qaldırır, sonra da aşağı əyilib çardağı gözədən keçirirdi; bəlkə çağırdığı adamlardan gecikənləri gözləyirdi. Kişinin yanından addayanda nöqər üzünü Qerştekerə tutdu:

– Pinsquerdır!

Qerşteker başıyla təsdiqlədi:

– Çoxdandır, buralarda olmayıb.

– Lap çoxdan, – nökar də təsdiqlədi.

Axırda qapılardan birinə yanaşdılar, bu da o birilərindən heç nəylə seçilmirdi, nökarin dediyinə görə Erlanqer bu otaqda yaşayırdı. O, K.-nın çiyinə qalxıb yarıqdan içəri boylandı. Aşağı enəndə isə dedi:

– Uzanıb, gerli-geyincəkli çaqpayıda uzanıb, mənəcə, mürgüləyir. Kəndə gələndə havasını dəyişdiyindəndir, nədəndir, hərdən yorğunluq onu beləcə yaxalayır. Gözləyəsi olacağıq. Ayılarda özü zəng çalar. Düzdür, elə hallar olub ki, kəndə gələndə bütün vaxtını yuxuda keçirib, ayılarda da birbaşa qəsərə yollanıb. Burdakı işlərin hamısını o, könüllü görür axı.

– Kaş indi də ayılmayırdı, axıra qədər yataydı, – Qerşteker dedi, – ayılandan sonra işləməyə vaxtı olmur, ona görə də yatıb qaldığına bərk əsəbiləşir, hər şeyi tələm-tələsik başa çatdırmağa çalışır, adam da ürəyindəkiləri düz-əməlli açıb söyləyə bilmir.

– Siz kirşələrin tikintiyə verilməsindən ötrü gəlmisiniz? – Nökar soruşdu.

Qerşteker başıyla təsdiqlədi, onu kənara çəkib astadan söhbətə başladı, lakin nökar, deyəsən, heç qulaq asmırdı, özündən bir boy alçaq olan Qerştekerin başı üstədən harasa baxır və qaşqabağı tursudub ağır-ağır saçlarını tumarlayırdı.

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Bu vaxt boş-boşuna ətrafına boylan K.-nin gözü uzaqda çardağın döngəsində dayanmış Fridaya sataşdı; qız özünü elə aparırdı ki, guya K.-ni tanımırdı, maddım-maddım ona baxırdı. K. nökarə dedi ki, indicə gəlir və Fridaya doğru qaçdı, lakin nökar ona qəti məhəl qoymadı, çünki onunla nə qədər çox danışsan, bir o qədər dağınıq görkəm alırdı. Fridaya çatıb çiyinlərindən elə yapışdı ki, elə bil yenə də üstündə ixtiyarı vardı, sonra bir neçə əlaqəsiz sual verdi və sınaqçı nəzərlərlə qadının gözlərinin içinə baxdı. Lakin Frida yenə əvvəlki kimi donuq vəziyyətdə dayanıb qaldı, dalğın-dalğın sinidəki qabların yerini dəyişdirməyə başladı və sonra dilləndi:

– Nə istəyirsən axı? Çıx get onların yanına, nədir o... adlarını sən məndən yaxşı bilirsən. Bura da elə onlann yanından gəlirsən, üzünə baxan kimi bilinir.

K.söhbətin səmtini çevirdi; bu söhbət gərək belə tez başlamayaydı, onun ziyanına olan, ona əl verməyən şeylə açılmamalıydı.

– Elə bildim, bufetdəsən, – K. dedi.

Frida təəccüblə ona baxdı, sonra boşda qalan əlini onun alınına, yanağına çəkdi. Sanki sir-sifətini unutmuşdu və indi yenidən yaddaşında canlandırmaq istəyirdi, hətta bu əzablı xatırlamanın gizli ifadəsi gözlərindən də görünürdü.

– Məni yenə bufetə götürdülər, – Frida ağır-ağır dilləndi, sanki dedikləri əhəmiyyətsiz bir şeydi, sanki həmin sözlərlə K. ilə söhbətini davam etdirir və ən vacibi də elə budur. – İndiki işsə mənə yaramır, bunu hər adam bacarar, yer salıb yığışdıran, xoş üz göstərə bilən, qonaqların sataşmasından qorxmayan, əskinə, özü buna şərait yaradan hər kəs oda qulluqçusu, oda qızı ola bilər. Amma bufet tamam ayrı şeydi. Gələn kimi məni yenə ora götürdülər, hərçənd ki, o vaxt buranı abırlı tərk etməmişdim, doğrudur, bu dəfə minnətsiz keçmədi, minnətçi düşməsinə, məni yenidən işə götürməklə ona şərait yaratdıqlarına görə sahibkar bilmirdi neyləsin. Hətta işə başlamaq üçün məni bir az tələsdirdilər də: bufetin yadıma nələr saldığını xatırlasan, hər şeyi başa düşərsən. Axır ki, razılaşdım. Burada sadəcə olaraq əl-ayaq verirəm. Pepi yalvardı ki, onu rüsvay eləməyim, qoy gələn kimi bufeti təhvil götürməyim, ona görə də qıza 24 saat vaxt qoyduq. Çünki xeyli əlləşmiş, bacarığı çatan yerdə hər şeyin öhdəsindən gəlməyə çalışmışdı.

– Yaxşıca düzüb-qoşmusunuz? – K. dedi. O dəfə mənə görə bufetdən çıxmısan, indi isə toyumuza üç-dörd gün qalmış geri qayıdırsan?

– Toy olmayacaq, – Frida dilləndi.

– Ona görə ki, sənə xəyanət etmişəm? – K. soruşdu. Frida başıyla təsdiqlədi, – Bəri bax, Frida, – K. sözünə davam etdi, – bu yalançı xəyanətdən çox tez-tez söz salmışıq, həmişə də özün şahidi olmusan ki, şübhənin heç bir əsası yoxdur. O vaxtdan məndə bir dəyişiklik olmayıb, hər şey necə var, elə də qalıb, mən yenə də əvvəlki kimi suçsuzam. Deməli, nə dəyişibsə, sən tərəfdən dəyişib, başqalarının pıçıltısıyla, ya da ayrı şeylə. Hər halda mənə qarşı ədalətsizlik edirsən, çünki yaxşı-yaxşı baxsan, bu iki qızın vəziyyətini özün də aydınlaşdırarsan. Birisindən, o qaraşın tayından – hər xırda şeydən ötrü özümü müdafiə etməyə xəcalət çəkirəm, ancaq neynim, əl götürmürsən – deməli, o qaraşın tayından mənim zəhləm səninkindən az getmir; müəyyən bir yolla ondan kənar gəzə bilirəmsə, deməli, gəzirəm, əslində o özü də mənim işimi xeyli yüngülləşdirir, mənə ondakı qapalılıq heç kəsdə ola bilməz.

– Hə?! – Frida az qala qışqırdı, sanki söz özündən asılı olmayaraq ağzından çıxdı, K. söhbətin səmtini çevirə bildiyinə sevindi; Frida heç də özünü göstərdiyi kimi deyildi, – o sənin gözündə qapalıdır, bu həyasızlar həyasızına qapalı deyirsən, nə qədər inanılası olmasa da, bunu ürəkdən deyirsən. Özünü biciyə qoymursan, mən burasına tam əminəm. “Körpüyə” meyxanasının sahibəsi, bilirsən, sənin haqqında nə deyir: “Ona yazığım gəlmir, amma başlı-başına da buraxa bilmərəm, axı hələ yeriməyi bacarmayan, lakin yüyürməyə can atan uşağı görəndə adam özünü saxlaya bilmir, gərək mütləq qolundan yapışasan”.

– Bu dəfə onun nəsihətinə qulaq as, – K, gülümsəyib dedi, – amma gəl o qızın qapalı, ya da həyasız olmasını bir kənara qoyaq, onun barəsində heç nə eşitmək istəmirəm.

– Bəs niyə ona qapalı deyirsən? – Frida əl çəkməyib soruşdu. K. bu maraqla nəsə bir işıq ucu gördü. – Bunu özün sınıamısan, yoxsa həmin yolla başqalarını alçaltmaq istəyirsən?

– Nə onu, nə də bunu, mən yalnız minnətdarlıqdan belə deyirəm, çünki onu sezməməyimi özü xeyli asanlaşdırır, məni tez-tez dindirə, gərək onda bir daha ora getməyəm, bu da mənim üçün ən böyük itki olardı, mənə özün bildiyin kimi hər ikimizin gələcəyi nəminə hələ ora çox getməliyəm. Elə ona görə də bacısı ilə danışmağa məcburam və bu qızın işgüzarlığını, həssaslığını, özünü fəda etməyini nə qədər qiymətləndirsəm də, heç kəs onun haqqında deyə bilməz ki, tamah salınmalı şeydir.

– Nökərlər ayrı fikirdədir, – Frida dedi.

– Həm eləsinə, həm də beləsinə, – K. dedi. – Nökərlərin şəhvəti mənim vəfasızlığım deməkdirmi?

Frida susdu, K.-nın sinini əlinə alıb döşəməyə qoymasına, qoluna girib balaca dəhlizdə onunla ağır-ağır gəzişməyə başlamasına etiraz etmədi.

– Sən vəfanın nə olduğunu bilmirsən, – deyib Frida K.-dan azca aralanmağa çalışdı. – Qızlara necə münasibət bəsləməyin hələ əsas məsələ deyil; elə bu ailəyə gedib-gəlməyin, onların iyini paltarına hopdurmağın mənim üçün ən dözülməz rüsvayçılıqdır. Bir kəlmə söz demədən məktəbdən qaçıb gedirsən, gecəyarıya qədər onların yanında qalırsan. Soruşan olanda da özünü gizlədirsən, qızlar, xüsusilə də o ipə-sapa yatmaz qapalı tayı səni yerli-dibli danır. Sonra da gizli yolla sivişib evdən çıxırsan, bəlkə də qızların ad-sanını, həmin o qızların ad-sanını qorumaq xatirinə! Yox, gəl bu barədə danışmayaq!

– Bu barədə, hə, – K. – dedi, – amma başqa şey barədə danışaq, Frida. Bu barədə deməyə bir söz də yoxdur axı. Ora getməyimin səbəbini bilirsən. Mənə asan olmayacaq, amma özüm özümlə bacararam. Yaxşısı budur, sən gəl onsuz da ağır olan işimi ağırlaşdırma. Dedim bu gün bir dəqiqliyinə öyrənim görüm, Barnabas gəlibmi, çoxdan vacib bir xəbər gətirməliydi. Gəlməmişdi, ancaq dediklərinə görə və buna da inanmaq olardı, tezliklə gəlməliydi. İstəmərdim onu arxamca məktəbə göndərsinlər, istəmərdim görüb dilxor olasan. Vaxt durmadan ötürdü, o isə gəlmək bilmirdi. Əvəzində ən çox nifrət etdiyim ayrı bir adam gəldi. Məni güdməsindən zəhləm gedirdi, ona görə də qonşunun bağından addadım, lakin ondan gizlənmədim, əksinə, küçədə sərbəstcə yeriyib düz üstünə gəldim, əlimdə də yumşaq söyüd çubuğu, görürsən, heç bunu da danmıram. Demək istədiklərim bu qədər, başqa heç nə əlavə etmək fikrim yoxdur; amma, yəqin ki, başqa şey haqqında danışası olacağıq. Köməkçilərə münasibətimizi bilmək istəmirikmi? O ailənin adını tutanda sənin ürəyin bulanırsa, köməkçilərin adı çəkiləndə də mənim ürəyim qalxır. Sən onlara olan münasibətini mənim həmin ailəyə olan münasibətimlə müqayisə et. Həmin ailəyə qarşı barışmazlığını yaxşı başa düşürəm və onunla şərikəm. Ora yalnız iş xatirinə gedirəm, hərdən mənə elə gəlir ki, onlardan istifadə etməklə düzgün iş tutmuram. Köməkçilərlə sənə tam əksinə! Hər addımını izləmələrini qəti şübhə altına almırsan, hətta özün etiraf etmişən ki, onlara qarşı nəsə bir meylin də var. Buna görə sənə açıqlanmışam, görmüşəm ki, oyun oynayırlar və bu oyuna qarşı çıxmağa sənin gücün çatmaz, özümü xoşbəxt saymışam ki, heç olmasa müqavimət göstərirsən, səni qorumaq ümidində olmuşam; etibarına bel bağlayıb bir-iki saat səni tək qoyduğuma görə, burda da bir şeyə arxayın olmuşam ki, qapı-baca bağlıdır, köməkçilər çoxdan aradan əkiliblər – hələ də onlardan zəhləm gedir, qorxuram – bəli səni

bir-iki saat tək qoyduğuma görə və o Yeremias, diqqətlə fikirləşsən, o xəstəhal, qoca tülkü, cürət edib pəncərəyə yaxınlaşdığına görə, yalnız buna görə Frida, səni itirməli və salam əvəzinə “Daha toy olmayacaq” kəlməsini eşitməli oldum. Yaxşı ki, mən insanın eybini üzünə vuran adam deyiləm, belə şeylə aram yoxdur, ömrümdə elə şeyə yol vermirəm.

Fridanı söhbətdən yayındırmaq bu dəfə də K.-nin ürəyincə oldu, xahiş etdi ki, ona bir az yemək gətirsin, çünki günortadan dilinə heç nə dəyməmişdi. Bu xahişdən açıq-aşkar yüngülləşmiş Frida başıyla razılığını bildirib yemək dalınca qaçdı. K.-nin zənn etdiyi kimi mətbəxə, birbaşa dəhlizin qurtaracağına getmədi, kənara burulub bir-iki pillə aşağı endi. Tezliklə içində doğranmış kolbasa olan nimçəylə bir çaxır şüşəsini gətirib gəldi, amma görünür, hansı şam yeməyinsə qalıqlarıydı, çünki bilinməsin deyə bəzi dilimləri nimçəyə təzədən düzmüşdülər, hətta kolbasa qabığını yığışdırmaq da yadlarından çıxmışdı, şüşə isə yarıdan aşağı boşaldılmışdı. Ancaq K. heç nə deməyib iştahla yeməyin üstünə düşdü.

– Mətbəxdəydin? – Fridadan soruşdu.

– Yox, öz otağımda, — Frida cavab verdi, — aşağıda özümün otağım var.

– Məni də ora apar. Gedib oturum, çörəyimi rahat yeyim.

– Kürsünü bura gətirərəm, — deyib Frida yola düzəldi.

– Çox sağ ol, — K. onu saxladı, — nə aşağı gedənəm, nə də kürsü lazım deyil.

Frida istəməsə də, qolunu onun əlindən çəkmədi, başını aşağı salıb dodağını çeynədi.

– Bəs nə bilirdin, — dedi, — aşağıdadır. Yoxsa ayrı şey gözləyirdin? Uzanıb çarpayımda yatıb, çöldə soyuq iliyinə işləyib, titim-titim titrəyirdi, çörəyini güclə yedi. Əslində bütün günah səndədir, köməkçiləri qovmasaydın, o qızların dalınca qaçmasaydın, indi “can” deyib “can” eşidə-eşidə məktəbdə yaşayırdıq. Xoşbəxtliyimizi özün öz əlinlə alt-üst elədin. Elə bilmə ki, Yeremias qulluqda ola-ola məni yoldan çıxara bilərdi. Deməli, onda buranın qayda-qanunlarından tamam xəbərsizsən. Düzdür, meyllənirdi, əzab çəkirdi, sanki marıta yatmışdı, ancaq bunların hamısı oyun idi, qaynar yalın həndəvərində vurnuxan, ağzını uzatmağa ürək eləməyən ac itin yalmanmağına bənzəyirdi. Elə mən də onun kimi. Mən də ona doğru can atırdım, uşaqlıq çağlarımda oyundaşdır axı, qəsrin yerləşdiyi dağın yamacında bir-birimizlə oynayırdıq, gözəl günləriydi; keçmişim haqqında indiyə qədər məndən heç nə soruşmamışam. Nə qədər ki, Yeremias qulluqdaydı, bunların heç biri əlavə hərəkətlərə əsas verə bilməzdi, çünki gələcək arvadın kimi mən öz borcumu yaxşı başa düşürdüm. Sonra köməkçiləri qovub evdən çıxartdın, hələ bununla öyündün də, sanki bununla mənə böyük bir yaxşılıq eləmişən; doğrudur, müəyyən mənada həm də belədir. Arturda niyyətin baş tutdu, hər halda o da hələlik baş tutdu. Artur kövrəkdir, qorxu-hürkü tanımayan Yeremiasın coşqunluğu onda yoxdur, yazığı o gecə az qala yumruqla o dünyaya göndərmişdin — həmin zərbə o gecə ona yox, bizim bəxtimizə endirildi, — Artur da dözməyib şikayət üçün qəsrə qaçdı, görəsən, bir də gələcəkmi, hər halda hələlik çıxıb gedib. Ancaq Yeremias qaldı. Xidmət vaxtı ağasının adi gözağartmasından çəkinir, qulluqdan çıxanda isə heç nədən qorxusu yoxdur. Gəlib məni götürdü; sən məni qoyub getdin, o isə köhnə dost kimi mənə həyan durdu, mən də özümlə bacara bilmədim. Qapını üzünə açmadım, pəncərəni sındırdı, məni dartıb çıxartdı. Qaçıb bura gəldik, sahibkarın yanında hörməti var, belə bir oğlanın oda süfrəçisi işləməsi qonaqların da ürəyindəndir, ona görə bizi işə götürdülər, xeyr, yanımda yaşamır, ikimizin bir otağımız var.

– Bütün bunlara baxmayaraq, – K. dedi, – köməkçiləri işdən qovmağıma peşman deyiləm. Əgər vəziyyət sən dediyin kimiymişsə, sənin vəfan köməkçilərin vəzifə bağlılığından asılıymışsa, hər şeyin bu cür qurtarması yaxşı olub. Şallağa boyun əyən iki yırtıcının ortasında tapılan ailə səadəti bir şeyə deyməzmiş. Onda mən özləri də bilmədən buna xidmət göstərmiş, bizi bir-birimizdən ayırmış həmin ailəyə minnətdaram. – Hər ikisi susdu, yenə də yan-yanə var-gəl etməyə başladılar, birinci addımı kimin atdığını bilən olmadı. K.-ya daha çox yaxınlaşan Frida kişinin onun qolundan tutmamasına, deyəsən, bərk hirsələnmişdi. – Belə daha yaxşıdır, – K. sözünə davam etdi. – Gəl vidalaşaq, sən get öz Yeremiasının yanına, yaqın hələ lap məktəb bağında soyuq iliyinə işləyib və nahaq da onu indiyə kimi tək qoyub bu qədər gözlətmisən, mən də üzümü tutub məktəbə, ya da sənsiz orda nə işim, özümü verim ağzım düşən yerə, harda qəbul eləsələr, ora. Və əgər indi azca tərəddüd edirəmsə, bu da ondandır ki, dediklərinə az-çox şübhəm var, özü də əsassız deyil, Yeremias barədə tamam ayrı fikirdəyəm. Nə qədər ki, qulluqdayam, səndən əl çəkmək istəmirdi, heç cür inana bilmirəm ki, haçansa sənün üstünə cummaq üçün qulluğu uzun müddət ona maneçilik etmiş olsun. Ancaq indi işdən çıxdığını görəndən sonra vəziyyət tamam dəyişib. İzahım bu cür çıxsə da, məni bağışla: ağasının nişanlısı olmayan andan sən onun üçün əvvəlki əhəmiyyətini itirmisən. Uşaqılıq yoldaşı olmusunuz, ancaq belə incə duyğulara, mənə, o sən deyən qədər də qiymət qoymur, onu əslində bu gecəki söhbətimizdən sonra tanımışam. Başa düşə bilmirəm, hansı təbiətinə görə ona coşqun deyirsən. Mənə, düşüncə tərzində coşqunluqdan çox, sərinlik var. Qalaterdən mənə aid, həm də xeyrimə olmayan bir tapşırıq alıb, əlləşib-vuruşub onu da yerinə yetirmək istəyir, etiraf etməliyəm ki, bu yolda əlindən gələni əsirgəmir, əlindən də çox şey gəlir, əsas tapşırığı da bizim aramızı vurmaqdır; buna müxtəlif yollarla çalışırdı, biri oydu ki, guya sənün dərdindən ölür, digəri isə – burda sahibə də ona xeyli kömək edib – mənim vəfasızlığım barədə sənə ağzına gələni danışmaq olub, hər ikisi də məqsədinə çatıb, görünür, ondan əl götürməyən Klamm xatirələrinin də az-çox köməyi dəyib, doğrudur, orada işini itirib, ancaq məhz buna ehtiyacı olmadığı anda; indi isə əməllərinin bəhrəsini dərir, səni dartıb pəncərədən çıxarır, bununla da öz işini bitmiş sayır, buyrulub çağırılmadığına görə tez yorulur, amma istərdi ki, Arturun yerində olsun. Artur indi şikayət eləmir, əksinə, tərif toplayır, yeni tapşırıq alır, bəs hadisələrin sonrakı inkişafını izləyən bir nəfər burda tapılmalıdır, ya yox? Sənün qeydinə qalmaq Yeremias üçün çox ağır yüküdür. Onda sənə qarşı məhəbbətdən əsər-ələmət yoxdur, özü mənə etiraf edib, Klammın aşnası olduğuna görə təbii ki, sənə az-çox hörməti var, otağında özünə yuva salmaq, özünü balaca Klamm kimi aparmaq, yaqın ona ləzzət verir, vəssalam, sən özün isə onun üçün heç nədən, səni burda yerləşdirmək əsas vəzifəsinə daxil olan plandan başqa bir şey deyil; səni narahat etməmək üçün özü də burada qalıb, ancaq hələlik qalıb, nə qədər ki qəsdən yeni tapşırıq almayıb, nə qədər ki soyuğu canından çıxarmamısən.

– Gör ona necə qara yaxırsan! – deyib Frida balaca əllərini düyünləyib bir-birinə vurdu.

– Qara yaxıram? – K. – dedi. – Xeyr, yaxmıram, heç yaxmaq da istəmirəm. Ancaq ola bilsin, bir az ədalətsizlik edirəm, burası mümkündür. Onun barəsində dediklərim o qədər də üzdə deyil axı, buna başqa mənə da vermək olar. Ancaq qara yaxmaq?! O adama qara yaxar ki, sənün ona olan məhəbbətini alt-üst etməyi qarşısına məqsəd qoymuş olsun. Lazım gəlsəydi, iftira, bəlkə də uyğar vasitələrdən biri olsaydı, ona əl atmaqdan çəkinməzdim. Heç kəs də buna görə mənə qınamazdı, çünki himayəçilərinin sayəsində o elə bir üstünlüyə malikdir ki, özündən başqa heç kəsə ümidi olmayan mən azca iftiraya da əl ata bilərəm. Bu da müəyyən mənada günah sayılmaz, amma son anda ağılsız özünümüdafiə olardı. Kifayətdir, əllərinin düyününü aç. – K. Fridanın əlini ovcuna aldı, qız gülümsəyə-gülümsəyə, həm də çox dərinə getmədən istədi əlini geri çəksin. – Qara yaxmağıma ehtiyac yoxdur, K. dedi, – çünki onu sevmirsən, amma sənə elə gəlir sevirsən və səni bu yoldan döndərsəm, bəlkə də

mənə minnətdar olarsan. Bircə şeyi yadında saxla, güc işlətmədən aramızı vurmaq istəyən şəxs bunu mütləq köməkçilərin vasitəsilə etməliyi. Üzdən heç nəyi vecinə almayan uşaqsız, yuxarıdan, qəsrəndən göndərilmiş şəhər, həm də yaxşı oğlanlardır, bir balaca da uşaqlıq xatirələri qoşulanda hər şey daha da şirinləşir, xüsusilə də onlardan fərqli həmişə iş dalınca qaçan mənim kimi tərsin biri ortada olanda, özü də elə işin ki, əhəmiyyətini tamam başa düşmüşsən, səni həmişə cin atma mindirir, məni isə sənin zəhlən getdiyi insanlarla qovuşdurur və tamam suçsuzluğuma baxmayaraq, həmin nifrətdən mənə də bir pay düşür. Bunların hamısı münasibətimizdəki çatışmazlıqdan vicdansızlıqla, lakin ağılla istifadə etmək deməkdir. Hər münasibətin öz əskikliyi var, xüsusən də bizimkinin, çünki müxtəlif aləmlərin adamlarıdır, gəlib bir yerə qovuşmuşuq, bir-birimizi tanıyandan isə hərənin yaşamı özünün yeni yolunu tutub, biz özümüzü sərbəst sayırıq, ona görə ki, burada hər şey yenidir. Mən özümdən danışmıram, bu o qədər də vacib deyil, ilk dəfə gözücü mənə baxandan bəri həmişə yeni-yeni ərməğanım gözləyirəm, bu hədiyyələrə adət etmək isə o qədər çətin deyil. Başqa şeyləri nəzərə almasaq da, – səni Klammdan qoparıblar; bunun nə demək olduğunu deyə bilmərəm, ancaq tədricən müəyyən təsəvvür əldə edirəm, hər addımda bürəyirsən, özünü ələ ala bilmirsən, sənə həmişə dayaq durmağa hazır olsam da, hər an yanında tapılmıram, tapılanda da ya xülyələrin, ya da canlı varlıqlardan kimsə, məsələn, elə sahibə səni əsir edir; qisası, vaxt vardı ki, quzum, mənə kəm baxırdın, hardasa yarım müəyyənliyin həsrətini çəkirdin və bu aralıq çağında sənin baxışının istiqamətincə uyğar adamlar düzüləydi, onlara vurulub belə bir yalanın quluna çevrilərdin: indi gözüne görünən müxtəlif kölgələr, köhnə xatirələr, əslinə qalsa, keçmiş və hələ də ötüb-keçməkdə olan yaşam sənin indiki gerçək həyatındır. Yanılırsan, Frida, bu, son birləşməyimizin qarşısını kəsən axırıncı, düzünə qalsa isə murdar çətinlikdir. Qayıt yanıma, özünü ələ al, köməkçilərin Kamm tərəfindən göndərildiyini fikirləşirsən – inan, doğru deyil, onları Qalater göndərib – və bu yalanın köməyi ilə onlar səni ovsunlaya bilib, inandırmağa çalışıblar ki, öz zibilində, çirkəblərində haçansa itmiş daş-qaşı peyin tığında tapacağına ümid edən və gerçəkdən orda olsa da, əslində tapa bilməyən adam kimi sen Klammdan bir iz tapacağını düşünəsən və əgər doğrudan da belədirsə, onda onlar tövlədəki həmin nöqərlərdən heç nəylə seçilmirlər, ancaq bircə fərqləri var ki, sağlam deyillər, azca təmiz hava bunları xəstələndirib yatağa salır və hər halda həmin yatağı nöqər bəcliyi ilə ələ keçirməyin yolunu da bilirlər.

Frida başını K.-nin çiyinə söykəmişdi, qollarını bir-birlərinin belinə dolayıb yenə dinməzəcə var-gəl edirdilər.

– Gərək elə o axşam, – Frida ağır-ağır, dinc-dinc, astadan dinləndi, elə bil ürəyinə dammışdı ki, K.-nin çiyinə söykəlib dincəlməyinin son anları yaxınlaşır və sanki bu dinclikdən axıra qədər həzz almaq istəyir, – gərək elə o axşam çıxıb gedəydik, harda olsaq, qulağımız dinc olardı, bir-birimizdən ayrılmazdıq, əlimi atanda əlindən yapışa bilərdim; sənin nəfəsinə necə də böyük ehtiyacım var; səni tanıyandan, bilirsən, sənsiz necə yalqızlaşıram; mənə elə gəlir, nəfəsin, yaxınlığın yeganə arzumdur, ayrı diləyim yoxdur.

Elə bu vaxt yan dəhlizdən səssiz gəldi, Yeremias idi, alt pillənin üstündə dayanmışdı, alt köynəyindəydi, lakin Fridanın şalına bürünmüşdü. Saçları pərişan idi, nazik saqqalı elə bil yağışa düşmüşdü, yorğun gözlərini gileyli-gileyli bəzəyib ləliyərdi, tutqun yanaqları qızarmışdı, sanki bir torba çıltıraq ət idi, açıq qıçları soyuqdan elə titrəyirdi ki, şalın uzun saçları bu titrəyişlə bərabər əsirdi, orda beləcə dayanıb xəstəxanadan qaçmış azarlı xatırladırdı, baxanda yalnız bircə şey düşünmək olardı: tezliklə onu yatağına salmaq.

Frida da elə bu cür başa düşdü, K.-dan aralanıb aşağı endi. Qadının nəfəsi, onu bərk-bərk şala bürümək qayğısı, deyəsən, Yeremiasa azca güc gətirdi; sanki K.-nı elə indicə tanıdı.

– Oho, yerölçən cənablarıdır, – deyib söhbətə qoşulmaq istəməyən Fridanı yola gətirmək üçün onun yanağını sıgalladı, – mane olduğuma görə üzr istəyirəm. Halım sən deyən, yaxşı deyil, ona görə üzürlü sayıla bilərəm. Məncə, qızdırmam var, gərək çay içib tərləyəm, məktəb bağındakı o zəhrimar barmaqlıq, hələ uzun müddət yadımdan çıxmıyacaq, soyuyub buza dönəndən sonra üstəlik bütün gecəni də oyan-buyana qaçmışam. Adam özü də hiss eləmədən sağlamlığını dəyərsiz şeylərə qurban verməli olurmuş. Sizəsə, cənab yerölçən, gərək maneçilik törətməyəm, buyurun, otağa keçin, həm xəstəyə baş çəkin, həm də Fridaya deyə bilmədiklərinizi deyin. Bir-birinə alışıb iki nəfər ayrılırsa, təbii ki, son anda deməli o qədər sözləri olur ki, üçüncü adam, xüsusilə də yataqda uzanıb vəd edilən çayı gözləyəndə, heç nə başa düşə bilmir. İçəri keçin, çalışıb tamam sakit dayanacam.

– Yetər, yetər, – deyib Frida onun qolundan darddı, – qızdırır, nə danışdığını da bilmir. K., ancaq sən gəlmə, xahiş edirəm. Bu otaq Yeremiasla mənimdir, daha doğrusu, yalnız mənim otağımdır, içəri gəlməyi sənə qadağan edirəm. Yenə arxamca gəlirsən, ax, K., niyə gəlirsən axı? Heç vaxt yanına qayıdan deyiləm, heç vaxt, bu barədə düşünəndə ətim ürpəşir. Yeri öz qızlarının yanına, mənə danışblar ki, sobanın yanındakı oturacaqda cıl-cılpaq hərəsi bir tərəfdə əyləşibmiş, dalınca gələn adamın üstünə isə movrov pişik kimi finxırıblar. Əgər ora səni belə çəkirsə, deməli, orda özünü rahat hiss edirsən. Mən həmişə səni onlardan aralı saxlamağa çalışmışam, bir xeyri olmasa da, hər halda çalışmışam, indi isə hamısı keçmiş olsun, azadsan. Qarşıda səni gözəl həyat gözləyir, qızların birinə görə nöqərlərlə azca davaya çıxmalı olacaqsan, ikincisinə gəldikdə isə nə yerdə, nə də göydə elə adam tapılmaz ki, onu sənə qısqansın. Nikahınız öz xeyir-duasını bəri başdan alıb. Etiraz etməyinə ehtiyac yoxdur, doğrudur, hər şeyi təkzib edə bilərsən, ancaq son anda təkzibə də heç nə qalmır. Görürsən, Yeremias, hər şeyi təkzib etdi!

– Başlarını tərpədir gülümsəməklə bir-birlərini anladılar. – Ancaq, – deyib Frida sözünü sürdürdü, – tutaq ki, lap təkzib etdi, bunun mənə nə dəxli? Nə olur, nə baş verir, öz işləridir onların, bir də bunun, mənim yox ki. Mənim vəzifəmsə sənə qulluq edib sağaltmaqdır, səni mənə görə incidib bu kökə qoyublar, indi əvvəlki sağlamlığını özünə qaytarmalıyam.

– Siz doğrudan da gəlmirsiniz, hə, cənab yerölçən? – Yeremias soruşdu, lakin bir daha K.-ya üz çevirməyən Frida elə həmin an onun qolundan dartıb apardı. Aşağıda bir qapı göründü, dəhlizdəki qapılardan xeyli alçağıydı, nəinki Yeremias, hətta Frida da içəri keçəndə başlarını əyməli oldular, görünür, içəri işıqlıydı, istiydi; hələ xeyli pıçıltı eşidildi, yəqin Yeremiası yatağa salmaq üçün onu əzizləyib dilə tuturdu, axırda qapı örtüldü.

K. yalnız indi gördü ki, dəhlizdə ins-cins yoxdur, özü də təkcə xidmət otaqlarının yerləşdiyi və bayaqdan Fridayla gəzişdiyi tərəfdə yox, həm də axşamkı səs-küylü otaqların yerləşdiyi səmtə də tam sakitlik idi. Deməli, cənablar axır ki yuxuya dalmışdılar. K. da yaman yorulmuşdu, bəlkə də elə bu yorğunluqdan Yeremiasla çənə döyməmişdi, əslində isə gərək onu yerində oturdaydı. Bəlkə də ən ağıllı işi elə Yeremias görmüşdü, üşüməsinin üstünə bir balaca da özü qoymuşdu, idimsizliyi üşüməsindən irəli gəlmişdi, qanındaydı və onu çayla, ya da ayrı şeylə canından çıxarmaq olmazdı; Yeremias kimi özünü yorğunluğa vurub burda, dəhlizdə uzansaydı, bir balaca mürgüləyib gözünün acısını alsaydı, ona da azca qayğı göstəriləydı, pismi olardı. Lakin bu oyunlar onda Yeremiasdakı kimi uğurlu alınmazdı, çünki yazıqlar yarışında və çox güman ki, başqa döyüşlərdə də Yeremias açıq-aşkar onu yenərdi. K. bərk yorulmuşdu, fikirləşdi ki, bəlkə çalışıb otaqlardan birinə keçsin, gözəl

çarpayılardan birində yatıb yuxusunu alsın, yaqın bu qədər otaqdan biri boş olardı. Fikrincə buna az-çox haqqı da çatırdı. Əlinin altında içki də vardı. Fridanın döşəməyə qoyub getdiyi sinidəki balaca qrafində rom vardı. K. geriyyə dönməyin çətinliyindən qorxub qrafini axıra qədər içdi.

İndi asanlıqla Erlanqerin qarşısına çıxardı. Onun qapısını axtardı, lakin nə nöker vardı, nə də Qerşteker görünürdü, bütün qapılar da bir-birinə oxşadığından axtardığını tapa bilmədi. Qapının təqribən hansı səmtə ola biləcəyini yadına salmağa çalışdı və axırda qərara aldı ki, hansı olsa birini açsın, bəlkə axtardığı elə bu olacaqdı. Hər halda bu addım o qədər qorxulu deyildi, Erlanqerin otağı olsa, K.-nı qəbul edərdi, başqasınınkı olsa, üzr istəyib çıxardı, qonaq yatmış olsaydı, buna çox ehtimal vardı, K.-nin gəlişim hiss eləməzdi; ən pisi otağın boşluğu idi, onda K. özünü saxlaya bilməyib yatağa girər və doyunca yatardı. Bir daha dəhüz boyunca sağa, sola baxdı ki, görsün gələn varmı, bəlkə bir məlumat ala bildi, artıq riskə ehtiyac qalmadı, lakin o uzunluqda dəhlizdə heç kəs gözə dəymirdi. Sonra K. qapını dinşədi, içəridə heç kəs yoxuydu. Qapını elə astadan döydü ki, yatmış adam heç vaxt bu səsə oyanmazdı, səs-səmir gəlmədiyini görüb ehtiyatla qapını araladı. İçəridən kimsə astadan qışqırdı.

Balaca bir otağıydı, yarıdan çoxunu enli çarpayı tutmuşdu, dolabçanın üstündə elektrik çırağı yanırdı, yanında əl çantası vardı. Kimsə yorğanın altında eşələnirdi, qurcalanıb pıçiltı ilə dilləndi:

– Kimdir? – K. elə-belə çıxıb gedə bilməzdi, üz-gözünü turşudub köpmüş çarpayını nəzərdən keçirdi, sonra verilmiş sualı xatırlayıb öz adını dedi. Deyəsən, pis təsir bağışlamışdı, kişi qorxa-qorxa yorğanı azca araladı, lakin çöldə ayrı cür olsa, onu təzədən başına çəkməyə hazır dayandı. Sonra çox götür-qoy etmədən yorğanı üstündən atdı, dirsəklənib oturdu. Erlanqerliyinə Erlanqer deyildi. Balaca, gümrah bir kişiydi, sifətində qəribə bir ziddiyyət vardı, yanaqları uşaq yanaqları kimi yumru, gözləri uşaq gözləri kimi qaynar idi, enli alnı, sivri bumu, bir-birinə bitişmək istəməyən dodaqları, balaca ağzı, güdmül çənəsi isə uşaqlıqdan çox, ağıldan, düşüncədən xəbər verirdi. Görünür, burda özündən razılıq, sağlam uşaqlığını qoruyub-saxlamaqdan bir məmnunluq vardı. – Fridrixi tanıyırsız? – kişi soruşdu, K. inkar elədi. – Ancaq o sizi tanıyır, – kişi gülümsəyib dedi; K. başı ilə təsdiqlədi; onu tanımayan adam yoxuydu, bəlkə də yolundakı əsas maneələrdən biri də elə buydu. – Mən onun katibiyəm, -kişi davam etdi, – adım Bürqeldir.

– Bağışlayın, – deyib K. əlini dəstəyə atdı, – qapını dəyişik salmışam. Məni katib Erlanqer çağırırdı, –

– Çox təəssüf, – Bürqel dedi, – Ona görə yox ki, başqasının yanına çağırılmışız, ona görə ki, qapını dəyişik salmışız. Oyandım, bir də gözümə yuxu getmir. Yaxşı, yaxşı, qoy bu sizi narahat eləməsin, bu da mənim bədbəxtliyimdir. Yəqin soruşacaqsız ki, qapılar niyə bağlanmış, hə? Bunun da öz səbəbi var. Çünki dədə-baba məsələsinə görə katiblərin qapısı el qapısıdır. Amma təbii ki, bunu hərfi anlamda qəbul etmək düzgün deyil. – Bürqel qımışıb mənalı-mənalı K.-yə baxdı, gileyinin tərsinə olaraq əməllicə dincələmə oxşayırdı; bəlkə də o, ömründə K.-nin indiki yorğunluğu qədər yorulmamışdı. – Bəs fikriniz hardadır? – Bürqel soruşdu. – Saat dördür. Kimin yanına getsəniz, yuxudan oyadası olacaqsınız, hər adam mənim kimi narahatlığa öyrəşməyib, hər adam mənim kimi səbirli olmaz, katiblər sinirli xalqdır. Bir az ayaq saxlayın. Saat beşə oyanacaqlar, elə onda da qəbula düşərsiz. Zəhmət olmasa, dəstəyi buraxın, ürəyiniz istədiyi yerdə oturun, yerimiz bir az daracaqdır, yaxşı olar burda, çarpayının qırağında əyləşəsiniz. Təəccüblənirsiniz ki, nə kürsüm, nə də masam var, hə? Hə, ya gərək dar çarpayılı, nizam-düzənli bir otaq götürəydim, ya da bu enli çarpayını, bir də əlüzyuyanı. Mən də bu iri çarpayını seçdim, yataq otağında əsas şey çarpayıdır! Eh, ayaqlarını uzadıb rahatca yata bilən adam üçün bu çarpayından qiymətli heç nə ola bilməz. Hətta illər-aylar yorğunluq olan mənə də ləzzət verir, günün çox hissəsini elə yataqda keçirirəm, yazı-pozu işlərimi orada görürəm, ərizəçiləri burada qəbul edirəm. Pis

olmur. Doğrudur, camaat üçün oturmağa yer qalmır, ancaq giley-güzar eləmlər, onlar üçün ayaq üstə durmaq daha xoşdur, protokolçu üçün də daha sərfəlidir, çünki rahat oturub üstlərinə çəmkirməkdən bu, min pay yaxşıdır. Olan-qalan yerimiz yalnız bu çarpayının qırağıdır, əslində heç bu da idarə işləri üçün nəzərdə tutulmayıb, yalnız gecə söhbətləri üçündür. Niyə belə kirmiş oturmuşunuz, cənab yerölçən?

– Çox yorulmuşam, — təklifi eşidən kimi ağına-bozuna baxmayıb özünü çarpayıya salan K. dilləndi.

– Elədir, — Bürqel dedi, — burda yorğun olmayan varmı ki?! Məsələn, mən dünən, bu gün heç də az iş görməmişəm. Amma bununla belə indi yuxuya gedəcəyimi qəti ağlıma gətirə bilmirəm, işdir, belə şey olsa, yanınızda yuxuya getsəm, onda sizdən bir xahişim var, çalışın, səs salmayın və mən ayılana qədər qapımı açmayın. Ancaq qorxmayın, yatan deyiləm, yatsam da, bir-ikicə dəqiqəliyinə yatacam. Görünür, camaatı tez-tez qəbul etdiyimdəndir, çox vaxt yanımda adam olanda asanca yuxuya gedirəm, yəqin vərdir.

– Narahat olmayın, cənab katib, yatın, — bu xəbərdən sevinən K. dilləndi, — icazə versəniz, mən də bir az gözümün acı yuxusunu alardım.

– Yox, yox, — Bürqel təzədən güldü, — heyf ki, elə-belə deməklə yata bilmirəm, gərək söhbət zamanı yuxu özü mənə tutsun, ən çoxu da danışan olanda mürgüləyirəm. Hə, bizim işdə əsəblər tez-tez korlanır. Məsələn, mən əlaqəçi katibəm. Nə olduğunu bilmirsiniz? Hə, mən Fridrixlə kəndin arasında, — bu yerdə sevincdən tələsik əllərini ovuşdurdu, — onun qəsr katibləri ilə kənd katibləri arasında sıx əlaqə yaradırəm, çox vaxt kənddə oluram, amma həmişə yox; gərək hər an qəsra getməyə hazır dayanam. Əl çantasını özünüz görürsünüz, dinc yaşayış deyil, hər adama əl verməz. Digər tərəfdən o da düzdür ki, bu cür işdən daha əl çəkə bilmərəm, başqa işin ləzzəti olmaz. Görəsən, yerölçmə işləri necədir?

– O işdə işləmirəm, yer ölçməklə məşğul olmuram, — K. dedi. Fikrində tam ayrı şeylər dolanırdı, əslində onu indi məşğul edən təkəcə Bürqelin yuxulamasıydı, ürəyinin dərinliyində isə bildirdi ki, buna hələ çox qalıb.

– Təəccüblüdür, — deyib Bürqel şən-şən başını buladı, yorğanının altından cib kitabçasını çıxarıb nəşə yazmağa başladı. — Yerölçən-sınız, amma yer ölçmə işləri ilə məşğul olursunuz. — K. mexaniki olaraq başıyla razılığını bildirdi, sol qolunu artıq çarpayının taxtasına qoymuş, başım da ora söykəmişdi, müxtəlif yollarla birtəhər rahatlanmağa çalışmışdı, bu vəziyyət ona hamısından rahat görünmüşdü, indi Bürqelin dediklərinə də xeyli yaxşı qulaq asa bilərdi, — Bu işlə mütləq maraqlanaram. — Bürqel sözünə davam etdi. — Axı indi elə vəziyyətdə deyilik ki, mütəxəssislərdən öz yerində istifadə etməyək. Hər halda bu, az-çox sizə də toxunar; məgər şəstinizə toxunmur?

– Toxunur, — K. ağır-ağır dillənib öz-özünə gülümsədi, çünki Bürqelin təklifi beyninə girmirdi. Bu, başdan-ayağa diletantlıq idi. K.-nın bura çağırılmasının, icmada, qəsrdə hansı çətinliklərlə qarşılaşdığının, bura gələndən bəri ortaya çıxan və ya çıxacaq dolaşlıqlığın əsil kökünü bilmədən, bunların heç birindən xəbər tutmadan balaca dəftərçənin köməyi ilə məsələni əl üstü yoluna qoyacağını təklif edir, heç olmasa bir katib kimi özünü elə aparmır ki, guya bu işdən az-çox xəbəri var.

– Deyəsən, bu yolda bir neçə dəfə ümidinizi itirmisiz, — deyib Bürqel ən azı adam tanımaq qabiliyyətini nümayiş etdirdi. K. isə otağa girəndən bir neçə dəfə özünə söz vermişdi ki, ona pis gözlə baxmasın, lakin indiki halında yalnız öz yorğunluğuna düzgün qiymət verə bilərdi. — Yox, — Bürqel sanki K.-nın

hansı fikrinə cavab qaytarır, bilə-bilə onun danışib yorulmasına imkan vermirdi. – Qoy bu məyusluq sizi qorxutmasın. Burda bəzi məsələlər elə qurulub ki, ilk baxışdan adamı çəkindirir, təzə gələnlər üçün qarşıdakı maneə tamam keçilməz görünür. Məqsədim məsələnin əslində necə olduğunu öyrənmək deyil, bəlkə də görünüş gerçəkliyə tam uyğun gəlir, bunu müəyyənləşdirmək üçün indiki halımda işə o qədər yaxınlığım yoxdur, ancaq bir şeyi yadda saxlayın, hərdən elə imkan yaranır ki, qəti ümumi vəziyyətə uyşmur, elə imkan ortaya çıxır ki, bir sözlə, bircə baxışla, bircə etibarlı işarəylə çox şey əldə etmək olur, nəinki bütün ömrü boyu adamın canını çürüdən ciddi-cəhdlə. Bu, şübhəsiz ki, belədir. Doğrudur, belə imkanlar ümumi vəziyyətlə hər halda hardasa üst-üstə düşür ki, bu da özünü onların hər ikisindən istifadə etməkdə göstərir. Yaxşı, gəl soruşaq görək, niyə istifadə olunmur. – Burasından K.-nin xəbəri yoxuydu; düzdür, hiss edirdi ki, Bürqelin danışqları birbaşa ona aiddir, lakin indi özünə aid olan şeylərin hamısından zəhləsi gedirdi, ona görə də başım azca kənara çəkdi, sanki bununla Bürqelin suallarına yol açdı və istəmirdi ki, ona toxunsunlar. Bu, – sözünə davam edən Bürqel gərnəşib əsnədi, hərəkətiylə sözlərinin ciddiliyi qəti bir-birini tutmurdu, – bu, katiblərin əbədi gileyidir, məcbur olub kənddəki dindirislərin çoxunu gecələr aparırlar. Yaxşı, bəs nədən gileylənirlər? Həddən artıq çox çalışdıqlarından? Gecəni yatmağa sərf edə bilməmələrindən? Yox, şübhəsiz bundan şikayətlənmirlər. Hər yerdə olduğu kimi katiblərin də arasında qoçaqları, nisbətən az qoçaqları tapılır: lakin onların heç biri işin çoxluğundan gileylənmir, gileylənsələr də, gizli gileylənirlər. Sadəcə olaraq bizlərdə elə xasiyyət olmur. Bu məsələdə biz adi vaxtla iş vaxtı arasında fərq qoymuruq.

Belə fərqləndirmələr bizə yerli-dibli yaddır. Yaxşı, bəs katiblərin gecə dindirisinə etirazları nədədir? Bəlkə camaata rəhmləri gəlir? Yox, yox, bu da deyil. Katiblər camaata qıymazlıq eləmir, öz canlarına necə qıyırlarsa, onlara da elə qıyırlar. Əslində bu qıymazlıq qulluğun dəmir intizamından, onun yerinə yetirilməsindən başqa heç nə deyil, adamların arzusunda olduğu ən böyük qayğıdır. Əslində bunu tam bəyanırlar də, lakin kənardan baxan adam bunu duya bilməz; məsələn, götürək elə camaatın ürəyindən olan həmin gecə dindirislərini, indiyə qədər bunun əleyhinə köklü şikayət daxil olmayıb. Yaxşı, bəs katiblərin etirazı nə üçündür? – K.-nin bundan da xəbəri yoxuydu, onun çox şeydən xəbəri yoxuydu, kəsdirə bilmirdi ki, Bürqelin cavab istəməsi ciddidirmi, yoxsa elə-belə söhbət xatirinədir. “Azca uzanıb yatmağa icazə verən”, K. öz-özünə düşündü, “sabah günorta, ya da axşamüstü bütün suallarına cavab taparam”. Lakin Bürqel ona əhəmiyyət verənə oxşamırdı. İndi onu maraqlandıran yalnız qarşısına qoyduğu sual idi. – Bildiklərimə görə, təcrübəmə əsasən deyə bilərəm ki, katiblər gecə dindirisi barədə bir şey düşünürlər: adamlarla aparılan danışqlar üçün gecə ona görə sərfəli deyil ki, gecələr danışqların rəsmi xarakterini tam gözləmək ağırdır, ya da heç mümkün deyil. Söhbət onun zahiri tərəfindən getmir, istəsən, formal cəhəti gecə də elə gündüz kimi ciddi şəkildə gözləyərsən. Deməli, məsələ bunda deyil, gecə lazımi rəsmi hökmü çıxara bilmirsən, istər-istəməz gecələr işə daha çox şəxsi baxımdan yanaşmağa meyilli olursan, ərizəçinin dediklərinə lazım olandan da çox inanırsan, rəsmi mühakimələrə vəziyyətlə əlaqəsi olmayan tamam yad fikirlər, camaatın dərdi-səri də qarışır. Ərizəçilərlə məmurlar arasındakı rəsmi sədd zahirən nə qədər möhkəm olsa da, gecələr xeyli laxlayır, adətən bir tərəf sual, digər tərəfsə cavab verməli olduğu halda bir də görürsən ki, çox qərribə tərzdə rollar dəyişir.

Katiblər, hər halda vəzifələrinə görə belə şeylərə xüsusi duyumları olan adamlar, ən azı bu fikirdədir. Ancaq gecə dindirisləri zamanı bu ziyanlı təsiri onların özləri də hiss eləmir, bu barədə rəsmi dairələrdə çox söhbət gedib; əksinə qəsdlə özlərini əvvəlcədən buna hazırlayırlar və nəhayət, elə fikirləşirlər ki, bununla yaxşı nəticələrə nail olurlar. Lakin sonralar protokolları oxuyanda işlərinin göz qabağında olan zəif tərəfinə təəccüblənməyə bilmirsən. Çoxusu da heç bir əsas olmadan ərizəçinin xeyrinə buraxılan səhvlərdir, bunları da əsasnaməyə görə adi yolla düzəltmək mümkün deyil. Əlbəttə,

nəzarət orqanları onu haçansa yoxlayıb düzəldir, ancaq bunun yalnız qanuna xeyri olur, daha ərizəçiyə ziyan dəymir. Məgər bu vəziyyətdə katiblərin şikayətləri ədalətli deyilmi? – K. bir-iki anlığına çimiri ənə bilmişdi, indi mürgüsünə yenidən haram qatmışdılar. “Bunlar nəyə lazımdır? Nəyə lazımdır axı bunlar?” – öz-özündən soruşub ağırlaşmış göz qapaqlarını azca qaldırdı, çətin məsələləri onunla müzakirə edən Bürqelə məmur kimi yox, yuxusuna haram qatan və niyə belə elədiyindən özünün də başı çıxmayan mənasız bir şey kimi baxdı. Öz düşüncələrinə qapılmış Bürqelsə qımışdı, sanki K.-ni azca çaşdırıb azdırmağa müyəssər olmuşdu. Lakin bununla belə onu təzədən doğru yola qaytarmağa hazır idi. – Hə, – dedi, – bu şikayətlərə qeydsiz-şərtsiz haqq qazandırmaq da olmaz. Dindirilişlərin gecə keçirilməsi barədə heç yanda yazılı qayda-qanun yoxdur, ondan boyun qaçırsan, göstərişi pozursan, lakin müəyyən münasibətlər, işin başdan aşması qəsrdəki məmurların məşğulluğu, qəsrdən aralanmağın çətinliyi, ərizəçilərin dindirilişinin ilkin təhqiqatların başa çatdırılmasından sonra aparılmasına dair mövcud sərəncam, bu və buna bənzər başqa amillər gecə dindirilişlərini qaçılmaz bir məcburluğa çevirmişdir. Əgər məcburiyyətə çevrilibsə, hər halda mən belə deyirəm, deməli, dolayısı da olsa, ən azı bu, hansı göstərişinsə nəticəsidir və gecə dindirilişlərinin mahiyyətinə ağız büzmək, təbii ki, bu yerdə mən bir balaca şişirdirəm, ona görə elə şişirtmə kimi də deyəcəyəm, bəli, buna ağız büzmək elə birbaşa göstərişlərin özünə ağız büzmək demək olardı.

Ancaq bir şeyi də etiraf etmək gərəkdir ki, katiblər elə həmin göstərişlər daxilində gecə dindirilişlərindən imkanca kənar qalmağa və bununla bağlı ortaya çıxıb biləcək yamanlıqlardan sığortalanmağa çalışmışdılar, özü də bu imkandan geninə-boluna istifadə edirlər. Onlar elə dindiriliş materiallarına baxırlar ki, onun istənilən mənada az qorxusu olsun, dindirilişdən qabaq özlərini min cür sınaqdan keçirirlər və əgər sınağın nəticəsi tələb edirsə, lap son anda qəbuldan boyun qaçıırırlar, əsil dindirilişə başlamazdan əvvəl bəzən ərizəçini on-on beş dəfə yanlarına çağırırlar, çox vaxt da öz yerlərinə belə məsələlərdən o qədər də başı çıxmayan, ona görə də işi həddən artıq asanlıqla apara bilən başqa işdaşlarını göndəririlər, dindiriliş ən azı ya gecənin əvvəlinə, ya da sonuna salırlar, arada isə öz işlərini görürlər, çoxlu belə tədbirlərə əl atırlar, bu katiblər asanlıqla quyuq ələ vermirlər, nə qədər də dəyməduşər olsalar, bir o qədər də keçilməzdirlər. — K. yuxulamışdı, əslində isə bu heç yuxu da deyildi, Bürqelin dediklərini bəlkə də bayaqkı yorğun ayıqlığından daha yaxşı eşidirdi, qulağı hər kəlməni sözbəsöz alırdı, lakin ağırlaşmış şüuru itmişdi, özünü sərbəst hiss edirdi, onu saxlayan daha Bürqel deyildi, özü hərdən dövdənib Bürqeli tapırdı, hələlik dərin yuxuya gömülməmişdi, lakin asta-asta batmaqdaydı. Daha heç kəs bunu qoparıb ala bilməzdi. Ona elə gəlirdi ki, özünün ən böyük qələbəsinə çaldı və camaat da bu qələbəni qeyd etməyə toplaşdı, ya özü, ya da bir başqası şampan qədəhini bu qələbənin şərəfinə qaldırıb. Söhbətin nədən getdiyini hamı bilsin deyər döyüşü də, qələbəni də bir daha təkrar etdilər, ya da bəlkə heç təkrar etmədilər, yalnız indi baş tutdu və haçansa əvvəllər bayram etmişdilər, indi yenə də davam edirdilər, çünki onun uğurlu sonluğuna tam əmin idilər. Yunan allahlarının heykəlinə oxşayan lüt katiblərdən birini K. məğlub etmişdi. Yaman məzəliydə, yenilməz duruşlu katibin K.-nin zərbələri altında qorxub dalı-dalı çəkilməsinə, düşünləyib yuxarı qaldırdığı əliylə açıq yerlərini örtməyə çalışmasına və hər dəfə ləngiməsinə K. yuxuda həzin-həzin gülümsəyirdi. Döyüş uzun çəkmədi; K. addım-addım, özü də çox iri addımlarıydı, qabağa gəlirdi. Ümumiyyətlə, döyüş idi ki? Heç ciddi müqavimət göstərən də yoxuydu, hərdən bir katibin cüyültüsü eşidilirdi. Bu yunan allahı qıdıqlanan qız kimi cüyüldəyirdi. Axır ki, aradan çıxdı, K. böyük bir otaqda tək qaldı, döyüşə hazır vəziyyətdə geri qayıdıb rəqibini axtardı; ancaq meydanda heç kəs yoxuydu, camaat da dağılmışdı, yerdə yalnız çiliklənmiş şampan qədəhi vardı. K. onu ayağı altında xıncımladı. Şüşə qırıqları ayağına batdı, diksinib oyandı, yuxudan kəm durğuzulmuş körpə uşaq tək üz-gözünü turşutdu. Ancaq buna baxmayaraq, Bürqelin açıq sinəsini görən kimi yuxudakı mənzərə beynindən

keçdi: bu da sənin yunan allahın! Qopar onu sal yerə. – Lakin ehtiyat tədbirlərinə baxmayaraq, yenə də, – Bürqel dedi, fikirli-fikirli üzünü tavana tutdu, sanki yadına nəsə bir misal salmaq istəyirdi, amma tapa bilmirdi, – lakin ehtiyat tədbirlərinə baxmayaraq, yenə de ərizəçilər üçün imkan var, gecələr katiblərin zəifliyindən istifadə etsinlər, ancaq bir şərtlə ki, görək zəiflik edirləmi. Əlbəttə, bu çox nadir, düzünə qalsa, heç ələ düşən imkan deyil. Ancaq o vaxt ola bilər ki, ərizəsi gecənin tən yarısında xəbərsiz-filansız özünü onun yanına salmış, bəlkə də təəccüblənəcəksiz ki, lap əlçatarda olsa belə, bu, nadir hallarda baş tuta bilər. Hə də, buranın qayda-qanunlarıyla tanış deyilsiz axı.

Lakin idarə işinin təşkilindəki tamlıq nəzərinizə çatdırmamış olmaz. Həmin tamlığın nəticəsidir ki, müəyyən məramı olan, ya da başqa səbəbdən dindirilməyə çağırılan hər kəs elə o an, tərəddüd etmədən çox vaxt məsələni özü üçün dəqiqləşdirməmiş, heç ondan düz-əməlli xəbər tutmamış idarənin dəvətini alır. Ancaq bu dəfə onu dindirmirlər, çox vaxt hələ dindirmirlər, çünki adətən məsələ yetişməmiş olur, lakin dəvətini alıbsa, deməli, xəbərsiz gələ bilməz, uzaqbaşı vaxtsız gələr, belə olanda da qəbulun gününü, saatını dəqiqləşdirirlər, o da öz vaxtında gəlir, amma bir qayda olaraq onu bu dəfə də geri qaytarırlar, belə şeyin daha o qədər çətinliyi olmur; ərizəçinin əlindəki dəvət, kitablarda aparılmış qeydlər katiblər üçün həmişə bəs eləməyə də, hər halda güclü müdafiə silahıdır. Bu, hər şeydən öncə işini yaxşı bilən katiblərə aiddir, lakin istənilən adam gecəyarısı qəflətən istədiyi katibin yanına düşə bilər. Ancaq heç kəs bunu eləməz, çünki tamam mənasız şeydir. İlk növbədə bu öz işini yaxşı bilən katibləri acıqlandırır, biz katiblər iş sarıdan öz aramızda gözü-götürməzlik eləmirik, çünki hərənin çiyində həddən artıq ağır, hər cür xırdalıqdan uzaq bir yük var, lakin ərizəçilərin səlahiyyətimizi pozmasına heç cür dözmə bilmirik. Çoxları məsələni ona görə udur ki, səlahiyyətli katibin yanında nəyəsə nail olmayacağımı görüb naşının yanına düşməyə çalışır. Bu cəhdlər bir də ona görə uğursuzluqla qurtarır ki, lap gecə birtəhər yanına düşsən də və naşı katib istəsə də, o adama kömək edə bilmir, çünki həmin iş səlahiyyəti çatmır, lap qarışmaq istəsə də, uzaqbaşı adi vəkil kimi qarışa bilər, əslində bir az da ondan az, çünki buna vaxtı qalmır, məhkəmənin gizli yollarını hər bir vəkildən yaxşı bildiyinə görə lap bir şey eləyə bilsə də, yaxşı beləd olmadığı işlərə qoşmağa sadəcə vaxt tapa bilmir, gündəndən bircə anı da buna sərf etmək istəmir. Bunları bilə-bilə kim öz gecəsindən keçib naşı katibə vaxt sərf edər, həm də ərizəçilərin ayrı dərdi-səri də var axı, öz gündəlik işlərindən başqa, həm də müvafiq idarələrin dəvətinə, çağırışına əməl edəndə boş vaxtları qalmır, doğrudur, ərizəçinin “boş vaxtı” anlayışıyla katibin “boş vaxtı” anlayışı tamam ayrı-ayrı şeylərdir.

K. gülümsəyib başıyla təsdiqlədi, indi elə bildi hər şeyi dəqiq başa düşür, ona görə yox ki, bunların çoxusu özünə aid idi, ona görə ki, bir-iki dəqiqədən sonra yuxulayacağına, bu dəfə uyğusuz, maneəsiz, doyunca yatacağına arxayın idi; bir yandan səlahiyyətli katiblərin, bir yandan da naşı katiblərin, arasında və boş vaxtı olmayan ərizəçilər kütləsinin qarşısında dərin yuxuya gedib canını bu yolla onların əlindən qurtaracaq. Bürqelin özünü yuxuya vermək üçün havayıcı layla çalan bu sakit, özündən razı səsinə K. elə öyrəşmişdi ki, indi bu, maneəçilikdən çox, yuxu gətirirdi. “İşlə, dəyirman, işlə”, – öz-özünə dedi, “indi sən yalnız mənə işləyirsən” barmaqlarıyla alt dodağını oynadan Bürqel söhbətinə ara vermək istəmirdi. – Bəs o adımı tutduğumuz, – deyib gözlərini bərəltədi, boğazını irəli uzatdı, sanki əzablı səfər yolundan sonra gözəl bir mənzərəyə yaxınlaşırdı, – bəs o adımı tutduğumuz nadir, demək olar heç vaxt ələ düşməyən imkan hayandadır? Sırr səlahiyyət qaydalarındadır. Əslində heç də elə deyil, bu boyda canlı təşkilatda ola bilməz ki, hər işdən ötrü bir nəfər səlahiyyətli katib saxlayasan.

Yalnız bircə nəfər ali səlahiyyətə malik olur, çoxları isə qismən, xırda-para işlər üçün səlahiyyətli sayılır, ön baş işçi olsa belə, kim təkcanına o boyda işin öhdəsindən gələr, lap xırda işlər də daxil olmaqla o qədər sənədi öz yazı masasının üstünə yığar? Əslində ali səlahiyyət barədə dediklərimdə də bir mübaliğə var. Məgər səlahiyyətin özündə elə hər şey cəmləşməyibmi? Məgər hər şeyi işdən yapışma həvəsi həll etmirmi? Məgər bu həvəs həmişə eyni olmurmu? Həmişə tam gücündə fəaliyyət göstərmirmi? Bütün işlərdə fərq tək cə katiblər arasında ola bilər, həvəsdə yox, katiblər arasında da fərq nə qədər desən; əgər tələb gəlsə ki, öz cüzi səlahiyyətiylə hər hansı bir işə baxsın, heç biri geri duran deyil. Hər halda zahirən düzənli qəbul şəraiti yaradılmalıdır, belə olanda ərizəçilərin rəsmən müraciət etdiyi məsələylə bağlı olan katib özünü qabağa verir. Lakin bu, həmin iş üçün tam səlahiyyətli adam olmaya da bilər, bunu idarə, xüsusilə də onun ani ehtiyacları müəyyənləşdirər. Hə, belə-belə işlər. Cənab yerölçən, belə bir imkanı indi özünüz təsvir edin: ərizəçilərdən kimsə sizə danışdığım bu qədər maneənin qarşısında müvafiq işə müəyyən səlahiyyəti olan bir katibi yenə gecə yarı narahat edir. Belə bir imkanın olacağını qəti təsəvvürünüza gətirə bilməzdiniz, hə?

Məmnuniyyətlə inanıram. Heç təsəvvürə gətirməyə ehtiyac yoxdur, çünki belə şey ömründə ola bilməz. Həmin ərizəçi gör necə qəribə, necə xüsusi ölçülü xırda, cəld toxum olmalıdır ki, bu cür dar ələyin gözündən keçə bilsin? Sizcə, heç cür baş tutan haqq-hesab deyil, hə? Tam haqlısız, qəti baş tutan deyil. Lakin gecənin birində – buna kim zəmin ola bilər? – bir də gördün alındı. Dost-tanış arasında eləsinə tanımıram ki, belə şeyin şahidi olsun, ancaq bu hələ hər şey demək deyil, burda çalışan başqa katiblərlə müqayisədə mənim dostum azdır, bundan başqa, kim əmindir ki, başına belə bir iş gəlmiş katib onu boynuna alacaq, hər halda bu, şəxsi, müəyyən mənada da rəsmi biabırçılıq sayılan ciddi məsələdir. Ancaq bununla belə təqribən öz təcrübəm əsasında deyə bilərəm ki, söhbət nadir, yalnız şayiələrə əsasən mövcud olan, başqa dəlillərlə heç cür təsdiqlənməyən şeylərdən gedir və bundan qorxmaq məsələni həddən artıq şişirtmək demək olardı. Hətta lap gerçəkdən olsa belə, inanın mənə, onu zahirən elə asanlıqla zərərsizləşdirib sübuta yetirmək olar ki, buna yer üzündə meydan qalmadığına heç kəs şübhələnməz. Hər halda ondan qorxub başını yorğanın altına soxmaq, üzünü açıb ətrafına baxmamaq da bir kişilik deyil. Həmin ehtimal lap birdən gerçəkləşsə belə, bu o deməkdirmi ki, artıq hər şey əldən çıxıb? Əksinə. Nəyinsə əldən çıxmasının özü ən böyük ehtimaldır. Doğrudur, əslində ərizəçinin otağa düşməsi pis faktdır.

Adamın ürəyini sıxır. Nə qədər müqavimət göstərə bilərsən? Bunu özündən soruşsan da, bilirsən, əslində heç bir müqavimət ola bilməz. Gərək vəziyyəti özünüz düzgün təsəvvür edəsiniz, ömründə görmədiyən, həmişə gəlişini gözlədiyən, özü də əsil yarığı ilə gözlədiyən, əlçatmaz təsəvvür etdiyən ərizəçi oturur qabağında. Artıq elə o lap oturuşuyla səni çağırır ki, kasıb həyatına müdaxilə edəsən, orda öz malın kimi geninə-boluna əlləşəsən və əbəz tələblərindən sən də onunla bərabər iztirab çəkəsən. Sakit gecədə edilən belə bir çağırışdan boyun qaçıрмаq mümkün deyil. Arxasına düşüb gedirsən və əslində rəsmi şəxs olduğun yadından çıxır. Bu elə bir vəziyyətdir ki, kiminsə xahişini yerə salmaq ən müşkül məsələyə çevrilir. Əslinə baxsan, özün də çaşıb qalırsan; lap düzünə qalanda isə özünü çox xoşbəxt sayırsan. Ona görə çaşıb qalırsan ki, öz arxasızlığını hiss edirsən: oturub ərizəçinin xahişini gözləyirsən və bilirsən ki, dedimi, gərək yerinə yetirəsən, lap görsən də ki rəsmi qanunları açıqca pozur, yenə yetirməlisən; təcrübəndə rastlaşdığın ən pis şey də, görünür, elə budur. İlk növbədə də ona görə ki – başqa şeyləri nəzərə almasaq – bütün məsuliyyəti bir anlığa öz boynuna götürüb mövcud sədləri aşırırsan, öz səlahiyyətini artırırırsan. Tutduğumuz vəzifəyə görə bizə elə səlahiyyət verilir ki, bu qəbildən olan xahişləri yerinə yetirək, lakin ərizəçilərin gecə gözü yanımda olması rəsmi gücümüzü müəyyən mənada artırır, öz sahəməizə aid olmayan işlərə də girişirik; onu, hətta axıra da çatdırırıq. Gecə ərizəçiləri meşə quldurları kimi bizdən elə qurbanlar tələb edirlər ki,

başqa vaxt buna ömründə hə demirik; yaxşı, tutaq ki, ərizəçi yanında olanda belədir, o sənə güc verir, məcbur edir, ruhlandırır, sən də gözünü yumub hər şeyə razı olursan; bəs sonrası necə olur, elə ki hər şey arxada qalır, ərizəçi şad-xürrəm səni tərk edir, sən də özün-özünlə qalırsan və qanunu pozduğunu görüb ancasızlaşrsan – yox, bunu təsəvvürə gətirmək çətindir! Ancaq buna baxmayaraq, biz yenə də özümüzü xoşbəxt sayırıq. Xoşbəxt adam özünə necə qəsd edərmiş! Biz çalışıb həqiqi vəziyyəti ərizəçidən gizlədə bilərdik.

Axı o öz yanından heç nə hiss eləyən deyil. Elə fikirləşir ki, yorğunluq və məyusluqdan tamam yorğunlaşmış, laqeydləşmiş halında keylikdən, təsadüfdən istədiyi otağa yox, bir başqasına düşüb, indi də tamam bixəbər oturub öz düşüncələriylə, çaşqınlığıyla, yorğunluğuyla məşğuldur, işdir, ümumiyyətlə, məşğuldursa. Onu belə vəziyyətdə qoyub getmək olmazdımı? Olmaz. Xoşbəxt adam gərək çənəsini boşaldıb hər şeyi ona başa salsın. Gərək canına cəfa basıb olanları, onları hansı səbəbdən baş verdiyini, belə bir imkanın necə təkrarsız, nadir, böyük və əvəzsiz olduğunu ona ətraflı izah edəsən, gərək göstərsən ki, necə olur, ərizəçi hər bir canlı məxluqun düşə bilmədiyi belə köməkə bir vəziyyətə düşür, hə, cənab yerölçən, gərək aydınlaşdırasan ki, istəyirsə, necə özünü ələ ala bilər, hər şeyin öhdəsindən necə gələ bilər, gərək başa salasan ki, xahişini birtəhər çatdırmaqdan başqa, onun ayrı çarəsi qalmayıb, onun can atdığı məsələnin həlli isə artıq hazırdır, görək bütün bunların hamısını ona göstərsən; məmur üçün ən çətini də elə budur. Bunları da edəndən sonra, cənab yerölçən, ortaya daha vacib bir məsələ çıxır, gərək hər şeylə barışıb gözləyəsən.

K. yörəsindəki olaylardan qopub yuxuya getmişdi. Çarpayının söykənəcəyinə qoyduğu sol qolunun üstünə endirdiyi başı indi sürüşüb düşmüşdü, ağırlığından aşağı sallanmışdı; yuxarıdakı əli daha onu saxlamırdı. İstər-istəməz özünə yeni dayaq vermək üçün sağ əliylə çarpayığa dirəndi, bu vaxt bilmədən Bürqelin yorğanın altından çölə çıxmış ayağından yapışdı. Narahatçılığına baxmayaraq, Bürqel ayağını geri çəkmədi.

Elə bu vaxt yan divarı tap-turupla döydülər. K. diksinib yuxudan ayıldı, divara baxdı.

– Yerölçən orda deyil? – Kimsə soruşdu.

– Burdadır, – deyib Bürqel ayağını K.-nin əlindən çıxartdı, birdən uşaq çılğınlığıyla dümdüz düzəldi.

– Onda qoy bura gəlsin!

– Erlanqer, – Bürgel pıçıltıyla dilləndi, Erlanqerin qonşu otaqda olmasına heç təəccüblənmədi də. – Tez olun, gedin, hirsələnir, çalışın, hirsini soyudun. Maşallah yaxşı yatır, biz isə yaman bərkədən danışırıdız; bəzi məsələlərdən söhbət düşəndə adam özünü, səsini yığışıra bilmir. Tərpənin də, deyəsən, yuxudan ayıla bilmirsiniz. Gedin, nəyi gözləyirsiniz axı? Yox, yuxulu olduğunuza görə üzr istəməyə ehtiyac yoxdur, niyə də istəyəsiniz axı? İnsan gücünün də müəyyən həddi var, ya yox?! Bu həddin çox vaxt tez tükənməsinə sən neyləyə bilərsən, mən neyləyə bilərəm? Xeyr, heç kəs heç nə eləyə bilməz. Həyat özü onu öz axarında düzəldib tarazlığı saxlayır. Bu çox elə, təsəvvürəgəlməz dərəcədə əla düzümdür, digər tərəfdənsə adamın ürəyini açmır. Yaxşı, gedin, bilmirəm bu nə görkəmdir sizdə. Çox tərəddüd etsəniz Erlanqer mənim üstümə düşəcək, mənə bunu qəti istəmirəm. Gedin də; kim bilir, sizi orda nə gözləyir, bizdə hər addımbaş adamın üzünə bir qapı açılır. Təbii ki, elə imkanlar da var, onlardan istifadəyə ürək eləmirsən, elə işlər də var ki, xarici təsirdən yox, elə öz-özündən uçulub tökülür. Hə, təəccüblüdür. Nə isə, çalışıram, azca gözümə yuxu getsin. Artıq saat beşdir, indicə səs-küy başlayacaq. Bircə siz çıxıb getsəydiz!

Şirin yuxudan qəflətən ayıldığından tamam keyləşmiş, gözlərindən hələ də yuxu tökülən, axşamdan dinclik tapmadığına görə bütün bədənini sızıldayan K. ayağa durmağı kəsdirə bilmirdi, əlini alnına qoyub dizinin üstünə baxırdı. Hətta Bürqelin ardı-arası kəsilməyən təkidləri də onu yerindən qaldırır göndərmək iqtidarında deyildi, onu getməyə təhrik edən yalnız bundan sonra bu otaqda qalmağın tam mənasızlığını dərk etməsi oldu. Otaq ona tamam viranə göründü. İndimi belə oldu, ya çoxdanını beləydi, kəsdirə bilmədi. Ancaq buna əmin olması başlıca məsələlərdən biriydi; asta-asta gülümsəyib ayağa durdu, hara gəldi dəydi, çarpayıya, divara, qapıya söykənə-söykənə sağolsuz-filansız çölə çıxdı, sanki Bürqellə çoxdan vidalaşmışdı.

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

Əgər Erlanqer qapıda dayanıb ona işarə verməsəydi, K. bəlkə də laqeydliklə yanından ötüb-keçəcəkdə. Erlanqer başala barmağıyla birçə dəfə yüngülcə işarə verdi. Deyəsən, getməyə hazırlaşdı, əynində xirtdəyə qədər düymələnmiş gödək yaxalıqlı kürk vardı. Nökər əlcəyini və dəri papağını hazır tutmuşdu.

– Gərək çoxdan gələydiz, – Erlanqer dedi. K. üzrxahlıq eləmək istədi. Erlanqer yorğun-yorğun gözlərini yumub bildirdi ki, ehtiyac yoxdur. – Söhbət bilirsiz, nədən gedir, – sözüənə davam etdi. – Bufetdə əvvəllər Frida adlı birisi işləyirdi; yalnız adını bilirəm, özünü tanımıram, çünki mənə o qədər də maraqlandırmır. Həmin Frida hərdən bir Klamma pivə gətirərmiş. İndi, deyəsən, orda başqası işləyir. Təbii ki, bu dəyişikliyin heç kəsə ziyanı-xeyri yoxdur, xüsusilə də Klamma. Ancaq adamın işi çoxaldıqca, Klammanın işi də, məşallah, başından aşır, böyür-başındakılara müqavimət göstərməyə gücü çatmır, buna görə də ən xırda dəyişiklik cüzi işlərdə də ciddi maneəçiliyə çevrilir. Yazı masasındakı xırda dəyişiklik, uzun müddət orda yapışb-qalmış ləkənin götürülməsi, bütün bunların hamısı yeni süfrəçi qız kimi adama mane ola bilər. Doğrudur, başqalarına istənilən işdə mane olan belə xırdaşlıqların heç biri Klamma təsir eləmir; bundan heç söhbət də ola bilməz. Ancaq yenə də borcumuzdur, Klammanın rahatlığını elə qoruyaq ki, onun üçün mövcud olmayan, lakin bizə mümkün maneə kimi görünən əngəllikləri – təbii ki, bu cür maneə nə olub, nə də olacaq – aradan qaldıraq. Belə əngəllikləri onun özünə, işinə görə yox eləmirik. Özümüzə görə, öz vicdanımızın tələbiylə, öz dincliyimizin xatirinə ortadan götürürük. Ona görə də həmin Frida təcili bufetə qayıtmalıdır, bəlkə geri dönməsiylə o da əngəllik edəcək, deməli, onda yenə geri göndərərək, hələlik sə mütləq geri qayıtmalıdır. Mənə dediklərinə görə siz onunla yaşayırınsız, onun üçün də çalışın tez qayıtsın. Belə işdə şəxsi duyğulara üstünlük vermək yersizdir, buna qəti şübhəniz olmasın, odur ki, məsələnin dərinliyinə varmaq istəmirəm. Bu xırda işdə etimadımızı doğruldacağınızın gələcək irəliləyişinizə təsiri olacağını deyirəmsə, deməli, lazım olandan artıq hərəkət eləyirəm. Demək istədiklərim bu qədər.

Başını sinəsinə endirib K. ilə vidalaşdı, nökrin uzatdığı dəri papağı geyinib onunla bərabər iti addımlarla, azca da taytaya-taytaya dahlizlə aşağı endi.

Burda hərdən adama elə əmrlər verirdilər ki, onları asanlıqla yerinə yetirmək olurdu, ancaq bu dəfəki K.-nı açmırdı. Ona görə yox ki, əmr Fridaya aid olmaqla həm də hökmlüydü və K.-ya xeyli gülünc görünmüşdü, əksinə, başlıcası ona görə ki, bu əmrdə o, indi-yəqədərki zəhmətinin puça çıxdığını aşkarca görürdü. Ondan xəbərsiz də əmrlər verirdi, xeyirli, xeyirsiz, xeyirlilərin özündə də güman ki,

son olaraq xeyirsiz bir toxum yatırdı, hər halda hamısı başı üstündən edilirdi və bu işə qarışmaq, ya da onların ağzını yummaq, öz səsinə ucaltmaq üçün tutduğu vəzifə kifayət etmirdi, xırdaydı. Erlanqer də səni yaxın buraxmırsa, neyləmək istəyirsən? Lap yaxın qoysa da, nə deyəsisən ki? Düzdür, K. anladı ki, yorğunluğu bu gün ona indiyə qədərki səmərəsiz münasibətlərin hamısından daha çox ziyan vurmuşdu, bəs niyə canının sağlamlığına arxayın olan, həmin inamla yola çıxan bir adam bir-iki əlverişsiz günə, bircə gecənin yuxusuzluğuna dözə bilməmişdi, bəs niyə heç kəsin yorulmadığı bu yerdə özünü belə üzgün, yorğun hiss etmişdi? Halbuki başqaları nə qədər yorulsa da, görülən işlərə bunun qəti təsiri olmurdu, bəli, görünür, bu onları daha da ruhlandırır. Bundan da belə bir sonuca gəlmək olardı ki, onların yorğunluğu K.-nin yorğunluğundan tamam seçilirdi. Onlar, görünür, sevinc gətirən işdən sonra yorulurlar; zahirən yorğunluq kimi görünən şey əslində pozulmaz rahatlıq, pozulmaz dinclik idi. Günorta üstü azca yorulurdularsa, bu da günün xoşsur, doğəl axarından irəliləyirdi. “Buradakı ağalar üçün deyəsən, həmişə günortadır,” K. öz-özünə demişdi.

İndi saat beşdə hər yandan, dəhlizin sağından-solundan həyatın qaynaşması da bunu təsdiq edirdi. Otaqlardakı bu gürultuda yüksək şənlikdən bir nişanə vardı. Bu sə-s-küy gah səfərə hazırlaşan uşaqların şaqraq gülüşünə, gah da hindəki toyuq-cücənin çaxnaşmasına, onların açılan səhəriə qovuşuqdan törəyən sevincinə bənzəyirdi, hətta cənablardan biri haradasa xoruz səsi çıxarırdı. Doğrudur, dəhlizdə hələlik heç kəs yoxuydu, ancaq qapılar hərəkətə gəlmişdi, hansısa tez-tez açılır, tələsik də bağlanırdı, qapıların bu cür açılıb-örtülməsindən cırıltı dəhlizi başına götürmüşdü, tavana qədər qalxmayan divarın təpəsindən adda-budda pırpızlı başların çıxdığı, tezəcə də yox olduğu K.-nin nəzərindən qaçmadı. Lap o yandan nöqərlərdən kimsə içində sənəd olan balaca arabani ağır-ağır sürüb gətirirdi. Yanınca bir nöqər də gəlirdi, əlində siyahı vardı, onunla qapıların nömrələrini və sənədlərini tutuşdururdu. Araba qapılardan çoxunun yanında dayanırdı, adətən elə bu vaxt qapı da aralanırdı və bura aid olan sənədlər – hərdən lap bircə vərəqdən ibarət olurdu, belə hallarda da otaqla dəhliz arasında kiçik bir mükəlimə başlayırdı, yəqin nöqəri danlayırdılar – içəri ötürürdülər. Qapı açılmayanda sənədləri səliqə ilə astanaya qoyurdular. Belə hallarda K.-ya elə gəlirdi ki, ətrafdakı qapıların tərpənişi kəsmək bilməyəcək, çünki sənədlər orada paylanıb qurtarsa da, onların açılıb-örtülməsi getdikcə güclənirdi. Bəlkə başqaları astanaya qoyulmuş, məlum olmayan səbəblərdən hələ də götürülməmiş sənədlərə acgözlüklə tamaşa edirdi, anlaşı bilmirdilər ki, onlara sahib durmaq üçün yalnız qapını açmaq lazımdır, ancaq nədənsə eləmədilər; ola bilərdi ki, götürülməyən sənədləri sonralar başqa cənabların arasında bölüşdürsünlər, o adamların arasındakı ki, indi öz qapılarının ağzında dayanıb tez-tez bura qoyulmuş kağızlara baxır, onların astadan götürülməməsinə əminlik qazanandan sonra aradan çıxmaq ümidini ölçüb-biçirdilər. Əslinə qalsa, astanadan götürülməyən sənədlər əksər halda iri bağlamalar idi və K. özlüyündə belə kəsirdi ki, onların lovğalığından, ya da acıqdan, yaxud da işdaşlara ürək-dirək verən haqlı ərkəyanlıqdan götürümlər. Onun bu gümanını bir şey də gücləndirirdi ki, hərdən ora baxmayanda bayaqdan adamın gözünü deşən kisəni qəflətən, tələsik dartıb apardılar, qapı da daha əvvəlki kimi tərpənmirdi, sanki yan-yörədəkilər də sakitləşirdi, elə bil daimi maraq doğuran bu əşyanın axır ki yoxa çıxmasına ya sevinirdilər, ya peşman olmuşdular, ancaq sonradan yenə də tədricən hərəkətə gəlirdilər.

K. bunlara təkəcə maraqlı yox, həm də daxili yanğından baxırdı. Bu qatqarışıqda özünü rahat hiss edirdi, lazımi məsafəni gözləyə-gözləyə ora-bura baxıb nöqərləri izləyirdi, onların iş bölgüsünə tamaşa eləyirdi, onlar da öz növbəsində tez-tez qaşlarını dartır, başlarını aşağı salıb üz-gözlərini turşudur, çönüb onun arxasınca baxırdılar. Paylanış da irəlilədikcə dolaşıq düşürdü, ya siyahı düz gəlmirdi, ya da nöqər sənədləri düz-əməlli ayırd edə bilmirdi, yaxud da məmurlar başqa sənədlər tapıb cürbəcür bəhanələr gətirirdilər; hər halda bəzi bölgüləri geri göndərməli oldular; araba arxaya döndü, qapının

dalından sənədlərin geri qaytarılmasını müzakirə etdilər. Müzakirənin özü də çətinliklərlə doluydu, ancaq söhbət sənədlərin qaytarılmasından gedəndə tez-tez elə olurdu ki, bayaq az qala dabanından çıxarılan qapılar indi adamın üzünə açılmaq istəmirdi, sanki məsələdən tamam bixəbər idilər. Əsl çətinliklər də elə bundan sonra başlayırdı. Sənədlərin ona çatacağını güman edənlər tamam haldan çıxırdılar, otaqlarda qalmaqal salırdılar, əllərini əllərinə vururdular, ayaqlarını yerə döyürdülər, qapının arasından hansı sənədinse sayını dəhlizə qışqırırdılar. Belə hallarda arabanın yanında heç kəs tapılmırdı. Nökərlərdən biri özündən çıxmış məmuru sakitləşdirməklə məşğul olurdu, o birisi isə sənədi qaytarmaq üçün bağlı qapının qarşısında əlləşib-vuruşurdu. Hər ikisinin vəziyyəti ağrıydı. Özündən çıxmış məmuru nə qədər sakitləşdirmək istəsələr də, ipə sapa yatmırdı, nökərin boş-boş danışqlarına qulaq asa bilmirdi, ona təsəlli yox, sənəd lazıymıydı, belə məmurlardan biri hətta əlüzyuayanın suyunu yarıqdan nökərin təpəsinə tökdü. Vəzifəcə nisbətən böyük nökərin vəziyyəti daha ağrıydı. Həmin məmur, ümumiyyətlə, danışığa girirdisə, işgüzar müzakirə başlayırdı, bu zaman nökər öz siyahısına, məmursa geri qaytarmalı olduğu, lakin hələlik əlindən vermək istəmədiyi və nökərin güc-bələ küncünü gördüyü sənədlərə, bir də özünün qeydlərinə istinad edirdi. Nökər də yeni-yeni sübutlar tapmaq üçün maili dəhlizdə öz-özünə diyirlənib bir az qabağa getmiş arabanın dalınca qaçmalı, ya da sənədləri iddia edən o biri cənabın yanına gedib onların indiyə qədərki sahibinin irəli sürdüyü bəhanələri ona çatdırmalı, onun da cavabını bu birisinə qaytarmalı olurdu.

Bu cür sövdələşmələr çox çəkirdi, hərdən razılığa gəlirdilər, məlum olanda ki, dolaşıqlıq düşüb, məmur sənədlərin bir hissəsini qaytarıb verir, ya da onların yerlərini doldurmaq üçün yenilərini alırdı; ancaq hərdən də elə olurdu ki, kimsə tələb olunan sənədlərdən heç nədən imtina edirdi, bilmək olmurdu ki, nökərin sübutlarından sonra cana yığılmaqdanmı, ya da sonu görünməyən sövdələşmədən yorulduğundanmı irəli gəlir, belə olanda o, sənədləri nökərə qaytarmırdı, nə ağılsa edib qəflətən birbaşa dəhlizə elə qamçırlayırdı ki, bağlamanın ipləri açılır, kağızlar da havada uçurdu, onları bir yerə yığmaq üçün nökərlər it əzabı çəkirdilər. Bütün bunların hamısı nökərin sənədlərin, geri qaytarılması barədə yalvarışlarına yerli-dibli cavab almamasının yanında nisbətən sadəydi, bu yalvanşlar zamanı o, bağlı qapının qarşısında dayanıb dil tökər, minnətə düşər, əlindəki siyahını oxuyar, müvafiq sərəncamlara söykənərdi, hamısı da əbəs yerə, otaqdan səs-səmir gəlməzdi, icazəsiz içəri girməyə isə heç cür ixtiyarı yoxuydu. Belə olanda hərdən bu daşürəkli nökərlər də özlərindən çıxırdı, arabanın yanına qayıdıb sənədlərin üstündə oturur, alınlarının tərini silib bir müddət heç nə eləməirdilər, ümitsiz-ümitsiz çıqlarını yellədirdilər. Bu məsələyə hər tərəfdən maraq böyük idi, yan-yörədə pıçıpıç gedirdi, qapılar rahatlanmaq bilmirdi, büründüklərindən təkçə gözləri görünən, bircə an da yerlərində rahat dayana bilməyən adamlar yuxarıdan, divarın başından bu hadisələri izləyirdi. Bu qatqarışıqda K.-nin gözündən bir şey də yayınmadı; həmin vaxt ərzində Bürqelin qapısı bir dəfə də açılmadı, nökərlər dəhlizin bu hissəsindən keçib getsələr də, ona sənəd verən olmadı. Bəlkə yatırdı, əgər beləydisə, deməli, çox sağlam yuxusu vardı, belə deyildisə, bəs niyə ona sənəd vermirdilər? Otaqlardan yalnız bir-ikisini beləcə örtürdülər, görünür, orada yaşayan yoxuydu. Erlanqerin otağında isə, tərsinə, dinclik bilməyən təzə qonaq vardı, görünür, Erlanqeri gecə əməllicə sıxışdırıb çıxarmışdı, doğrudur, dözümlü məğrur duruşuna baxanda bunu demək olmazdı, amma hər halda K.-nin astanada gözləməsi nəyəsə işarəydi.

K. bütün kənar müşahidələrdən dönüb təkrarən nökərin üstünə qayıdırdı: ayrı vaxtlar başqa nökərlər barədə, onların fəaliyyətsizliyi, dinc yaşayışı, təkəbbürləri haqqında ümumi şəkildə söylənilənləri bu nökərə qəti yaraşmırdı, bəlkə nökərlər arasında, ya da ən ehtimalı, onların içindəki müəyyən dəstələr arasında da müstəsnalıqlar olurdu, çünki burada K.-nin indiyə qədər görmədiyi müxtəlif təbəqələşmələr vardı. Ona ən çox xoş gələn, nökərin əyilməzliyi olmuşdu. Bu balaca, höcət otaqlarda

mübarizədə — sakinlər gözə dəymədiyindən K.-ya çox vaxt elə gəlirdi ki, mübarizə otaqlarla gedir — nökr qəti təslim olmurdu. Doğrudur, yorulurdu, — kim yorulmazdı ki? — amma tezliklə dincini alıb arabadan yerə enir, dişini-dişinə sıxıb sinəsini qabağa verir və alınmaz qapıya yenidən hücumla keçirdi. Bəzən də elə olundu, onu iki dəfə, üç dəfə dəf edirdilər, özü də həddən artıq sadə yolla, öz şeytanı susqularıyla, ancaq buna baxmayaraq, yenə də yenilmirdi. Görəndə ki açıq hücumla heç nəyə nail ola bilməyəcək, başqa yola əl atırdı, əgər K. düzgün başa düşürdüsə, nökr hiylə işlədirdi. Qapıdan aralanırdı, müəyyən mənada imkan yaradırdı ki, susub dincəlsinlər, başqa qapılara yan alırdı, bir azdan yenə geri qayıdırdı, o biri köməkçini çağırırdı, hər şeyi də açıq-aşkar, ucadan deyirdi, sonra da sənədləri bağlı qapının astanasına yığmağa başlayırdı, sanki fikrini dəyişmişdi, doğrudan da məmurdan heç nə götürmək niyyətində deyil, əksinə, ona daha çox sənəd vermək istəyir. Sonra qapıdan aralanırdı, lakin onu gözdən qoymurdu, məmur sənədləri içəri çəkmək üçün həmişəki kimi qapını ustuflla açanda isə bir-iki sıçrayışla özünü ona yetirirdi, ayağını qapı ilə yanovun arasına qoyurdu, məmuru ən azı üzbəüz danışqlar aparmağa məcbur edirdi, bu da adətən, az-çox razılıqla nəticələnirdi. Bu yolla baş tutmayanda, ya qapılardan hansındasa həmin kələk keçməyəndə başqa şeyə əl atırdı. Məsələn, bütün diqqətini sənədlərə sahib duran cənabın üstünə yönəldirdi: özünün cılız, xeyrə-şərə yaramaz köməkçisini, başını aşağı salıb yalnız tapşırılmış işlə məşğul olan o biri nökrə qırağa çəkir, özü həmin cənabla danışmağa başlayırdı, pıçıltıyla, xəlvəti, başını otağa soxa-soxa, yaqin ki, ona nəsə boyun olurdu, yaqin söz verirdi ki, gələn bölgüdə o biri məmur lazımlınca cəzalandıracaq, hər halda tez-tez rəqibin qapısını göstərib gülürdü, əlbəttə, yorğunluğun yaratdığı imkanca. Sonra elə hallar olurdu ki, bir, bəlkə də iki dəfə, bütün cəhdlərdən imtina edirdi, bu zaman K. fikirləşirdi ki, bu, üzgərə, ya da ən azı əsaslandırılmış, köklü imtinadır, çünki nökr kirmişcə yoluna davam edir, ətrafına baxınmadan pərtlənmiş məmurun qalmaqalına dözürdü, yalnız vaxtdan-vaxta gözlərini yumub uzun müddət açmaması onun bu qalmaqaldan bezikdiyini deyirdi. Nəhayət, məmur get-gedə sakitləşirdi; uşağın ara verməyən aqlartısı tədricən kəsikləşən hıçqırtıya keçdiyi kimi onun qışqırtısı da get-gedə kəsik-kəsik olurdu; lakin ortaya tam sakitlik çökəndən sonra hərdən o kəsik bağırtilar eşidilir, ya da həmin qapı xəfifcə açılıb-örtülürdü. Hər halda bir şey tam aydın idi ki, nökr burda da lap düz hərəkət edib. Axıra sakitləşməyən bircə cənab qalmışdı, uzun müddət susmuş, dincini alandan sonra yenidən hücumla başlamış və bu dəfəki həmləsi heç də qabaqkıdan zəif olmamışdır.

Aydınlaşdırmaq olmurdu ki, niyə belə qışqırıp gileylənir, bəlkə də heç sənədlərin bölgüsünə görə eləməirdi. Bu arada nökr öz işini qurtarmışdı; yalnız balaca bir sənəd, əslində xırda bir kağız parçası, qeyd dəftərçəsindən qoparılmış bir vərəq köməkçinin səhlənkarlığından arabadan qalmışdı, indi onu kimə verəcəklərini özləri də bilmirdi. “Bu elə mənim də sənədim ola bilər”, K. öz-özünə fikirləşdi. Axt kəndxuda həmişə bu cür xırda sənədlərdən danışardı, öz gümanınin əsassız, gülməli olduğunu başa düşsə də, o, əlindəki sənədi fikirli-fikirli nəzərdən keçirən nökrə yaxınlaşmaq istədi; bu, o qədər də asan məsələ deyildi, çünki nökr onun niyyətinə əhəmiyyət vermədi, lap işin qaynar çağında da vaxt tapıb K. tərəfə boylanmış, əsəbiliklə, acıqla özündən çıxıb onun duruşuna başını bulamışdı. Yalnız indi, sənədləri paylayıb qurtarandan sonra, deyəsən, K.-nı azca unutmuşdu, qabaqkına nisbətən xeyli laqeydləşsə də — bunu yorulub əldən düşməsindən də görmək olurdu — heç əlindəki kağıza da o qədər əhəmiyyət vermirdi, bəlkə də onu heç oxumurdu, sadəcə özünü elə aparırdı ki, guya oxuyur, bu xırda vərəqi otaqlardakı ağalardan hansına versəydi, ona dünyanı bağışlamış olardı, ancaq belə etmədi, ayrı qərara gəldi, sənəd paylamaqdan canı boğazına yığılmışdı, ona görə də başala barmağını dodağına qoyub köməkçisinə işarə etdi ki, dinməsin, sonra da kağızı cırıq-cırıq edib cibinə soxdu, K. hələlik onun yanına çata bilməmişdi. Bu, K.-nın buradakı idarə işlərində müşahidə etdiyi ilk

intizamsızlıq idi, ya da çox ola bilərdi ki, belə hərəkətin mənasını düzgün başa düşməmişdi. Lap elə intizamsızlıq da olsa, bağışlanmalıydı. Buradakı münasibətlərdə nökr səhsiz işləyə bilməzdi, yığılmış hirs, sıxılmış narahatlıq partlamalıydı və indi özünü xırdaca bir vərəqin cırılmasında göstərirdisə, deməli, o qədər də günah sayı imamalıydı, heç nəylə sakitləşmək bilməyən cənabın səsi də dəhlizdə guruldayırdı, başqa münasibətlərdə bir-biriylə o qədər də səmimi dolanmayan işdaşlar, deyəsən, bu qalmaqala münasibətdə tamamilə eyni fikirdəydilər; tədricən elə alınırdı ki, guya həmin cənab hamının əvəzinə qalmaqal salmağı öz öhdəsinə götürüb və bu hamı da qışqırılıtlarıyla, başlarının işarəsiylə onu fikrindən dönməməyə çağırırdı. Lakin nökr bunu qəti vecinə almırdı, işini axıra çatdırmışdı, arabanın dəstəyinə işarə edib o biri nökrə dedi ki, qulpundan yapışsın və hər ikisi onu çəkib gəldikləri kimi də getdilər, ancaq bu dəfə elə məmnun, elə iti yeriyirdilər ki, qarşılarındakı araba az qala dingildəyə-dingildəyə gedirdi. Yalnız birçə dəfə duruxub geri baxdılar, bu da o vaxt oldu ki, hələ də səsinə kəsməyən cənab – K. indi onun qapısı ağzında vurnuxurdu, əslində nə istədiyini öyrənməyə çalışırdı – qışqırtıdan bir şey hasil olmadığını görmüş, axtarib elektrik zənginin düyməsini tapmış, o cür ağır yükdən azad olduğuna sevinmiş, bağırmaq əvəzinə arası kəsilmədən zəngi çalmağa başlamışdı.

Buna görə də başqa otaqlara deyinti düşmüşdü, deyəsən, onunla həmrəy olduqlarını bildirirdilər, görünür, həmin cənab indiyə qədər hamının çoxdan görmək istədiyi, ancaq naməlum səbəbdən görə bilmədiyi bir iş görürdü. Cənabın yanına çağırmaq istədiyi bəlkə qulluqçular, ya bəlkə də Fridaydı? Amma hər halda çox zəng çalası oldu. Frida Yeremiasa kompres qoyurdu, onu tərlədib sağaltmış olsaydı belə, yenə vaxtı yoxuydu, çünki indi Yeremiasın qoynunda uyuyurdu. Ancaq zəngin o saat təsiri oldu. Artıq mehmanxana sahibinin özü tələsə-tələsə o yandan gəlirdi, adəti üzrə qara paltar geymiş, başdan-ayağa düymələnmişdi. Amma elə bil mənliyi yadından çıxmışdı, əli-ayağı yerə dəymirdi; qollarını yarıya qədər çırmamışdı, deyərdin, onu böyük bir fəlakətə görə çağırıblar, gəlir ki, götürüb bağrına bassın və zəng hər dəfə azca ara verəndə, deyəsən, o da azca diksinir, daha da bərk qaçmağa başlayırdı. Arvadı xeyli ondan aralı arxasınca qaçırdı, o da qolların, geniş açmışdı, ancaq addımlarını həm xırdca atır, həm də nazlanırdı. K. fikirləşirdi ki, qadın gecikəcək, o gələnə kimi sahibkar lazımı tədbirləri görüb qurtaracaq. Sahibkarın qaçışına mane olmamaq üçün divara söykənib ona yol açdı. Lakin sahibkar düz onun yanında ayaq saxladı, sanki elə məqsədi də buydu, həmin vaxt sahibə də özünü yetirdi, hər ikisi danlağı, qaxıncı onun başından aşağı yağdırmağa başladı. K. isə həm yaranmış tələsiklikdə, həm də matlıqda heç nə başa düşmədi, xüsusilə də məmurun zəngi mane olurdu və başqa zənglər də işə düşmüşdü, indi daha ehtiyacdən çalınmırdı, adicə bir oyuna çevrilmişdi, ya da sevindiklərindən, şənliklərindən belə edirdilər. Təsirini dəqiq başa düşmək üçün hər şeyə hazır olduğundan K. sahibkarın onun qolundan tutmasına, onu get-gedə artan qalmaqaldan aralamasına etiraz etmədi, onlar azca aralanan kimi – K. heç arxaya da dönmədi, çünki bir tərəfdən sahibkar, o biri tərəfdən də sahibə birəldən ona nəsə deyirdilər – qapılar taybatay açıldı, dəhliz canlanmağa başladı, canlı, dar küçələrdə olduğu kimi gediş-gəliş artdı, elə bil qarşı tərəfdəki qapılar səbirsizliklə gözləyirdi ki, K. keçib getsin, onlar da içəridəki ağaları, çölə buraxsın; bütün dəhliz boyu hamı var gücüylə yenə də zəngləri basırdı, sanki qələbələrini bayram edirdilər. Yenidən sakit, qarlı həyatə, kirşələrin yanına çatanda K. axır ki nələr baş verdiyini tədricən anlamağa başladı. Nə sahibkar, nə sahibə başa düşməmişdilər ki, necə olub K. belə bir hərəkətə yol verib. “Əslində neyləmişəm axı?” K. elə hey soruşub, ancaq heç cür cavab tapa bilmirdi, çünki onun suçu hər ikisi üçün o qədər aydın idi ki, K.-nin səmimiyyətinə bir qırmaq da olsun inanmaq istəmirdilər. K. getdikcə hər şeyi dərk elədi.

Onun dəhlizdə dayanmağa haqqı yox imiş, olsa-olsa yalnız bufetə qədər gedə bilərmiş, onu da ki mərhəmət göstərsələr, qadağa qoyamasalar! Əgər onu cənablardan kimsə çağırırdısa, yalnız

çağırılan yerdə görünməliymiş və bir şeyi də bilməliymiş ki – nədir, adam deyildimi, ağılı yoxuydumu? – ixtiyarı olmadığı yerdə dayanıb, onu məmurlardan biri, özü də istəmədən, yalnız işlə əlaqədar üzürlü səbəbdən bura çağırır. Ona görə də gərək tezəcə gələydi, dindirilib qurtarandan sonra tələsik də aradan çıxaydı. Məgər orda, dəhlizdə öz artıqlığını hiss eləməmişdimi? Əgər hiss eləmişdisə, bəs onda niyə mal örüşdə vurnuxan kimi ora-bura vurnuxurmuş? Məgər gecə dindirilişinə dəvət olunmamışdımı, məgər bilmirdimi ki, gecə dindirilişləri niyə aparılır? Gecə dindirilişlərinin – onun nə demək olduğunu K. yalnız indi dərk eləmişdi – bircə məqsədi vardı: gündüz sifətlərini görməkdən zəhlələri getdiyi adamı məmurlar gecə, süni işıq altında tələm-tələsik dinləyib yola salırdılar ki, dindirilişdən dərhal sonra hər cür çirkinliyi yuxuda unutmağa imkan tapsınlar. K.-nin hərəkəti isə ehtiyat tədbirlərin bütün qanunlarını ələ salmışdı. Hətta xortdanlar da səhərə yaxın yoxa çıxır, K. isə orda qaxılıb qalmış, əllərini cibinə qoymuşdu, elə bil gözləyirdi ki, özü çıxıb getmədiyinə görə bu yekəlikdə dəhliz otaqlı, cənablı çəkilib getsin. Əgər belə bir imkan yaransaydı, yəqin bu da baş tutardı – K. buna arxayın ola bilərdi – çünki həmin cənabların dəyməduşərliyinin həddi-hüdudu yoxuydu. Heç kəs K.-ni qovmazdı, ya da onun çıxıb-getməli olduğunu deməzdi, hərçənd desəydi, lap yerinə də düşərdi; K. burda olanda həyəcədən titim-titim titrəsələr də, bütün gün ərzində ən çox sevdikləri səhərçağını ağıya döndərsə də, bunu ona heç kəs deməyəcəkdi, K.-yə qarşı çıxmaqdan, dözməyi üstün tutmuşdular, hərçənd ki, burda belə bir ümid də az rol oynamamışdı: hamının nəzər-diqqətini cəlb edən şeyi, onların gözü qarşısında burda, dəhlizdə dayanmağını, öz yersiz hərəkətini, bu zəhməti K. axırda dərk edəcək, həmin cənabların iztirabına uyğun şəkildə özü də dözülməz iztirablara düşər olacaq. Boşca ümid. Bilmirlər, ya da mehribanlıqlarından, yarımcılıqlarından bilmək istəmərlər ki, duyğusuz, sərt, heç bir hörmətlə yumşalmayan ürəklər də var. Gecə güvəsinin özü də, bu yazıq həşərat da işıqlaşanda özünə sakit guşə axtarmırmı, orda büzüşüb qalmırmı, birtəhər başını gizlətməyə çalışmırmı, bacara bilmədikdə isə bunun altını çəkmirmi? K. isə, tərsinə, ən çox nəzərə çarpan yerdə dayanıb və həmin duruş ilə gündüzün gəlişinə mane ola bilərsə, onu da edər. Düzdür, mane ola bilməz, ancaq təəssüf ki, ləngidər, gəlişini çətinləşdirər. Dayanıb sənədlərin paylanmasına tamaşa etmədimi? Halbuki yaxın adamlardan başqa heç kəsin baxmağa ixtiyarı yoxuydu. İndiyə qədər də nə sahibkar, nə də sahibə öz evlərində buna baxa bilməmişdilər. Bu haqda yalnız dolayı yolla, ağızdan-ağıza eşitmişdilər, məsələn, elə bu gün nöqərlərdən eşitdikləri kimi. Məgər görmədimi ki, sənədlərin paylanması hansı çətinliklərlə üzləşdi? Görmədimi ki, anlaşılmaqlıq yarandı, çünki məmurlar yalnız işin xeyrinə çalışmırlar, heç vaxt öz şəxsi mənfəətlərini güdmürdülər, ona görə də var gücləriylə canlarına cəfa basırlar ki, sənədlərin paylanması, bu vacib, başlıca iş tez, asan və səhsiz sona yetsin? Lap uzaqdan da olsa, K. anlamayıb ki, bütün çətinliklərin əsas səbəbi paylanışın bağlı qapılar arxasından aparılması, bir-birini göz qırpmında başa düşə biləcək məmurların öz aralarında birbaşa əlaqə yaratmaq imkansızlığı olub? Halbuki nöqərlərin sənədləri paylaşdırması bir neçə saat çəkdi, davasız-qalmaqlıq qurtarmadı, həm nöqərlərə, həm məmurlara zülm elədi və çox güman ki, sonrakı işlərdə də ziyanlı nəticələri olacaq. Bəs niyə məmurlar bir-biriylə dil tapa bilmədilər? Yaxşı, K. bunu hələ də başa düşmür? Artıq bir neçə dəfə höcət adamlarla üzləşsələr də, beləsinə sahibə indiyə qədər rast gəlməyib, sahibkar da bunu təsdiq etdi.

Ayrı vaxtlar ona deməyə ürək etmədiklərini indi açıqca bildirmək vaxtı yetişib, yoxsa məsələnin məğzini başa düşməz. Hə, deməli, açıq danışmaq lazımdır: onun ucbatından, yalnız onun ucbatından məmurlar otaqlarından çıxıb bilməyiblər, çünki səhərlər yuxudan ayılanda həddən artıq həyalı, həddən artıq kövrək olurlar, yad nəzərdən çəkinirlər; özlərinə rəsmi yanaşdıqlarından tamam geyinib-gecinsələr də, elə bilirlər ki, çılpadırlar, gözə görünmək istəmərlər. Əlbəttə, nədən utandıqlarını demək çətinidir, bu əbədi tş adamları, bəlkə yatdıqlarına görə utanırlar? Bəlkə də görsənməkdən çox,

yad adamları görməkdən utanırlar; istəmərlər ki, görkəmindən zəhlələri getdiyi adamları gecə dindirib onlardan uğurla yaymandan sonra birdən indi, səhər-səhər, gözlənilmədən yanlarında peyda olsun, təbii görkəmində onların gözüne görünsün. Elə məhz bunu bacarmırlar. Bunu qavramayan kəs necə adam olmalıdır, görəsən! Hə, o məhz K. kimi olmalıdır. Özünü hər şeydən üstün tutan, tək cə qanundan yox, başqalarına ən adi insani qayğılardan da yüksəkdə dayanmaq istəyən, bu cür küt laqeydliyə, gönüqahnlığa malik olan elə bir adam ki, sənədlərin paylanması alt-üst etdiyini, mehmanxananın şöhrətinə xələl gətirdiyini, görünməmiş bir əmələ əl atdığını, bunun nəticəsində də çaşbaş qalmış məmurların özünü qorumaq xatirinə, kötü kimi ortada dayanmış K.-ni bayıra çıxarmaq üçün adi adamın altına girməyən bir tərzdə özlərini yenib zəngdən yapışmasını qəti vecinə almasın! Gör nə günə qalıblar ki, məmurlar köməyə çağırırlar! Əgər səhər-səhər ağaların qarşısına çıxmaq üçün, kömək edib tez cə də geri dönmək üçün çağırılmamış gəlməyə ixtiyarları olsaydı, sahibkar da, sahibə də, bütün işçilər də indi çoxdan özlərini yetirmişdilər. K.-ya hirsəndiklərindən əsə-əsə, bu işdə köməksizliklərini dərk edə-edə dəhlizin o başında dayanıb gözləyiblər, əslində heç vaxt gözləmədikləri zəng səsi onların dadına yetib. Şükür, dəhşət artıq sovuşub keçib! K.-dan, nəhayət, yaxa qurtarmış məmurların şənliyinə kaş bircə dəfə baxa biləydilər! Doğrudur, bu dəhşət K., üçün hələ sovuşmayıb, burdakı əməllərinə, təbii ki, cavab verəsi olacaq.

Bu arada gəlib bufetə çıxmışdılar; bütün acığına, hirsinə baxmayaraq, sahibkarın K.-ni bura gətirməsi hələlik aydın deyildi, bəlkə başa düşmüşdü ki, yorğunluqdan indilikdə binanı tərk edə bilməz. Oturmağa, ya da gözləməyə dəvət almadan K. özünü çəlləklərdən birinin üstünə saldı. Bu qaranlıq guşə ürəyincəydi. Böyük bir otaqda pivə kranlarının başı üstündən indi bircə dənə zəif elektrik çırağı közəirdi. Bayırda da göz-gözü görmürdü, deyəsən, güclü qar yağırı. Bu isti yerdə sənə dəyib-dolaşmırdılarsa, minnətdar olmalı və çalışmalıydın ki, çölə qovmasınlar. Sahibkar da, sahibə də qarşısında dayanmışdı, elə bil hələ də nəsə bir təhlükə qalırdı, elə bil tam bel bağlamaq olmazdı, sanki yenidən qalxıb dəhlizə soxulmağa çalışacaqdı. Onlar özləri də gecənin dəhşətindən, vaxtdan əvvəl yuxudan durmalarından yorulmuşdular, xüsusilə də əynində ipək kimi xışıldayan, enliətək, qonur, bir balaca səliqəsiz düymələnmiş, kəmərlə səliqəsiz bağlanmış paltar olan – bu tələsikdə onu hardan tapmışdı? – boynunu büküb başını ərinin çiyninə söykəmiş, nazik yaylığı gözlərinin üstünə endirmiş və hərdən uşaq kimi acıqlı-acıqlı yanpörtü K.-ya baxan sahibə. Ər-arvadı sakitləşdirmək üçün K. dedi ki, bayaq onlardan eşitdiklərinin hamısı ona təzədir və belə şeyləri bilməməyinə baxmayaraq, dəhlizdə bu qədər qalan deyildi, əslində orda işi-zadı da yoxuydu, heç kəsə də zülm eləmək istəmirdi, hamısı yalnız yorğunluğun bəlasıdır. Bu acınacaqlı səhnəyə son qoyduqlarına görə, təbii ki, onlara minnətdarlığını bildirir, işdir, onu məsuliyyətə alsalar, düz iş görmüş olarlar, çünki indiki hərəkətinə görə camaatın onu yamanlamasına yalnız bu yolla mane ola bilər. Hər şeyin günahı yorğunluq olub, başqa heç nə. Bu yorğunluq isə ondan yaranıb ki, dindirislərin ağrı-acısına hələlik vərdis etməyib. Axı bura gəldiyi cəmi üç-dörd gündür. Bu barədə azca təcrübə qazanandan sonra belə şeylərə bir daha yol verməz. Bəlkə həmin dindirisləri çox ciddi qəbul edir, amma əslində heç bunun da ziyanı yoxdur. Dalbadal iki dindiridə məruz qalıb, biri Bürqelin, digəri də Erlanqerin yanında, xüsusilə birinci dindiriş onu əldən salıb, ikinci istintaq əslində uzun sürməyib, Erlanqer ondan yalnız yüngül bir xahiş edib, ancaq ikisi bir yerə gələndə çox olub, birdəfəyə dözə bilməyib, belə şey bir başqasına da, bəlkə lap elə sahibkar cənablarına da ağır olardı. Əslinə qalsa, ikinci dindirişdən təngildəyə-təngildəyə çıxıb, bir növ lap sərxoşlara oxşayıb; axı bu cənabların ikisini də birinci dəfə görürmüş, onları birinci dəfə dinləyirmiş, hələ xeyli cavab da verməli olub.

Fikrincə hər şey yaxşı keçib, ancaq sonradan həmin fəlakət başlayıb, olsa-olsa əvvəlki hadisələrdən sonra gələn bu fəlakəti günah sayı bilərlər. Təəssüf ki, vəziyyətinin şahidləri yalnız Erlanqerlə Bürqel

olub, istəsələr halına yanar, sonrakı bədbəxtliyin qarşısını ala bilərdilər, lakin Erlanqer dindirisdən sonra birbaşa otaqdan çıxması olub, yaqın qəsre gedirmiş, Bürqel də, görünür, elə həmin dindirisdən bərk yorulub — bəs K.-nı söhbətə tutmasa, səhərə qədər necə oyaq qala bilərdilər? — yuxuya gedib, heç sənədlər paylananda da ayılmayıb. K.-nin əlində imkan olsaydı, ondan səmərəli istifadə edərdi, qadağan olunmuş şeylərə baxmaqdan yayınmağa çalışardı; bu ona daha asan olardı, çünki həqiqətən, nəyə baxmaq iqtidarında deyildi, ona görə də kövrək cənablar çəkinmədən onun qarşısına çıxma bilərdilər.

Hər iki dindirinin, xüsusilə də Erlanqerlə olan görüşün adını tutması, məmurlardan ağır dolusu danışması sahibkarın ona tərəf köklənməsinə səbəb oldu. Az qaldı, çəlləklərin üstünə bir taxta parçası qoyub sabah açılana qədər burda yatması barədə K.-nin xahişini, yerinə yetirsin, lakin paltarının səliqəsizliyi indi yadına düşdüyündən ora-burasını dartıb düzəltməyə çalışan sahibə qəti etiraz etdi, durmadan başını silkələdi; evin nizam-düzəni barədə gedən köhnə mübahisə yenidən ortaya çıxdı və qadın açıq-aşkar partlayışa hazır dayandı. Gözlərindən yorğunluq yağan K. üçün bu ər-arvadın söhbətinin böyük əhəmiyyəti vardı. Bir də burdan qovulması ona indiyə qədər başına gələn bəlalərin ən dəhşətliyi kimi göründü. Sahibkarla sahibə ona qarşı lap birləşəsi olsalar da, gərək bu iş baş tutmayaydı.

Çəlləyin üstündə büzüşüb hər ikisinə maddım-maddım tamaşa edirdi, birdən sahibə özünə xas olmayan küsəyənliklə — lakin bu xasiyyəti K.-nin nəzərindən yayınmamışdı — kənara çəkildi, görünür, sahibkarla başqa şeydən danışdılar.

— Gör bir mənə necə baxır! Rədd elə, çıxıb getsin! — Sahibə var səsiylə bağırırdı.

Burda qalacağına artıq tam əminlik qazanmış K. yaranmış imkandan istifadə edib etinasızlıqla dilləndi:

— Sənə baxmıram, paltarına baxıram.

— Paltarına niyə? — Sahibə həyəcanla soruşub çiynlərini çekdi. — Gəl! — Üzünü ərinə tutdu. — Görmürsən, sərxoşdur bu danqalaq! Qoy yatıb ağı başına gəlsin! — Və səsinə qaranlıqda peyda olmuş, saçları pərişan, yorğun, əlindəki süpürgəni pəndəm-pəndəm tutmuş Pepiyə əmr etdi ki, K.-ya bir yastıq tapıb gətirsin.

İYİRMİNCİ FƏSİL

K. yuxudan duranda elə bildi, az yatıb; otaq əvvəlki kimi boş və istiydi, divarlara qaranlıq hopmuşdu, pivə kranlarının başı üstündən közərən çıraq sönmüşdü, çöldə də hələ gecəydi. Ancaq yayxanmaq istəyəndə yastıq yerə düşdü, taxta və çəlləklər cırıldadı, elə bu vaxt Pepi özünü yetirdi, K. öyrəndi ki, artıq axşam düşüb və o, on iki saatdan çox yatıb. Bütün gün ərzində sahibə bir neçə dəfə onu soruşub, K. səhər-səhər sahibə ilə söhbət eləyəndə pivə çəlləyinin yanına qısılib gözləyən, lakin ona bir daha mane olmağa ürək eləməyən Qerşteker də bu arada bir dəfə gəlib ki, K.-ya baxsın, nəhayət, deyəsən, Frida da gəlib, bir anlığa yanında dayanıb, amma əslində ona görə gəlməyibmiş, burda bir-iki hazırlıq işləri görürmüş, çünki axşam yenidən köhnə yerini tutmalıymış.

– Daha səni bəyənmiş? – K.-ya qəhvə, qoğal gətirmiş Pepi soruşdu. Lakin indi əvvəlki kimi yanıq vermək amacıyla sormadı, əksinə, xeyli qəmli dilləndi, sanki bu arada dünyanın bütün yamanlıqlarına bələd olmuş, onlara baxanda özününkü yoxa çıxmış, ya da tam mənasını itirmişdi; indi K. ilə yalnız dərddəş kimi danışır, K. qəhvənin dadına baxanda qıza elə gəldi ki, şirnişi azdır, ona görə də qaçıb bir qəndqabı şəkər gətirdi. Doğrudur, axırıncı dəfəylə müqayisədə indi daha çox bəzənməsinə qəmliliyi heç cür mane ola bilməmişdi; saçına qatıb hördüyü bağların, ilmələrin sayı-hesabı yoxuydu, alın və yan birçəkləri səliqəylə burulmuşdu, boğazından boyunbağı asılmışdı, köynəyin dərin kəsikli yaxasından birbaşa sinəsinə yatmışdı. Axır ki yatıb-doyduğundan, dadlı qəhvə içdiyindən sevinən K. əlini gizlicə ilmələrdən birinə atıb qızın saçını açmağa çalışanda Pepi yorğun-arğın dilləndi. – Lazım deyil, – sonra yanındakı çəlləyin üstündə oturdu. Dərdindən xəbər tutmamaq üçün K.-ya heç bir ehtiyac da qalmadı, özü danışmağa başladı, gözü də qəhvədənə zilləmişdi, elə bil istəmirdi ki, danışanda diqqəti üstündə olsun, sanki öz dərdinə qapılıb tamamilə onun quluna çevrilə bilmirdi, çünki buna gücü çatmırdı. K. öncə öyrəndi ki, Pepinin bədbəxtçiliyində günahkar odur, ancaq qız bunu onun ayağına yazmırdı. Buna görə də danışanda K.-nın etirazını dəf etmək üçün bir neçə dəfə başını buladı. Əvvəlcə Fridanı bufətdən aparmaqla K. Pepinin yüksəlişinə şərait yaradıb. Fridanı iş yerini qoyub getməyə vadar edən səbəbin başqa şey olduğunu heç ağla gətirmək olmaz, barama öz yuvasında oturduğu kimi o da bufətdə əyləşib tanıdığı, bildiyi yerlərin hamısına tor atmışdı; onu özü istəmədən, zorla yerindən qoparmaq mümkün olmazdı, yalnız özündən aşağı adama məhəbbəti, həyatdakı mövqeyilə ayaqlaşmayan belə bir şey onu yerindən üzə bilərdi. Bəs Pepi? Görək o yeri ələ keçirmək heç olmasa bircə dəfə də olsun ağlına gəlibmi? Oda qulluqçusu işləyib, bu da miyanə, ümitsiz bir iş yeri olub, hər yeniyetmə qız kimi xoşbəxt gələcək arzusuyla yaşayıb – arzunu da kimə qadağan etmək olar axı?! – ancaq irəliləmək haqqında heç vaxt ciddi düşünməyib, indiyə qədər eldə etdikləri ilə qənaətlənib. Birdən Frida gözlənilmədən bufətdən gedir, iş elə qəflətdən alınır ki, onu yerinə qoymağa sahibkar adam tapmır, xeyli axtarandan sonra Pepinin üzərində dayanır və bu yaranmış imkan onu, təbii ki, qabağa çəkir.

Pepi o vaxt K.-ni, bilirsən, necə sevmiş, hələ ömründə heç kəsi belə sevməyibmiş; aylarla aşağıda, özünün xırdaca, qaranlıq otağında oturub aylarını, illərini, bəxti gətirməsə, lap bütün ömrünü gözdən, könüldən iraq yerdə keçirməyə hazır imiş və birdən K. özünü yetirir, qızların xilaskarı olan bu qəhrəman irəliləmək üçün ona yol açır.

Əlbəttə, Pepidan xəbəri yoxuymuş, bunu da ona görə etmirmiş, ancaq yenə də bu, Pepinin ona olan minnətdarlığını azaltmayıb, işə qoyulduğu gündən qabaqlar gecə – işə götürəcəkləri hələ dəqiq olmasa da, böyük ümid yeri açılmışdı – vaxtının çoxunu K. ilə xəyali söhbətdə keçirib, təşəkkürünü onun qulağına pıçıldayıb. K.-nin əməllərini gözündə ucaldan bir də Fridanın yükünü öz üzərinə götürməsi olub; burda anlaşılmaz bir fədakarlıq da görüb, çünki K. Pepinin irəliləyişi xatirinə Fridanı, özünü yaşlı qadınlar kimi aparan bu miyanə, arıq, qısa və seyrəksaçlı, üstəgəl ürəyinin sirrini heç kəsə açmayan minüzlü, qapalı, içi ilə çölü bir-birini tamamlayan bu qızı özünə aşna edib; əgər Fridanın üzündəki, görkəmindəki yalqızlığı açıq-aşkar nəzərə çarpırsa, deməli, ən azı ürəyində bir sirr gizlənib və heç onun nəyliyi öyrənə bilməz, təqribən Klammla əlaqəsi kimi. O vaxt Pepinin ağlına, hətta belə fikirlər də gəlibmiş; K.-nin Fridanı sevməsi mümkündürmü, görəsən, bu işdə aldanmır ki, ya da Fridanı aldatmır ki, ya da bəlkə axır nəticə yalnız Pepinin yüksəlişi olacaqdı, onda K. da, çox güman ki, öz səhvini başa düşəcək, ya da yanıldığını daha gizlətməyə çalışmayacaqdı, bundan sonra Fridanı yox, Pepini gözü tutacaqdı və bunların heç biri qızın yanlış xülyaları sayılmayacaqdı, çünki onda Pepi də Frida ilə tən gələcək, heç kəs də bu iki qadının çəkişməsinə pis baxmayacaqdı, axı həmin an K.-nin gözü də örtən hər şeydən əvvəl Fridanın tutduğu vəzifə və qadının bu işə çox böyük ustalıqla vurduğu

bəzəyin parıltısı olmuşdu. Elə buna görə də Pepi xəyallar içində üzmüşdü ki, həmin vəzifəni tutan kimi K. ləliyə-ləliyə onun yanına qaçacaq, o da iki şeydən birini seçməli olacaq: ya K.-nın xahişini eşidib yerini itirəsi, ya da onu rədd edib daha da ucalası olacaq.

Və axırda özlüyündə belə kəsdirmişdi ki, hər şeydən imtina edib taleyini K.-ya bağlayacaq, əsl sevginin nə olduğunu ona başa salacaq, elə bir sevginin ki, K. onu Fridanın yanında hələ də tapmayıb, elə bir sevginin ki, dünyanın bütün şan-şöhrətli vəzifələrindən ömründə asılı olmayıb. Lakin sonra hər şey başqa cür alınıb. Bəs günahı kimdə olub, səbəbi nə olub? İlk növbədə K., sonra da Fridanın sırtıqlığı. Ancaq yenə də öncə K. Nə lazımdır ona axı, niyə belə qərribə insandır görəsən? Nəyə can atır, onu dinc oturmağa qoymayan nədir, yaxınlar yaxınını, yaxşılar yaxşısını, gözəllər gözəlini ona unutduran bu vaciblik nədən ibarətdir axı? Budur, həmin yolda Pepini də qurban etdi, hamısı boş şeymiş, daha hər şey əldən gedib; bu mehmanxanaya başdan-başa od vurmağa, kağızı sobada alovlandıran kimi onu yandırıb külə döndərməyə, izini-tozunu yox etməyə qadir olan kəs bu an Pepinin gözündə ucalardan ucaya çevrilirdi. Bəli, Pepinin buraya, bufetə gəlməsindən bu gün çeşt ağzı düz dörd gün keçib. Burdakı iş qoy ona heç də yüngül görünməsin, insanı az qala meyitə döndərir, ancaq qazandıqlarına da barmaqarası baxmaq olmaz. Pepi heç əvvəllər də günlərini saymaqla məşğul olmayıb, haçansa bu yeri tutacağını ömründə ürək edib ağlına gətirməsə də, xeyli müşahidə aparıb, buranın nə demək olduğunu əvvəlcədən öyrənib, yoxsa hazırlıqsız ona yaxınmı durardı. Hazırlıqsız heç vaxt yaxın durmaq olmaz, yoxsa elə ilk andan hər şeyi itirərdi. Xüsusilə də özünü oda qızı kimi aparsaydı! Oda qızı işləyəndə adam özünü zaman-zaman tamam məhv olmuş, unudulmuş bilir, sanki bu, kömür lağımında çalışmaq kimi bir şeydir, ən azı katiblərin yerləşdiyi dəhlizdə belədir, günlərlə otursan, ora-bura vurnuxan, başını qaldırıb adamın üzünə baxmağa ürək eləməyən bir-iki gündüz ərizəçilərindən, sənin kimi üz-gözündən ağı daman üç-dörd oda süfrəçisindən başqa, heç kəsi görmürsən. Səhər-səhər otağından çıxmağa qəti ixtiyarın yoxdur, katiblərdən başqa orda heç kəs olmamalıdır, yeməklərini də mətbəxdə işləyən xidmətçilər gətirirlər, oda qızlarının bu işə qarışmağa ixtiyarı yoxdur, heç nahar çağı da dəhlizdə görünmək olmaz. Oda qızları yır-yığış yalnız katiblər işləyəndə edə bilər, onda da yaşanılan otaqlarda yox, ancaq boş olanlarda, işi də gərək elə kirimiş görəsən ki, cənablara mane olmayasan. Ancaq günlərlə otaqlara çəkilib otururlarsa, üstəgəl bu zir-zibil yuvası nöqərlər də içəridə eşələnirsə və axırda birtəhər boşalan otaqları heç yer üzünü alan sellə də yuyub təmizləmək mümkün deyilsə, necə kirimiş yır-yığış edəsən. Elədir, yüksək rütbəli cənablardır, amma onlardan sonra otağı yığışdırmaq üçün gərək elə ürəyin ola ki, qusmayasan.

Oda qızlarının o qədər də işi olmur, olanda da ürəyini üzür. Heç vaxt da xoş söz eşitmirsən, həmişə bir üzün danlaqlı olur, özü də adamı ağrıdan odur ki, guya yır-yığış zamanı hansı sənədsə itib. Əslində isə heç nə itmir, ən əhəmiyyətsiz kağızı da sahibkara təhvil verirlər, amma hər halda itəni də olur, lakin qızların əliylə yox. Belə olanda da yoxlama gəlir, qızları otaqlardan çıxadırlar, bütün yataqları alt-üst edirlər, yazıqların nə var-dövləti var axı, olan-qalan ayın-oyunlarını da səbətdə saxlayırlar, amma yoxlama saatlarla oraları eşələyir. Əlbəttə, heç nə tapmır, sənədlər ora necə düşə bilər axı? O sənədləri yazıqlar neyləyəsidir ki? Lakin işin sonucu yenə qızların üstünə yağdırılan və sahibkar tərəfindən çatdırılan söyünc, hədə olur. Dinclik nə olduğu bilinmir, nə gecən var, nə gündüzün, səhərdən axşama qalmaqal, gecəyarısı qalmaqal. Heç olmasa orda yaşamasan, yenə dərd yaradır, amma yaşamalısan, çünki arada sifarişlərə görə mətbəxdən bəzi şeyləri gətirmək oda qızlarının borcudur, xüsusilə də gecələr. Qızların qapısına endirilən qəfil yumruq zərbələri, sifarişin deyilişi, mətbəxə qaçış, yuxulu nöqərlərin silkəntiylə oyadılması, sifarişlərin sinidə qızların qapısı ağzına qoyulması, nöqərlərin onu ondan götürüb aparması – bütün bunların hamısı, bilirsən, necə də üzücüdür! Ancaq ən pisi hələ bu deyil. Ən pisi odur ki, sifariş gəlməyəndə, gecədən xeyli keçmiş

hamının çoxdan yatmalı olduğu və çoxlarının həqiqətən yatdığı bir vaxtda bəzən kimsə oda qızlarının qapısı ağzında sülənməyə başlayır. Qızlar bu vaxt yataqdan durur, – çarpayıları bir-birinin üstündədir, demək olar, içəridə tərpməyə heç yer də yoxdur, otaq əslində üç siyirməli böyük bir dolabı xatırladır – qapını dinşəyib diz çökür, qorxudan bir-birinin qucağına qısırlar, O sümsüksə hələ də qapıdan çəkilmək bilmir. İçəri keçsə, dərd yarıdır, buna sevinərlər də, amma heç nə alınmır, içəri gəlmir. Belə yerdə qəti demək olmaz ki, mütləq nəsə bir təhlükə gözlənilir, bəlkə kimsə sadəcə olaraq qapının ağzında var-gəl edir, düşünür ki, sifarişi versin, verməsin və axırda da müəyyən qərara gələ bilmir. Bəlkə doğrudan da belədir, bəlkə də başqa cürdür. Əslində bu ağaları tanıyan da yoxdur. Heç kəs onları üzdən görməyib. Ancaq hər halda qızlar içəridə qorxudan bağır-əfkəllərini : yeyirlər, çöldə sakitlik yarananda isə divara söykənirlər, daha yatağa qalxmağa heyləri qalmır. Bu yaşam indi yenidən Pepini gözləyir, elə bu gün axşam qızların otağında öz yerinə keçməlidir. Niyə axı? K.-ya, bir də Fridaya görə?! Güclə qaçıb qurtardığı, əsasən K.-nın köməyiylə, qismən də öz şəxsi canfəşanlıqla yaxasını xilas etdiyi bu həyata yenidən qayıtsın?! Axı ordakı qulluqlarında qızlar, lap ən səliqəliləri belə, qəti özlərinə baxmırlar.

Kimin üçün bəzənməlidirlər axı? Onları heç kəs görmür, ən yaxşı halda mətbəxdə işləyənlər görür, buna qane olanlar da bəzənə bilərlə

Adətən, bütün vaxtı ya özlərinin, ya da məmurların otaqlarında keçirirlər, ora da ki təmiz paltarda girmək ən azı ağılsızlıq, ya da bədxərclikdir. Həmişə süni ışıqda, buğuş havada olurlar – gecə-gündüz otaqlar qalanır, – ona görə də həmişə yorğundurlar. Həftədə birçə dəfə günortadan sonra boş vaxtları qalır, onu da mətbəx kırıllarının birinə çəkilib qorxusuz-hürküslü yatırırlar. Niyə bəzənsinlər axı? Nədir, heç geyinməyə əməlli-başlı paltarları da yoxdur. Budur, Pepini qəflətən bufetə keçirirlər, orda da möhkəmlənmək istəyirsənsə, gərək bayaqkılar tərsinə edəsən, çünki burda həmişə camaatın, xüsusilə də həddən artıq ərköyün, diqqətli cənabların gözü önündəsən, buna görə də çalışmalısən ki, imkanca həmişə incə və gözəgəlimli olasan. Hə, bu əsil dönüş idi. Və Pepi deyə bilərdi ki, heç nəyi fəvta verməyib. İşlərin gələcəkdə necə qurulacağı onu qəti narahat etməyib. Bu yerə lazım olan başarsına qəti şübhələnməyib, hətta xeyli arxayın da olub, bu arxayınlıq onu indi də tərk etmir. Və heç kəs də əlindən ala bilməz, lap bu gün, məğlub olduğu gün də ala bilməz. İşin öhdəsindən necə gələcəyi yalnız ilk anlar çətin olub, çünki vur-tut oda qızıydı, nə paltar vardı, nə də bəzəyi, cənabların da səbri yoxuydu ki, qızın gəlişməsinə gözləsinlər, tərsinə, istərdilər ki, onlara piixtə bufetçi qulluq eləsin, necə lazımdır elə, yoxsa üz tutub burdan tamam gedərdilər. Düşünmək olardı ki, tələbləri o qədər də böyük deyil, çünki Frida onları asanlıqla ödəyə bilirdi. Ancaq bu, doğru olmazdı. Pepi çox götür-qoy edib, həm də Frida ilə tez-tez üz-üzə gəlib və hətta haçansa onunla bir otaqda yatıb. Fridanın yerini yerimək asan deyil, həddən artıq diqqətli olmayanları – hansı məmur həddən artıq diqqətlidir ki? – o dəqiqə yoldan çıxanır. Fridanın özündən başqa heç kəs dəqiq bilmir ki, necə iyrənc görkəmi var, məsələn, saçlarının açılıb-töküldüyünü birinci dəfə görənlər ona yazıqlanıb əllərini bir-birinə vurur, fikirləşir ki, əslinə qalsa, beləsi hətta oda qulluqçusu da işləyə bilməz; bunu özü də bilir və neçə dəfə gecələr bu halına ağlayıb da, Pepiyə qısılib onun saçlarını öz başma dolayıb; ancaq iş üstə olanda məyusluğu yerli-dibli yoxa çıxır, özünü dünyanın gözəli sayır və bunu da qarşısındakına əməlli-başlı təlqin etməyi bacarır. Adamlara yaxşı bələddir, əsil məharəti də elə burasındadır.

Elə iti yalan danışır, elə iti aldadır ki, insan baş açmağa macal tapmır. Təbii ki, bu çox sürmür, camaatın gözü var axı, əvvəl-axır həqiqəti görür. Ancaq belə bir təhlükəni duyan an başqa vasitələrə əl atır, məsələn, son vaxtlar Klammla olan münasibəti kimi. Klammla münasibəti! İnanmırsan, yoxlaya bilərsən; get Klammin yanına, özündən soruş. Hələ bicliyinə bax, gör necə bicdir. Bu cür tapşırıqla

Klammın yanına getməyə ürək eləmirsənsə, səni daha vacib sorğular üçün yanına buraxmırlarsa, səndən ötrü Klamm tamam əlçatmazlıqdadırsa – yalnız səndən və sənə kimilərdən ötrü, çünki Frida istədiyi an onun yanına atdana-atdana girir – əgər doğrudan da belədirsə, onda heç nəyə baxmadan yenə də yoxlaya bilərsən, amma gərək oturub gözləyəsən! Klamm bu cür yalançı şayiəyə uzun müddət dözməyəcək axı, bufetdə, mehmanxana otaqlarında arxasınca danışılan bircə kəlməni də boşuna buraxmır, belə şeyləri qəti nəzərdən qaçırmır, əgər yalandırsa, hər şeyi tezəcə yoluna qoyur.

İşdir, yoluna qoymursa, deməli, onda təkzibə ehtiyac yoxdur, deməli, deyilənlər doğrudur. Burda camaatın gördüyü odur ki, Frida Klammın otağına pivə aparır, pulunu alıb geri qaydır; ancaq gözə görünməyən şeyləri Frida özü danışır, sən də məcbursan inanasan. Əslinə qalsa, o da heç nə danışmır, ağzını avara qoyub belə sirləri danışmaz axı; yox, ətrafındakı bu söz-söhbət öz-özünə yaranır, belə şeylərin yayılmasından əslində Frida daha qorxmur, özü də buna rəvac verir, ancaq çəkinə-çəkinə, heç nəyi təsdiq etmədən, yalnız hamının bildiyi şeylərə işarə vurur. Amma arada çox şeyi ötürür, məsələn, bufetdə işləyəndən Klammın qabaqkı vaxtlara nisbətən az pivə içməsiindən, düzünə qalsa, heç az da demək olmaz, içkini xeyli azaltmasından heç nə demir, axı bunun da müxtəlif səbəbləri ola bilər, bəlkə iş elə gətirib ki, pivə Klammın xoşuna gəlməyib, ya da Fridaya görə içməyi tamam unudub. Hər halda nə qədər təəccüblü də olsa, Frida Klammın aşnasıdır. Bir halda ki Klamma yarayır, deməli, başqalarının da xoşuna gəlməlidir; bax beləcə, gözünü açıb-yumana kimi, əməlli-başlı gözələ çevrilib, dəqiq deyilsə, bufetə layiq bir qız olub; elədir, o qədər gözəlləşib, o qədər ad-san çıxarıb ki, artıq ona bufet də bəs eləmir. Doğrudan da hələ də bufetdə qalması adamlara qəribə gəlir; bufetçilik özü də böyük vəzifədir, bu baxımdan da Klamm ilə əlaqəsi inandırıcı görünür, ancaq bufetçi qız Klammın aşnasıdırsa, niyə onu bu qədər orda saxlayır? Niyə yuxarılara aparmır? Adamlara min dəfə demək olar ki, burda heç bir ziddiyyət yoxdur, belə eləməyə müəyyən əsası var, ya da günlərin bir günü qəflətən, ola bilsin, lap bu yaxınlarda vəzifəsini böyütdürəcək, lakin belə şeylərin qəti təsiri olmur; camaat çörəyi qulağının dibinə yemir axı, nə qədər biclik işlətsən də, xalqı uzun müddət yayındıra bilməzsən. Fridanın Klamma aşnalıq eləməsinə daha heç kəs şübhələnmirdi, işdən tam agah olanlar da şübhələnməkdən yorulmuşdu. “Aşnası olursan, cəhənnəmə ol”, camaat belə düşünürdü, “amma olub-olmadığını vəzifənin böyüməsində görürük.” Ancaq bunu görmək heç kəsə qismət olmadı, Frida da indiyə qədər bufetdə qaldı, işin belə alındığına ürəyində hələ sevinirdi də.

Lakin el içində hörmətini itirdi və bu da öz gözündən yayınmadı, axı o çox şeyi qabaqlayır, hadisəni olmamışdan irəli duyur. Doğrudan da gözəl, xoşuz bir qız özüə bufetdə haçansa yer eləyirsə, gərək bicliyə əl atmasın; nə qədər ki gözəldir, nə qədər ki ortaya bədbəxt bir təsadüf çıxmayıb, bufetçi işləyəcək. Frida kimisi isə gərək həmişə iş yerinin üstündə əssin, doğrudur, bunu çoxlarına bildirmir, əksinə, daha da gileylənir, həmişə işini lənətləyir. Lakin əlaltdan camaatın fikrinə göz qoyur. Günlərin bir günü elin marağının itdiyini gördü, daha Fridanın gəlişindən çəkinən də yoxuydu, ən çox diqqət yetirmək istəyəndə də gözlərinin ucuyla baxırdılar, hətta nöqərlər də onu vecinə almırdı, nədənsə hamısı Olqaya və Olqa kimilərinə maraq göstərirdi, sahibkarın rəftarından da hiss eləmişdi ki, getdikcə nüfuzdan düşür, daha Klamm barəsində yeni macəralar uydurmaq da mümkün deyildi, hər şeyin həddi-hüdudu vardı, ona görə də gözəlçəmiz yeni şeyə əl atdı. Kimdir kələyindən o saatca baş açan?! Pepinin ürəyinə nəsə damıbmış, ancaq nə yazıq ki, o da baş tapa bilməyib. Onun fikrincə, Frida qərara alıbmış ki, qalmaqla qoparsın, ona görə də Klamm aşnası qarşısına çıxan ilk adamın, imkanca lap əldə ölən birinin qucağına atılıb. Fikirləşib ki, bu, çoxlu hay-küyə səbəb olacaq, uzun müddət dildə-ağızda gəzəcək, axırda, lap son anda da camaat fikirləşəcək ki, Klammın aşnası olmaq və belə bir şərəfi yeni sevginin yelinə vermək nə deməkmiş. Ən çətinini bu ağıllı oyunu oynamaq üçün uyğar bir kişinin tapılmasıydı. O nə Fridanın tanışlarından, nə də nöqərlərdən ola bilərdi, çünki onlar gözlərini döyüb

baxar, sonra da yollarına davam edərdilər, çünki belə şeyə ciddi yanaşmazdılar və Frida dilini işə salıb nə qədər desəydi ki, həmin adam onun üstünə düşmüş, o da xeyli əlləşəndən sonra müqavimət göstərə bilməmiş, ağlını itirən anların birində kişiye təslim olmuşdu, yenə də bunu el içinə yaya bilməzdi. O adam əldə öləninin biri olmalıydısa, gərək eləsini tapaydı ki, camaatı inandıra biləydi, guya kütlüyünə, zırramalıqına baxmayaraq heç kəsə yox, yalnız Fridanın həsrətindəymiş və yeganə arzusu – Allah sən saxla! – yalnız onunla evlənmək imiş.

Lap nökərdən alçaq, bəlkə bir az ondan alçaq, əclaf bir kişi olsa belə, gərək eləsini tapaydı ki, qızlar üstünə gülməyəydi, belə şeylərdən az-çox başı çıxan bir başqası haçansa onda cazibəli bir şey görə biləydi. Bəs belə bir adamı hardan tapaydı! Bir başqası beləsini bəlkə də illər uzununu əbəs yerə axtaracaqdı. Ancaq Fridanın bəxt ulduzu hərleyib-fırlayıb yerölçəni bufetə gətirir, özü də ola bilsin, həmin plan birinci dəfə beynində dolanan axşam. Yerölçən! Bəli, görəsən, K. nə haqda düşünür? Başında dolanan fikirlər nədən ibarətdir? Görəsən, nəse əldə edə biləcəkmiz? Bəlkə yaxşı bir vəzifə, mükafat? İstədiyi budurmu, görəsən? Hə, onda gərək başlanğıcdan ayrı yol tutaydı. Əslində isə heç nədir axı, vəziyyətinə baxanda adamın ürəyinin başı göynəyir. Bəli, yerölçəndir, bəlkə də az iş deyil, həyatda nəyisə öyrənib, ancaq öyrəndiyini iş keçirə bilmirsənsə, vay halına! Üstəlik hələ tələb də irəli sürür, heç nədən çəkinmədən, qorxmadan dolayı da olsa, tələblər qoyur, hiss edirsən ki, nəse tələb edir, elə bunun özü nəyə desən dəyər. Görəsən, bilmir ki, onunla həddən artıq danışanda, hətta oda qızı da özünü alçalmış sayır. Məhz bu xüsusi tələbləriylə o, elə gələn günün birinci axşamı guppultuyla ən çıxılmaz tələlərdən birinə düşür. Utanmır bəyəm? Frida onu nə ilə yoldan çıxarıb? Heç olmasa, indi boynuna atsın. Bu saralıb-solmuş ələngə, doğrudanmı, onun xoşuna gələ bilərmiz? Yox, yox, heç qıza düz-əməlli baxmayıb da, Frida sadəcə deyib ki, Klammin aşnasıdır, bu da ona yenilik kimi görünüb, sonra da tamam məhv olub! Axırda Frida burdan köçəsi olub, mehmanxanada onun üçün daha yer qalmayıb. Pepi onu hələ səhər-səhər köçdən qabaq gördü, bütün işçilər axışb bura toplaşmış, axı heç kəs bu mənzərəyə tamaşa etməkdən özünü saxlaya bilmirmiş. Fridanın zəhmi əvvəllər o qədər güclü olubmuş ki, indi, hətta ona yazıqları da gəlib; hamının, lap düşmənlərinin də yazığı gəlib; qabaqcadan tutduğu plan gör necə düzgün imiş; bu cür kişidən ötrü özünü qurban verməyini əvvəlcə çoxları dərk etməyib, çoxusu bunu tale yazısı kimi başa düşüb, bufetdə işləyən qıza məftun olmuş xırda mətbəx qulluqçularının göz yaşı qurumaq bilməyib. Hətta Pepinin özü də təsirlənib, o da öz-özülə bacara bilməyib, əslində diqqəti ayrı səmtə yönəlsə də, bacarmayıb. Görüb ki, Frida bir o qədər də qəmlənmir. Axı əslində dəhşətli bir bəlaya düşər olmuşdu, özünü isə elə aparırdı ki, guya ən xoşbəxt adamdır, ancaq bu, kifayət eləməirdi, belə oyunbazlıq Pepini aldada bilməzdi. Bəs onu əyilməyə qoymayan nəydi? Bəlkə yeni sevginin xoşbəxtliyi? Yox, bunu demək olmazdı. Bəs özgə nə olardı? Ona güc, qüvvə verən nəydi ki, hətta o vaxt özünün yerini tutacaq Pepiyə qarşı da həmişəki kimi sərin səmimiyyət göstərirdi? Onda bu barədə düşünməyə Pepinin kifayət qədər vaxtı olmamışdı, yeni vəzifəyə hazırlaşdığından işi başından aşırırdı. Yəqin ki, bir-iki saatdan sonra onun yerini tutmalı olacaqdı, amma hələlik nə saçını düzəltmişdi, nə əməlli üst, nə babat alt paltar, nə də ələ gələn ayaqqabısı vardı. Bunların hamısını gərək bir-iki saatın içində tapaydı; özünü düz-əməlli səliqəyə salmasaydı, gərək həmin işdən birdəfəlik imtina edəydi, çünki onsuz da elə yarım saatdan sonra itirəsiydi.

Hə, qismən yoluna qoya bildi. Saçını düzəltmək üçün xüsusi qurğusu var, hətta bir dəfə sahibə çağırıb saçını ona düzəltdirmişdi, bu işdə Pepinin əli yüngüldür, doğrudur, qalın saçları da xeyli yatmalıdır, istədiyin səmtə yönəldə bilirsən. Paltar sarıdan da kömək elədilər. Onunla işləyən qızlardan ikisi çox sədaqətli çıxdı, çünki onlar üçün də şərəfliydi ki, dəstələrindən kimsə bufetçi olur, bir də, Pepi hakimiyyətə gəlirdisə, onlara müəyyən xeyri dəyərdi. Qızlardan biri çoxdan özünə bahalı

parça almışdı, ən əziz saxlancıydı, tez-tez o biri qızlara göstərib öyünürdü, arzusu da buydu ki, haçansa onu xeyir işə yaratsın, çox yaxşı hərəkət elədi. İndi Pepiyə lazım olanda pay verdi. Qızların ikisi də tələsik köməyə girişdilər, paltarları tikdilər, özlərinə tiksəydilər, bəlkə də belə can-başla işləməzdilər. Onlardan ötrü bu həтта çox şən, sevindirici bir iş oldu. Bir-birinin başı üstündə çarpayıda oturub oxuya-oxuya tikirdilər, paltarın ayrı-ayrı hissələrini kökləyib bir-birinə ötürür, sonra da qıyıq vururdular. Pepi bu barədə düşünəndə həmişə ürəyi ağrıyır, çünki hər şey puç oldu, yenə əli-ayağı boş rəfiqələrinin yanına qayıdacaq! Nə böyük bədbəxtçilik, nə ağlısız cəza! Hamısı da K.-ya görə! O vaxt bu paltarla hamı necə də öyünərdi, onu uğurlarının qarantı sayardılar, sonuncu bağı saçma vuranda isə qələbələrində bir damcı da şübhələri qalmamışdı. Məgər paltar doğrudan da qəşəng deyildimi? İndi bir balaca əzilib, ləkə düşüb, ikincisi yoxdur axı, ona görə də gecə-gündüz əynindən çıxarmır, amma görürsən ki, yenə də gözəldir, həтта o murdar Barnabasının bacısı da bundan yaxşısını tikə bilməz. İstənilən vaxt aşağısından, ya da yuxarisından büzüb daraltmağın, açıb genəltməyin, lazımı anda dəbini dəyişməyin, bir paltar olsa da müxtəlif cür görkəm verməyin əsas üstünlüyüdür, bunu da əslində özü fikirləşib tapıb. Fridanın əyninə paltar tikmək, sən deyən, çətin iş deyil, ancaq bununla heç vaxt öyünmür; cavan, sağlam qızlara hər şey yaraşır. Alt paltarını, çəkmələri tapmaq ona çətin olub, əslində uğursuzluq da elə burdan başlanıb. Bu işdə də rəfiqələr bacardıqları qədər kömək ediblər, lakin Allah kasıblığın üzünü qara eləsin. Ordan-burdan tapdıqları kəsik parçalardan yalnız bir dənə qaba alt paltarını tikə biliblər, dikdaban çəkmə tapılmadığından ev ayaqqabılarıyla kifayətlənib, onu da heç göstərməsən yaxşıymış.

Qızlar Pepiyə təsəlli veriblər: axı Frida da qəşəng geyinmirdi. Hərdən elə pinti gəzmirdi ki, qonaqlar zirzəmi süfrəçilərinin qulluğunu onunkundan üstün tuturdular. Doğrudan da beləydi, ancaq Frida o cür edə bilirdi. Hörmət-izzət sahibiydi; qadın əgər bircə dəfə çirkli, pinti geyinib adam içinə çıxırsa, daha cazibədar görünür, bəs Pepi kimi təzəsi? Bundan başqa, Frida heç yaxşı da geyinə bilməzdi, çünki bu dünyada ondan zövqsüz adam yoxdur; dərisi sarımtıl insanlar insafən özünə yaxşı baxmalıdır, ancaq gərək Frida kimi yaxası dərin kəsikli, krem rəngli köynək geyməsin ki, sarılıqdan qarşısındakının gözü axmasın. Lap elə bu da olmasa, o xəsislik ki, onda var, ömründə yaxşı geyinə bilməzdi; qazandıqlarını heç yerə xərcləmirdi, bilmək olmurdu neyə yığır. İşdə pul lazım olmurdu, yalanla, fırıldaqla başını gırlayırdı. Pepi isə bu yolla getmək istəməyib, heç gedə də bilməzdi, ona görə də özünü bəzəməkdə haqlıymış, gərək gözə girəydi, özü də lap bəri başdan. Bunu daha güclü vasitələrlə də edə bilirdi, onda Fridanın fırıldaqlarına da, K.-nın gicliyinə də ehtiyac qalmazdı, bu oyundan qalib çıxardı. Əslində heç də pis başlamamışdı. Lazımı bacarığı, biliyi əvvəlcədən toplamışdı. Bufetə gələli kimi qayda-qanuna alışıbmışdı. Fridanın yoxluğundan heç kəs duyuc düşməmişdi. Harda olmasından bəzi qonaqlar yalnız ikinci gün xəbər tutmuşdu. Fridanı işdən götürməkdə yanılmamışlar, sahibkarın çiçəyi çırtlayırdı, qorxusundan birisi gün bufetdə qalmışdı, sonralar yalnız hərdən-hərdən görünürdü, daxil düz gəldiyinə görə – həтта qazanc orta hesabla Fridanın vaxtından xeyli çox olurdu -axırda hər şeyi Pepiyə etibar eləmişdi. Pepi bufetə də xeyli yenilik gətirmişdi. Yox, çalışqanlığından yox, yalnız xəsisliyindən, hökmranlıq iddiasından, hüququnun bir hissəsini kiməsə verməyin qorxusundan Frida nöqərlərə həmişə özü qulluq eləyirdi, hamısına olmasa da, bir hissəsinə eləyirdi, xüsusilə baxan, göz qoyan olanda.

Pepi isə, əksinə, bu işi bütünlüklə zirzəmidə işləyən oğlanlara tapşırıbmışdı, buna onlar daha yaxşı yarayırdılar. Bununla məmurların qulluğuna daha çox vaxt ayırırdı, qonaqları tez-tez yola salırdı, ancaq yenə də hərəylə bir-iki kəlmə danışa bilirdi, daha özünü yalnız Klamm üçün əlüzəri qoruyan, hər sözü, hər yaxınlığı Klamma sataşmaq kimi qələmə verən Frida tək yox. Əslində bu, ağıllı hərəkətiydi, çünki haçansa kimisə azca yaxına buraxırdısa, bunu görünməmiş bir mərhəmət sayırdılar. Pepininə

belə bicliklərdən zəhləsi gedirdi, lap əvvəldən belə şeylə başlamaq istəmirdi. Hamıya qarşı mehribanıydı, hamı da onu mehribanlıqla qarşılayırdı. Bu dəyişikliyə çoxusu aşkarca sevinirdi; işləyib yorulmuş cənablar axırda bir müddət pivə içməyə oturdularsa, keflərini adicə bir sözlə, bir xoş baxışla, çiynlərini çəkməklə tamam açmaq olundu. Əllərini Pepinin qıvrım saçlarında o qədər gəzdirdilər ki, gündə on dəfə təzədən daranıb düzəldəsi olurdu, bu qıvrımların, bu ilmələrin tilsimindən qurtarmaq hər oğulun ağzı deyildi, hətta başqa vaxtlar fikrini özünə yığa bilməyən K.-nın da həyəcanlı, hay-küylü, lakin uğurlu günləri beləcə uçub gedirdi. Kaş beləcə tez uçub getməyəydi, kaş həmin günlərin sayı bir az çox olaydı! Əgər əldən düşənə qədər işləyirsənsə, dörd gün, əlbəttə, çox azdır, bəlkə beşinci gün bəs edərdi, lakin dörd gün çox az oldu. Bu dörd gündə Pepi özünə artıq pərəstişkar, dost qazanmışdı, əgər ona yönələn baxışlara inanılsaydı, əlindəki pivə parçalarıyla süzə-süzə gələndə mehribanlıq dənizində üzürdü. Bartmayer adlı bir yazar ondan ötrü dəli-divanəydi, bu medalyonlu boyunbağını da o bağışlamışdı, medalyonun içinə də öz şəklini qoymuşdu, bu da təbii hünər sayılmalıydı; beləsi də olmuşdu, eləsi də, ancaq cəmi-cümlətən dörd gün keçmişdi, bu dörd gündə Pepi çalışsaydı, Fridanı tam olmasa da, qismən unutturardı; əgər açdığı o böyük mərəkə eldə dillər əzbərinə çevrilməsəydi, bəlkə də xeyli unutturardı, ancaq bu mərəkə onu bir növ təzələmişdi, camaatın onu yenidən görmək marağı səngimək bilmirdi; hamını bezdirib zəhləsini tökən şey əslində biganə K.-nın xidməti sayəsində yenidən şövkət qazanmışdı; doğrudur, Pepini heç vaxt ona qurban verməzdilər, nə qədərki burdaydı, nə qədər ki öz varlığıyla insanlara təsir göstərirdi, verməzdilər, amma əksəriyyəti yaşlı nəsiləndən olduğuna görə öz vərdişlərindən əl çəkməyə tənbəllik edirdilər, yeni bufetçiyə öyrəşənə qədər bir neçə gün keçməliydi, əvəz onlara sərfəli olsa da, keçməliydi, bəlkə də beş gün yetərdi, amma dörd gün bəs eləmədi, bütün ciddi-cəhdlə baxmayaraq Pepini həmişə yalnız müvəqqəti saydılar. Sonra isə bəlkə də ən böyük fəlakət: ilk iki günü kənddə tapılsa da, bu dörd günün içində Klamm birçə dəfə də aşağıdakı qonaq otağına enmədi. Gəlsəydi, bu, Pepinin həlledici sınağına çevrilərdi, bu sınaqdan əslində Pepi qətiyyənlə qorxmurdu, əksinə hələ bir az sevinərdi də.

Düzdür, Klammın aşnasına çevrilməzdi – əslinə qalanda ən yaxşısı budur ki, belə şeylərdə dilinə dəm verməyəsən, – heç özünü yalandan dilə-dişə də salmazdı, ancaq hər halda pivə parçını Frida kimi ədəb-ərkanla masaya qoymağı, Fridanın həyasızlığından fərqli onu qanacaqla salamlamağı, özünü mərifətlə təqdim etməyi bacarardı və işdir, Klamm qız gözlərində nəyə axtarmaq istəsə də onu Pepinin kirpikləri altı tapar, doyunca baxardı. Bəs niyə gəlmədi? Təsədüfən? Pepi də o vaxt belə düşünürmüş. Həmin o iki gün ərzində hər an onu gözləyirmiş, lap gecə də ümüdünə üzürmüş. Klamm indicə gələcək, deyə elə hey düşünürmüş, heç bir səbəb olmadan ora-bura vurnuxurmuş, gözləməkdən törəyən narahatlığı və içən girərsə onu birinci görmək arzusu Pepini dinc oturmağa qoymurmuş. Bu əbədi nagişmə qızı əldən salırmış, görməli olduğu işlərin çoxunu, bəlkə də ona görə bilmirmiş. Bir balaca vaxtı olan kimi sürünüb yuxarı dəhlizə qalxırmış, orda küncün birinə qısılib gözləyirmiş, halbuki burda görünməyi mehmanxananın işçilərinə qadağan eləmişdilər. Nə olar Klamm indicə gələ, Pepi özlüyündə düşünürmüş, kaş onu otağından götürüb ətlərim üstündə aşağıdakı qonaq otağına apara biləydim. Bu yükün altında qəti bədrəməzdim, nə qədər ağır olsa da, bədrəməzdim. Ancaq o gəlmirmiş. Bu dəhlizin yuxarı başı elə sakitlikdir ki, orda olmayan adam onu qəti təsəvvür edə bilməz. Elə sakitlikdir ki, insan orda uzun müddət dözə bilməz, sakitlik səni qabağına qatıb qovur. Amma yenə də: on dəfə qovulsa da Pepi təzədən on dəfə yuxarı qalxırmış. Əlbəttə, mənasız şeydir. Klamm gəlmək istəsə gələcəkdi, gəlmək istəməsə, Pepi onu dartıb çıxaran deyildi, lap ürək

döyüntüsündən küncdə yarımcan olsa da çıxara bilməyəcəkdi. Mənasız idi, amma gəlməyəndə də hər şey öz anlamını itirirdi.

Deməli, gəlmədi və gəlmək də istəmirdi. Klammin niyə gəlmədiyini Pepi bu gün bilir. Əgər yuxarıdakı dəhlizdə Pepinin əllərini ürəyinin başına qoyub küncə qısıldığını Frida görə bilsəydi, çox şey deyərdi. Klammin ona görə aşağı gəlmirmiş ki, Frida buraxmırmış. Yox, buna xahişləri ilə nail olmurdu, xahişi Klamma çatmırdı. Ancaq onun hördüyü tor, heç kəsin xəbəri olmayan əlaqələri qalırdı. Pepi qonaqlardan kiməsə bir söz deyərsə, açıq deyir, lap yan masadakı da eşidə bilər. Amma Fridanın da deməyə sözü də olmur, pivəni masanın üstünə qoyub aradan çıxır, yalnız ipək alt paltarı, öz puluna aldığı yeganə geyimi xışıldayır. Amma haçansa nəse deyərsə, onu da açıq demir, sadəcə qonağın qulağına pıçıldayır, aşağı əyilir ki, qonşu masalar da qulaqlarını şəkləsin. Dediynin içində də, görünür bir şey olmur, ancaq heç də həmişə belə deyil, əlaqələri var, birini o birinin köməyi ilə möhkəmləndirir, çoxusu alınmasa da – kimdir ömrü boyu onun nazı ilə oynayan? – adda-budda bir ikisi baş tutur. İndi bu əlaqələrdən istifadə etməyə başlamışdı. K. da ona gözəlcə imkan yaratmışdı, yanında oturub gözündən qoymamaq əvəzinə özü evdə-eşikdə tapılmaz, veyil-veyil gəzir, gah orda, gah burda danışqlar aparır, hər şeyə diqqət yetirə bilər, təkcə Fridadan başqa, nəhayət, ona daha çox sərbəstlik vermək xatirinə meydanadan boş məktəbə köçür. Gör hamısı “bal ayının” nə gözəl başlanğıcıdır! Ona görə də Pepi, yəqin K.-ya irad tutacaq son adamdır ki, niyə Fridanın yanında duruş gətirə bilməyib, çünki onun yanında durmaq, ona dözmək hər adamın işi deyil. Bəs onda niyə birdəfəlik üzülüşməyib, niyə həmişə geri onun yanına qayıdıb, niyə veyillənməyi ilə elə təsəvvür yaradıb ki, guya onun üçün əlləşir? Əslində kənardan baxana elə gəlirdi ki, Frida ilə rastlaşmağı onun heçliyini üzə çıxarıb, indi Fridaya layiq olmaq, birtəhər yüksəlmək istəyir, ona görə də hələlik onunla olmaqdan qaçır ki, arada ötürdüklərinə sonradan arxayınca çata bilsin.

Bu müddətdə də Frida fürsəti fəvta vermir, bəlkə də K.-nı dartıb gətirdiyi məktəbdə oturub mehmanxanaya göz qoyur, K.-nı da nəzərdən qaçırmır. Gül kimi elçilər də əlinin altında: başa düşmək olmur; K.-nı az-çox yaxından tanıyanlar da başa düşə bilmirlər ki, necə olub o, köməkçilərini tamamilə Fridanın sərəncamına verib. Frida onları köhnə dostlarının yanına göndərir, bəzi şeyləri yadlarına salır, şikayətlənir ki, K. onu dustaq edib; adamları Pepinin əleyhinə qızıqdır, tezliklə qayıdacağını bildirir, onlardan kömək diləyir, and verir ki, Klamma bu barədə heç nə deməsinlər, özünü elə aparır ki, guya ona rəhmi gəlir, ona görə də çalışıb kişini aşağı, bufetə buraxmasınlar. Birisinə Klammi qorumaq kimi təqdim etdiyini sahibkarın yanında özünün başarsı tək qələmə verir, onun nəzərinə çatdırır ki, Klammin daha bufetə enmir. Əgər orda Pepi kimi birisi qulluq edərsə, necə ensin axı? Doğrudur, sahibkarın suçu yoxdur, ehtiyatda olanlar içində Pepi həmişə ən yaxşı əvəz sayılıb, ancaq indi bu bəs eləmir, heç bir günlüyünə də bəs eləmir. Fridanın bu xəbərlərindən K.-nın nə xəbəri var axı; lap veyillənməyib dizinin gözünü kəsdirəndə də Frida onu bufetə qaytaracaq saatları sayır. Köməkçilər də təkcə çaparçılıq işini yerinə yetirmirlər, həm də çalışırlar ki, K.-nı qısqancılıq bürüsün, onu soyumağa qoymurlar! Frida onları uşaqlıqdan tanıyır, bir-birlərindən gizli sirləri yoxdur, ancaq K.-nı oynatmaq xatirinə guya bir-birindən ötrü dəli-divanədirlər, K. da bundan qorxuya düşür, fikirləşir ki, yoğunuyub böyük bir sevgiyə çevrilə bilər.

Fridanın xeyrinə K. nələrə əl atmır, hətta ağılsızlığa da; imkan yaradır ki, köməkçilər onu qısqancılıq alovuna bürünsünlər, amma yenə də hər üçünün bir yerdə qalmasına dözür, özü isə təkbaşına kəndi seyrə çıxır, elə bil Fridanın üçüncü köməkçisidir. Frida da, nəhayət, qərara alır ki, durğun müşahidədən ilkin həmləyə keçsin; geriye qayıtmağı kəsdirir. Vaxtını da dürüst seçir, adam lap mat-məəttəl qatır, bu tülkü necə də hər şeyin yerini bilir, hər şeydən vaxtında istifadə etməyi bacarır; belə

müşahidələr, belə kəskin qərarlar Fridanın təkrarsız bacarığıdır; bu xasiyyətlər Pepidə olsaydı, həyatı tamam başqa cür alınardı. Frida bir-ikicə gün də məktəbdə qalsaydı, Pepini ordan çıxarmaq olmayacaqdı, əsil bufetçiyə çevriləcəkdı, hamı xətrini istəyəcək, hamı onu saxlayacaqdı; lazımı əyin-baş alıb camaatın gözünü qamaşdırmaq üçün xeyli pul qazanmışdı, bircə, ikicə gün, sonra heç bir hiyləylə Klammi qonaq otağından qopara bilməyəcəkdilər, içəcəkdı, özünü rahat hiss edəcəkdı, Fridanın yoxluğunu ümumən sezsə də, yerinə gələn qızdan həddən artıq razı qalacaqdı; yalnız bir, iki gün, sonra Fridanın mərəkəsi də, ilişkileri də, köməkçiləri də, nəyi var, hamısı yerli-dibli unudulacaqdı və heç vaxt irəli çıxmıyacaqdı. Kim bilir, bəlkə də onda Frida K.-ya daha bərk bağlanacaqdı, əgər bacarsaydı, bəlkə də onu gerçəkdən sevə biləcəkdı? Yox, bu da mümkün deyildi. Axı artıq yox, cəmi bircə gün lazımıydı ki, K. ondan bezsin, hər şeylə, yalançı gözəlliyi, yalançı vəfası, başlıcası isə Klamma qarşı olan yalançı sevgisiylə utanmaz-utanmaz onu necə aldatdığını dərk eləsin; çox yox, cəmi bircə gün lazımıydı ki, onu murdar köməkçiləriylə birlikdə qovub evdən çölə atsın; fikirləşirsən ki, hətta K.-ya da bundan artıq vaxt lazım deyilmiş. Elə bu vaxt, bu iki təhlükə arasında, sözün əsil anlamında ölüm sandığının qapanmaq istədiyi bir zamanda K. fəfiliyinə salıb onun üçün son, dar çıxış yolunu açıq qoyur, Frida da qalxıb aradan çıxır – bunu, demək olar heç kəs gözləməmiş, çünki belə şey doğəl axara qarşıdır – hələ də onu sevən, hələ də dedikləri ilə oturub-duran K.-nı da qovur, dostlarının, köməkçilərinin yardımçı təzyiqi altında xilaskar kimi sahibkarın yanında peyda olur, özündən aşağıdakına bircə anlığına təslimçilik göstərib hamının gözlədiyi tək onu tezliklə təpməsinə və onun üçün yenə əvvəlki kimi əlçatmazlıqda durmasına baxmayaraq, həm aşağılar, həm də yuxarılardan ötrü daha cazibəli olur; bircə fərq var ki, camaat əvvəlcə haqlı şübhəylə yanaşdığı şeyə indi tam əminlik qazanıb.

Deməli, qayıdır geri, sahibkar Pepiyə yanakı nəzər salıb duruxur – bu cür çalışqan qızı qurbanmı verməlidir? – ancaq tezliklə onu da dilə tuturlar, çünki çox şey Fridanın xeyrinədir, öncə də Klammi geri qonaq otağına qaytaracağı bugünkü axşama durum bax bu cürdür. Pepi gözləməyəcək ki, Frida gəlib işin qəbulunu təntənəyə çevirsin. Daxılı çoxdan sahibəyə təhvil verib, indi isə gedə bilər. Aşağıda, qızlar otağında çarpayısı onu gözləyir, gedəcək, göz yaş axıdan rəfiqələriylə salamlasaq, əynindəki paltar, saçındakı bağları dartıb çıxaracaq, hamısını bir küncə basacaq. Onlar da yarırsız bir əşya kimi atılıb qalacaq, unudulmalı çağları xatırladacaq. Sonra iri vedrəylə süpürgəni götürəcək, canını dişinə tutub işinə başlayacaq. İndilikdə isə hər şeyi ona görə danışır ki, kənardan yardım olmadan bunları bu gün də qavramayacaq K. Pepi ilə necə axmaq rəftar etdiyini, onu hansı bədbəxtliyə sürüklədiyini öz gözləriylə görsün. Doğrudur, onun özünü də pis günə qoyublar.

Pepi söhbətini tamamladı. Nəfəsini dərib gözünün, yanağının yaşını sildi, sonra başını endirib K.-ya elə baxdı ki, sanki demək istəyirdi: əslində söhbət mənim bədbəxtliyimdən getmir, bir təhər dözəcəm və bu işdə heç kəsin köməyinə, təsəllisinə ehtiyacım yoxdur, səninkinə isə heç yoxdur, cavan olmağıma baxma, həyata yaxşı bələdəm, bədbəxtliyim yalnız ondadır ki, bildiklərimi dilə gətirirəm, söhbət burda yalnız səndən gedir, sadəcə olaraq sənə başa salmağa çalışırdım, bütün ümidlərim boşə çıxandan sonra bunları deməyi özümə borc bilirdim.

– Səndə nə iti təxəyyül varmış, Pepi, – K. dedi – Bunların hamısının indicə sənə ağına gəldiyini söyləmək qəti düzgün olmazdı; bunlar yalnız sizin aşağıdakı o qaranlıq, dar otağınızda yaranmış xülyalardır, onlar orda yerinə düşər, burda yox, bu geniş bufətdə isə adama xeyli qərribə gəlir. Belə düşüncəylə sən burda möhkəmlənə bilməzdin, bu ki öz-özünə aydındır. Öyündüyün paltarın da, saçının quruluşu da otağınızda ki həmin qaranlığın, həmin çarpayıların məhsuludur, ola bilsin, orda gözəl görünür, amma burda ona gizləndən, aşkardan gülürlər. Gör hələ nələr danışırısan?! Deməli,

məni pis günə qoyublar, aldadıblar? Yox, əzizim Pepi, nə məni pis günə qoyub aldadıblar, nə də səni. Doğrudur, Frida indilikdə məni atıb, ya da sən dediyin kimi, köməkçiylə aradan çıxıb, burdakı gerçəklik işartısını görmüsən, onun mənə arvad olacağına indi, doğrudan da inanmaq olmaz, amma bir sözün tamam yanlışdır ki, mən Fridadan bezikərdim, ya da elə düz ertəsi gün qovardım, yaxud da guya o, mənə bivəfaliq edərdi. Siz oda qızları açar deşiyindən pusmağa vərdislisiz, düşüncəniz də buna görə qəribləşib, gerçəkdən gördüyünüz xırdaca bir şeyi səhvən, təmtəraqla hamıya aid edirsiniz. Onun nəticəsidir ki, mən, məsələn, bu işdə səndən xeyli az məlumatlıyam. Fridanın məni atmasını son anda sən kimi dəqiq açıqlaya bilmərəm. Bunun ən doğru izahı, mənə, sən də toxunduğun, ancaq axıra qədər demədiyən fikirdədir ki, onu çox tək buraxmışam. Nə yazıq ki, bu düzdür, tək qoymuşam, ancaq bunun da öz kökü varıydı, onun bura qarışacağı yoxdur; təzədən yanıma qayıtsa, özümü surlu sanardım, amma elə həmin andan başlayardım yenə ona diqqət yetirməməyə. Belə-belə işlər. Nə qədər ki yanımdaydı, həmişə sənə bağlı olduğun gəzintimə çıxırdım; indi məni atıb-gedəndən sonra əlim-ayağım işdən soyuyub, yorğunam, məndə avaralığa bir meyil yaranıb. Bəlkə bir məsləhət verəsən, Pepi?

— Niyə vermirəm, — qəflətən canlanan, K.-nin çiynlərindən yapışan Pepi dilləndi, — ikimizi də aldadıblar, gəl əl-ələ verək. Gəl gedək aşağı, qızların yanına!

-Nə qədər ki aldadılmaqdan gileylənirsən, — K. dedi, — sənənlə mənimki tutmaz. İstəyirsən həmişə aldanılmışlar sırasında qalasan, çünki bu, xoşuna gəlir, sənə ləzzət verir, səni qıcıqlandırır, həqiqətsə belədir ki, sən bu yerə layiq deyilsən. Hətta mən, dediyin kimi qanmazlar qanmazı bir adam bunu hiss edərsə, gör necə layiq deyilsən. Yaxşı qızsan, Pepi, lakin bunu başa düşmək o qədər də asan deyil. Məsələn, əvvəlcə sənə qəddar, özündən razı bir adam kimi baxırdım, ancaq belə deyilsənmiş, yalnız bu yermiş səni azdıran, çünki sən ona layiq deyilsən. Demək istəmirəm ki, bu sənə üçün çox yüksək vəzifədir, sən deyən, elə böyük yer də deyil, dəqiq fikir verilsə, bəlkə də qabaqkı işindən bir az şöhrətlidir, amma ümumi götürdükdə fərq o qədər çox deyil, elə ikisi də bir-birinin tayıdır; elədir, hətta demək olar ki, oda qulluqçuluğunu bufetçilikdən üstün tutmaq lazımdır, çünki orda həmişə katiblərin arasında olursan, burda isə, əksinə, həmin katiblərin başçılarına qonaq otaqlarında qulluq göstərsən də, lap alt qatın adamlarıyla da oturub-durmalı olursan, məsələn, mənim kimilərlə; axı qanunla mən bufetdən başqa heç yerdə görünə bilmərəm, yəni mənimlə oturub-durmaq belə böyük şərəf işiymiş ki? Hə, sənənlə gözlərimdə isə hər şey ayrı cür görünür, bəlkə də buna müəyyən əsasın var. Elə ona görə də bu işə yaramırsan. Bu da adi işlərdən biridir, ancaq o sənə əlçatmazlıq kimi görünür, bunun nəticəsidir ki, hər şeydən canı-dildən yapışırsan, düşünürsən ki, mələk kimi bəzənib-düzənməlisən, bəzənirsən də — mələklərsə əslində tamamilə başqa cür olur — bu yerdən ötrü əsim-əsim əsirsən, elə bilirsən hamı səni izləyir, səni qoruya bilənləri fikrində dolandırır onları ali mərhəmətini qazanmağa çalışırsan, lakin onlara bu yolla mane olub özündən bezikdirirsən, çünki onlar mehmanxanada dinclik tapmaq istəyir, daha öz qayğılarının üstünə bufetçi qızın da qayğısını yükləməyi yox. Ola bilsin, ali qonaqlardan heç biri Fridanın gedişini əvvəlcə duymamışdı, indi isə onun yoxluğunu görürlər, ondan ötrü darıxırlar, çünki Frida, çox güman hər şeyi başqa cür edirmiş, ayrı işlərdən necə olsa da, öz yerinə necə qiymət versə də, qulluqda daha təcrübəliymiş, özünü soyuqqanlı apararmış, çox şeyə qaynayıb-qarışmırmış, sən özün axı bunları xüsusi qeyd elədin, amma halbuki heç birindən bir nəticə çıxara bilməmişən. Haçansa onun baxışına fikir vermişən? Bu baxış adi bufetçi baxışı deyildi, əsil sahibə baxışıydı. Hər şeyə göz qoyurdu, hər adama ayrılıqda fikir verirdi, hər kəsə yönəltdiyi baxış onu ram etməyə kifayət idi.

Nə olsun ki, bir az arıqdır, bəlkə də bir az həyatdan geri qalır, başqalarına baxanda saç azca seyrəkdir, bunlar hamısı başqa işlərinin yanında xırda şeylərdir, bu çatışmazlıqlar kimə aid olurdusa, o da özünü elə aparırdı ki, guya böyük şeyləri başa düşmək iqtidarında deyil. Təbii ki, bunu Klamma irad tutmaq olmaz, Klammın Fridaya olan məhəbbətinə inamsızlıq yaradan isə cavan, təcrübəsiz bir qızın yanlış həyat təsəvvüründən başqa bir şey deyil. Klamm sənə əlçatmaz görünür və buna haqqı var, ona görə də elə fikirləşirsən ki, Frida da ona yaxın dura bilməzmiş. Amma yanılırsan. Lap əlimdə köklü dəlillər olmasaydı da, təkcə elə Fridanın sözlərinə də inanardım. Bu sənə nə qədər şübhəli görünsə də, dünya, məmurluq, dəbdəbə, qadın gözəlliyinin təsiri barədəki cılız təsəvvürlərinlə nə qədər uzlaşsa da, birçə şey gerçəkdir ki, biz burda səninlə yanaşı oturduğumuz, sənini əlini əllərim arasında tutduğum kimi, güman ki, dünyanın ən adi bir işi təki Klamm ilə Frida da yanaşı oturlarmış, Klamm da öz istəyi ilə aşağı enirmiş, hətta tələsə-tələsə gəlirmiş, heç kəs də dəhlizdə pusmaqla öz işinə xələl gətirmirmiş, Klamm özünə əziyyət verib aşağı düşməli olmuş, Fridanın geyimində sənini tapıb dəhşətə gəldiyin əyər-əskiklər də ona qəti maneçilik törətmirmiş. Sənsə inanmaq istəmirsən! Heç bilmirsən də ki, bununla özünün iç üzünü necə açırsan, öz təcrübəsizliyini necə büruzə verirsən! Hətta Klamma qarşı olan münasibətlərindən tamam bixəbər şəxs də Fridanın duruşundan görməliydə ki, onu elə adam biçimləyib ki, səndən də, məndən də, bu kəndin bütün camaatından da çox-çox yüksəklərdə dayanır, onların söhbəti qonaqların, süfrəçi qadınların sənini üçün amaca çevrilmiş lağlağısından uca dayanır. Sən özün də Fridanın üstünlüklərini yaxşı başa düşürsən, onun müşahidə bacarığını, qətiyyətinə, insanlara təsirini görürsən, ancaq hamısına yanlış don geydirirsən, düşünürsən ki, mənəmlikdən hamısı öz xeyrinə, kiminsə acığına yönəldir, ya da onlardan sənə qarşı silah kimi istifadə edir. Yox, Pepi, Fridanın əlində bu cür oxlar olsa belə, o qısa məsafədən onları ata bilməzdi. Hə, mənəmliyi? Yox, mənəmlikdən çox, qazandıqlarını qurban verməklə və əvəzində almaq istədikləriylə hər ikimizə imkan yaratdı ki, özümüzü nisbətən yuxarı vəzifələrdə yoxlaya bilək, ancaq biz onun ümidlərini doğrultmadıq, məcbur elədik ki, bir daha buraya qayıtsın. Bilmirəm, belədir, belə deyil, heç mənim suçum da tam aydın deyil, ancaq özümü səninilə müqayisə edəndə başımda belə bir fikir yaranır, sanki məqsədimizə çatmaq üçün ikimiz də həddən çox canfəşanlıq etmişik, həddən çox hay-haray salmışıq, özümüzü çox uşaqsal, təcrübəsiz aparmışıq, halbuki ona Frida soyuqqanlılığı, Frida təmkinliliyi həm asan, həm də xəlvəti yetə bilərdik, bizsə, tərsinə, onu göz yaşıyla, cırmaqla, dartışdırmaqla əldə etməyə çalışmışıq, uşaq süfrənin ətəyindən dartışdırıb heç nəyə nail olmadığı, əksinə, masanın üstündəki ləziz şeyləri yerə töküüb əli hər yandan çıxdığı kimi; bilmirəm, belədir, ya belə deyil, amma hər halda sənə danışdığımı təki olmadığını dəqiq bilirəm.

– Hə, də, – Pepi dedi, – Fridaya vurulubsan, çünki səni atıb gedib; əldən çıxandan sonra ona vurulmaq çətin hal deyil. Amma qoy istədiyin kimi olsun, lap tutaq ki, mənə gülünc hala qoymaqda tam haqlısan, bəs indi neyləmək istəyirsən? Frida səndən üz döndərüb, mənim də, sənini də dediklərinə görə geri qayıtmasına heç bir ümidin yoxdur, lap geri dönsə belə, ona kimi gününü hardasa keçirməlisən, ya yox?! Qışıdır, nə əlində işin, nə də yatmağa yerin var, gedək bizə, rəfiqələrim xoşuna gələcək, səni yanımızda gözəl-göyçək rahatlayacağıq, sən də bizə işdə kömək edərsən, çox işləri görməkdə qızlar, doğrudan da çətinlik çəkir, biz qızlar da daha tək qalırıq, gecələr qorxudan alabağır oluruq. Gəl gedək! Fridanı rəfiqələrim də tanıyır, haqqında elə şeylər danışacağıq ki, özünün zəhlən gedəcək, gəl də! Bizdə Fridanın şəkilləri də var, onları sənə göstəririk. Qabaqlar indiyə nisbətən xeyli sadəydi, onu heç tanımayacaqsan, bəlkə gözlərindən tanıdın, qabaqlar çox bic-bic baxırdı. Yaxşı, gəlirsən, ya yox?

– İcazə verərlər ki? Dünən böyük qalmaqla düşmüşdü, çünki mənə sizin dəhlizdə görmüşdülər.

– Elə ona görə ki, görmüşdülər, ancaq bizim yanımızda qalsan, heç kəs səni görə bilməz. Heç kəsin səndən xəbəri olmayacaq, biz üçümüzdən başqa. Ox, nə maraqlı olacaq! O həyat mənə indi azca qabaqkı anlarımdan xeyli dözümlü görünür. Bəlkə də burdan çıxmağımla indi heç nə itirmirəm. Bəri bax, heç üçlükdə də darıxmamışam, adam gərək acı yaşamım özü şirirləşdirsən, bizinsə həyatımızı gənc çağlarımızdan ağrıya döndəriblər, hə, biz üçümüz də əl-ələ vermişik, ordakı insanların hamısından istifadə edib bacardıqca gözəl yaşayırıq, ən çox Henriette xoşuna gələcək, elə lap Emili də, haqqında onlara çox danışmışam, belə şeylərə orda qulaq kəsilirlər, amma inanmırlar, sanki bizim otaqdan qıraqda əslində heç nə baş verə bilməz, ora həm istidir, həm də daracaq, amma biz yenə də bir-birimizə qısılırız; yox, həmişə bir yerdə qalsaq da, bir-birimizi bezdirməmişik; əksinə, rəfiqələrim haqqında düşünəndə geri qayıtmağıma azca sevinirəm də; niyə mən onlardan yüksəkdə durmalıyam axı? Bizi bir yerdə saxlayan məhz oydu ki, üçümüzün də gələcəyimizi eyni yoila bağlamışdılar, mənsə qopub aradan çıxmışdım, onlardan xeyli aralanmışdım. Doğrudur, heç birini unutmamışam, ən böyük dərdi-sərim də oydu ki, görüm onların uğrunda nəsə eləyə bilərəmmi; özümün işim hələ tükəndən asılıydı – necə asılı olduğunu heç özüm də bilmirdim – amma Henriettenin də, Emilinin də barəsində sahibkarla danışdım. Henrietteyə görə sahibkarı bir təhər yumşaltmaq olardı, ancaq Emili sarıdan – o bir az bizdən yaşlıdır, təqribən Fridaya yaşıddır – hər halda məndə bir ümid yeri qoymadı. Amma bircə şeyi yadında saxla ki, heç birisi çıxıb getmək istəmir, bilirlər ki, it günü çəkirlər, ancaq yenə də talelərinə boyun əyirlər, çox gözəl ürəkləri var, mənə elə gəlir, ayrılanda tökdükləri göz yaşını ən çox ona görə ki, mən isti otağımızı tərk edib soyuğa çıxasam olacaqdım – orda otağımızdan qıraqda olanların hamısı bizə soyuq görünür — iri, yad otaqlarda, böyük-böyük, yad adamlarla özümü üzməli olacaqdım, ömrümü yelə verməkdən başqa heç nə əldə etməyəcəkdim, çünki bircə işlərimizdə həmişə belə olmuşam. İndi geri qayıtdığıma, bəlkə də heç təəccüblənməyəcəklər, mənim xatirimə bir az ağlayıb taleyimdən gileylənəcəklər. Sonra səni görüb başa düşəcəklər ki, qayıtmağım yaxşı olub. Kişi xeylağının yanımızda köməkçi, simsar kimi tapılmasına ürəkdən sevinəcəklər, əlləri-ayaqları yerə dəyməyəcək, hər şeyin sirr kimi qalmasına, bu sirrin bizi daha da sıx birləşdirəcəyinə valeh olacaqlar, Gəl, yalvarıram, gəl gedək! Axı sənin heç bir məsuliyyətin olmayacaq, sən bizim kimi ömürlük o otağa bağlanmayacaqsan. Yaz açılanda özünə başqa yerdə sığınacaq tapsan, bizim yanımız daha xoşuna gəlməsə, çıxıb gedərsən, gərək onda bu sirri heç kəsə açmayasan, bizi satmayasan, çünki o saatca mehmanxanadan qovarlar, bizdə qalasın olsan, gərək mütləq ehtiyatlı tərpənəsən, təhlükəli saydığımız yerlərdə görünməyəsən, ümumiyyətlə, məsləhətlərimizdən çıxmıyasan; sənin əl-qolunu bağlayan yeganə şey bu olacaq, belə eləmək bizdən çox, sənə sərfəlidir, ayn məsələlərdə tamamilə sərbəst-sən, tapşıracağımız iş o qədər də ağır olmayacaq, qəti qorxub-eləmə. Gəlibsən, gəlmirsən?

– Yaza nə qalır ki? – K. soruşdu.

– Yaza? – Pepi təkrarladı. – Bizdə qış çox uzun çəkir, cansıxıcı keçir. Ancaq aşağıda bundan gileylənmirik, qışa istənilən ehtiyatımız var. Hə, vaxtında yaz da gələcək, yay da, hamısının öz vaxtı-vədəsi var; lakin indi, xatirələrdə yaz da, qış da adama çox qısa görünür, elə bil cəmi ikicə gün yaz-yay olub və elə o günlərdə də, lap ən gözəl havada da göydən yerə qar ələnməmiş.

Bu vaxt qapı açıldı. Pepi yerində diksindi, xəyalında bufətdən çox aralanmışdı, amma gələn Frida deyildi, sahibəydi. K.-nı burda gördüyünə təəccübləndi. K. üzr istəyib bildirdi ki, sahibəni gözləyir, eyni zamanda ona burda gecələməyə icazə verdiklərinə görə təşəkkürünü bildirir. Dedi onda elə təsəvvür yaranıb ki, guya sahibə onunla danışmaq istəyirmiş, əgər düşündükləri yanlış olarsa, üzrxahlıq eləməyə hazırdır, indisə çıxıb gedə bilər, çünki xidmətçilik elədiyi məktəbi xeyli başlı-başına buraxıb, hər şeyin təqsiri də dünənki çağırışda olub, bu işlərdə təcrübəsi çox azdır, çalışacaq sahibə

xanımlarına bir daha dünənki kimi başağrısı verməsin. Doğrudan da getmək üçün təzim etdi. Sahibə ona elə baxdı ki, elə bil yuxu görürdü. Onun bu baxışı K.-ni xeyli tutub saxladı. Sahibə hələ bir az gülümsədi də və yalnız K.-nin ciddi sifəti onu azca xəyaldan ayırdı, deyərdin, təbəssümünə cavab gözləyirmiş və yalnız indi həmin cavab gecikdiyindən asta-asta yuxudan ayılırdı.

– Deyəsən, dünəniydi, hə, kişilənib paltarım haqqında nəse demişdin. — K. yadına sala bilmədi. — Xatırlaya bilmirsən? Deməli, kişilənməyinə baxma, qorxaqsanmış. — K. üzr istədi, bəlkə də dünənki yorğunluqda nəse deyib, ancaq hər halda heç cür yadına sala bilmir. Bir də sahibə xanımlarının paltarı barədə nə deyə bilərdi axı? Uzaqbaşı deyərdi ki, çox qəşəngdir, beləsini hələ heç yerdə görməyib. Ən azı heç bir sahibəni bu paltarda iş üstündə görməyib. — Burax bu gəvəzəliyini! — Sahibə tələsik dilləndi. — Paltarım barədə səndən bir kəlmə də eşitmək istəmirəm. Mənim paltarımın sənə bir qram dəxli yoxdur. Bunu sənə həmişəlik qadağan edirəm. — K. bir də baş əyib qapıya doğru getdi. — Bu nə deməkdir, görəsən, — sahibə onun arxasınca səslədi, — heç bir sahibəni bu paltarda iş üstündə görməmişən? Bu boş-boş sözlərlə nə demək istəyirsən? Başdan-ayağa cəfəngiyatdır axı. Nə demək istəyirsən bununla? — K. arxaya çevrilib sahibədən xahiş etdi ki, həyəcanlanmasın. Əlbəttə, boş sözlərdir. Heç geyimdən düz-əməlli başı da çıxmır. İndiki vəziyyətində hər cür yamaqsız, təmiz paltar gözüne bahalı görünür. Sadəcə olaraq təəccüblənib ki, sahibə xanımları orda, dəhlizdə gecəyarısı alaçıpaq kişilərin arasında bu cür gözəl xeyir-şər paltarında peyda olub, vəssalam. — Hə, deməli, — sahibə dilləndi, dünənki sözlərini, deyəsən, axır ki, xatırlayırsan. Bu azmış kimi üstünə hələ bir-iki cəfəngiyat da artırırsan. Paltardan başın çıxmadığı düzdür, ona görə də, səndən ciddi şəkildə xahiş edirəm ki, bahalı paltarın, ya da yaraşıqsız xeyir-şər geyiminin, nə bilim, daha nələrin barəsində fikir yürütməyinə son qoyasan... Ümumiyyətlə, — sanki qadına birdən-birə üşütmə, titrətmə gəldi, — mənim paltarımla işin olmasın, eşitdin? -K.. dinməyib bir də geriye dönmək istəyəndə isə soruşdu. — Geyim barədə bildiklərini hardan öyrənmişən axı? — K. çiynlərini çəkib dedi ki, əslində heç nə bilmir. — Heç nə bilmirsən, — sahibə dedi. — Bilmirsənsə, fikir də söyləmə. Gəl aşağı kontora gedək, sənə bəzi şeylər göstərəcəm. Onda bu sırtıqlığına birdəfəlik son qoyarsan. — Qabağa düşüb qapıdan çölə çıxdı; Pepi pul almaq bəhanəsiylə K.-nin üstünə cumdu, tezəcə razılaşıdılar, darvazası yan küçəyə açılan həyəti K. yaxşı tanıdığından məsələni asan həll elədilər, darvazanın yanında balaca bir qapı vardı, təqribən bir saatdan sonra Pepi həmin qapının dalında dayanıb üçüncü tiqqılıtdan sonra onu açmalıydı.

Şəxsi kontor bufətlə üzbəüzdəydi, yalnız dəhlizdən burulub keçmək lazım idi, sahibə artıq işıqlı kontorun ortasında dayanıb səbirsizliklə K.-ya doğru baxırdı. Ancaq ortaya bir çətinlik də çıxmışdı. Qerşteker dəhlizdə durub gözləyirdi, K. ilə danışmaq istəyirdi. Ondan yaxa qurtarmaq asan deyildi, sahibə də bu işdə xeyli kömək elədi, Qerştekerin irəli soxulmasına mane oldu.

– Hara belə? Hara axı? — Qapı örtüləndə Qerştekerin bu sualları hələ də eşidilirdi, iyrənc öskürəyi, hayqırığı da sözlərinə qarışmışdı.

Bura həddən artıq qızdırılmış balaca bir otağıydı. Ensiz divara bir ədəd tərəcə, bir dənə də dəmir daxil söykənmişdi, uzunsov divara isə dolabla otoman qoyulmuşdu. Yerin çoxunu dolab almışdı, uzunsov divan az qala başdan-başa tutmağı bir yana, xeyli enli olduğundan, hətta otağı da əməllicə daraldırdı, tam açılması üçün gərək siyirtmə qapıların üçündən də istifadə edəydin. Sahibə otomana işarəylə K.-yə oturmağı təklif etdi, özü isə tərəcənin yanındakı fırlanan kürsüyə əyləşdi.

– Haçansa dərziliklə maraqlanmışan? — Sahibə soruşdu.

– Xeyr, heç vaxt, — K. cavab verdi.

– Bəs nə işin sahibisən?

– Yerölçənəm.

– O nə olan şeydir? – K. izah elədi, ancaq bu izahat qadına əsnək gətirdi. – Düzünü demirsən. Niyə düzünü demirsən axı?

– Guya sən özün düzünü deyirsən ki?!

– Mən? Yenə başladın sırtıqlığa? Tutaq ki, heç düzünü deməmişəm, yəni bunun üçün sənə cavab verməliyəm ki? Yaxşı, bilmək olarmı, nədə düzünü deməmişəm?

– Sən heç də özünü üzdə apardığın kimi sahibə deyilsən.

–Buna bir bax! Sənin için doluymuş ki! Bəs onda nəyəm? Sırtıqlığın, doğrudan da sərhəd-hüdud tanımır.

– Nə olduğunu bilmirəm, sadəcə görürəm ki, sahibəsən, amma sahibəyə yaraşmayan, bu kənddə heç kəsin əynində görmədiyim paltar geyinirsən.

– Hə, indi gəlirik mətləb üstünə. Sən sadəcə susmağı bacarmırsan, bəlkə də heç sırtıq deyilsən, beyninə düşən axmaq bir şeyi deməmək üçün ağzını yummaq mümkün olmayan körpə uşaq kimisən. Danış gəlsin! Bu paltarda gözəçarpan nədir ki?

– Desəm, acığın tutacaq.

–Yox, tutmaz, sadəcə olaraq güləcəm, bu, uşaq zəvzakliyi indən başqa bir şey deyil axı. Hə, paltarım necədir?

– Deməli, bilmək istəyirsən. Neynək, yaxşı parçadan tikiblər, bahalıdır, ancaq dəbdən düşüb, çox bəzək-düzək veriblər, üstündə çox işləyiblər, nimdaşlaşıb, nə yaşına, nə bədəninə, nə də gördüyün işə yaraşır. Səni lap birinci dəfə görəndə diqqətimi çəkmişdi, təqribən bir həftə qabaq burda, dəhlizdə.

– Hə, gəldik çatdıq! Dəbdən düşüb, çox işlənilib, daha nə? Bəs sən belə şeyləri hardan bilirsən?

– Gözüm var, görürəm, buna bilik-zad lazım deyil ki.

– Elə-belə baxan kimi görürsən. Heç kəsdən heç nə soruşmursan, dəbin tələblərini elə özün bilirsən. Onda mənim üçün əvəzsiz bir adamsan ki! Çünki gözəl paltar zəif yerimdir. Yaxşı, bəs buna nə deyəsən ki, gördüyün dolabda paltardan başqa heç nə yoxdur?! – Siyirtmə qapıları qırağa çəkdi, paltarlar bir-birinin belindəydi, dolabın eninə sıx-sıx düzülmüşdü, çoxusu tutqun boyalı, boz, qonur, qara paltanydı, hamısını səliqəylə asmış, ya da sərmışdilər; – hamısı mənimdir, deyirsən, dəbdən düşüblər, işəniblər. Bunlar o paltarlardır ki, yuxarıdakı otağımda onlara yer tapa bilməmişəm, iki dolab da orda ağzınacan doludur, İki dolab, hərəsi də bax burdakı boyda. Heyrətləndirir səni?

– Xeyr, elə belə də gözləyirdim; axı dedim ki, sən tək-cə sahibə deyilsən, sənin ayrı nəyə-sə meylin var.

– Meylim ondadır ki, qəşəng geyinim, sənsə ya uşaqsan, ya da dəli, ya uşaqsan, ya da çox zalım, təhlükəli bir insan. İndi isə get, tez ol get!

K. artıq dəlizdəydi, Qerşteker qolundan bərk-bərk tutub saxlamışdı, elə bu vaxt sahibə arxadan səsləndi:

– Sabah mənə təzə paltar gətirəcəklər, bəlkə səni çağırırdım.

Əlini əsəbiliklə yellədən və sanki ona mane olan sahibəni bununla uzaqdan susdurmaq istəyən Qerşteker K.-dan yapışdı ki, onunla getsin. Əvvəlcə heç bir izahatla razılaşımaq fikri yoxuydu. K.-nın məktəbə getmək bəhanəsini də qətiyyənlə yaxına qoymaq istəmədi. Yalnız K. Qerştekerin onu dartıb aparmasına razı olmayıb ayağını dirəyəndə dedi ki, fikir eləməsin, nə lazımdır, hamısını onlarda tapacaq, məktəbdəki işindən imtina edə bilər, yaxşısı budur, onlara getsin, bütün günü onu gözləyib, harda olduğunu heç anasına da deməyib. Get-gedə ona təslim olan K. sorurdu ki, niyə ona sığınacaq, çörək vermək istəyir. Qerşteker dilucu cavab verdi ki, K. ona atlara baxmaq üçün lazımdır, onun indi ayrı işləri var, qoy K. hər dəfə dartınıb onu yersiz əziyyətə salmasın. Pul istəsə, pul da verəcək. Lakin K. danışdırıldığına baxmayaraq, yerində mıxlandı. Axı atdan başı çıxmır, “Buna heç ehtiyac da yoxdur”, Qerşteker darqursaqlıq edib hirsindən əllərini düyünlədi, K.-nı yerindən tərpətməyə çalışdı.

– Bilirəm, niyə məni aparmaq istəyirsən, – K. axırda dilləndi, onun nəyi bilib-bilməməsi Qerştekeri o qədər də maraqlandırmadı. – Fikirləşirsən ki, yaqın Erlanqerdən sənə üçün nəsə qopara bilərəm.

– Bəs nə, – Qerşteker dedi. – Yoxsa nəydi məni sənə bağlayan?

K. güldü, Qerştekerin qolundan sallaşdıb onunla qaranlığa üz qoydu.

Ocağın alovuyla şam kötüyü Qerştekerin daxmasına solğun işıq salırdı, bu solğunluqda kimsə qabağa çıxmış əyri-üyrü kərənlərin altındakı guşədə oturub kitab oxuyurdu. Bu, Qerştekerin anasıydı. O, titrək əllərini K.-ya uzadıb onu öz yanında oturtdu, ağır-ağır danışdı, dediklərini çətinliklə başa düşmək olurdu, ancaq nə dedikləri...

ƏSƏRİN ƏLYAZMASI BU SÖZDƏ QIRILIR...

*Frans Kafka
1926-cı il.*

Tərcümə: Çarkəz Qurbanlı